

MATEJA JERAJ

SLOVENSKI SINDIKATI IN SOCIALNA POLITIKA 1945-1950

Tovariš ravnatelj s prodajnim osebjem.

Mateja Jeraj

**SLOVENSKI SINDIKATI
IN SOCIALNA POLITIKA
1945 - 1950**

Ljubljana 1995

Fotografija na naslovni strani je iz tekmovalnega poročila sindikalne podružnice Okrajnega magazina Kranj za leto 1949.

10 822 A

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

304 (497.12)"1945/1950"
331.105.44 (497.12):304

JERAJ, Mateja

Slovenski sindikati in socialna politika : 1945-1950 / Mateja Jeraj. - Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 1995

ISBN 961-6137-09-3

54617856

VSEBINA

PREDGOVOR	7
I. Uvod	9
II. Sindikalno gibanje v Sloveniji pred letom 1945	13
III. Sindikati v socializmu	21
IV. Slovenski sindikati v obdobju 1945 - 1950	27
1. Nastanek Enotnih strokovnih zvez delavcev in nameščencev Jugoslavije	27
2. Organizacijska struktura in dejavnost slovenskih sindikalnih organizacij v okviru jugoslovanskih sindikatov v obdobju 1945 - 1950	30
3. Vloga slovenskih sindikalnih organizacij v obdobju 1945 - 1950	37
4. Sindikati in socialna politika	53
V. Socialno zavarovanje in zdravstvena služba	59
1. Socialno zavarovanje pred letom letom 1945	59
2. Socialno zavarovanje v Sovjetski zvezi	60
3. Zakonski predpisi s področja socialnega zavarovanja v obdobju 1945 - 1950	61
4. Socialno zavarovanje in zdravstvena služba v obdobju 1945 - 1950	65
5. Vloga sindikatov na področju socialnega zavarovanja in zdravstva v obdobju 1945 - 1950	68

VI.	Socialno skrbstvo	83
1.	Oris splošnega stanja na področju socialnega skrbstva v prvih letih po končani 2. svetovni vojni v Sloveniji	83
2.	Vloga sindikatov na področju socialnega skrbstva v obdobju 1945 - 1948	85
a)	Pomoč socialno ogroženim kategorijam prebivalstva	85
b)	Patronati in socialni fond OF	86
c)	Socialno - zdravstveni sveti	91
VII.	Plačilni sistem	95
1.	Plačilni sistem pred letom 1945	95
a)	Kolektivne pogodbe	95
b)	Minimalne mezde	96
2.	Zakonski predpisi s področja plačilnega sistema v obdobju 1945 - 1950	98
a)	Mezde in plače delavcev in nameščencev	98
b)	Plače državnih uslužbencev	100
c)	Norme	102
d)	Kolektivne pogodbe	104
3.	Vloga sindikatov pri oblikovanju plačilnega sistema v obdobju 1945 - 1950	105
VIII.	Preskrba	117
1.	Preskrba z živili in industrijskimi proizvodi v obdobju 1945 - 1950 (splošno)	117
a)	Zakonska ureditev	117
b)	Vloga sindikatov v splošnem sistemu preskrbe	123
2.	Nabavne in prodajne zadruge (1945 - 1948)	136
3.	Industrijski magazini, delavske preskrbovalnice (1947 - 1950)	140
4.	Množična prehrana (delavske kuhinje, menze, delavsko - uslužbenske restavracije, industrijske ekonomije) v obdobju 1945 - 1950	142
IX.	Stanovanjska politika	147

1. Zakonski predpisi s področja stanovanjske politike v obdobju 1945 - 1950	147
2. Sindikati in stanovanjska politika v obdobju 1945 - 1950	150
X. Posredovanje dela	157
1. Posredovanje dela pred letom 1945.	157
2. Zakonska ureditev posredovanja dela v obdobju 1945 - 1950	158
3. Vloga sindikatov pri posredovanju dela v obdobju 1945 - 1950	163
XI. Letni dopust in počitniški domovi	175
1. Zakonska ureditev v obdobju 1945 - 1950	175
2. Vloga sindikatov v obdobju 1945 - 1950	178
XII. Delavski zaupniki in inšpekcija dela	185
1. Delavski zaupniki pred letom 1945	185
2. Vloga delavskih zaupnikov po letu 1945	186
3. Inšpekcija dela pred letom 1945	192
4. Inšpekcija dela in sindikati v obdobju 1945 - 1950	194
XIII. Zaključek	201
XIV. Arhivsko gradivo	205
1. Arhivsko gradivo družbenopolitičnih organizacij	205
2. Arhivsko gradivo slovenskih sindikatov po letu 1945	212
3. Arhivsko gradivo Republiškega sveta Zveze sindikatov Slovenije s predhodniki s poudarkom na gradivu od leta 1945 do 1950	218
XV. Viri in literatura	225
XVI. Okrajšave	231

PREDGOVOR

To delo govori o socialni politiki kot sklopu vseh tistih ukrepov, ki zagotavljajo socialno varnost tako zaposlenemu kot za delo nezmožnemu prebivalstvu, o slovenskih sindikatih v letih 1945 - 1950, ki jih slovenska delovnopravna teorija opredeljuje kot prvo obdobje v razvoju socialističnih sindikatov in o njihovem arhivskem gradivu. Zaradi posebne vloge in pomena sindikatov v tem času je to gradivo pomembno ne le za poznavanje sindikalne zgodovine, ampak tudi za razumevanje tedanjega političnega, ekonomskega, socialnega in kulturnega življenja v Sloveniji. Poleg tega je proučevanje obravnavanega obdobja, ki ga zaznamuje prehod iz kapitalističnega v socialistični družbeni red, v današnjem času še posebej aktualno, saj ponovno živimo v neke vrste prehodnem razdobju. Tako glavne značilnosti kot spremljajoči stranski pojavi, ki navadno spremljajo tovrstne družbene spremembe, pa imajo več skupnih značilnosti kot se zdi na prvi pogled.

Zahvaljujem se vsem, ki so mi kakorkoli pomagali pri nastanku tega dela, predvsem prof. dr. Dušanu Nećaku, prof. dr. Mirku Stiplovšku in prof. dr. Jožetu Žontarju.

Mateja Jeraj

I. UVOD

Pričujoča naloga je sestavljena iz treh delov. Prvi obsega uvodna poglavja, nujno potrebna za razumevanje drugega, obsežnejšega vsebinskega sklopa, ki razčlenjuje udejstvovanje slovenskih sindikalnih organizacij na posameznih področjih socialnopolitičnega življenja, tretji del pa podrobneje obravnava arhivsko gradivo Zveze sindikatov Slovenije (ZSS).

Prva tri poglavja obsegajo kratek oris sindikalnega gibanja v Sloveniji do leta 1945, obrazložitev položaja sindikatov v socializmu, predstavitev oblikovanja slovenskih sindikalnih organizacij v okviru jugoslovanske države, njihovega delovanja, pomena in organizacijske strukture ter vloge teh organizacij na področju socialne politike. Posebej sem obrazložila vlogo sindikalnih organizacij v socialističnem družbenem redu, saj so bili sindikati, ki smo jih imeli v obdobju 1945 - 1950, "tako teoretično kot v praktičnem delovanju različni od tistih, ki imajo povsod v svetu klasično funkcijo boja za pravice delavcev proti delodajalcem (oziroma se s predstavniki delodajalskih združenj dogovarjajo za pogoje dela v kolektivnih pogodbah)."¹ Delovnoppravna teorija sicer razlikuje naslednja obdobja v razvoju sindikalnega gibanja v Sloveniji: obdobje do leta 1918, 1919 - 1941, 1941 - 1945, 1945 - 1950, 1950 - 1990 in obdobje po letu 1990,² vendar je naloga časovno omejena le na prvo socialistično obdobje slo-

1 Mitja Novak, Rudi Kyovsky, Ilja Jurančič, *Sindikalno pravo*, Ljubljana 1992, str. 11 (odslej: Novak, Kyovsky, Jurančič, *Sindikalno pravo*).

2 Novak, Kyovsky, Jurančič, *Sindikalno pravo*, str. 16. Enako razmejitev najdemo tudi v delih: Rudi Kyovsky - Vanek Šiftar, *Delovno pravo*, Višja pravna šola Maribor, 1974, str. 50 in Rudi Kyovsky, *Delovno pravo*, prva knjiga, splošni del, Ljubljana 1978, str. 67. Kot samostojno obdobje je čas od leta 1945 do 1950 obravnavan tudi v zborniku *50 godina revolucionarnog sindikalnog pokreta u Jugoslaviji*, Beograd 1969 in v *Enciklopediji Jugoslavije*, Jugoslovanski leksikografski zavod, Zagreb 1968, str. 165.

venskih sindikatov, saj se je vloga sindikalnih organizacij po začetku samoupravljanja bistveno spremenila.³

Drugi, obsežnejši vsebinski sklop, je sestavljen iz osmih poglavij, v katerih smo obravnavali tista delovna področja slovenskih sindikatov, ki so bila kakorkoli povezana s socialno politiko (socialno zavarovanje in zdravstvena služba, socialno skrbstvo, preskrba, stanovanjska politika, plačilni sistem, posredovanje dela, dopust in počitniški domovi, delavski zaupniki in inšpekcija dela), pri čemer je socialna politika pojmovana v najširšem smislu, kot sklop ukrepov za izboljšanje delovnih in življenjskih pogojev tako aktivnega kot za delo nezmožnega prebivalstva, nujno potrebnih za njegovo socialno varnost.⁴ Vsako poglavje obravnava eno izmed zgoraj navedenih področij in je razdeljeno na več podpoglavij, ki vsebujejo kratek pregled dejavnosti sindikalnih organizacij ter oris delavsko zaščitne zakonodaje v preteklosti, pregled osnovnih zakonskih predpisov iz obdobja 1945 - 1950 ter prikaz dejavnosti in vpliva sindikatov pri reševanju posameznih vprašanj. Precejšnjo pozornost sem namenila predstavitvi poglavitnih pravnih predpisov, ki so urejali posamezna področja. Razumevanje dejavnosti države in družbenih organizacij pri reševanju socialnih vprašanj je namreč tesno pogojeno s poznavanjem določene delovnopravne zakonodaje.⁵

V uvodnih poglavjih sem upoštevala tudi obstoječo slovensko, jugoslovansko in delno tudi sovjetsko strokovno literaturo, saj je bila struktura jugoslovanskih sindikatov podobna strukturi sovjetskih sindikatov, ter arhivsko gradivo Centralnega komiteja Komunistične partije Slovenije (CK KPS), predvsem zapisnike sej CK, politbiroja CK in sindikalne komisije pri CK KPS. Obširnejši del naloge, ki se nanaša na vlogo sindikatov v socialnopolitičnem življenju, pa temelji predvsem na arhivskem gradivu

3 Spremembe, povezane z vlogo in dejavnostmi jugoslovanskih sindikatov po uvedbi samoupravljanja, so opisane v poglavju o vlogi slovenskih sindikalnih organizacij v obdobju 1945 - 1950, posebnosti slovenskih sindikatov, ki so bile značilne prav za obravnavano obdobje, so predstavljene v naslednjih poglavjih, povzete pa v zaključnem poglavju te naloge.

4 Leksikon Cankarjeve založbe, Ljubljana 1988, str. 970. Več o tem glej: Anton Kržišnik, Uvod v zgodovino socialne politike, Višja šola za socialno delo v Ljubljani, Ljubljana 1976, str. 12 - 13.

5 dr. Stojan Bajić je socialno politiko opredelil kot "nauk o sredstvih in ciljih za izboljšanje sedanje ureditve družbe", delovno pravo pa kot "nauk o pozitivnem pravnem redu". Glej: Stojan Bajić, Delovno pravo, Ljubljana 1936, str. 14.

republiške sindikalne organizacije, ki je v primerjavi z gradivom drugih organov in organizacij, razmeroma dobro ohranjeno tudi za obdobje od leta 1945 do 1950. Ohranjenost in zvrsti arhivskega gradiva slovenskih sindikatov sem obravnavala v posebnem poglavju, v katerem so obravložene tudi osnove valorizacije tovrstnega gradiva in način strokovne obdelave, medtem ko sem slovenske sindikate kot institucijo predstavila v poglavju o organizacijski strukturi in dejavnostih, pri čemer pa razvoja slovenskih sindikalnih organizacij, kot enega izmed sestavnih delov Zveze sindikatov Jugoslavije (ZSJ), ni mogoče obravnavati drugače kot v sklopu celotnega razvoja jugoslovanskih sindikatov.

Na podlagi arhivskega gradiva slovenskih sindikatov sem želela vsaj deloma pokazati, kako in v kolikšni meri so politične odločitve vplivale na vsakdanje življenje slovenskega človeka, saj je način življenja nedvomno "pomembna in izredno povedna sestavina zgodovinskega dogajanja", ki "sodi poleg političnega in gospodarskega življenja celo v samo ospredje zgodovinskega razvojnega procesa in s tem tudi njegovega proučevanja".⁶

Nenazadnje pa sem želela s pričujočo nalogo prikazati poseben pomen arhivskega gradiva najvišjega organa slovenskih sindikatov, ki vsebuje dragocene podatke ne le za zgodovino slovenskih sindikalnih organizacij, ampak tudi številne informacije o političnem, ekonomskem, socialnem, kulturnem, prosvetnem in športnem življenju. Še posebej pomembno je tisto gradivo, ki se nanaša na prva leta po končani drugi svetovni vojni. V tistem času je namreč KP, kakor je zapisal dr. Dušan Bilandžić, sicer "neposredno organizirala in vodila vse družbene procese", vendar "v javnosti in formalno tega ni poudarjala", njene ideje pa so dobivale "svoj formalni in javni izraz v programih množičnih organizacij, ki jih je ustvarila". Tak zunanji videz naj bi "prikrival stvarno vlogo in položaj partije v družbi" ter omogočil, da bi "široke ljudske množice sprejele ideologijo in politiko partije".⁷ Zato so ideje partije iz tega obdobja v

6 Slavko Kremenšek, Raziskovanje načina življenja, Sindikalno gibanje na Slovenskem, Ljubljana 1986, str. 93.

7 Dušan Bilandžić, Zgodovina Socialistične federativne republike Jugoslavije (prevod dela Historija Socialističke federativne republike Jugoslavije), Ljubljana 1980, str. 101 - 102 (Odslej: Bilandžić, Zgodovina...).

največji meri razvidne iz arhivskega gradiva ostalih družbenopolitičnih organizacij, od katerega je prav gradivo republiškega sindikalnega vodstva najbolj ohranjeno, zaradi česar je njegovo poznavanje skorajda neobhodno potrebno za raziskovanje novejše slovenske zgodovine.⁸

8 To je dokazala tudi večina sodobnih raziskovalcev slovenske zgodovine novejšega obdobja, ki se je predvsem v tistih delih, ki obravnavajo obdobje 1945 - 1950, oprla med drugim tudi na tovrstno gradivo. Glej: Aleš Gabrič, Slovenska agitpropovska kulturna politika 1945 - 1952, Borec št. 7 - 8 - 9, Ljubljana, 1991; Jože Prinčič, Slovenska industrija v jugoslovanskem primežu, Kapitalna, ključna kapitalna in temeljna investicijska izgradnja v Sloveniji (1945 - 1956), Ljubljana, 1992; Jera Vodušek - Starič, Prevzem oblasti 1944 - 1946, Ljubljana, 1992.

II. SINDIKALNO GIBANJE V SLOVENIJI PRED LETOM 1945

Sindikalne oziroma strokovne organizacije, kot so jih zaradi organiziranosti delavcev po posameznih strokah običajno imenovali v Sloveniji v obdobju med obema vojnama,⁹ v manjši meri pa še tudi kasneje,¹⁰ so bile najbolj množične delavske organizacije, katerih glavna naloga je bila "boj za izboljšanje gmotnega stanja in delovnih pogojev oziroma socialnoekonomskih razmer, torej dejavnost za neposredne in takojšnje koristi delavstva."¹¹ Poleg tega so imeli sindikati tudi izobraževalno vlogo, opravljali pa so tudi nekatere politične naloge, zato so političnim strankam služili kot "učinkovito sredstvo za širjenje in utrjevanje njihovega vpliva." Sodelovali so tudi s kulturnoprosvetnimi organizacijami, "v začetnem obdobju pa je bil z njimi najtesneje povezan tudi nastanek delavskega združenstva oziroma konzumnih organizacij."¹²

Začetniki sindikalnega gibanja na Slovenskem so bili grafični delavci. Leta 1868 so ustanovili svoje izobraževalno društvo, ki je opravljalo tudi nekatere naloge sindikalnega značaja. V naslednjih letih je bilo ustanovljenih še nekaj podobnih društev, ki pa so že v sedemdesetih letih prenehala delovati zaradi preganjanja organizatorjev in gospodarske krize. V devetdesetih letih je prišlo do ponovnega ustanavljanja delavskih izobraževalnih, pravovarstvenih in podpornih društev. V obdobju pred prvo svetovno vojno so se socialnodemokratske strokovne organizacije včlanile v Strokovno komisijo (SK) na Dunaju, centralo avstrijskih socialnodemokratskih strokovnih organizacij, krščansko socialne pa so se v veliki večini povezale v Jugoslovansko strokovno zvezo (JSZ). Liberalna Narodna delavska organizacija, ki je bila ustanovljena 1907. leta v Trstu, je imela

9 Miroslav Stiplovšek, *Prispevki za zgodovino sindikalnega gibanja na Slovenskem*, Maribor 1989, str. 9 (odslej: Stiplovšek, *Prispevki...*).

10 Opomba avtorja.

11 Stiplovšek, *Prispevki...*, str. 9.

12 Prav tam.

svoje podružnice predvsem na Primorskem in v Istri, leta 1912 ustanovljena Narodno socialna zveza pa predvsem na Kranjskem. Liberalno usmerjeni železničarji so ustanovili Zvezo jugoslovanskih železničarjev, ki je postala najpomembnejša narodno - socialna strokovna organizacija na slovenskem ozemlju. Strokovne organizacije so v obdobju 1868 - 1914 vodile številne akcije za izboljšanje mezd in delovnih pogojev, prizadevale so si za sprejem in izvajanje delavsko zaščitne zakonodaje, ukvarjale so se z izobraževalnimi in kulturnimi aktivnostmi ter sodelovale v nekaterih političnih akcijah (prvomajske prireditve, prizadevanja za splošno in enako volilno pravico ipd.).

Po začetku prve svetovne vojne so strokovne organizacije zaradi izjemne volilne zakonodaje in vpoklicev delavcev k vojakom skoraj povsem prenehale delovati. Svojo aktivnost so obnovile šele leta 1917 po revolucionarnih dogodkih v Rusiji,¹³ "nove družbenopolitične in socialnoekonomske razmere, ki so nastale po koncu prve svetovne vojne in ustanovitvi Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev", pa "so prelomno vplivale tudi na razvoj in rast številčne moči strokovnih organizacij ter okrepitev njihovega delovanja."¹⁴ Krščanskosocialistične strokovne organizacije so bile združene v JSZ, narodnosocialne organizacije pa so bile pod vplivom liberalnega političnega tabora. Narodna strokovna zveza (NSZ), ki je nastala leta 1926 po združitvi Narodno socialne strokovne zveze in Samostojne strokovne delavske unije, ni prevladovala v nobeni industrijski panogi. Pomembnejša je bila Zveza jugoslovanskih železničarjev (ZJŽ), ki se je v letih 1923/24 preoblikovala v pokrajinsko organizacijo Udruženja jugoslovanskih narodnih železničarjev (UJNŽ).¹⁵ Po prvi svetovni vojni so tudi javni in privatni nameščenci svoja kulturno - politična in podporna društva preoblikovali po zgledu delavskih strokovnih organizacij, ustanovili pa so tudi številna nova društva s sindikalnimi nalogami.¹⁶

Za razumevanje delovanja sindikalnih organizacij po letu 1945 pa je najpomembnejše poznavanje razvoja t. i. "razrednega sindikalnega giban-

13 Prav tam, str. 9 - 14.

14 Stiplovšek, Prispevki..., str. 23.

15 Prav tam, str. 52, 53 in France Kresal, Sindikati in njihov boj za izboljšanje socialnega in materialnega položaja delavstva v Sloveniji v obdobju 1918 - 1941, Sindikalno gibanje na Slovenskem, Ljubljana 1986, str. 19.

16 Stiplovšek, Prispevki..., str. 30.

ja". Socialdemokrati so v Sloveniji že do spomladi 1919 ustanovili več osrednjih društev - strokovnih zvez, ki jih je povezovala Zveza delavskih društev. Osnovne organizacije teh zvez - podružnice so se preoblikovale na ta način, da so se vsi delavci istega podjetja, ne glede na poklic, združili v eno podružnico, ker naj bi bil "obratni - industrijski tip organizacij ustrežnejši za uspešno aktivnost kot dotedanje profesionalne - poklicne organizacije."¹⁷ Predstavniki slovenske socialnodemokratske stranke se zaradi nasprotovanja vodstva niso udeležili ustanovnega kongresa Socialistične delavske stranke Jugoslavije - komunistov (SDSJ - k) aprila 1919, na katerem so sprejeli tudi sklep o ustanovitvi Centralnega delavskega sindikalnega sveta Jugoslavije (CDSSJ). Kljub temu pa so se delegati prvega kongresa slovenskih razrednih strokovnih organizacij junija 1919, na katerem so dokončno izoblikovali slovensko sindikalno centralo, Strokovno komisijo (SK), zavzeli za čimprejšnjo združitev s tovrstnimi jugoslovanskimi organizacijami. Proces tega združevanja pa je bil tesno povezan z notranjo diferenciacijo v okviru slovenske socialne demokracije. Marca 1920 je namreč slovensko levo usmerjeno članstvo izstopilo iz socialnodemokratske stranke in ustanovilo Delavsko socialistično stranko za Slovenijo, vodstvo SK pa je na zahtevo članstva moralo pristati na vključitev v CDSSJ in sicer s 1. aprilom 1920.

Po prepovedi komunističnih sindikatov v letih 1920 in 1921, je KPJ začela z ustanavljanjem t.i. neodvisnih sindikatov, ki naj bi bili sicer strankarsko neopredeljeni, a so v bistvu še naprej delovali v povezavi z ilegalno KPJ, organizacije SK v Sloveniji pa so se vključile v Glavno delavsko zvezo Jugoslavije (Glavni radnički savez Jugoslavije - GRSJ). Ko so bile sredi leta 1924 prepovedane tudi neodvisne strokovne organizacije, je pokrajinski komite KPJ za Slovenijo svoje člane in simpatizerje preusmeril v socialnodemokratske strokovne organizacije. Jeseni 1925 se je socialistični GRSJ preimenoval v Združeno delavsko sindikalno zvezo, ki je bila bolj poznana pod imenom Ujedinjeni radnički sindikalni savez Jugoslavije (URSSJ). Ti sindikati, ki so jih najpogosteje imenovali kar Ursovi sindikati, so imeli v Sloveniji nekoliko drugačen značaj kot v drugih predelih Jugoslavije, saj so jih tukaj ustanovili predstavniki SK skupaj z zastopniki prepovedanih neodvisnih sindikatov, zato so imeli v številnih podružnicah teh sindikatov komunisti že od vsega začetka precejšen

17 Miroslav Stiplovšek, Komunistično sindikalno gibanje na Slovenskem in njegov razvoj do male obznane 1924, Sindikalno gibanje na Slovenskem, 9. kongres ZSS, Ljubljana 1978, str. 5.

vpliv.¹⁸ Marca 1934 je bil v Ljubljani kongres SK za Slovenijo, na katerem je bil komunist Franc Leskošek izvoljen za predsednika. Četrta državna konferenca KPJ, ki je bila decembra 1934, se je zavzela za usklajeno delovanje vsega delavstva in s tem v zvezi za ustanavljanje skupnih akcijskih in stavkovnih odborov, v katere bi bilo treba poleg komunistov pritegniti še člane socialističnih, krščanskosocialističnih in narodnih sindikatov, pa tudi neorganizirane in brezposelne delavce. Tako so v letih 1935, 1936 v nekaterih stavkah in mezdnih gibanjih skupaj sodelovali delavci različnih sindikatov. Na ustanovnem kongresu KPS, aprila 1937 na Čebinah, so poleg pomembnosti ljudske fronte poudarili tudi potrebo po usklajenem delovanju in vzpostavitvi organizacijske enotnosti vseh delavskih organizacij. O povezovanju pa je razmišljala tudi JSZ. Ta je bila namreč do leta 1935 edina, ki je organizirano delovala med krščanskim delavstvom. Tedaj pa je dobila nevarnega tekmeca v Zvezi združenih delavcev (ZZD), ki je delovala v sklopu Jugorasa in je bila povezana tudi z vodstvom katoliške stranke, ki je v tistem času v Sloveniji predstavljala vladno stranko. Dokončno pa so se vodstva slovenskih strokovnih organizacij povezala potem, ko je Cvetkovičeva vlada aprila 1939 predala Delavsko zbornico za Slovenijo režimskim sindikatom. Takrat so predsedstva SK, JSZ in NSZ ustanovila Osrednji strokovni odbor za Slovenijo, ki naj bi omogočil medsebojna posvetovanja in usklajeno delovanje vseh treh strokovnih organizacij. Sklenili so, da se bodo v bodoče skupaj borili za svobodo strokovnih organizacij, za izboljšanje mezd in večjo socialno zaščito delavcev. Peta državna konferenca KPJ oktobra 1940, ki je sindikalnemu vprašanju posvetila veliko pozornosti, je opozorila, da je za vzpostavitev enotnosti in moči delavskega razreda pod vodstvom partije nujno potrebno zagotoviti udejstvovanje komunistov v vseh sindikatih, v katere so bili včlanjeni delavci.¹⁹ Kmalu potem ko je vlada ob koncu decembra 1940 razpustila URSSJ, je CK KPS ustanovil osrednjo komisijo

18 Prav tam, str. 6, 7 in France Kresal, Sindikati in njihov boj za izboljšanje socialnega in materialnega položaja delavstva v Sloveniji v obdobju 1918 - 1941, Sindikalno gibanje na Slovenskem, Ljubljana 1986, str. 18, 19.

19 Stiplovšek, Prispevki..., str. 65 - 74; France Kresal, Sindikati in njihov boj za izboljšanje socialnega in materialnega položaja delavstva v Sloveniji v obdobju 1918 - 1941, Sindikalno gibanje na Slovenskem, Ljubljana 1986, str. 15 - 22; France Kresal, Sindikalno gibanje v Sloveniji in akcijska enotnost delavstva, Sindikalno gibanje na Slovenskem, Ljubljana 1978, str. 8 - 9; Bojan Godeša, Predvojno delovanje odborov delavske enotnosti, Prispevki za novejšo zgodovino, leto XXX, št. 1 - 2, Ljubljana 1990, str. 101 (Odslej: Godeša, Predvojno delovanje...).

Delavske enotnosti (DE), enake komisije pa naj bi bile ustanovljene tudi pri okrožnih komitejih KPS. Njihova naloga naj bi bila organizirati odbore DE v tovarnah in podjetjih, ki naj bi nadaljevali z delom sindikatov, in vključiti vanje predvsem tiste delavce, ki so bili prej včlanjeni v Ursovih sindikatih.²⁰ Zaradi pomanjkanja virov in nezanesljivosti spominskega gradiva pa ni mogoče podati celostne ocene o delovanju teh odborov v letih 1940, 1941, oziroma ni mogoče natančno ugotoviti v kolikšni meri so, če sploh so, ti odbori zaživelci.²¹

Po okupaciji Slovenije so bile vse slovenske strokovne organizacije prepovedane. Medtem ko so Nemci sprejemali v Nemško delovno fronto le pripadnike nemške narodnosti, pa so italijanske oblasti v Ljubljanski pokrajini ravnale drugače. Pokrajinska civilna uprava je najprej julija 1941 preoblikovala Delavsko zbornico za Slovenijo v Pokrajinsko delavsko zvezo, jeseni je ustanovila Pokrajinsko zvezo delodajalcev, leta 1942 pa še posebna združenja za nameščence in pokrajinski korporacijski svet. Odbori DE so medtem ponekod, zlasti v revirjih in nekaterih podjetjih na Štajerskem ter v Ljubljani, tajno nadaljevali z delom, v skladu z navodili Osvobodilne fronte (OF) slovenskega naroda in usmeritvami poverjenikov za DE pri partijskih forumih in organizacijah. Postali so pravzaprav predstavniki OF v podjetjih, njihova naloga pa je bila izvajanje sabotažnih, propagandnih in zbiralnih akcij, mobilizacija delavstva za partizansko vojsko, zaščita delavskih interesov in onemogočanje delovanja okupatorjevih sindikatov.

KPS je že jeseni 1941 želela organizirati konferenco zastopnikov delavskega gibanja, vključenih v OF, vendar so se novembra 1941 sestali le predstavniki CK KPS in krščanskosocialistične skupine. Spomladi 1942, v času širjenja narodnoosvobodilnega gibanja in vzpostavitve precejšnjega osvobojenega ozemlja, so začeli v vodstvu CK KPS in izvršnem odboru OF razmišljati o organiziranju posebnega zborovanja delavskih zastopnikov, ki naj bi pripomoglo k utrditvi vodilne vloge delavskega razreda v narodnoosvobodilnem gibanju (NOG), h krepitvi odborov in skupin DE v industrijskih središčih, ustanovili pa naj bi tudi vodstvo DE.²² Velika

20 France Kresal, Sindikalno gibanje v Sloveniji od leta 1929 do 1941 in akcijska enotnost delavstva, Pot slovenskega delavstva v Delavsko enotnost, Ljubljana 1982, str. 62 - 64.

21 Več o tem glej v: Bojan Godeša, Predvojno delovanje..., str. 89 - 105.

22 Stiplovšek, Prispevki..., str. 93 - 94.

italijanska ofenziva je sicer povzročila, da je do organizacije takega zborovanja prišlo nekoliko kasneje in v drugačni obliki, kot je bilo zamišljeno. Kljub temu pa sta Kardelj in Kidrič v pozni jeseni 1942 zbrala v Ljubljani bivajoče vidnejše predstavnike predvojnih sindikalnih organizacij, ki so se 7. novembra udeležili konference DE. Krščanske socialiste sta zastopala Tone Toman in Stane Kovač, svobodne strokovne organizacije France Svetek, predstavnik KPS pa je bil Boris Kidrič.²³ Konferenca je sprejela teze, ki jih je po dogovoru s Kidričem pripravil Tone Fajfar, podpisala pa Ivan Maček in Boris Kidrič za KPS ter Tone Fajfar in Edvard Kocbek za krščanske socialiste. V tezah je bila poudarjena vodilna vloga delavskega razreda v NOB, ki naj bi kot "narodno in družbeno najzavednejši in najborbenejši del našega naroda" odločno poseglo "v reševanje narodnega obstanka" in s tem omogočilo delovanje OF in narodnoosvobodilne vojske.²⁴ Vodstvu KPS se je namreč zdelo, da je treba "bolj poudariti vlogo delavstva v osvobodilnem gibanju",²⁵ saj so po Kardeljevem mnenju do tedaj premalo pozornosti posvečali neposrednemu stiku z "delovnimi množicami" in njihovim socialnim problemom ter "v delavstvu še premalo negovali zavest o njihovi zgodovinski vlogi."²⁶ Kot predstavniki slovenskega delavstva so bili s temi tezami opredeljeni člani KPS, skupina krščanskih socialistov in predstavniki svobodnih strokovnih organizacij, ki naj bi imeli v okviru DE popolnoma enakopraven položaj, ne glede na različno svetovnonazorsko pripadnost, s tem da naj bi krščanski socialisti priznali KPS njeno "proletarsko avantgardno vlogo", ostali dve skupini pa krščanskim socialistom "njihovo razredno stališče in revolucionarnost, ki se je izrazila posebno v njihovi borbeni udeležbi pri narodnoosvobodilnem gibanju".²⁷ V drugem delu tez pa je bilo posebej poudarjeno, da "odločilni vodilni delež pri narodnoosvobodilni borbi daje slovenskemu delavstvu pravico, da odločilno posega tudi v ureditev slovenskega političnega in socialnega življenja po osvoboditvi", za uspešno

23 Tone Fajfar, *Odločitev*, Ljubljana 1966, str. 163, 166 (Odslej: Fajfar, *Odločitev*). Glej tudi: Stiplovšek, *Prispevki...*, str. 94 in Janko Prunk, *Delavska enotnost v slovenskem narodnoosvobodilnem boju*, Ljubljana 1982, str. 69 (odslej: Prunk, *Delavska enotnost...*).

24 Fajfar, *Odločitev*, str. 163 - 164. ▽

25 Prav tam, str. 166.

26 Poročilo Edvarda Kardelja Izvršnemu odboru OF, 28. oktober 1942. Citirano po: Tone Fajfar, *Odločitev*, Ljubljana 1966, str. 166.

27 Fajfar, *Odločitev*, str. 163 - 164.

uresničitev tega cilja pa naj bi bila "neizogibno potrebna najtesnejša naslonitev na Sovjetsko zvezo" in borba proti beli gardi. Ta naj ne bi bila le "narodno politični škodljivec slovenskega naroda" ampak tudi "zapreka, ki hoče zajezi val skupne volje slovenskega delovnega ljudstva po njegovi socialni bodočnosti." Hkrati se je konferenca konstituirala tudi kot Odbor DE, ki so ga v resoluciji, prav tako sprejeti na tej konferenci, opredelili kot "predstavništvo delavskega razreda, vključenega v celoti v Osvobodilno fronto".²⁸ Član tega odbora je bil poleg udeležencev konference Kovača, Tomana in Svetka še Tone Fajfar, njegov predsednik pa Franc Leskošek. Odbor je začel izdajati tudi svoje glasilo *Delavska enotnost*, katere urednik je postal Tone Fajfar.²⁹ Tako so se uresničili cilji partije, ki "v svoji strategiji revolucije ničesar ni prepuščala naključju" in "je hotela zavarovati enotnost delavstva in svojo vodilno vlogo v njej tudi pred zavezniki v OF". Zato je hotela, "da se v jedru OF, to je v delavskem razredu enotnost še formalno potrdi in se z njo zagotovi nemoten potek socialne revolucije v okviru osvobodilnega boja".³⁰

Po konferenci so na celotnem slovenskem etničnem ozemlju nastajali novi odbori DE, ki so "opravili pomembno delo pri mobiliziranju delavstva v NOV, pri pošiljanju materialne in finančne pomoči narodnoosvobodilnemu gibanju, pri sabotiranju proizvodnje in izvajanju propagandnih aktivnosti", na Primorskem pa so slovensko - italijanski odbori DE - Unità operaia (DE - UO) imeli še posebej pomembno vlogo, tudi v "neposrednem oboroženem boju".³¹

Poleti 1944 je vodstvo DE sicer predvidevalo, da bo organizacija DE z vsemi svojimi odbori obstajala tudi še po osvoboditvi kot "nekakšen razredni predstavnik delavstva v odnosu do oblasti in drugih narodnih slojev", strokovne organizacije delavcev in nameščencev, ki naj bi delovale le na sindikalnem področju, pa naj bi bile organizirane v njenem okviru.³² Vendar pa "nikjer drugod v razvoju narodnoosvobodilnega gibanja v Jugoslaviji ni bila ustvarjena taka množična delavska organizacija, kot je

28 Prav tam, str. 166.

29 Prunk, *Delavska enotnost...*, str. 72.

30 Prav tam, str. 69. Več o ustanovitvi, delovanju in namenu *Delavske enotnosti* glej v: Bojan Godeša, *Delavska enotnost v narodnoosvobodilnem boju na Slovenskem*, magistrsko delo, Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Filozofska fakulteta, oddelek za zgodovino, Ljubljana 1989 (Odslej: Godeša, *Delavska enotnost...*).

31 Stiplovšek, *Prispevki...*, str. 97.

32 Prav tam.

bila DE na Slovenskem",³³ zato so proti koncu leta 1944 zaradi enotnega oblikovanja sindikalnih organizacij tudi v Sloveniji "opustili strategijo nadaljnjega razvijanja DE in nekakšne dvotirnosti s sindikati in se odločili samo za razvoj sindikatov".³⁴ Poleg tega naj bi ustanovitev Delavske enotnosti pomenila komunistom le "taktični ukrep, ki je izviral iz načina delovanja KP v protifašistični dobi delovanja", s preobrazbo OF po Dolomitski izjavi pa naj bi izgubila pomen kot "jedro za bodočnost", njena vloga pa naj bi se izenačila z vlogo ostalih množičnih organizacij, za katere je bil značilen transmissijski odnos do KP.³⁵ Jeseni 1944, ko so komunisti "držali trdno vse niti v svojih rokah" pa še sploh niso nameravali "spreminjati svojih dotedanjih teoretičnih pogledov, nasprotno, celo prilagajali so dotedanji razvoj Osvobodilne fronte predvojnimi idejno - teoretskim shemam", zaradi česar so se odločili "postaviti sindikate povsem na novo, z vlogo kot jim je bila namenjena v sovjetskem sistemu."³⁶

33 Prav tam, str. 95.

34 Prunk, Delavska enotnost..., str. 79.

35 Godeša, Delavska enotnost..., str. 450 - 451.

36 Prav tam, str. 451.

III. SINDIKATI V SOCIALIZMU

S prehodom v socialistični družbeni sistem so se sindikati znašli v povsem novi situaciji. V političnem sistemu socialističnih držav so imele t. i. družbenopolitične organizacije pomembno vlogo, sindikati pa so predstavljali celo drugo najpomembnejšo organizacijo delavskega razreda, takoj za komunističnimi strankami.³⁷

Glede na to, da se je KPJ pri oblikovanju novega družbenopolitičnega in ekonomskega sistema v prvih povojnih letih povsem zgledovala po vzoru Sovjetske zveze, je za razumevanje vloge, dejavnosti in organizacijske strukture sindikatov v socialističnem obdobju jugoslovanske države potrebno poznati osnove sovjetske sindikalne teorije in prakse.

Problem položaja in vloge sindikatov v odnosu do države v pogojih diktature proletariata je prvič postal aktualen po oktobrski revoluciji.³⁸ Novi značaj sindikatov je orisal Lenin v nizu člankov in govorov v začetku dvajsetih let 20. stoletja, ko je nastopal proti raznim desničarskim in levičarskim odklonom v Ruski komunistični partiji.³⁹ Lenin se v samem sindikalnem gibanju sicer ni dosti udeleževal in je le malo razprav v celoti posvetil sindikatom, ki jih je večinoma obravnaval v sklopu splošnih problemov delavskega gibanja.⁴⁰ Nekateri zahodni raziskovalci so dvomili, da je imel Lenin izoblikovano neko celostno teorijo o sindikatih. Menili so, da jim ni posvetil posebne pozornosti in da jih je smatral le za nekakšno "podaljšano roko partije", ki naj bi služila za razširjanje njenih idej med ljudskimi množicami, medtem ko so bili sovjetski avtorji nasprotnega mnenja. Ne glede na to, pa se vsega tistega, kar je Lenin izrekel

37 Dajić Putnik, *Sindikati u socialističkim zemljama*, Beograd 1963, str. 3 (odslej: Putnik, *Sindikati u socialističkim zemljama*).

38 Prav tam, str. 12.

39 Prav tam, str. 12 in 42.

40 Dajić Putnik, *Sindikati u socializmu (teorija i praksa sovjetskih sindikata)*, Gornji Milanovac 1982, str. 89 (odslej: Putnik, *Sindikati u socializmu*).

ali zapisal o sindikatih, ne more izpustiti v nobeni razpravi, ki obravnava vlogo sindikatov v socialistični državi.⁴¹

Lenin si je zamislil sindikate kot množično prostovoljno organizacijo delavskega razreda, katere glavni namen je pritegniti najširše ljudske množice k ustvarjanju nove družbe in jih pripraviti do tega, da bi se bile sposobne vključiti v neposredno upravljanje države.⁴² Smatral jih je za neke vrste vzgojno organizacijo, za nekakšno šolo upravljanja in vodenja, oziroma "šolo komunizma", ki naj bi predstavljala nekakšen vmesni člen med partijo in državo.⁴³ Vendar sindikati nikakor ne bi smeli biti neposredno udeleženi pri upravljanju podjetij,⁴⁴ pač pa bi morali biti "najhitrejši in stalni sodelavci državne oblasti, ki jo v vsem njenem političnem in gospodarskem delu vodi zavedna avantgarda delavskega razreda - komunistična partija".⁴⁵ Vendar pa množična organizacija, sestavljena iz pripadnikov tistega delavskega razreda, ki je bil v dotedanjem kapitalističnem obdobju po Leninovem mnenju razcepljen, ponižen in podkupljiv, ni bila sposobna uresničiti diktature proletariata, nujno potrebne oblike države v prehodnem obdobju iz kapitalističnega v socialistični družbeni red. Udejaniti naj bi jo bila sposobna le avantgarda delavskega razreda, organizirana v komunistični partiji, ki naj bi "absorbirala vase revolucionarno energijo razreda".⁴⁶ Vendar diktature ni zmogla uresničiti sama. Potrebovala je osnovo, ki jo je našla v sindikalni organizaciji, ki je s svojim številnim članstvom hkrati predstavljala tudi

41 Prav tam, str. 89, 90.

42 Putnik, Sindikati u socialističkim zemljama, str. 43.

43 V. I. Lenin, O sindikatima, o sadašnjoj situaciji i o greškama Trockog /govor na zajedničkom zasedanju delegata VIII kongresa Sovjeta, članova SCVS i MGVS - članova RKP(b), 30. decembra 1920/, Izabrana dela, Tom 14, Beograd 1960, str. 152. (Odslej: Lenin, Izabrana dela, Tom 14).

44 "Vsako neposredno vmešavanje sindikatov v upravo podjetij" je Lenin označil kot "škodljivo in nedopustno". Glej: Lenin, O vlogi in nalogah sindikatov v pogojih nove ekonomske politike, Ljubljana 1946, str. 8 (Odslej: Lenin, O vlogi in nalogah sindikatov...). Razprava je bila med drugim objavljena tudi v: V. I. Lenin Izabrana dela, Tom 14, Beograd 1960, str. 439 - 449 in V. I. Lenin, Dela, 3. izdaja, zv. XXVII, str. 147 - 156.

45 Prav tam, str. 8 - 9.

46 Lenin, Izabrana dela. tom 14, str. 153. Citat se v originalu glasi: "Diktaturu može ostvarivati samo ona avantgarda koja je absorbirala u sebe revolucionarnu energiju klase".

nekakšen "rezervoar" državne oblasti.⁴⁷ Položaj sindikatov pa je takole obrazložil: "Kakor najboljša tovarna z odličnim motorjem in prvovrstnimi stroji ne more več delati, če se pokvari transmisijski mehanizem med motorjem in stroji, tako je neizbežna tudi katastrofa naše socialistične graditve, če je nepravilno izdelan ali če nepravilno deluje transmisijski mehanizem med komunistično partijo in množicami - sindikati."⁴⁸ Lenin je tedaj Sovjetsko Rusijo sicer pojmoval kot delavsko državo, a z birokratskimi odkloni, zaradi česar so morali sindikati opravljati dve povsem protislovni nalogi: po eni strani naj bi ščitili delavce pred deformacijami njihove lastne države, po drugi strani pa bi bilo treba s pomočjo istih delavcev zaščititi tudi državo,⁴⁹ oziroma: "Z ene strani je njihova glavna naloga zaščita interesov delovnih množic v najneposrednejšem in najprvotnejšem pomenu besede; z druge pa se kot del državne oblasti in graditelji celotnega narodnega gospodarstva ne morejo odreči pritisku na množice."⁵⁰ Protislovje pa naj bi obstajalo tudi v sami metodi sindikalnega dela, kar je Lenin obrazložil na naslednji način: "Z ene strani morajo delati po vojaško, kajti diktatura proletariata je najsrdečjša, najtrdovratnejša, najbrezobzirnejša vojna med razredi; z druge strani pa so specifično vojaške delovne metode ravno za sindikate najmanj uporabljive. Z ene strani se morajo znati prilagoditi množici, njenemu nivoju; z druge strani pa nikakor ne smejo prizanašati njenim predsodkom in zaostalosti, temveč jo morajo vztrajno dvigati na vedno višjo in višjo stopnjo itd." Zato za uspešno opravljanje sindikalnega dela ni zadostovalo le pravilno razumevanje nalog njihove organizacije in ustrezna organizacijska struktura, ampak tudi posebna taktika v načinu približevanja množicam, saj naj bi bilo le tako mogoče "z najmanjšim trenjem doseči, da se ta množica povzpne za stopničico više v kulturnem, gospodarskem in političnem pogledu." Za reševanje neizogibnih konfliktov, nesoglasij in trenj, izhajajočih iz prej navedenih protislovij, pa naj bi bila primerna edino komunistična partija in mednarodno združenje komunističnih partij, Kominterni, kot neka "višja instanca, dovolj avtoritativna, da jih lahko takoj odpravi."⁵¹ Ruskemu komunističnemu vodstvu z Leninom na čelu se je

47 Prav tam.

48 Lenin, o vlogi in nalogah sindikatov..., str. 11.

49 Lenin, Izabrana dela, Tom 14, str. 156.

50 Lenin, O vlogi in nalogah sindikatov..., str. 12.

zato zdelo razumljivo, "da se mora izbira vodilnega osebja v sindikalnem gibanju vršiti po smernicah in pod kontrolo partije", vendar je tako partijske organizacije kot posamezne člane KP svarilo pred "kakršnimkoli drobnjakarskim varuštvom in prekomernim vmešavanjem v tekoče delo sindikatov." Na tak način naj bi partija obdržala "splošno vodstvo" v svojih rokah, ne da bi se morala "vtikati v podrobno notranje delo sindikatov". Zato pa bi bilo treba na vodilna mesta v sindikalnih organizacijah postavljati take "organizatorje in gospodarstvenike", ki bi bili "predani komunizmu" in disciplinirani, hkrati pa bi imeli tudi "izkušnje za delo med širokimi delavskimi množicami".⁵²

Leninove ideje in kasnejša Stalinova revizija teh idej v skladu z njegovimi etatiističnimi pojmovanji glede organiziranosti družbe, so bistveno vplivale na razvoj sindikalnega gibanja v socialističnih državah, ki je povsod potekal v treh fazah, čeprav ne v enakih časovnih razdobjih. V vseh socialističnih državah, nastalih po končani drugi svetovni vojni, je prva faza sovpadala z obdobjem izgradnje socialistične družbe, ko je bilo treba obnoviti med vojno porušeno gospodarstvo, vzpostaviti nove oblastne organe, vse to pa je pogojevalo spremembe tudi v organiziranosti sindikatov. Do tedaj razcepljene strokovne organizacije so se združile v enotne sindikate,⁵³ ki so bili organizirani v skladu z načeli t. i. demokratičnega centralizma (volitve vseh vodilnih organov od spodaj navzgor, podrejanje manjšine večini, kritika in samokritika itd.) in po industrijskem principu (vsi sindikalno organizirani delavci in uslužbenci istega podjetja ali ustanove pripadajo eni sindikalni organizaciji ne glede na poklic).⁵⁴ Že v tej fazi so se pojavila nekatera protislovja med interesi sindikatov, ki naj bi bili organizacija delavskega razreda, in med državo, ki je predstavljala celotno družbo. Vendar je bilo treba v začetnem obdobju rešiti toliko ključnih problemov, da ta nasprotja niso bila posebej naglašena. V obdobju druge faze, ko je bila država že oblikovana, ko je vedno večji in močnejši birokratski aparat enačil interese države z interesi sindikatov, delavskega razreda in družbe nasploh, množice pa so postajale vedno bolj pasivne in utrujene od ponavljajočih se revolucionarnih parol o nekakšnih "splošnih interesih", so bile sindikalne organizacije bolj "po-

51 Prav tam.

52 Prav tam, str. 25 - 26.

53 Putnik, Sindikati u socialističkim zemljama, str. 15 - 16.

54 Prav tam, str. 20 - 21.

daljšana roka države" kot samostojne družbenopolitične organizacije, edini kriterij za ocenjevanje sindikalnega dela pa je predstavljala njihova angažiranost pri izvrševanju državno - centralističnih načrtov. Tretja faza pa je nastopila po spremembah v upravljanju in vodenju gospodarstva (v večini socialističnih držav se je to obdobje začelo po 20. kongresu KP Sovjetske Zveze),⁵⁵ ko so se hkrati s procesom demokratizacije celotnega družbenega življenja reorganizirali tudi sindikati.⁵⁶

55 20. kongres KP Sovjetske zveze je bil od 14. do 26. februarja 1956.

56 Prav tam, str. 16 - 17. Pričujoča naloga obravnava tisto obdobje, v katerem so bili slovenski sindikati, če upoštevamo Putnikovo razdelitev, v prvi in drugi fazi razvoja socialističnega sindikalnega gibanja.

IV. SLOVENSKI SINDIKATI V OBDOBJU 1945 - 1950

1. NASTANEK ENOTNIH STROKOVNIH ZVEZ DELAVCEV IN NAMEŠČENCEV JUGOSLAVIJE

Za ustanovitev sindikatov, kot zadnje v nizu družbenopolitičnih organizacij, se je KPJ odločila jeseni 1944, ko je bila jugovzhodna polovica države z večjim številom podjetij, rudnikov in obrtnih delavnic že osvobojena, pričakovati pa je bilo tudi skorajšnjo osvoboditev severozahodnih predelov, kjer so bila največja industrijska središča. K temu sklepu je pripomogel tudi odlok predsedstva AVNOJ o prehodu sovražniškega imetja v državno svojino, o državnem upravljanju imetja odsotnih oseb in o zasegi imetja, ki so ga okupatorske oblasti prisilno odtujile z dne 21. novembra 1944.⁵⁷ Ta odlok je pomenil pravno podlago za ekspropriacijo velikega števila podjetij, sindikalno organizirani delavci pa naj bi postali tako nosilci obnove in organizatorji proizvodnje kot tudi eden izmed upraviteljev podržavljenе lastnine.⁵⁸

Vodstvo KPJ se je odločilo za oblikovanje enotnih sindikatov, kot skupne organizacije vseh fizičnih in umskih delavcev v državi takrat, ko je menilo, da so odstranjeni vsi razlogi, ki so v preteklosti pogojevali

57 UL DFJ št. 2 / 1945.

58 Branko Petranović, Politička i ekonomska osnova narodne vlasti u Jugoslaviji za vreme obnove, Beograd 1969, str. 107 - 108 (Odslej: Petranović, Politička i ekonomska osnova ...) in Branko Petranović, Sindikati od obnavljanja do uvođenja samoupravljanja 1945 - 1950, 50 godina revolucionarnog sindikalnog pokreta u Jugoslaviji, Beograd 1969, str. 183 - 184 (Odslej: Petranović, 50 godina...). Glej tudi naslednje prispevke, objavljene v zborniku Tito, radnička klasa i sindikati, Beograd 1979 (Odslej: Tito...): Života Kemperelić, Obnova sindikata 1945 pod Titovim geslom bratstva i jedinstva, str. 425; Dušan Bogdanov, Tito i kongresi Saveza sindikata Jugoslavije, str. 436; Lazar Ivanović, Osnivanje Jedinstvenih sindikata u Srbiji 1945. godine, str. 581; Ranko Končar, Konstituisanje Jedinstvenih sindikata Vojvodine 1945, str. 595 - 596.

ganizacij in izbirali delegate, ki naj bi se udeležili ustanovne konference jugoslovanskih sindikalnih organizacij.⁶⁷

2. ORGANIZACIJSKA STRUKTURA IN DEJAVNOST SLOVENSKIH SINDIKALNIH ORGANIZACIJ V OKVIRU JUGOSLOVANSKIH SINDIKATOV V OBDOBJU 1945 - 1950

Kot rezultat vseh teh priprav je bila od 23. do 25. januarja 1945 v Beogradu splošna državna konferenca, ki so se je udeležili delavci in nameščenci iz vse Jugoslavije, na kateri so se opredelili za enotno jugoslovansko sindikalno organizacijo z nazivom Enotne strokovne zveze delavcev in nameščencev Jugoslavije (ESZDNJ). Sprejeli so začasna pravila, v katerih so določili, da se industrijski, obrtniški in poljedelski delavci, nameščenci državnih in zasebnih podjetij ter uradniki in drugi javni uslužbenci na celotnem jugoslovanskem ozemlju združujejo v svoje strokovne organizacije ter ustanovijo za vsako skupino podjetij, poklicev ali strok po eno strokovno zvezo po načelu industrijskih zvez.⁶⁸ Temeljna strokovna organizacija je bila podružnica, ki so jo ustanovili v podjetju ali v kraju.⁶⁹ Podružnice iste strokovne zveze so se povezovale v krajevne odbore zvez (KOZ), ki so vzdrževali stike med podružnicami in višjimi organi, odločali o skupnih vprašanjih ter vodili akcije zveze v kraju. Po-

67 Končar, Tito..., str. 596, Ivanović, Tito..., str. 584 - 585, Pijade, Izabrani spisi, str. 217, Petranović, 50 godina..., str. 184 - 185 in Petranović, Politička i ekonomska osnova..., str. 108.

68 Odločila sem se, da na tem mestu ne bom navedla nazivov vseh 26 - tih strokovnih zvez, kakor tudi ne bom obravnavala vseh številnih sprememb glede njihove organiziranosti, ker se mi zdi, da to ni neobhodno potrebno za razumevanje naloge. Več o organizacijskem razvoju slovenskih sindikalnih organizacij v obdobju 1945 - 1950 glej v: Mateja Jeraj, Republiški svet Zveze sindikatov Slovenije, 1. del 1945 - 1949, publikacije Arhiva SR Slovenije, inventarji, serija Arhivi družbenopolitičnih organizacij, zvezek 1, Ljubljana 1988, str. 5 - 48 in Mateja Jeraj, Arhivsko gradivo Republiškega sveta Zveze sindikatov Slovenije s predhodniki, Arhivi VI, št. 1 - 2, Ljubljana 1983, str. 75 - 81.

69 "Izraz 'kraj' v letih 1945 - 1952 pomeni območje krajevnega ljudskega odbora, medtem ko se je stari termin 'kraj' v smislu s skupno numeracijo povezane skupine hiš za nekaj časa umaknil pojmu 'naselje'" (Vasilij Melik, Upravna razdelitev v Sloveniji po letu 1945, Arhivsko gradivo v Sloveniji po osvoboditvi, Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana 1978, str. 94).

družnice različnih strok so se povezovale v krajevne strokovne ali sindikalne svete (KSS),⁷⁰ ki so poleg vzdrževanja stikov med podružnicami še povezovali strokovno gibanje z delom kulturno - umetniških in telesno - vzgojnih društev. Vsaka strokovna zveza je imela svoj osrednji odbor na zvezni ravni, na čelu vseh podružnic ene strokovne zveze v federalni enoti pa je bilo tajništvo, ki je predstavljalo izvršilni organ osrednjega odbora svoje zveze. Vse strokovne zveze so bile pod vodstvom Glavnega odbora (GO) ESZDNJ s sedežem v Beogradu, najvišji organ ESZDNJ pa je bil splošni državni občni zbor ali kongres, ki so ga praviloma sklicevali vsaki dve leti. Glavne naloge ESZDNJ, ki so kot celota vstopile v Ljudsko fronto Jugoslavije, so bile: aktivna udeležba pri obnovi gospodarstva, vsestransko podpiranje organov ljudske oblasti pri graditvi in utrjevanju nove države, skrb za izboljšanje gmočnih razmer delavcev in nameščencev ter raznovrstna dejavnost v korist njihovega kulturnega napredka.⁷¹

Kot smo že omenili, je KPJ zasnovala nove sindikate povsem v skladu s sovjetskimi vzori, tako glede osnovnih nalog, ki jih je prilagodila splošnim ciljem NOG, socialistične revolucije, programu Ljudske fronte in specifičnim političnim razmeram (vojno stanje, politika "kompromisa" kot posledica sporazuma Tito - Šubašić, osnovni politični in socialni procesi v tej fazi revolucije)⁷² kot glede organizacijske strukture, ko se je odločila za industrijski princip sindikalne organiziranosti. Tudi jugoslovanski sindikati so bili množična organizacija, ki je zajemala malodane vse zaposlene državljane, temeljila pa je na načelu prostovoljnosti in t. i. demokratičnega centralizma.⁷³ Začasna pravila so sicer določala ustanovitev federalnih odborov ESZDN v vseh republikah in avtonomnih pokrajinah,⁷⁴ vendar so bili ti neposredno podrejeni vodstvu Glavnega odbora ESZDNJ, ki je bil sestavljen po federativnem principu.⁷⁵

70 V letih 1945 in 1946 se pojavlja tudi naziv krajevni medstrokovni svet (KMS).

71 AS, RS ZSS, škatla 5, začasna pravila ESZDNJ, sprejeta na ustanovni konferenci v Beogradu, 23. - 25. januarja 1945.

72 Končar, Tito..., str. 396 - 397.

73 Petranović, 50 godina..., str. 187.

74 V Sloveniji se ta organ ni imenoval federalni ampak glavni odbor.

75 Petranović, 50 godina..., str. 187, Kemperelić, Tito..., str. 433 - 434, AS RS ZSS, škatla 5, začasna pravila ESZDNJ. Slovenijo so zastopali: Pepca Kardelj, Franc Svetek, Albin Vipotnik, Franc Leskošek in Tone Fajfar. Več o tem glej v: Tone Fajfar, Odločitev, Ljubljana 1966, str. 536 - 541.

Proces nadaljnega organiziranja sindikatov je potekal zelo hitro, postopek pa je bil v vsej državi enak. Tudi v Sloveniji je bil ustanovljen akcijski odbor za ustanovitev enotnih sindikatov Slovenije, na osvobojenem ozemlju pa so potekala delavska zborovanja, na katerih so ustanavljali akcijske odbore za ustanovitev strokovnih zvez posameznih strok.⁷⁶ Desetega marca je bil ustanovljen začasni oziroma pripravljalni odbor slovenskih sindikatov,⁷⁷ ki je sklenil, da naj se "vsi odbori Delavske enotnosti preimenujejo v sindikalne odbore tiste strokovne zveze v katero po svoji stroki spadajo",⁷⁸ kjer pa to ne bi bilo mogoče, naj se postavijo zaupniki ali posebni referenti za sindikalna vprašanja pri odborih OF.⁷⁹

Po osvoboditvi Slovenije je bil postavljen nov začasni GO,⁸⁰ katerega prva naloga je bila prevzem nalog in lastnine bivših strokovnih organizacij. Ministrstvo za notranje zadeve je z odločbo z dne 18. maja 1945 razpustilo Pokrajinsko delavsko zvezo v Ljubljani in odredilo, "da se vsi v njeno področje spadajoči posli in vsa njena nepremična in premična imovina prenesejo s takojšnjo veljavnostjo na Glavni odbor enotnih strokovnih zvez delavcev in nameščencev Slovenije, ki naj po svojih odposlancih poskrbi za prevzem in zavarovanje imovine razpuščene organizacije".⁸¹

76 Glej: AS, RS ZSS, škatla 8, poročilo s 1. zborovanja rudarjev v Beli Krajini, 6. februar 1945; resolucija z zborovanja učiteljev in profesorjev na osvobojenem ozemlju, 7. februar 1945; resolucija z zborovanja strokovnega in pomožnega osebja Belokranjskega vojnega področja, 11. februar 1945; dopis akcijskega odbora za ustanovitev enotnih sindikatov Slovenije v Črnomlju predsedstvu Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta (SNOS), 21. februar 1945.

77 Predsednik je bil Franc Leskošek - Luka, podpredsednik Vencelj Perko, tajnika Jože Kopitar in Anton Toman, odbornica je bila še Kristina Šular, urednica Delavske enotnosti pa Boža Bašin.

78 AS, RS ZSS, škatla 8, mapa 7, dopis začasnega GO ESZDNJ za Slovenijo predsedstvu SNOS, 21. marec 1945.

79 AS, RS ZSS, škatla 8, mapa 7, dopis začasnega GO ESZDNJ za Slovenijo predsedstvu SNOS, 16. marec 1945 in okrožnica začasnega GO ESZDNJ za Slovenijo, naslovljena na vse odbore DE in OF, 12. april 1945.

80 Franca Leskoška, ki je maja 1945 postal minister za industrijo in rudarstvo Narodne vlade Slovenije (NVS) je zamenjal Vencelj Perko, podpredsednik je postal France Svetek, tajnika sta bila Jože Jurač in Jože Kopitar, člani odbora pa Rudolf Ganziti, Niko Bricelj, Andrej Stegnar, Alojz Diacci in Tomo Brejc. (AS, RS ZSS, knjiga 8 (9), zapisnik 1. seje GO ESZDNS, 14. maj 1945).

81 UL SNOS in NVS št. 5/1945. Glej tudi: AS, RS ZSS, škatla 1, spis št. 12 (53), Spomenica GO ESZDNJ za Slovenijo o nezmožnosti obnove Delavske zbornice za Slovenijo, 21. junij 1945 in knjiga 20 (22), navodila GO ESZDNS vsem pripravljanim

S tem se je delovno področje novih sindikalnih organizacij zelo razširilo, saj Pokrajinska delavska zveza ni opravljala le nalog strokovnih organizacij, ampak tudi naloge Delavske zbornice, ki je skrbela za zaščito "vseh ekonomskih, socialnih in kulturnih interesov delavcev in nameščencev": dajala je predloge, poročila in mnenja o zakonodaji s področja delovnih razmerij, delavske zaščite, socialnega zavarovanja, delovnega trga, stanovanjske politike, zdravstva, prehrane, prosvete, skratka o vsem tistem, kar je delavce kakorkoli zadevalo, sodelovala pri sklepanju kolektivnih pogodb in pri reševanju sporov iz delovnih razmerij med delojemalci in delodajalci, zbirala podatke o vseh delavskih zadevah (na primer o gibanju mezd eksistenčnega minimuma) ipd.⁸²

Čez poletje 1945 je GO ESZDNS največ pozornosti posvetil vzpostavitvi sindikalnih organizacij, od podružnic do tajništev posameznih zvez. Devetega avgusta je bil izvoljen tudi Izvršni odbor Enotnih strokovnih zvez za Slovensko primorje s sedežem v Postojni. Manifestacijo novih strokovnih zvez pa je pomenil kongres ESZDNJ za Slovenijo, ki je bil od 22. do 25. septembra v Ljubljani, na katerem so sprejeli pravila kongresa in Glavnega odbora ESZDNJ za Slovenijo, izvolili 36 - članski GO ESZDNJ za Slovenijo⁸³ in 5 - člansko finančno nadzorstvo. Naloge GO so bile: pospeševanje rasti proizvodnje z novimi metodami dela, razvijanje udarništa kot množične organizirane akcije, zastopanje stališč glede gospodarskih in socialnopolitičnih vprašanj v federalnih ustanovah in oblastnih organih, podpiranje in razvijanje delavskega in nameščenskega združnega, kulturno - prosvetnega in telesnovzgojnega delovanja, izdajanje in širjenje strokovnega tiska in literature, ustanavljanje knjižnic, čitalnic, sindikalnih šol in tečajev. Na svoji prvi redni seji, 25. septembra, je GO iz svoje srede izvolil 13 - članski izvršilni odbor, ki je svoje delo

odborom oziroma odborom že ustanovljenih podružnic ESZDN na vsem ozemlju Slovenije o prevzemu lastnine razpuščenih strokovnih organizacij, 2. junij 1945.

- 82 France Kresal, Pregled razvoja delavsko zaščitne zakonodaje in ustanov delavske zaščite v Sloveniji med obema vojnama, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja VIII - IX, št. 1 - 2, Ljubljana 1968 - 1969, str. 150 (Odslej: F. Kresal, Pregled razvoja...).
- 83 Odslej bom uporabljala naziv Glavni odbor Enotnih strokovnih zvez delavcev in nameščencev Slovenije (GO ESZDNS), ki se je tudi v praksi največ uporabljal. Predsednik novega GO ESZDNS je postal Matevž Hace (vzrokov kadrovskih zamenjav na tem mestu ne bom obravnavala), France Svetek je ostal podpredsednik, Jože Jurač pa tajnik. Vsi člani GO ESZDNS so navedeni v: AS, RS ZSS, knjiga 1 (1), zapisnik 1. kongresa ESZDNS, Ljubljana, 23. - 25. september 1945.

razdelil na naslednje referate: idejnopolitični, organizacijski, socialno-zaščitni, kulturno - prosvetni in referat za gospodarstvo, produkcijo, cene in mezde, v oktobru in novembru pa so bile izvoljene še komisije za socialno zaščito, za obratne zaupnike, za sklepanje delovnih pogodb in tarifna komisija. V okviru GO ESZDNS je delovala še mladinska komisija, knjižnica in delavska kuhinja.⁸⁴

Do sprememb v sindikalni organiziranosti je prišlo jeseni 1946, ko se je na 4. plenumu GO ESZDNJ, ki je bil od 16. do 18. novembra 1946 v Beogradu, ta preimenoval v Centralni odbor Enotnih sindikatov Jugoslavije (CO ESJ), v skladu s tem pa so se tudi osrednji odbori strokovnih zvez preimenovali v centralne uprave (CU), GO ESZDNS pa v GO Enotnih sindikatov Slovenije (ESS).

Do jeseni 1946 delo GO ESS še ni bilo natančno razdeljeno na posamezne sektorje. Tako so spomladi 1946 delovali: tarifna komisija, referat za zaupnike, referat za obnovo, tekmovanje in udarništvo, organizacijski sektor, odsek za mladino, odsek za prosveto in kulturo ter uredništvo Delavske enotnosti. Po 4. plenumu CO ESJ pa so se v okviru GO ESS oblikovala predvsem naslednja delovna področja: organizacija, delovni odnosi, preskrba in združništvo, socialna zaščita, posredovanje dela, kultura in prosveta, telesna vzgoja in šport, uredništvo in uprava Delavske enotnosti ter Delavska knjižnica. Delo je bilo organizirano po oddelkih, referatih, odsekih in sektorjih.⁸⁵

V začetku leta 1947 je GO ESS v skladu s sklepi 4. plenuma CO ESJ izvedel tudi reorganizacijo sindikalnih svetov. Poleg KSS so bili ustanovljeni še okrajni sindikalni sveti (OSS), katerih naloge so bile: povezovati sindikalno delo v okraju, nadzorovati delo KSS, KOZ in sindikalnih podružnic na svojem področju, skrbeti za povezavo z GO ESS, reševati probleme okrajnega pomena s predstavniki političnih forumov in ljudske oblasti.⁸⁶ Spomladi 1947 se je GO ESS ukvarjal s pripravami za vključitev sindikalnih organizacij iz Slovenskega primorja, ki je bilo v tem letu priključeno k Jugoslaviji.⁸⁷

84 AS, RS ZSS, knjiga 1 (1), zapisnik 1. kongresa ESZDNS v Ljubljani, 23. - 25. 9. 1945, knjiga 12 (13), poročilo o delu GO ESZDNS za leto 1945 in knjiga 18 (19), pregled dela GO ZSS od ustanovitve do 2. kongresa ZSS.

85 AS, RS ZSS, knjiga 13 (14), poročilo o delu GO ESS za leto 1946 in knjiga 18 (19), pregled dela GO ZSS od ustanovitve do 2. kongresa ZSS.

86 AS, RS ZSS, škatla 41, št. spisa 179 (1745), dopis GO ESS vsem KSS, 20. februar 1947.

87 Glej: AS, RS ZSS, škatla 47, mapa 7.

Po zasedanju ljudske skupščine LRS, ki je 8. julija 1947 sprejela zakon o petletnem planu razvoja našega gospodarstva,⁸⁸ so delavci in nameščenci vseh strok dobili nove naloge: proizvodne panoge naj bi s tekmovanjem povečale proizvodnjo, prosvetni delavci naj bi vzgajali nove kadre, državno administrativno osebje naj bi hitreje reševalo svoje naloge, s pomočjo ideološko - vzgojnega dela v obliki predavanj in krožkov bi bilo treba zagotoviti idejno zavest in obveščenost delavskega razreda, z novimi kadri izboljšati delo sindikalnih forumov in posvetiti več pozornosti učencem v gospodarstvu, delu z mladino, ženskemu vprašanju ter ustanavljanju otroških varstvenih ustanov.⁸⁹ V tem letu se je organizacijska struktura GO ESS še izpopolnila. Poleg predsedstva so delovali: kadrovski oddelek, mladinska komisija, oddelek za delovne odnose, oddelek za socialno in pravno zaščito, oddelek za preskrbo, stanovanja in združništvo, kulturno - prosvetni oddelek, oddelek za fizikulturo in šport, statistični referat, uredništvo in uprava Delavske enotnosti.⁹⁰

Večje spremembe v organiziranosti jugoslovanskih sindikatov so bile sprejete na 6. plenumu CO ESJ, od 22. do 23. februarja 1948 v Zagrebu, na katerem so poleg sklepov, ki naj bi omogočili nadaljnjo demokratizacijo sindikalnega dela (tajno glasovanje, ukinitve pisanja nepotrebnih okrožnic, neposredna pomoč sindikalnim organizacijam na terenu), sprejeli tudi sklep o ukinitvi tajništev strokovnih zvez, ki so jih nadomestili republiški odbori (RO). Do tedaj so imeli vsi sindikalni forumi operativno funkcijo, odgovarjajoč administrativni aparat in vse sektorje sindikalnega dela, medtem ko je 6. plenum vsem sindikalnim organom točno določil delovna področja. Pomembno spremembo je pomenila zlasti razdelitev dela med glavnimi odbori in centralnimi upravami, ki so postale odgovorne za pripravo in izdajanje navodil, glavni odbori pa le za njihovo izvedbo na terenu in so predstavljali nekakšna operativna sindikalna vodstva na področju svoje republike. Tudi novo ustanovljeni republiški odbori so imeli več odgovornosti in samostojnosti kot bivša tajništva. Vsak RO je moral imeti svoj plenum in izvršni odbor, kar je bilo pogojeno s potrebo po večjem številu plačanih funkcionarjev in s tesnejšim sodelovanjem z ministrstvi in glavnimi direkcijami.⁹¹ V skladu s sklepi 6. plenuma CO ESJ je obsegalo delo GO za Slovenijo v letu 1948 naslednja

88 UL LRS št. 31/1947.

89 AS, RS ZSS, knjiga 2 (2), zapisnik 2. kongresa ZSS, 27. - 29. maj 1949.

90 AS, RS ZSS, knjiga 14 (15), poročilo o delu GO ESS za leto 1947.

91 AS, RS ZSS, škatla 80, mapa 6, navodila 6. plenuma CO ESJ in knjiga št. 18 (19), pregled dela GO ZSS od ustanovitve do 2. kongresa ZSS.

delovna področja: organizacijo, kadrovske zadeve, plače in tekmovanja, zaščito dela, preskrbo in stanovanja, socialno zavarovanje, počitniške domove in oddih, kulturo in prosveto, fizkulturo in šport, ljudsko tehniko, mladinsko problematiko, statistiko, gradbene zadeve, ekonomat in računovodstvo.⁹²

Na 1. kongresu ESJ oktobra 1948 je bil sprejet novi statut ESJ, s katerim pa so se spremenili le nekateri nazivi: Enotni sindikati Jugoslavije so se preimenovali v Zvezo sindikatov Jugoslavije (ZSJ), strokovne zveze pa v sindikate. Tem spremembam so prilagodili tudi nazive ostalih sindikalnih forumov. GO ESS se je preimenoval v ZSJ GO za Slovenijo,⁹³ KSS in OSS pa so dobili naslednje nazive: ZSJ Okrajni svet (OS) in ZSJ Krajevni svet (KS).⁹⁴

V dneh od 27. do 29. maja 1949 je bil v Ljubljani 2. kongres ZSS, ki je analiziral razvoj slovenskih sindikatov med obema kongresoma in določil smernice za bodoče delo. Za obdobje po 2. kongresu je bila tako za GO kakor tudi za nižje organizacije značilna zapletena organizacijska struktura in podrobna razčlenjenost na najrazličnejše sektorje. Tako so pri Glavnem odboru delovali naslednji oddelki: organizacijsko - instruktorski, kadrovski, za plače in tekmovanje, za zaščito dela, za preskrbo in stanovanja, za socialno zavarovanje in zdravstvo, za počitniške domove,⁹⁵ za kulturo in prosveto, za "fizkulturo" in šport, za ljudsko tehniko, za statistiko, gradbena uprava,⁹⁶ računovodstvo, uprava založbe in lista Delavska enotnost ter mladinska komisija. Za tako organizacijo je bil potreben velik profesionalni aparat, kar naj bi vodilo "k povečevanju centralističnih teženj in dušenju iniciative nižjih organizacij in članstva".⁹⁷ Oblastni odbori, ki so bili v skladu s sklepi 9. plenuma CO ZSJ, ki je bil od 23. do 24. aprila 1949 v Ljubljani, ustanovljeni v drugi polovici leta

92 AS, RS ZSS, knjiga 15 (16), poročilo o delu GO ZSS za leto 1948.

93 Kmalu so pričeli uporabljati naziv Glavni odbor Zveze sindikatov Slovenije (GO ZSS).

94 AS, RS ZSS, škatla 80, mapa 3, izvleček iz glasila CO ZSJ Rad, 29. oktober 1948 in škatla 67, št. spisa 166 (9306), obvestilo GO ZSJ za Slovenijo o spremembi nazivov sindikalnih forumov, 9. november 1948.

95 Ob koncu leta se je uveljavil naziv "uprava za organizacijo letnega oddiha".

96 Uporabljal se je tudi naziv "gradbeni oddelek" in "gradbeni odsek".

97 AS, RS ZSS, knjiga 34 (pri arhivskem gradivu, ki je nastalo po letu 1949, smo navedli samo prvotno številko, ker to gradivo v arhivu še ni bilo urejeno in popisano), zapisnik 3. kongresa ZSS, 24. - 26. maj 1953, poročilo RS ZSS za 3. kongres.

1949, "so še bolj zapletli organizacijsko strukturo" in "čeprav so pripomogli k aktivizaciji članstva v gospodarskih in drugih akcijah, niso pripomogli k decentralizaciji, kot je bil to namen, temveč so jo nasprotno še bolj zavrli".⁹⁸ Kot nov vmesni člen so pomenili za osnovne organizacije le še dodatni birokratski forum, zato so jih že sredi leta 1950 ukinili.⁹⁹

Priprave za spremembe v organizacijski strukturi glavnih odborov so se začele že proti koncu leta 1949. Ob koncu oktobra je CO ZSJ poslal vodstvu slovenskih sindikatov načrt nove organizacije dela,¹⁰⁰ ki ga je GO ZSS realiziral s prvim januarjem 1950, ko je svoje delo razporedil v okviru naslednjih šestih uprav oziroma oddelkov: organizacijsko - instruktorske uprave, ki je vključevala instruktorski, kadrovski in statistični oddelke; uprave za agitacijo in propagando, ki je vključevala oddelke za kulturo in prosveto, za fizkulturo in ljudsko tehniko; uprave za socialistično tekmovanje in dvig življenjskega standarda, ki je vključevala oddelke za plače in tekmovanje, za zaščito dela, za socialno skrbstvo in zdravstveno zavarovanje ter za preskrbo in stanovanje; uprave za oddih in počitniške domove; računovodstva; občega oddelka, pod katerega je spadala gradbena uprava, ekonomat, personala, vložišče, garaže, vratarji, telefonisti in ostalo "pomožno osebje".¹⁰¹

3. VLOGA SLOVENSKIH SINDIKALNIH ORGANIZACIJ V OBDOBJU 1945 - 1950

V obdobju, ki so ga v največji meri zaznamovali obnova države, začetek industrializacije in dograditev centralističnega državnega sistema,¹⁰² v katerem si je KPJ prizadevala "popolnoma na novo zgraditi državo po takrat edino možnem socialističnem vzoru Sovjetske zveze, ob

98 Prav tam. Glej tudi: AS, RS ZSS, knjiga 16 (17), poročilo o delu GO ZSS za leto 1949.

99 Prav tam.

100 AS, RS ZSS, škatla 124, spis št.68 (352), dopis CO ZSJ Glavnemu odboru ZSS, 28. oktober 1949.

101 AS, RS ZSS, knjiga 29, poročilo o delu GO ZSJ za Slovenijo za leto 1950.

102 Bilandžić, Zgodovina..., str. 103.

upoštevanju nekaterih temeljnih pridobitev NOB",¹⁰³ vloge sindikatov nikakor ni mogoče obravnavati ločeno od celostnega razvoja družbe, ki pa ga je v tem času nesporno oblikovala KP. Zato takratnega pomena sindikatov ni mogoče predstaviti drugače, kakor v sklopu odnosov, ki jih je partija vzpostavila do družbenopolitičnih organizacij. Poznavanje pomena teh organizacij, ki so jih sprva imenovali množične, politične ali družbene organizacije, je nujno povezano s položajem, ki so ga te organizacije zavzele v ustavnem sistemu. Ustavni dokumenti iz prvega povojnega obdobja, niti ustava SFRJ iz leta 1946 niti ustavni zakon o temeljnih družbene in politične ureditve Federativne ljudske republike Jugoslavije in o zveznih organih oblasti iz leta 1953 kakor tudi ne ustrezni republiški ustavni dokumenti, tovrstnih organizacij sploh niso omenjali,¹⁰⁴ tako "da je bilo nasprotje med ustavnim obravnavanjem družbenopolitičnih organizacij in njihovo dejansko vlogo v družbeni praksi takrat zelo veliko".¹⁰⁵ Čeprav so imele te organizacije tudi v tem obdobju "izredno pomembno vlogo temeljnih gibalnih sil družbenega razvoja", pa se je njihov vpliv "pretežno uveljavljal prek državnih organov in na direktiven način".¹⁰⁶ Po mnenju dr. Dušana Nečaka je to "veliko nesorazmerje med dejansko vlogo družbenopolitičnih organizacij in njihovim normativnim urejanjem" izhajalo neposredno "iz tozadevne prakse narodnoosvobodilnega boja, kjer se tudi v ključnih dokumentih o vlogi KPJ govori razmeroma skopo ali nič, saj je bilo to potrebno zaradi strategije in taktike vodstva NOB tako na notranjepolitičnem kot tudi na mednarodnem področju".¹⁰⁷

103 Dušan Nečak, *Dachauski procesi v času in kraju nastanka, Dachauski procesi (raziskovalno poročilo z dokumenti)*, Ljubljana 1990, str. 76 (Odslej: Nečak, *Dachauski procesi...*).

104 Družbenopolitične organizacije so bile prvič omenjene šele v ustavi SFRJ iz leta 1963, in sicer kot tista vrsta organizacij, v katere se združujejo občani na prostovoljni osnovi zato, da lahko dajejo pobude za različne "družbene aktivnosti", nadzorujejo delo oblastnih organov in "drugih nosilcev javnih funkcij, ustvarjajo norme medsebojnih odnosov in dajejo oporo državnim organom, organom družbenega samoupravljanja in organizacijam, ki opravljajo zadeve javnega pomena" (Uvodni del/IV).

105 Majda Strobl, Ivan Kristan, Ciril Ribičič, *Ustavno pravo SFR Jugoslavije (tretja spremenjena in dopolnjena izdaja)*, Pravna fakulteta v Ljubljani, Ljubljana 1981, str. 225.

106 Prav tam.

107 Dušan Nečak, *Oris vloge in pomena družbenopolitičnih organizacij v Sloveniji po osvoboditvi*, Arhivi, letnik VI, št. 1 - 2, Ljubljana 1983, str. 35.

Že pred zaključkom druge svetovne vojne je KPJ vzpostavila celo mrežo tovrstnih organizacij kot svojih transmisij, s pomočjo katerih je hotela razširiti svoj vpliv na čim širše ljudske množice.¹⁰⁸ Kot zadnja izmed tovrstnih organizacij so bili v začetku leta 1945 ustanovljeni tudi t. i. Enotni sindikati. Ti so v prvem povojnem obdobju do neke mere obdržali tudi svojo zaščitno funkcijo, ki se načeloma ni dosti razlikovala od klasičnih sindikalnih funkcij, kot je na primer obramba delavskih interesov pred privatnimi delodajalci, zavzemanje za dosledno izvajanje pravnih predpisov in za razširitev ekonomsko - socialnih pravic. Vendar pa je bila ta funkcija v pogojih socialističnega družbenega reda nujno pogojena s spremembo nosilca oblasti, do katere je prišlo med revolucijo, in z vodilno vlogo KP v novi državi. Sindikati, ki so tako postali organizacija razreda na oblasti, katerega interesi naj bi bili identični z interesi tako imenovane ljudske države, seveda niso imeli namena ščititi delavcev pred njihovo lastno državo, ampak le pred njenimi birokratskimi odkloni. Takratna politična teorija je po zgledu sovjetske teorije in prakse opredeljevala sindikate predvsem kot "šolo komunizma" in kot tisto silo, ki mora povezovati delavski razred s svojo avantgardo (partijo) ter poskrbeti za ustrezno politično vzgojo svojih članov.¹⁰⁹ Člani KP so bili namreč le maloštevilna kategorija prebivalstva, novo nastala država, ki je uvedla socialistični družbeni red, pa si svojih državljanov ni mogla izbirati sama, marveč jih je nasledila od prejšnje, kapitalistične države. Sindikati pa so bili po mnenju partije prav tista množična organizacija, ki bi morala postopoma zajeti vse zaposlene delavce, nameščence in uslužbence, torej ogromno število "nepartijcev", med katerimi so bili tudi pripadniki tistih družbenih slojev (umetniki, zdravstveno osebje, trgovski uslužbenci ipd.), ki naj bi bili v kapitalističnem sistemu bolj ali manj odtujeni načinu življenja in interesom ostalih pripadnikov delavskega razreda. Zato je bila ena glavnih nalog sindikalnih organizacij v začetnem obdobju socialistične države "predelati vse te elemente, zblížati jih z naprednimi sloji proletariata in jih usposobiti za gradnjo komunistične družbe".¹¹⁰

108 Petranović, *Politička i ekonomska osnova...*, str. 108 in Petranović, *50 godina...*, str. 184.

109 Petranović, *50 godina...*, str. 189. Glej tudi: Bogdanov, *Tito...*, str. 437 in Nećak, *Dachauski procesi...*, str. 78.

110 Lenin, *O vlogi in nalogah sindikatov...*, str. 23.

Partija je posvetila največ pozornosti tako imenovani politično - vzgojni vlogi sindikatov, ki naj bi se odražala predvsem v razvijanju novega odnosa do dela in v utrjevanju zaveznitva med kmeti in delavci.¹¹¹ Tudi predsednik NVS Boris Kidrič je na 1. kongresu ESZDNS poudaril, da naloga sindikatov, "kot bistvenega sestavnega dela OF" nikakor ne sme biti le skrb "za ekonomski položaj delavcev in nameščencev" in za "dviganje produkcije", ampak da imajo sindikati tudi "izrazito politično nalogo," kar je takole obrazložil: "Prav s takim političnim delom, prav s tem, da se bodo sindikati v resnici brigali za vse javno življenje, da bodo vodili računa o vsem, kar se dogaja v okolišu, o vsem, kar je v korist ali škodo ljudstva, bodo največ doprinesli k resnični aktivizaciji terenskih organizacij OF. Po mnenju Osvobodilne fronte je napačno, če prepuščajo naše sindikalne organizacije skrb za javno življenje samo odborom OF. Napačno zaradi tega, ker pričakuje delavstvo in nameščenstvo od sindikalnih organizacij, da bodo delovale v njegovo korist v vseh panogah javnega življenja. Napačno zaradi tega, ker mora imeti zanimanje sindikatov za sleherno vprašanje našega javnega življenja eno samo posledico: krepitev moči delavskega razreda in s tem vseh ljudskih elementov v našem življenju. Napačno zaradi tega, ker lahko da zanimanje sindikatov za vse panoge mogočno podpora javnemu prizadevanju Osvobodilne fronte. Ni torej samo v interesu delavstva kot takega in v interesu sindikatov, je v interesu vse Osvobodilne fronte, v interesu vsega ljudstva, da se sindikati v vsem delu Osvobodilne fronte najtemeljiteje, najuspešneje uveljavijo."¹¹²

Vendar je bila vloga sindikatov v praksi večkrat povsem drugače razumljena. Najpogosteje sta se pojavljala dva, s stališča partijskega vodstva povsem napačna načina razmišljanja, ki so ju označevali s pojmom "ekonomizem" in "sindikalni avantgardizem". Kot ekonomizem so pojmovali "tradicionalno razumevanje odnosa med delodajalcem in delojemalcem",¹¹³ ki naj bi se odražalo v zavzemanju za večje plače in za krajši delovni čas, z upiranjem proti uvajanju norm ipd. Po mnenju partije je bil ta pojav najbolj razširjen prav v Sloveniji, vzpodbujali pa naj bi ga

111 Petranović, 50 godina..., str. 189.

112 AS, RS ZSS, knjiga 1 (1), zapisnik 1. kongresa ESZDNS, Ljubljana, 23. - 25. september 1945, govor Borisa Kidriča.

113 Zdenko Čepič, Janko Prunk, Vloga in položaj delavskega razreda v jugoslovanski revoluciji (1941 - 1947), Borec 38, št. 2, Ljubljana 1986, str. 114 (Odslej: Čepič, Prunk, Vloga in položaj delavskega razreda...).

predvsem predvojni sindikalni funkcionarji, vzgojeni v socialdemokratskem duhu, ki niso razumeli spremenjenega položaja delavskega razreda v socialističnem družbenem redu.¹¹⁴ Miha Marinko, predsednik takratne slovenske vlade pa je na sindikalni konferenci februarja 1946 v Ljubljani označil ekonomizem kot "najbolj značilno črto že preživelega sindikalnega gibanja", ki pa po njegovem mnenju ni bil "samo ostanek prošlosti", ampak naj bi izhajal tudi iz oportunitizma, ki se je izražal "v sebičnosti razredno nezavednih in politično zaostalih ljudi, ki gledajo le hipne interese".¹¹⁵ V skladu s tem mnenjem je tudi vršilec dolžnosti predsednika GO ESZDNS Tone Dolinšek¹¹⁶ na sindikalni konferenci 19. in 20. aprila 1946 opozoril na tiste naloge, "ki jih imajo sindikati med politično zaostalimi množicami, v katerih je močno zakoreninjen oportunistični ekonomizem (postavljanje svojih ozkih trenutnih osebnih koristi pred nalogami splošnega značaja)". Razloge za tako stanje je iskal predvsem v preteklosti, ko naj bi "sovražniki delovnega ljudstva budno pazili", da so ostale "delovne množice nepoučene".¹¹⁷

Drugo skrajnost je predstavljal t. i. "sindikalni avantgardizem", ki so ga pripisovali tistim sindikalnim funkcionarjem in delavskih zaupnikom, ki "so se vmeševali v delovanje uprave na povsem organizacijsko - tehničnem področju delovanja podjetja" in s tem povzročili neko obliko dvovladja med upravo podjetja in sindikatom.¹¹⁸ Proti takemu vmešavanju je ostro nastopil tudi Miha Marinko. Menil je, da sindikati ponekod niso samo nadzorovali proizvodnje, kar je bilo njihova naloga, ampak tudi "izvajali teror nad upravniki", kar naj bi povzročalo anarhijo, ki se pojavlja

114 Petranović, Politička i ekonomska osnova..., str. 114 - 115.

115 AS, RS ZSS, škatla 33, mapa 1, referat Mihe Marinka na sindikalni konferenci v Ljubljani, 24. februar 1946.

116 Tone Dolinšek - Metod, član CK KPS od 1940 - 1954, je v skladu s sklepi seje CK KPS z dne 25. aprila 1946 na mestu predsednika GO ESZDNS zamenjal Matevža Haceta, vendar je bilo že takrat določeno, da bo vodilno vlogo v slovenskem sindikalnem gibanju sčasoma prevzel Janko Rudolf (AS, CK ZKS, zapisnik seje CK KPS, 25. 4. 1946). Po odstopu Toneta Dolinška v avgustu 1947 je funkcijo predsednika GO ESS začasno opravljal Martin Greif (AS, RS ZSS, knjiga št. 10 (11), zapisnik seje GO ESS, 22. avgust 1947), dokler ni ob koncu leta 1947 predsedniške funkcije prevzel Janko Rudolf (AS, RS ZSS, knjiga št. 10 (11), zapisnik seje GO ESS, 25. november 1947).

117 Delavska enotnost, št. 17, 26. april 1946, str. 3, Konferenca GO ESS.

118 Čepič, Prunk, Vloga delavskega razreda..., str. 114. Glej tudi: Petranović, Politička i ekonomska osnova..., str. 115 - 117.

tam, kjer "se namesto kontrole komandira in se ne nosi odgovornosti". Poudaril je tudi, da je sindikat sicer dolžan "zahtevati od upravnika, da upostavi disciplino v podjetju, toda čuvati mora njegovo avtoriteto". Zato je obsodil primere, "ko so se sindikalni aktivisti prevrgli v najbolj grobe priganjače delavstva, a upravniki v njegove zagovornike". Upravniki naj bi zahtevali od delavcev disciplino, zastopniki sindikalnih organizacij pa bi jih morali "v tem podpirati in delavcem pojasnjevati nujnost, da se to izvede". Vendar pa Marinko z njihovim delom nikakor ni bil zadovoljen. Menil je, da v sindikatih "vlada še velika pojmovna zmeda" in da si "sindikalisti" niso uspeli poiskati "pravega mesta in vloge", zaradi česar naj bi bilo tudi gospodarstvo "še neurejeno", saj si niti upravniki podjetij niti sindikati niso upali točno določiti "kakšne dolžnosti ima delavec, ko stopi v delavni odnos". Takšno stanje naj bi zakrivila "neusposobljenost sindikalnih kadrov" na eni strani, na drugi strani pa "nepreživelost stare sindikalne prakse", ki naj bi se najjasneje odražala v že opisanem ekonomizmu. Zato sindikati tudi svojih dolžnosti na področju kontrole uprave in tehničnega vodstva podjetja niso mogli ustrezno opravljati, zaradi česar je bilo treba ustanoviti ministrstvo za delo.¹¹⁹

Iz zgoraj povedanega je povsem razvidno, da partija z delom novih sindikatov ni bila zadovoljna, vendar pa se je to nezadovoljstvo pojavilo že dosti pred februarjem 1946. Kljub temu, da je bilo vodstvo KPS tisto, ki je odločalo o kadrovske zasledbi vseh pomembnejših političnih in oblastnih organov v Sloveniji, tudi sindikalnih,¹²⁰ pa je Edvard Kardelj že junija 1945 slovenskemu partijskemu vodstvu očital, da je podcenilo

119 AS, RS ZSS, škatla 33, mapa 1, referat Mihe Marinka na sindikalni konferenci v Ljubljani, 24. februarja 1946.

120 CK KPS, ki je odločal o dodeljevanju vseh pomembnejših političnih funkcij, je že na seji 14. marca 1945 sklenil, da katoličani sicer lahko dobijo vidne funkcije v OF, nikakor pa naj ne bi "noben nekomunist" imel "izredno manifestativne ali organizacijske funkcije v delavskem pokretu" (AS, CK ZKS, zapisnik seje CK KPS, 14. marec 1945). Razlogov, ki so privedli do tega, da je kasneje prišlo do nekaterih izjem, na tem mestu ne bom pojasnjevala, navedla bom le nekaj primerov, ki so morda nekoliko odstopali od navedene usmeritve: France Svetek, podpredsednik slovenskih sindikatov od 1945 do upokojitve 1953, je bil socialist in predvojni sindikalni delavec; Jože Jurač, tajnik GO ESZDNS v letih 1945 - 1947 in kasnejši predsednik sindikata grafičnih delavcev, je bil krščanski socialist in bivši tajnik JSZ; krščanski socialist je bil tudi Alojz Diacci, član GO ESZDNS, bivši delavski zaupnik, član načelstva JSZ in predsednik bratovske skladnice; Mavricij Borc, član GO ESZDNS, od leta 1949 pa tudi tajnik GO ZSS, je bil pred vojno vodilni funkcionar krščanskosocialistične strokovne organizacije v kamniškem okrožju.

vprašanje sindikatov, ki so "najmočnejši instrument za preraščanje v socializem" in poudaril nujnost ustanovitve sindikalne komisije pri CK KPS.¹²¹ Ta je bila ustanovljena v avgustu, ko so bile pri slovenskem CK ustanovljene podobne komisije, kot jih je konec junija imenoval jugoslovanski politbiro.¹²² Vendar pa stanja v kratkem času ni bilo mogoče bistveno spremeniti. Tako je Boris Kidrič septembra še vedno poudarjal, da ni "sistematične aktivizacije sindikatov," s katero bi lahko "tolkli vsa eventualna skretanja". Menil je, da bi morali povsod, tudi v tovarnah, kjer delujejo odbori OF, pomeniti "politično žarišče" prav sindikati, ki naj bi predstavljali "jedro OF, jedro oblasti", hkrati pa tudi "motor in regulator konstruktivne kritike". Grajal je tudi delo partije, ki naj bi bila "ponekod čisto izven masovnega dela", in opozoril, da bi bilo treba "dobiti v sindikate novih partijskih članov" ter "usidrati Partijo v sindikate".¹²³ Ivan Maček - Matija pa je kot enega glavnih problemov videl tudi v dejstvu, da člani partije "slabo poznajo sindikate", saj "v 4 letih borbe o tem ni bilo govora", čeprav bi morali prav sindikati pomeniti "orožje progressa".¹²⁴ S povezavo obeh organizacij, partijske in sindikalne, ni bila zadovoljna tudi članica CK KPS in CK KPJ Vida Tomšič, ki je ugotavljala, da slovenski sindikati nedvomno zaostajajo v primerjavi "z jugom", kjer vse zakone sprejemajo z vednostjo sindikatov in izrazila prepričanje, da bodo prelomnico v sindikalnem delu pomenili "jutrišnji sestanki".¹²⁵

121 AS, CK ZKS, zapisnik seje CK KPS, 21. junij 1945. Dejstvo, da partija socialistom in krščanskim socialistom ni namenila kakšne pomembnejše vloge v sindikalnem gibanju, je razvidno tudi iz pisem Edvarda Kardelja Centralnemu komiteju KPS iz oktobra 1944. V pismu z dne 3. oktobra je Kardelj že predvidel ustanovitev sindikalne komisije, s pomočjo katere naj bi CK KPS držal sindikate "trdno v svojih rokah", tako da predstavniki predvojnih sindikalnih organizacij ne bi mogli odločilno vplivati na njihovo delovanje. V pismu z dne 14. oktobra 1944 je bil še konkretnjši. Centralnemu komiteju KPS je naročil, da mora postaviti na čelo sindikalnega gibanja "dobre aktiviste", saj "stari sindikalci" (socialdemokrati in krščanski socialisti) po njegovem mnenju niso bili sposobni razumeti nove vloge sindikatov /Izvori za istoriju SKJ, dokumenti centralnih organa KPJ, NOR i revolucija (1941 - 1945), knjiga 20, Beograd 1987, dokumenta št. 26 in št. 55, str. 193 in 277/.

122 Glej: Vodušek, Prevzem oblasti..., str. 294 in AS, CK ZKS, zapisnik seje CK KPS, 3. avgust 1945.

123 AS, CK ZKS, zapisnik seje CK KPS, 24. september 1945.

124 Prav tam.

125 Prav tam. Verjetno je mislila na 1. kongres ESZDNS, ki se je začel 25. septembra 1945.

Vendar pa se po mnenju partijskega vodstva delo sindikalnih organizacij v Sloveniji tudi po prvem kongresu ESZDNS še ni izboljšalo. Obstajala naj bi namreč možnost, da "socialdemokrati začno razbijati delavsko enotnost", zaradi česar bi bilo treba sindikate čim tesneje povezati s partijo in OF ter tako preprečiti, da bi se sindikati "posebej razvijali", hkrati pa "dvigniti politično zavest" ter "množice pridobiti".¹²⁶ Pri vseh sindikalnih funkcionarjih naj bi bile opazne socialdemokratske tendence, pa tudi partijski forumi naj ne bi razumeli "važnosti sindikatov in produkcije", zato bi jih bilo treba s temi problemi podrobneje seznaniti, politično vlogo sindikatov pa "čedalje bolj stopnjevati", tako da bi ti sčasoma postali v političnem smislu "več kot OF".¹²⁷

V letu 1946 je slovensko partijsko vodstvo še vedno opazalo prisotnost neke "močne črte sindikalizma". Vida Tomšič je sicer izrazila mnenje, da so "sindikati organizacijsko boljši kot so bili v preteklosti" in da je kader "kolikor toliko dober", da pa bi bilo treba več pozornosti posvetiti prizadevanjem za demokratičnejše delo. Sindikati tudi ne bi smeli delovati "samo z odloki in odredbami, temveč v množici s prepričevanjem in vzgojo", tako da delavci ne bi več "nosili obnove države na svojih ramenih" zaradi prisile, ampak iz politične zavesti.¹²⁸

Predvsem pa sindikalna komisija pri CK KPS ni bila zadovoljna z delom sindikalnih funkcionarjev - članov KP, ki se še vedno niso znali povezati s partijsko organizacijo in "njeno linijo tolmačiti in sprovajati v sindikatih", zato bi jim bilo treba pojasniti, "da je vsaka direktiva GO tudi direktiva partije".¹²⁹ Delo "po dveh linijah" naj bi bilo popolnoma napačno, saj "bi morali sindikati biti jedro političnih organizacij".¹³⁰ Tudi na seji sindikalne komisije avgusta 1946 so opozorili na obstoj tako imenovane "samosindikalne linije", kar je imelo za posledico, da se sindikati "niso brigali za oblast", zaradi česar proletariat ni bil dovolj prisoten v oblastnih organih, "stari mogotci" pa naj bi imeli vedno večji vpliv na ljudske odbore, ki so se kljub avantgardni vlogi proletariata bolj naslanjali na "meščanske kroge".¹³¹

126 AS, CK ZKS, zapisnik seje sindikalne komisije pri CK KPS, 10. december 1945.

127 AS, CK ZKS, zapisnik seje CK KPS, 25. december 1945, govor Borisa Kidriča.

128 AS, CK ZKS, zapisnik seje sindikalne komisije pri CK KPS, 25. april 1945, govor Vide Tomšič.

129 AS, CK ZKS, zapisnik seje sindikalne komisije pri CK KPS, 13. julij 1946.

130 Prav tam.

131 AS, CK ZKS, zapisnik seje sindikalne komisije pri CK KPS, 27. avgust 1946.

Politično vlogo sindikatov je partija vedno bolj poudarjala tudi v naslednjih letih, saj naj bi bilo treba "prevreči politično delo predvsem na sindikate".¹³² Sekretar Mestnega komiteja KPS Ljubljana Matija Maležič je menil, da bi moral sindikat prevzeti nase najmanj 80% dela, čeprav je do tedaj po njegovem mnenju opravil "zelo malo svojih nalog", zaradi česar naj bi morale kar dve tretjini vsega političnega dela prevzeti ostale politične organizacije.¹³³ Sicer pa se je v tem letu kritika sindikalnega dela nekoliko umirila. Poročilo za leto 1947, ki ga je slovenski CK poslal Centralnemu komiteju KPJ,¹³⁴ govori o delu slovenskih sindikatov bistveno bolj pohvalno od poročil, ki jih je CK KPS poslal istemu organu za leti 1945 in 1946,¹³⁵ zlasti je bil CK KPS zadovoljen s sindikalnim delom na področju izpolnjevanja petletnega načrta in z odnosom do proizvodnje.¹³⁶

V prvih dveh letih svojega obstoja so novi sindikati sicer "odigrali važno vlogo kot podaljšana roka države v vseh naporih takratne obnove gospodarstva in socialnega življenja",¹³⁷ po sprejetju petletnega gospodarskega načrta v leto 1947, ki je pomenil prehod v novo fazo družbene in ekonomske izgradnje države, pa so postali nepogrešljiv dejavnik v prizadevanjih za industrializacijo države, organizator tekmovanja in udarništva, ki je postalo stalna oblika dela, borba za izpolnitev plana pa glavni cilj.¹³⁸ Zaradi teh nalog se je tudi odnos partije do vseh vprašanj, povezanih z življenjskimi pogoji prebivalstva, bistveno spremenil, zato skrb za ekonomski položaj delavcev ni bila več ožigosana s terminom "ekonomizem". Iz referata o sindikalnih vprašanjih na partijski konferenci, ki je bila septembra 1948, je jasno razvidno, da se je partija začela zavedati pomena vsega tistega, kar so dotlej imenovali "drobne ekonomske stvari" (prehrana, preskrba z obleko in obutvijo, stanovanja). Sindikalne organizacije in uprave podjetij naj bi sicer uspele delavce prepričati, da jim povečanje proizvodnje lahko omogoči boljši življenjski standard, vendar

132 AS, CK ZKS, zapisnik seje CK KPS, 3. februar 1947.

133 Prav tam.

134 Glej: AS, CK ZKS, škatla 3, poročilo CK KPS Centralnemu komiteju KPJ za leto 1947 (v srbohrvaščini).

135 Glej: AS, CK ZKS, škatla 3.

136 AS, CK ZKS, škatla 3, poročilo CK KPS Centralnemu komiteju KPJ za leto 1947.

137 Rudi Kyovsky - Vanek Šiftar, Delovno pravo, Višja pravna šola Maribor, 1974, str. 51.

138 Petranović, 50 godina..., str. 195.

pa je po mnenju referenta ostalo "še mnogo vprašanj, ki so zelo boleča in ki produkciji ne dopuščajo takega dviga kot bi ga že lahko pričakovali v današnjem času". Ves čas po osvoboditvi naj bi se nova oblast ukvarjala z reševanjem teh vprašanj, a jih ni uspela rešiti, tudi po krivdi sindikatov, ki so sicer opozarjali na napake, "pri tem pa skoro nikjer niso stopili v direktno pomoč organom ljudske oblasti" in pa zato, ker so tovrstne probleme "tlačili k tlom", ljudi, "ki so hoteli kritizirati posamezne nepravilne postopke v oskrbovanju delavstva", pa "proglasili za reakcionarje in oportuniste", vse to pa naj bi privedlo do tega, da "danes mnogo delavcev stoji pasivno pri reševanju problemov". Zato "bo potrebna dolgotrajna srdita borba za konkretno reševanje teh stvari na licu mesta", saj "z administrativnimi postopki problemov ni mogoče reševati".¹³⁹ Problem naj bi bil tudi v tem, ker "sindikalne organizacije dejansko niso imele avtoritete", deloma po svoji krivdi, deloma pa tudi zato, ker je bila povezava med sindikalnimi, partijskimi in oblastnimi organi "zelo krhka". Stane Kavčič, tedanji organizacijski sekretar CK KPS, pa je v diskusiji, ki je sledila zgoraj predstavljenemu referatu, menil, da se je število komunistov v sindikalnih vodstvih sicer povečalo, vendar pa je bilo po njegovem mnenju napačno, "da ti komunisti ne delajo v sindikatu kot komunisti, ampak kot sindikalni funkcionarji" in poudaril, "da bi bilo treba vsakega partijca, ki dela v sindikatu, klicati na odgovornost v Partiji".¹⁴⁰

Slovensko politično vodstvo je o problematiki sindikalnega dela obširneje razpravljalo tudi februarja 1949 in ugotovilo, da je politična situacija "v splošnem dobra, dasi sindikalna organizacija nekoliko zaostaja".¹⁴¹ Kako si je partija predstavljala vlogo sindikalnih organizacij, je razvidno iz naslednjih sklepov, ki naj bi pripomogli k izboljšanju sindikalnega dela: pri izvrševanju odločitev jugoslovanskega sindikalnega vodstva bi morale sodelovati tudi partijske organizacije; v sindikalno delo bi bilo treba vključiti predvsem "mlade preverjene kadre", pa tudi "volonterje", kar do tedaj ni bilo dovoljeno; doseči bi bilo treba, da se bodo "delavci

139 AS, CK ZKS, zapisnik partijske konference, 4. september 1948, referat o delu sindikatov (avtor sicer ni omenjen, vendar je najverjetneje, da je ta referat podal tedanji predsednik GO ESS Janko Rudolf, ki je bil v tem letu izbran tudi za člana CK KPS). Predsednik GO ESS Janko Rudolf je proglasil "birokratsko poslovanje" za eno glavnih slabosti sindikalnega dela tudi na seji biroja CK KPS, februarja istega leta (AS, CK ZKS, zapisniki seje biroja CK KPS, 29. februar 1948).

140 AS, CK ZKS, zapisnik partijske konference, 4. september 1948.

141 AS, CK ZKS, zapisnik seje biroja CK KPS, 18. februar 1949.

odločnejše vključevali v organe ljudske oblasti, ker so v tem pogledu do sedaj velike pomanjkljivosti in mora radi tega vzgojno delo sindikalnih organizacij stremeti za tem, da poglobi revolucionarno zavest, da je oblast njihova, ter da bo ta oblast toliko boljša, v kolikor se bodo delavci aktivnejše bavili z problemi, ki jih imajo naši oblastveni organi"; sindikati bi si morali prizadevati za boljšo kvaliteto industrijskih proizvodov, za uvažanje tehničnih norm, za "čuvanje ljudske imovine, za štednjo materjala, surovin, čuvanje strojev itd.", skratka vzpostaviti "revolucionarni odnos" do vseh teh "malomarnosti" ter "razkrinkovati in odpravljati tudi vse male tatvine, na svojih sestankih žigosati storilce vseh takih dejanj kot saboterje našega plana", v "slabemu odnosu do dela, v razsipanju materjala, v kršenju discipline, v odporu proti uvažanju norm in v drugih podobnih škodljivih dejanjih" pa "videti akcijo vseh mogočih razrednih sovražnikov, od ostankov soc.demokratizma pa do klerikalizma", ki so služili "vsem mogočim proti ljudskim režimom, okupatorju, agentom zapadnega imperializma itd. in ki se danes običajno skrivajo pod plaščem Informbiroja", zaradi česar bi bilo treba borbo "proti vsem pojavom, ki ovirajo izvrševanje planskih nalog", smatrati tudi kot boj proti Informbiroju, pri vsem tem delu pa "ne pozabiti na takozvane neproduktivne sindikate, kjer imamo največ ostankov malomeščanstva, ki je v večji meri podvrženo raznim, izgradnji socializma sovražnim vplivom"; sindikati bi si morali prizadevati tudi za "pravilne" in "najtesnejše" odnose med direktorjem, sekretarjem partijske in sindikalne organizacije"; predvsem višji sindikalni forumi bi se morali bolj zanimati za izboljšanje preskrbe, vse sindikalne organizacije pa posvetiti več pozornosti ideološkemu in politično - vzgojnemu delu z ženami - materami in "novo došliimi delavci iz podeželja", tako imenovanimi "polproletarci" ter poglobiti kulturnoprosvetno delo "predvsem v živi vsakodnevni agitaciji in propagandi za izvrševanje plana, kakor tudi v poživljanju kulturno umetniškega dela".¹⁴²

Medtem ko je predsednik slovenskih sindikatov leta 1948 še opozarjal na obstoj socialdemokratskih elementov,¹⁴³ pa je sekretar CK KPS in predsednik slovenske vlade LRS Miha Marinko na 2. kongresu ZSS že ugotovil, da se je "sindikalno gibanje radikalno oteslo starih sindikalističnih socialnodemokratskih predsodkov in pogledov na vlogo sindikatov v današnji stvarnosti ter je že precej krenilo naprej". Zdaj je postalo še

142 AS, CK ZKS, zapisnik seje biroja CK KPS, 18. februar 1949.

143 AS, CK ZKS, zapisnik seje biroja CK KPS, 29. februar 1948.

bolj kot prej očitno, da je partija namenila sindikalnim organizacijam predvsem politično vlogo, vlogo "šole komunizma" v pravem pomenu besede, kar je povsem očitno iz naslednjih besed, namenjenih sindikalnemu članstvu: "Vloga sindikalnega gibanja je ogromna. Od njega imamo ogromno pričakovati, pa tudi mnogo zahtevamo. Gre za to, da sindikalne organizacije delavskemu razredu, ki se tega v veliki meri že zaveda, še jasneje predočujejo njegovo vlogo, da je on hegemon naše oblasti, da pa ta vodilna vloga zahteva trenutno od njega tudi relativno večje napore. K tem naporom pa je brez dvoma najbolj on poklican, ker je delavski razred v prvi vrsti tisti, v čigar korist se gradi socialistična družbena ureditev. Zaradi tega je nujno potrebno, da se širi in pogloblja ta zavest, da je delavski razred vodilni vektor v celotni naši delovni skupnosti, da je on zato tudi najbolj poklican in tudi sposoben, da da iz sebe tisto, kar je nujno, da dosežemo socialistično družbeno preobrazbo. Kot šola komunizma se morajo sindikalne organizacije pri vzgajanju delavskega razreda opirati na njegove najborbenejšje elemente in skrbeti, da dvigajo svoje sindikalne kadre iz žarišča borbe za izvršitev plana v proizvodnji, iz bitke za naše konkretne planske naloge. Le od tod bodo prihajali naši najboljši kadri, ki bodo še hitreje in še z večjim poletom prevzgjajali naš delavski razred in le tako bodo naše delavske organizacije rezervoar kadrov za politično vodstvo, za organe oblasti, za gospodarsko upravljanje naših podjetij."¹⁴⁴

Vendar pa partijsko vodstvo s položajem sindikalnih organizacij v družbi v drugi polovici leta 1949 še zdaleč ni bilo povsem zadovoljno. Vlado Krivic, predsednik Komisije državne kontrole LRS, je v referatu z naslovom O delu Partije v množičnih organizacijah in o aktivizaciji množičnih organizacij, ki ga je podal na 3. plenumu CK KPS, sicer ugotovil, da so množične organizacije po 5. kongresu KPJ (od 21. do 28. julija 1948) in 2. plenumu CK KPJ (od 28. do 30. januarja 1949) "razvile veliko aktivnost, zlasti v pogledu organiziranja prostovoljnega dela, delovnih brigad, mobilizacije delovne sile za najvažnejše sektorje planskega gospodarstva, pri odkupih itd.", vendar pa se je po njegovem mnenju pojavljalo pri delu teh organizacij še "mnogo problemov in nedostatkov, zaradi česar so naši uspehi marsikje kratkotrajni in mnogo manjši, kakor bi sicer lahko bili". Napake je videl predvsem v kampanjskem načinu dela, "prakticizmu" in "administrativno birokratskih metodah dela", ki naj bi se jih

144 AS, RS ZSS, knjiga 2 (2), zapisnik 2. kongresa ZSS, Ljubljana, 27. - 29. maj 1949.

nekateri posluževali "samo zaradi nujnosti pravočasne uresničitve plana". Zaradi takih metod dela so se množične organizacije po njegovem mnenju večkrat "pretvorile v operativno tehnična vodstva", prevzele vlogo operativnih štabov za mobilizacijo delovne sile, postale so neposredni izvrševalec odkupov, zaradi česar se njihovo delo v ničemer ni razlikovalo od dela ministrstev in poverjeništev, prav vse pa naj bi zanemarile "svojo osnovno nalogo - politično delo med množicami, zlasti na vasi". Ko je obravnaval nepravilnosti v delu posameznih organizacij, je v zvezi z napakami sindikatov poudaril predvsem "vprašanje nezadostne skrbi za delavce", pri čemer je mislil na probleme v zvezi s preskrbo in nastanitvijo, "nezadostne podpore racionalizatorjem, novatorjem ipd." ter "premalo prizadevanja za zagotovitev 4 - urne zaposlitve žena". Kritično je obravnaval tudi delo partije. Ta naj bi se često "zadovoljila s tem, da je dala vodstvu masovnih organizacij na čelo partije, ni pa stalno spremljala in nudila pomoči masovnim organizacijam", pogosto naj bi sama s svojim aktivom reševala naloge, ki bi jih morale opraviti množične organizacije, premalo naj bi se "borila proti kršitvi naših zakonov, kar je marsikje oddvojilo Partijo od mas, zadušilo ustvarjalno iniciativo mas, pozitivno kritiko in kontrolo". Nekateri funkcionarji, med katerimi so bili tudi člani partije, naj bi večkrat "kapitulirali pred težavami vztrajnega masovnega političnega dela in šli na linijo naj se izvrše postavljene naloge na kakršen koli način, ne glede na kršitve zakona, na linijo birokratskega vodstva ter administrativnega pritiska, celo v stvareh, ki so izrazito prostovoljnega značaja". Partija naj si tudi ne bi dovolj prizadevala "za razvijanje demokratizma, kritike v masovnih organizacijah, iniciative itd.", komiteji pa "so često nalagali masovnim organizacijam naloge, neupoštevajoč njihove specifičnosti, njihove metode dela, poseben pristop k masam."¹⁴⁵

Janko Rudolf, predsednik GO ZSS, je sicer priznaval, da bi lahko sindikalne organizacije z obstoječim profesionalnim aparatom z drugimi metodami dela dosegle boljše rezultate,¹⁴⁶ da se vodilni partijski funkcionarji, ki so delali v sindikatih niso "v zadostni meri zavzeli za to, da bi na samem terenu te stvari reševali s part. organizacijami", in sicer "po eni strani zaradi preobilice nalog, ki se vsak dan postavljajo pred naše vodstvo", po drugi strani pa zaradi "neke navade", zaradi katere so pri

145 AS, CK ZKS, zapisnik 3. plenuma CK KPS, 7. in 8. oktober 1949, referat Vlada Krivica "o delu partije in o aktivizaciji množičnih organizacij".

146 Misli je predvsem na uspešnost delovnih kolektivov pri izpolnjevanju planskih nalog.

izvrševanju nalog upoštevali zgolj sindikalne organizacije". Vendar pa je poudaril, da tudi odnos partijskih organizacij do sindikatov ni bil pravičen, saj so dostikrat uporabljale besede kot "mi in vi", kar se je odražalo tudi v odnosu upravnih organov do sindikatov, ki niso hoteli pomagati pri sindikalnih akcijah, ker se zanje niso čutili odgovorni. Rešitev je videl predvsem v boljšem sistemu dela, kar pa naj bi bilo povezano z večjo disciplino: "Vprašanje organizacijske krepitve bi morali nujno povezati z večjo disciplino, z večjo odgovornostjo, predvsem do izpolnjevanja lastnih sklepov in do izpolnjevanja sklepov višjih forumov", kar naj bi veljalo tako za glavni odbor kot za nižje organizacije. Menil je, da bi morale partijske organizacije tiste "ljudi, ki so profesionalno zaposleni v sindikatih" zadolžiti predvsem za sindikalno delo, ker bodo le na tak način sindikati lahko bolje opravljali svoje delo.¹⁴⁷ V diskusiji so sodelovali še nekateri drugi vidnejši politiki. Franc Leskošek - Luka ni videl nikakršnega problema v slabem ali pomanjkljivem sodelovanju partije z drugimi organizacijami. Menil je, da mora partija kot "vodilna sila voditi sindikat, AFŽ, mladino in vse množične organizacije, ne pa z njimi sodelovati kot enakovreden partner". Drugače pa je razmišljala Vida Tomšič, ki je "ostro obsodila" odnos partije do množičnih organizacij, ki pogosto vidi v teh organizacijah le "tehničnega izvrševalca naredb", ne pa "transmisije Partije do najširših ljudskih množic", ki mora te množice "mobilizirati za politične naloge". Strinjala pa se je tako z Jankom Rudolfom kot s Francem Leskoškom - Luko, da je "osnovna stvar, ki jo je treba popraviti, metoda dela" in poudarila, da kljub zadostnemu številu profesionalnih funkcionarjev delo množičnih organizacij "še vedno ni prešlo iz tehničnega izvrševanja nalog v politično mobilizacijo množic".¹⁴⁸

Z nacionalizacijo in s preходом proizvodjalnih sredstev v državno last je državni aparat za upravljanje gospodarstva vedno bolj naraščal, še zlasti po sprejetju petletnega plana,¹⁴⁹ tako da je administrativnocentralistični sistem dobil v letih 1947 in 1948 svojo "končno obliko".¹⁵⁰ Prav takrat pa je spor z Informbirojem izzval kritičen pristop do dotedanje prakse,¹⁵¹ zaradi česar je vodstvo KPJ začelo intenzivno razmišljati o

147 AS, CK ZKS, zapisnik 3. plenuma CK KPS, 7. in 8. oktober 1949.

148 Prav tam.

149 Bilandžić, *Zgodovina...*, str. 108 in 110.

150 Nečak, *Dachauski procesi...*, str. 81 - 82.

151 Petranović, *50 godina...*, str. 204.

novih poteh družbenega razvoja in o oblikovanju nekih novih organov, s pomočjo katerih naj bi delavci sami upravljali podjetja, kar je privedlo do ustanavljanja prvih delavskih svetov v letu 1950. Proti koncu leta 1949 sta Boris Kidrič in Djuro Salaj kot predstavnika vlade in sindikata podpisala navodilo za ustanavljanje in delo delavskih svetov v državnih gospodarskih podjetjih, ki je bilo 23. decembra 1949 razposlano vsem glavnim odborom sindikata v republikah in 215 - tim izbranim podjetjem, v katerih naj bi ustanovili prve organe delavskega samoupravljanja. Pol leta po tem navodilu se je število delavskih svetov povečalo na 520, 27. junija 1950 pa je ljudska skupščina FLRJ sprejela temeljni zakon o gospodarjenju z državnimi gospodarskimi podjetji in višjimi gospodarskimi združenji po delovnih kolektivih, ki so ga pogosto imenovali "zakon o izročitvi tovarn v upravljanje delavcem".¹⁵² Vse delo v zvezi z organizacijo delavskih svetov so prevzeli glavni odbori sindikatov. Na predhodnih posvetovanjih sindikalnih, partijskih in državnih predstavnikov so izdelali osnovna načela v zvezi z organizacijo, sestavo, volitvami in kompetencami delavskih svetov.¹⁵³

Nekateri delavci, pa tudi posamezni partijski aktivisti, so začeli dvomiti o smislu nadaljnjega obstoja sindikalnih organizacij oziroma niso razumeli njihove vloge v spremenjenih razmerah. V praksi so se pojavljale različne oblike nerazumevanja odnosov med organi delavskega samoupravljanja in sindikalnih organizacij. Tako v nekaterih podjetjih med delavskim svetom in sindikalno podružnico sploh ni bilo nikakršnega sodelovanja, medtem ko ponekod sploh niso razlikovali med samoupravljanjem delavcev in delovanjem sindikalne organizacije. Vendar pa je KPJ odtlej še bolj poudarjala pomembnost delovanja sindikalnih organizacij, predvsem pri volitvah delavskih svetov, organizaciji dela v podjetjih, nagrajevanju delavcev ipd.,¹⁵⁴ skratka, KPJ je glavni pomen sindikatov odslej videla predvsem v "prosvetljevanju" in "vzgoji" delavcev ter s tem v zvezi vedno bolj naglaševala pomembnost idejno - političnega dela, borbe proti birokratskim deformacijam, razvijanja iniciative in večje samostojnosti pri delu sindikatov. V skladu s to usmeritvijo je tudi 13. plenum Centralnega odbora ZSJ, ki je bil od 15. do 16. novembra 1950 v Beogradu, ugotovil, da "izgradnja sindikata kot šole za socialistično

152 Bilandžić, Zgodovina..., str. 162.

153 Petranović, 50 godina..., str. 205.

154 Prav tam, str. 207.

vzgojo in vsestranski kulturni dvig delavcev, predstavlja osnovno in neposredno nalogo in glavni člen v nadaljnjem delu jugoslovanskih sindikatov".¹⁵⁵

"Obdobje iskanja lastnih poti v izgradnji ekonomske in socialne ureditve države" je tudi od sindikatov zahtevalo "radikalnejše spremembe v njihovi organizaciji in funkcijah".¹⁵⁶ Sindikati so sicer obdržali precejšen del nalog, ki so jih imeli v prejšnjem obdobju, le da so te dobile povsem novo vsebino. Njihov položaj se je namreč v primerjavi s prejšnjim obdobjem v spremenjenih družbenih razmerah povsem spremenil.¹⁵⁷ Z uva-
janjem delavskega samoupravljanja v letu 1950 in kasneje tudi družbenega upravljanja, se je začel povsem nov razvoj v razvoju sindikalnega gibanja. Mnoge državne funkcije so se prenesle na razne samoupravne organe, kar je v osnovi spremenilo karakter in naloge sindikatov. Ti so postali tista družbenopolitična organizacija delovnega kolektiva, ki naj bi predvsem pomagala organu delavskega samoupravljanja in vzpodbujala delavce k izpolnjevanju nalog oziroma odločitev, ki jih je sprejel organ delavskega samoupravljanja.¹⁵⁸

Spremembe v sistemu sindikalnega delovanja pa je najbolj nazorno predstavil GO ZSS v delovnem poročilu za leto 1950: "Vzporedno s poglobljanjem socialistične demokracije in utrjevanjem socialističnih družbenih odnosov v gospodarstvu se je v letu 1950 že začela močna decentralizacija gospodarskih ustanov in posebej še v državni upravi. S stalnim prepuščanjem gospodarskih nalog in oblastnih dolžnosti neposrednim proizvajalcem in osnovnim ljudskim množicam so vzporedno dozorovali pogoji za decentralizacijo tudi v družbenih organizacijah, kar smo zelo odločno izvedli tudi v sindikatih".¹⁵⁹ Namesto številnega admi-

155 Petranović, 50 godina..., str. 207 - 208. Citat se v originalu glasi: "Izgradivanje sindikata kao škole socialističkog vaspitanja i svestranog kulturnog uzdizanja trudbenika predstavlja osnovni i neposredni zadatak i glavnu kariku u daljem radu naših sindikata".

156 Rudi Kyovsky - Vanek Šiftar, Delovno pravo, Višja pravna šola Maribor, 1974, str. 51 - 52.

157 Bilandžić, 50 godina..., str. 213.

158 Enciklopedija Jugoslavije, Zagreb 1968, str. 165.

159 Število profesionalnih sindikalnih delavcev se je zelo hitro zmanjševalo, saj se je število funkcionarjev Republiškega sveta ZSS v obdobju 1949 do 1952 zmanjšalo iz 55 na 5, število uslužbencev pa iz 58 na 15 (AS, RS ZSS, knjiga 34, zapisnik 3. kongresa ZSS, Ljubljana, 24. - 26. maj 1953, organizacijsko poročilo).

nistrativnega često birokratskega aparata v organih gospodarstva oblasti in organizacij so dokaj uspešnejše izvrševali naloge v teh organih člani sami kot svojo družbeno dolžnost. S prevzemom upravljanja in gospodarjenja v delovnih kolektivih po neposrednih proizvajalcih se je bistveno menjala tudi vloga sindikalnih organizacij. Namesto dosedanje neposredne brige za izvedbo gospodarskih nalog določenih s petletnim planom, so iste z veliko zavestjo in čutom odgovornosti opravljali delavski sveti, medtem ko se je vzgojna vloga sindikatov nujno povečala. Treba je usposobiti članstvo sindikatov za dobro upravljanje in gospodarjenje v delovnih kolektivih, istočasno pa razvijati kulturno in družabno življenje v sindikalnih organizacijah, ter krepiti politični in družbeni vpliv delavskega razreda v vsem javnem življenju.¹⁶⁰

4. SINDIKATI IN SOCIALNA POLITIKA

Naloge sindikalnih organizacij na področju socialne politike v novi jugoslovanski državi je podrobno opredelil Tone Fajfar v referatu z naslovom Enotni sindikati in socialna vprašanja Jugoslavije¹⁶¹ na državni sindikalni konferenci, 23. januarja 1945 v Beogradu. V referatu, ki ga je avtor označil kot "dobro zrcalo našega takratnega gledanja na vprašanja, ki jih je bilo treba neposredno reševati na področju socialne politike", je predstavil pričakovanja "delavstva", ki naj bi se "borilo ne le za narodno, ampak tudi za socialno osvobojenje", skratka "za zmago ljudske demokracije, ki omogoča neposredno sodelovanje ljudstva pri reševanju vseh življenjskih vprašanj".¹⁶²

Državna sindikalna konferenca je med drugim sprejela tudi resolucijo o ureditvi najbolj perečih socialnih vprašanj, ki je povzela vse bistvene točke Fajfarjevega referata. V skladu s to resolucijo naj bi nova država izvedla celo vrsto ukrepov na socialnopolitičnem področju, in sicer:

- ukinitve stare socialne zakonodaje in uvedba nove, ki bi bila vsebovana v novem delovnem zakonu (ta naj bi poleg osnovnih pravic in dolžnosti delavcev vključeval tudi uvedbo osemurnega delovnega časa, plačane letne dopuste, zaščito mater, otrok, mladine, vajencev,

160 AS, RS ZSS, knjiga 29, poročilo o delu GO ZSJ za Slovenijo za leto 1950.

161 Referat je v celoti objavljen v: Tone Fajfar, Odločitev, Ljubljana 1966, str. 530 - 536.

162 Fajfar, Odločitev, str. 530.

in delavskih zaupnikov, higiensko in tehnično zaščito pri delu, ureditev delovnih odnosov s kolektivnimi pogodbami v okviru industrijskih panog in poklicev),

- sprejem odredbe o minimalnih plačah,
- zagotovitev eksistenčnega minimuma delavskim družinam,
- uvedbo "pravičnih" delovnih norm po načelu "enaka plača za enako delo",
- vrnitev vseh "delavskih ustanov" delavstvu, "ki ima edino pravico do njih" (Delavska zbornica naj bi obdržala funkcijo pravne zaščite delavcev in delavskih zaupnikov. Javna borza dela naj bi prenehala obstajati kot samostojna institucija, posredovanje dela naj bi prevzela Delavska zbornica, izplačevanje pomoči nezaposlenim pa osrednja zavarovalna ustanova),
- ustanovitev ene same, osrednje zavarovalne ustanove, ki naj bi nadomestila vse dotedanje javne in privatne zavarovalne ustanove,
- zagotovitev socialne varnosti vojnim in delovnim invalidom,
- zaščita žensk, otrok in mladine (zagotoviti ženskam enakopravnost na delovnem mestu, tako glede dela kot glede plačila; vsa podjetja bi morala poskrbeti za ustanovitev "posebnih dnevnih zavetišč" za otroke zaposlenih staršev; več pozornosti bi bilo treba posvetiti vzgoji otrok in mladine, ki bi jim morali omogočiti brezplačno šolanje, vajencem pa ustrezno strokovno vzgojo),
- rešitev stanovanjskega vprašanja delavcev,
- zagotovitev eksistenčnega minimuma upokojemcem,
- zagotovitev eksistence malim kmetom in poljedelskim delavcem z ustrezno rešitvijo agrarnega vprašanja,
- onemogočiti "brezvestnim špekulantom in črnoborzijancem" dvigati cene življenjskih potrebščin,
- vse nove zakonske prepise in načrte s področja socialne politike je treba izvesti "po predhodnem posvetovanju in v soglasju z enotnimi sindikati".¹⁶³

Dejavnost sindikatov je opredelila resolucija o neposrednih nalogah enotnih sindikatov in nameščencev Jugoslavije, ki je podrobneje obravnovala tudi naloge s socialnopolitičnega področja. Sindikalne organizacije

163 AS, RS ZSS, škatla 8, mapa 2, Resolucija o ureditvi najbolj perečih socialnih vprašanj v Demokratični federativni Jugoslaviji.

naj bi posebno pozornost posvetile "dviganju življenjske ravni delavcem in nameščencem" in s tem povezanemu ustanavljanju "delavsko - nameščenskih potrošniških zadrug, organizirale naj bi "samopomoč" delavcev, od podjetij naj bi zahtevale ustanavljanje skupnih kuhinj za delavce in nameščence, skrbele za ustrezno tarifno politiko, se zavzemale za uvedbo osemurnega delovnika, "toda upoštevajoč narodno osvobodilno vojno in potrebo, da se z narodno osvobodilno vojsko zagotovi vse, kar je potrebno za zmago, se dopušča, da se v sporazumu s sindikalnimi organizacijami delavni čas podaljša, kolikor je potrebno za izpolnjevanje naloge vsakega podjetja", za brezplačno zdravniško pomoč in zdravljenje delavcev in nameščencev ter njihovih družin in s tem v zvezi za nacionalizacijo "zdravniške, lekarniške in bolniške službe, sanatorijev, okrevališč, toplic itd.", za združitev vseh vrst socialnega zavarovanja v eni ustanovi, za ustrezno rešitev vajeniškega vprašanja in tako splošne kot strokovne izobrazbe otrok in mladine nasploh ter za rešitev agrarnega vprašanja "v korist poljedelskih delavcev in siromašnih kmetov".¹⁶⁴

Resolucija o ureditvi najbolj perečih socialnih vprašanj govori o tem, kako so si zastopniki delavcev in nameščencev, udeleženci državne sindikalne konference, med katerimi je bilo precej takih, ki so se v sindikalnem gibanju udeleževali že v prejšnji Jugoslaviji, predstavljali socialno politiko nove države. Kako si je reševanje socialne problematike zamislilo partijsko vodstvo in kakšno vlogo je namenilo sindikatom, pa je razvidno iz govora njegove predstavnice, ministrice za socialno politiko NVS Vide Tomšič, na 1. kongresu slovenskih sindikatov. Ta je poudarila, da se delavski razred ne sme zadovoljiti le s sodelovanjem pri oblikovanju zakonov, saj naj bi bili socialni zakoni v bivši Jugoslaviji "dokaj moderni", pa je bila ta kljub vsemu "ječa delovnega ljudstva", ampak mora nujno sodelovati tudi pri njihovem izvajanju. Življenjski pogoji delovnih ljudi naj namreč ne bi bili odvisni samo od "pisanih zakonov", oziroma naj bi bili odvisni od njih le v toliko, v kolikor se ti dejansko izvajajo, "v kolikor obstoja sila, ki ustvarja zakone, ki so v skladu s sredstvi za njihovo izvajanje". Zato bi morali pri izvajanju socialne zakonodaje sodelovati vsi delovni ljudje, bodisi kot člani sindikalnih organizacij bodisi kot člani oblastnih organov, saj je "predvsem od sodelovanja vsega delovnega ljud-

164 AS, INZ, P.C. (partizanski civilni), fasc.471/III/5, Resolucija o neposrednih nalogah Enotnih sindikatov delavcev in nameščencev Jugoslavije. Sindikati so v obdobju 1945 - 1950 bolj ali manj aktivno opravljali večino zgoraj predstavljenih dejavnosti, s tem, da so z ukinitvijo delavske zbornice prevzeli tudi njene naloge.

stva pri oblasti odvisno, v koliko bodo ti zakoni pravilno izvajani". Opozorila je tudi, da je treba na eni strani odpraviti tako posledice vojne kot vse krivice, ki izvirajo iz družbene ureditve bivše Jugoslavije, na drugi strani pa "kljub tem dnevnim nalogam, ki terjajo od nas hitrega reagiranja", ustvariti "podlago nove socialne politike, tako podlago, kjer ne bomo imeli več opravka z neštetimi navidez humanimi društvi, ki so pa imela v bistvu samo en namen, ohranjati bedo, bedne odnose našega delavca, ki je opravičen na pošteno življenje, opravičen do tega, da bi se mu ne dajalo miloščine, ampak da bi se mu dajalo delo in iz dela upravičen zaslužek". V taki socialni politiki pa bi morali imeti "odločilno" in "prvo mesto" prav sindikati, saj naj bi bili v novi državi delavci in nameščenci tisti sloj, ki ustvarja "pogoje dela" in "pogoje našega bogastva", skratka "možnost rešitve vseh perečih socialnih vprašanj", ki naj bi jih "države zapadnega sveta", kjer je "produkcija" le "organ v rokah tistih, ki delajo za lastne profite", ne bile sposobne rešiti. Ta vprašanja pa bi bilo po njenem mnenju mogoče rešiti le v državi, ki bi bila usmerjena v ustvarjanje takih proizvodov, ki jih ljudje potrebujejo, ne pa v ustvarjanje tistih, ki dajejo večji dobiček. Zato bi morali biti sindikati "tista velika sila v našem življenju", ki "s svojim sodelovanjem tako pri vrhu, tako z našo vlado, s predstavniki najvišjih organov naše oblasti, kot v vsaki tovarni posebej", sistematično polaga temelje za "pravilno, resnično socialno politiko". Na drugi strani pa ne bi smeli pozabiti, "da se danes borimo z dvoje vrste težavami: s težavami poveljnega časa, katerih z nobenim dekretom ne moremo odpraviti s sveta v teku enega meseca", hkrati pa tudi s težavami, "ki nastajajo iz nas samih", iz "našega slabega, počasnega, neodgovornega" in "malomarnega poslovanja" ter "nepravilnega odnosa do dela". To drugo vrsto težav pa naj bi bilo mogoče odpraviti, tudi s pomočjo sindikatov, ki so "tisti veliki faktor, ki bo vlil novega odnosa do dela v cel naš narod". Zato bi bilo treba k delu na socialnopolitičnem področju "še bolj kot drugod načrtno pristopiti", sicer se lahko zgodi, "da bomo na enkrat padli v socialno politiko stare sorte" in reševali le najbolj pereča socialna vprašanja, "namesto da bi videli celoto". Zaradi tega ne bi smeli "samo nergati nad posameznimi težavami", ampak "stopiti skupaj, pregledati možnosti rešitve" in "možnosti sredstev za rešitev teh vprašanj". Pri tem pa bi se morali zavedati, da "omejenost sredstev" ni bila vedno edini vzrok "slabega poslovanja naše pomoči", ampak da so bila ta večkrat napačno razdeljena, tako da so pomoč pogosto dobili tisti, ki je niso zaslužili, tisti, ki bi jo morali dobiti, pa je niso bili deležni. Take nepravilnosti bi morali preprečevati prav sindikati. Ti bi namreč morali

prevzeti vlogo "tistega zaščitnika", ki bi znal ljudem razložiti, kaj imajo pravico zahtevati, hkrati pa poiskati tiste osebe, ki ovirajo pravično razdeljevanje socialne pomoči. Izogibati pa bi se bilo treba "nerganju", s katerim "samo oviramo ljudsko oblast, pa tudi škodujemo tistim, ki pričakujejo pomoči, na drugi strani pa s tem pomagamo samo tistim, ki skušajo porabiti naše napake, da ovirajo naše delo". Zato se sindikati ne bi smeli zadovoljiti le z delovanjem na področju socialne zakonodaje, ampak bi morali postati tudi "tista živa vse pričujoča sila v življenju našega delovnega ljudstva, ki bo reševala tudi vprašanja, ki se jih ne da rešiti z zakonom, ampak ki se jih reši samo s tistim čutom solidarnosti, s tistim čutom skupnosti, ki so ga naši narodi v tej vojni pokazali in ki ga hočemo ohraniti za naprej, ker le to nam je garancija za resnično sožitje vseh nas v naši novi Titovi Jugoslaviji!"¹⁶⁵

Tako je torej načrtovala partija. Kakšna pa je resnično bila dejavnost sindikatov na socialnopolitičnem področju in v kolikšni meri so sindikalne organizacije uspele uresničiti zastavljene jim naloge, pa bomo skušali predstaviti v naslednjih poglavjih.

165 AS, RS ZSS, knjiga 1 (1), zapisnik 1. kongresa ESZDNS, Ljubljana, 23. - 25. september 1945.

V. SOCIALNO ZAVAROVANJE IN ZDRAVSTVENA SLUŽBA

1. SOCIALNO ZAVAROVANJE PRED LETOM 1945

Zavarovanje delavcev v stari Jugoslaviji ni bilo niti enotno niti splošno, saj poljedelski delavci, osebe v poboljševalnicah in kazenskih zavodih ter priložnostni delavci (dninarji, čistilci stanovanj, perice ipd.) sploh niso bili zavarovani. Delavce, ki so imeli pravico do zavarovanja, je dr. France Kresal razdelil v pet skupin: industrijske delavce, ki so bili zavarovani po zakonu o zavarovanju delavcev z dne 14. maja 1922; rudarje, ki so bili zavarovani pri bratovskih skladnicah; delavce, ki so bili zavarovani pri pokojninskem in bolniškem skladu državnih prometnih podjetij in ustanov (železničarji); delavce in nameščence, zaposlene v državnih službah (podjetjih in ustanovah države, pokrajin, okrajev, mest, političnih - upravnih in cerkvenih občin ter vseh javnih ustanov nasploh); nameščence, ki so bili zavarovani pri pokojninskem zavodu za zavarovanje nameščencev v Ljubljani. Tisti delavci, ki so bili zavarovani le po zakonu o zavarovanju delavcev z dne 14. maja 1922, so bili daljše obdobje deležni le zavarovanja za primer bolezni in nezgode, saj so pokojninsko zavarovanje (za onemoglost, starost in smrt) v smislu tega zakona začeli izvajati šele s 1. septembrom 1937. Edini nosilec zavarovanja delavcev po zakonu z dne 14. maja 1922 je bil osrednji urad za zavarovanje delavcev (Središnji ured za osiguranje radnika - SUZOR), okrožni uradi za zavarovanje delavcev (OUZD) pa so bili njegovi krajevni organi.¹⁶⁶ Po okupaciji in razdelitvi Slovenije so Nemci in Madžari uvedli svoj sistem socialnega zavarovanja, medtem ko so Italijani OUZD v Ljubljani pustili avtonomijo.¹⁶⁷

166 Povzeto po: F. Kresal, Pregled razvoja..., str. 177 - 178.

167 Povzeto po: France Kresal, Problemi socialnog osiguranja u vreme oslobodjenja zemlje, referat na 19. zasedanju jugoslovansko - češkoslovaške zgodovinske komisije v Dolni Krupi na Slovaškem, 17. in 19. september 1985, str. 2 - 3.

2. SOCIALNO ZAVAROVANJE V SOVJETSKI ZVEZI

Tako kot povsod, se je novo ustanovljena jugoslovanska država tudi na področju socialnega zavarovanja zgledovala po vzoru prve države socializma. Temeljna načela novega, državnega socialnega zavarovanja, ki jih je predstavil Lenin na t. i. Praški konferenci leta 1912,¹⁶⁸ so bila: socialno zavarovanje mora zaščititi delavca v vseh primerih izgube delovne sposobnosti, kot so bolezen, invalidnost in starost, delavke v času nosečnosti in poporodnem obdobju, v primeru smrti zavarovanca pa tudi njihove vdove, vdovce in otroke; zavarovanje mora zajeti vse zaposlene osebe in njihove družinske člane; zavarovanci imajo pravico do popolnega nadomestila njihove mezde, vse stroške socialnega zavarovanja mora nositi država in delodajalci; zavarovanje naj izvajajo enotne sindikalne organizacije, organizirane na teritorialnem načelu.¹⁶⁹ Te teze so pomenile programsko osnovo za vzpostavitev tistega sistema socialnega zavarovanja, ki se je uveljavil v Sovjetski zvezi v obdobju med obema vojnama. Sindikati so imeli pomembno vlogo na tem področju že pred letom 1933, ko so se s socialnim zavarovanjem ukvarjale še teritorialne blagajne zavarovanja, ki so bile v sestavi Narodnega komisariata dela. Leta 1933 pa je služba socialnega zavarovanja v celoti prešla v pristojnost sindikalnih organizacij, ki naj bi pritegnile čimvečje število delavcev in nameščencev k sodelovanju pri upravljanju službe socialnega zavarovanja, hkrati pa pripomogle k temu, da bi ta služba pri svojem delu čimbolj upoštevala značilnosti posameznih industrijskih panog.¹⁷⁰ Tudi v večini kasneje nastalih socialističnih držav so sindikati prevzeli funkcijo upravljanja državnega socialnega zavarovanja, odredjali so višino nadomestil, nadzorovali

168 Mišljena je šesta konferenca Ruske socialdemokratske delavske partije, ki je imela formalno značaj partijskega kongresa in je bila od 5. do 7. oziroma od 18. do 30. januarja 1912 v Pragi. Na konferenci je bila sprejeta resolucija, ki je vsebovala Leninove teze o socialnem zavarovanju. Objavljena je bila februarja 1912 v Parizu pod naslovom Vseruska konferenca ruske socialdemokratske delavske partije.

169 AS, RS ZSS, knjiga 18 (19), Pregled dela GO ZSS od ustanovitve do 2. kongresa ZSS in Delavska enotnost, št. 31, 9. avgust 1946, str. 5, Zakon o socialnem zavarovanju - nova pridobitev delovnih množic. Več o tem glej v: V. I. Lenin, Sočinenija, zvezek 17, Inštitut Marksa, Engelsa, Lenina pri CK VKP(b), 1948, str. 414 - 435.

170 Sovjetsko radno pravo, v redakciji N.G. Aleksandrova in D.M. Genkina (prevod iz ruščine), Beograd 1948, str. 337 - 339 (Odslej: Sovjetsko radno pravo).

delo zdravstvene službe, izdajali napotnice za zdravilišča, počitniške domove ipd.¹⁷¹

3. ZAKONSKI PREDPISI S PODROČJA SOCIALNEGA ZAVAROVANJA V OBDOBJU 1945 - 1950

Gospodarsko nerazvita in v vojni prizadeta Jugoslavija ni imela potrebnih finančnih sredstev za takojšnjo izvedbo socialnega zavarovanja po sovjetskem modelu, zato je spremembe uvajala postopoma. Prvi korak k poenotenju socialnega zavarovanja je bil storjen že z odlokom Nacionalnega komiteja osvoboditve Jugoslavije (NKOJ) o vrhovnem državnem nadzorstvu poverjeništvu za socialno politiko nad vsemi ustanovami obveznega socialnega zavarovanja z dne 30. januarja 1945.¹⁷² Zakon o izvajanju socialnega zavarovanja v območju demokratične federativne Jugoslavije¹⁷³ pa je določal ustanovitev Osrednjega zavoda za socialno zavarovanje (OZSZ) s sedežem v Zagrebu kot edinega nosilca vseh vrst socialnega zavarovanja (za bolezen, onemoglost, starost, smrt, nezgode in brezposelnost) v državi. S tem so bili ukinjeni vsi nekdanji samostojni nosilci socialnega zavarovanja, ki so se spremenili v podružnice ali izpostave OZSZ, ki je bil javna in samoupravna ustanova. Na sedežih federalnih enot so bili predvideni deželni zavodi za socialno zavarovanje, ki naj bi zdravstveno zavarovanje izvajali preko svojih podružnic, vse ostale vrste zavarovanja pa neposredno, kot organi osrednjega zavoda. Federalni zavod za socialno zavarovanje (FZSZ) v Sloveniji s sedežem v Ljubljani je bil ustanovljen z uredbo ministrstva za socialno politiko NVS z dne 1. julija 1945.¹⁷⁴ Z zakonom o ureditvi sodišč socialnega zavarovanja in vrhovnega sodišča socialnega zavarovanja z dne 26. oktobra 1945¹⁷⁵ so bila predpisana posebna sodišča, pristojna izključno za presojanje o zah-

171 Putnik, Sindikati u socialističkim zemljama, str. 30 - 31.

172 UL DFJ št. 8/1945.

173 UL DFJ št. 29/1945, 4. maj 1945 (v primerih, ko zakonski predpisi niso datirani, sem navedla datum uradnega lista).

174 UL SNOS in NVS št. 20/1945. Glej tudi: AS, RS ZSS, knjiga 18 (19), Pregled dela GO ZSS od ustanovitve do 2. kongresa in knjiga 1 (1), zapisnik 1. kongresa ESZDNS, Ljubljana, 23. - 25. 9. 1945, referat Alojza Diaccija o socialni zaščiti.

175 UL DFJ št. 85/1945.

tevah zavarovancev do nosilcev socialnega zavarovanja. Prvostopenjska sodišča socialnega zavarovanja so delovala pri okrožnih sodiščih. Vrhovno sodišče socialnega zavarovanja je lahko razsodbe prvostopenjskih sodišč potrdilo, ukinilo ali spremenilo, pritožbe javnega tožilca DFJ proti razsodbam Vrhovnega sodišča socialnega zavarovanja pa je reševalo Vrhovno sodišče DFJ. Kljub novi zakonodaji so organi socialnega zavarovanja v tem obdobju deloma še vedno poslovali po starem sistemu, saj so ostali v veljavi vsi tisti pravni predpisi izpred 6. aprila 1941, ki niso bili v nasprotju s pridobitvami NOB in zakonskimi predpisi novih oblasti.¹⁷⁶ Stanje je bilo torej takšno, da kljub enotnemu vodstvu vsi zavarovanci niso uživali enakih pravic.¹⁷⁷

Do pomembnih sprememb na področju socialnega zavarovanja je prišlo že v letu 1946. V skladu z 20. členom ustave FLRJ z dne 31. januarja 1946¹⁷⁸ je bila država dolžna vsem "osebam v mezdnem delovnem odnosu" zagotoviti pravico do socialnega zavarovanja. Z zakonom o socialnem zavarovanju delavcev, nameščencev in uslužbencev z dne 26. julija 1946¹⁷⁹ je vse dotedanje avtonomne nosilce socialnega zavarovanja nadomestila država, ki je vsem zaposlenim zagotavljala enake pravice.¹⁸⁰ Socialno zavarovanje je na celotnem območju FLRJ izvajal Državni zavod za socialno zavarovanje (DZSZ), ki je bil "državna ustanova splošnega državnega pomena pod neposrednim vodstvom in nadzorstvom ministra za delo FLRJ" (čl. 3). Socialno zavarovanje na območju celotne države je izvajal s pomočjo svojih organov (podružnic in njihovih izpostav

176 Glej: odlok o odpravi in razveljavitvi vseh pravnih predpisov, izdanih med okupacijo po okupatorjih in njihovih pomagačev; o veljavnosti odločb, izdanih v tej dobi; o odpravi pravnih predpisov, ki so veljali v trenutku okupacije po sovražniku, z dne 3. februarja 1945 (UL DFJ št. 4/1945).

177 AS, RS ZSS, knjiga 18 (19), Pregled dela GO ZSS od ustanovitve do 2. kongresa ZSS.

178 UL FLRJ št. 10/1946.

179 UL FLRJ št. 65/1946. Zakon je začel veljati s 1. januarjem 1947.

180 Podržavljenje socialnega zavarovanja je minister za delo FLRJ takole obrazložil: "V skladu z bistveno izpremenjeno družbeno - gospodarsko obliko nove Jugoslavije se tudi izpreminja odnos socialnega zavarovanja delavcev in nameščencev do države. Kot naravna posledica tega odpade potreba po tako zvani avtonomiji socialnega zavarovanja in po posebnih na načelu samouprave zgrajenih vodstvenih organov ustanov socialnega zavarovanja. Dosledno temu postane država edini nosilec socialnega zavarovanja delavcev in nameščencev" (Delavska enotnost, št. 29, 19. julij 1946, str. 5, Novi zakon o socialnem zavarovanju).

ter poverjeništev),¹⁸¹ organiziranih "na teritorialnem in profesionalnem temelju po načelu, da je treba socialno zavarovanje čimbolj približati samim zavarovancem" (čl. 3). V skladu s tem načelom so začeli v letu 1948 ustanavljati tudi t. i. obratne ekspoziture v vseh večjih podjetjih.¹⁸² Posvetovalni organ DZSZ je bil svet socialnega zavarovanja FLRJ, v katerem so sodelovali tudi predstavniki ESZDNJ.¹⁸³ Pravice zavarovancev so bile odvisne od delovne dobe in teže dela, po načelu, "za več dela in za težje delo večje pravice iz socialnega zavarovanja" (čl. 5).¹⁸⁴ Način financiranja socialnega zavarovanja se po tem zakonu ni spremenil, prispevke za kritje stroškov s tega področja sta si še vedno delila delodajalec in zavarovanec, čeprav so sprva verjeli, da bodo vse obveznosti lahko prevzeli delodajalci, "čim bo naše gospodarstvo toliko močno, da bo moglo prevzeti na svoje rame celotno breme socialnega zavarovanja".¹⁸⁵

Zakon o socialnem zavarovanju iz leta 1946 pa ni veljal za vse zaposlene, izvzeti so bili namreč vsi tisti delavci, ki so imeli drugačne delovne pogoje od industrijskih delavcev, kot na primer poljedelski delavci, ribiči, nosači ipd.¹⁸⁶ in vsi državni uslužbenci. Zavarovanje državnih uslužbencev so zato še vnaprej urejali pravni predpisi iz let 1945 in 1946.¹⁸⁷ Zakon pa je imel tudi druge pomanjkljivosti, predvsem na področju pokojninskega in invalidskega zavarovanja. Zaposleni so namreč prejeli pokojnine le za tisti čas svoje delovne dobe, v katerem so bili plačani vsi zahtevani prispevki, medtem ko je v stari Jugoslaviji obvezno pokojninsko zavarovanje

181 Glej: uredba o ustroju in pristojnosti Državnega zavoda za socialno zavarovanje z dne 8. novembra 1946 (UL FLRJ št. 94/1946).

182 Glej: Zbornik Okrajnega zavoda za socialno zavarovanje v Ljubljani, Ljubljana 1962, str. 44 (odslej: Zbornik...).

183 Glej: pravilnik o sestavu in delu sveta socialnega zavarovanja FLRJ z dne 31. decembra 1946 (UL FLRJ št. 4/1947) in pravilnik o ustanovitvi Sveta socialnega zavarovanja LRS z dne 5. marca 1947 (UL LRS št. 12/1947).

184 Zgledovali so se po socialističnem načelu "vsakemu po njegovem delu", na katerem je temeljila socialno - zavarovalna zakonodaja v Sovjetski zvezi (Sovjetsko radno pravo, str. 339).

185 Delavska enotnost, št. 31, 9. avgust 1946, str. 5, Zakon o socialnem zavarovanju - nova pridobitev delovnih množic.

186 Delavska enotnost, št. 29, 19. julij 1946, str. 5, Novi zakon o socialnem zavarovanju (iz obrazložitve ministra za delo FLRJ).

187 Glej predvsem: odredba o zdravstvenem varstvu državnih uslužbencev z dne 14. oktobra 1946 (UL FLRJ št. 88/1946) in zakon o ugotovitvi pravice do pokojnine in o upokojitvi državnih uslužbencev z dne 16. oktobra 1946 (UL FLRJ št. 93/1946).

vanje začelo veljati šele leta 1937, poleg tega pa so se nekateri delodajalci plačevanju prispevkov nasploh izogibali.¹⁸⁸ Te napake so poskušali vsaj delno omiliti z odredbo o minimalnih rentah in pokojninah, podporah in odpravninah z dne 18. aprila 1947.¹⁸⁹

Tak sistem socialnega zavarovanja je veljal vse do leta 1950, ko je bil 21. januarja 1950 sprejet nov zakon o socialnem zavarovanju delavcev, uslužbencev in njihovih družin.¹⁹⁰ Po zakonu iz leta 1946 je bilo socialno zavarovanje "posebna državna ustanova s svojstvom pravne osebe", državno v "popolnem smislu besede" pa je postalo šele po zakonu iz leta 1950, ko je izvajanje socialnega zavarovanja postalo redna funkcija državne uprave v okviru resorjev socialnega skrbstva in ljudskega zdravstva. Finančna sredstva za socialno zavarovanje je morala zagotoviti država, plače zaposlenih pa se niso smele obremeniti s prispevkom za socialno zavarovanje. S popolnim poddržavljenjem je izvajanje socialnega zavarovanja v Sloveniji leta 1950 prevzelo Ministrstvo za socialno skrbstvo LRS, leta 1951 pa Svet za ljudsko zdravstvo in socialno skrbstvo LRS. S tem zakonom se je znatno razširil tako krog zavarovancev kot obseg njihovih pravic. Zakon namreč ni zajel samo tistih, ki so bili formalno zavarovani, ampak je izenačil pravice vseh delavcev in uslužbencev, ne glede na vrsto dela in ne glede na to, če so bili zaposleni v državnem, družbenem, zadružnem ali privatnem sektorju in to za ves čas, v katerem so bili v rednem delovnem razmerju, s čimer je bila vzpostavljena popolna enotnost socialnega zavarovanja na celotnem območju FLRJ.¹⁹¹

188 Zbornik ..., str. 82.

189 UL FLRJ št. 17/1947. Glej tudi: uredba o določitvi minimalnih rent in pokojnin ter izplačevanju odpravnin uživalcem rent pri ustanovah za socialno zavarovanje z dne 4. septembra 1945 (UL DFJ št. 70/1945) in odredba o minimalnih zneskih rent in pokojnin iz socialnega zavarovanja z dne 31. decembra 1946 (UL FLRJ št. 2/1947).

190 UL FLRJ št. 10/1950.

191 Povzeto po: Zbornik..., str. 27 - 29, 44 - 45 in 82 - 83.

4. SOCIALNO ZAVAROVANJE IN ZDRAVSTVENA SLUŽBA V OBDOBJU 1945 - 1950

V prvem povojnem obdobju je poleg močne privatne zdravniške prakse in relativno slabe javne zdravstvene službe, ki je skrbela za bolnice, šolanje zdravstvenega osebja in higiensko - sanitarne razmere, obstajala tudi zdravstvena služba socialnega zavarovanja, ki je v glavnem poslovala še po predpisih izpred leta 1941. Proste izbire zdravnika ni bilo, saj so bili zavarovanci teritorialno vezani na določenega zdravnika, bolniki so imeli pravico do zdravljenja v ambulantni, bolnici ali zdravilišču, preventivna dejavnost pa je bila omejena zgolj na tako imenovano "zdravstveno prosveto", ki je vključevala borbo proti tuberkulozi in zdravstveno zaščito vajencev. Prvi povojni predpisi so spremenili le organizacijo zdravstvene službe, vsebine pa ne. Šele zakon o socialnem zavarovanju delavcev, nameščencev in uslužbencev z dne 26. 7. 1946,¹⁹² je nekoliko izenačil in razširil pravice zavarovancev. V splošno zdravstveno zavarovanje je vključil člane izvršnih ljudskih odborov, udeležence javnih del, člane obrtniških proizvajalnih in uslužnostnih zadrug, kmetijske delavce na državnih posestvih in učence gospodarskih strokovnih šol. Kljub določeni stopnji izenačitve pravic iz socialnega zavarovanja za različne kategorije prebivalstva pa je bilo zdravstveno zavarovanje uslužbencev v tem obdobju ugodneje urejeno kot tovrstno zavarovanje delavcev. Javni uslužbenci so v času bolezni prejeli plačo, medtem ko so delavci v času bolezni dobivali t. i. hranarino, ki se je odmerjala od povprečnega dnevnega zaslužka v zadnjem mesecu zaposlitve, njena višina pa je bila odvisna od delovne dobe in teže dela ter je znašala od 80 - 88% osnove. Uslužbenci so prejeli plačo, ne glede na to, kje so se zdravili, hranarina delavcev v času njihovega zdravljenja v bolnišnici ali zdravilišču pa je bila odvisna od števila vzdrževanih družinskih članov, tako da so samski delavci dobivali le 20% hranarine.¹⁹³

O nesposobnosti zavarovanca za delo v primeru bolezni, nosečnosti in poroda, je presodil zdravnik DZSZ ali od tega zavoda določeni zdravnik, o nesposobnosti za delo oziroma zmanjšanju delovne sposobnosti ponesrečenega zavarovanca pa so presojale zdravniško - delavske strokovne komisije (ZDSK), ki so bile predvidene že z zakonom o socialnem

192 UL FLRJ št. 65/1946.

193 Zbornik..., str. 43 - 44.

zavarovanju delavcev, nameščencev in uslužbencev z dne 26. 7. 1946. Ustanovitev, organiziranost in delovanje teh komisij je določala uredba o ustroju in pristojnosti Državnega zavoda za socialno zavarovanje z dne 8. novembra 1946,¹⁹⁴ ki je predvidevala ustanovitev ZDSK vsaj pri vsaki podružnici DZSZ, po možnosti pa tudi pri njihovih izpostavah. ZDSK prve stopnje so sestavljali trije člani: zdravnik, uslužbenec DZSZ in predstavnik sindikatov, ki ga je v komisijo pri podružnici delegiral federalni oz. glavni odbor ESZDNJ, v komisijo pri izpostavi podružnice pa krajevni sindikalni svet oz. krajevni zvezni odbor ali podružnica. Na sedežu vsake podružnice je bila predvidena ZDSK višje stopnje, sestavljena iz petih članov, in sicer iz dveh zdravnikov, uslužbenca DZSZ in dveh predstavnikov sindikalnih organizacij, ki jih je delegiral federalni oz. glavni odbor ESZDNJ (čl. 19). ZDSK prve stopnje so bile pristojne za ugotavljanje delovnih sposobnosti ponesrečenega ali onemoglega zavarovanca na podlagi obstoječega stanja in za dokončno odločanje o pritožbah proti presoji posameznega zdravnika glede delovne sposobnosti zavarovancev v primeru bolezni, nosečnosti in poroda, ZDSK višje stopnje pa so bile pristojne za dokončno odločanje o pritožbah proti ugotovitvam in presoji ZDSK prve stopnje glede delovne sposobnosti ponesrečenih in onemoglih zavarovancev (čl. 20).

Zakon o socialnem zavarovanju z dne 26. 7. 1946¹⁹⁵ je predvidel tudi ustanovitev posebnega sveta socialnega zavarovanja FLRJ, ki naj bi pomagal ministru za delo pri vodenju državnega socialnega zavarovanja (čl. 3), ustanovitev, organizacija in dejavnost teh svetov pa je bila določena z uredbi o ustroju in pristojnosti državnega zavoda za socialno zavarovanje z dne 8. 11. 1946.¹⁹⁶ Strokovni sveti so bili predvideni pri podružnicah DZSZ, kjer so bili sestavljeni iz uslužbencev podružnice in predstavnikov sindikalnih organizacij, ki jih je delegiral federalni oziroma glavni odbor ESZDNJ ter pri izpostavah podružnic, katerih člani so bili uslužbenci izpostave in predstavniki sindikalnih organizacij, ki jih je delegiral krajevni sindikalni svet, krajevni sindikalni odbor oziroma podružnica, ki je delovala na sedežu izpostave (čl. 17). Naloga strokovnega sveta je bila, da z nasveti in posredovanjem med ustanovo državnega socialnega zavarovanja in zavarovanci pomaga ravnateljstvu podružnice oziroma šefu izpo-

194 UL FLRJ št. 94/1946.

195 UL FLRJ št. 65/1946.

196 UL FLRJ št. 94/1946.

stave pri reševanju važnejših vprašanj in tako pripomore k pravilnejšemu izvajanju in izpopolnjevanju državnega socialnega zavarovanja. Strokovni sveti so se sestajali po potrebi, toda praviloma najmanj enkrat na mesec (čl. 18), medtem ko naj bi se ZDSK prve stopnje v skladu z odredbo o sestavi in delu zdravniško - delavskih strokovnih komisij in strokovnega zdravstvenega sveta pri ravnanstvu Državnega zavoda za socialno zavarovanje¹⁹⁷ sestajale najmanj dvakrat tedensko (čl. 18), ZDSK druge stopnje pa po potrebi, toda vsaj enkrat na mesec (čl. 21). Ta odredba je podrobneje opredelila postopek delovanja ZDSK, prav tako pa tudi sestavo, dolžnosti in način delovanja strokovnega zdravstvenega sveta, ki je bil ustanovljen pri ravnanstvu DZSZ kot posvetovalni organ za delo ZDSK. Sestavljen je bil iz devetih stalnih članov, ki jih je imenoval minister za delo FLRJ (čl. 26). Sestajal se je po potrebi, toda vsaj enkrat na tri mesece (čl. 28). Sejam je lahko prisostvoval tudi predstavnik ESJ, ki ga je določil osrednji odbor (čl. 30).

Na podlagi uredbe o ustroju in pristojnosti DZSZ je izšel tudi pravilnik o sestavi in delu sveta socialnega zavarovanja FLRJ z dne 31. decembra 1946,¹⁹⁸ posvetovalnega organa Ministrstva za delo FLRJ (čl. 1). Sestavljen je bil iz osemnajstih stalnih članov, ki jih je imenoval minister za delo FLRJ na predlog nekaterih zveznih ministrstev, zvezne planske in kontrolne komisije, komiteja za ljudsko zdravje, osrednjega odbora ESZDNJ in republiških ministrov za delo (čl. 2, 3).

Leta 1948 se je zdravstvena služba socialnega zavarovanja spojila z javno zdravstveno službo. Vodstvo in nadzor nad to novo službo je prevzelo ministrstvo za ljudsko zdravje, ki je imelo v svoji sestavi še poseben organ, zadolžen za zdravstveno službo zavarovancev. Privatna zdravniška praksa je bila še vedno dokaj razširjena, vendar pa je bila stalno prisotna težnja po njeni ukinitvi. Po načelu, da je treba zdravstveno službo čimbolj približati zavarovancem, so leta 1948 začeli pri vseh večjih podjetjih, med katera so uvrstili podjetja z več kot 500 zavarovanci, ustanavljati t. i. obratne ekspoziture (ambulante). Socialno zavarovanje je po letu 1948 izgubilo neposredni stik z zdravstveno službo, ker so bili v tem času vsi zdravstveni zavodi financirani iz državnega proračuna. Do leta 1952 se je namreč zdravstvena dejavnost financirala le iz proračunov ljudskih odborov oziroma republik, v letu 1952 pa se je socialno zavarovanje izločilo

197 UL FLRJ št. 99/1946 z dne 10. decembra 1946.

198 UL FLRJ št. 4/1947.

iz državne uprave, ustanovljeni so bili republiški in okrajni zavodi za socialno zavarovanje z družbenim upravljanjem.¹⁹⁹

5. VLOGA SINDIKATOV NA PODROČJU SOCIALNEGA ZAVAROVANJA IN ZDRAVSTVA V OBDOBJU 1945 - 1950

V okviru GO ESZDNS je bil za področje socialnega zavarovanja najprej zadolžen referat za socialno zaščito,²⁰⁰ ki je sodeloval z ministrstvi za socialno politiko, ljudsko zdravje, trgovino in preskrbo ter z ministrstvom za industrijo in rudarstvo. Člani referata so se udeleževali vseh sestankov in konferenc, na katerih so obravnavali vprašanja s področja socialnega zavarovanja in zdravstvene službe,²⁰¹ delovali pa so tudi kot člani Strokovnega sveta za socialno zavarovanje pri Ministrstvu za socialno politiko NVS in uprav ter nadzornih odborov v ustanovah socialnega zavarovanja.²⁰² Spomladi 1945 je GO posredoval pri Ministrstvu za finance NVS v zvezi z odredbo komandanta mesta Ljubljane z dne 9. maja 1945, ki je prepovedovala vsem denarnim in socialnozavarovalnim zavodom kakršnokoli izplačevanje, dokler jim ne bi določili pooblaščenec civilne uprave. Zaradi tega bi veliko število zaposlenih ostalo brez mezd, plač in brez kakršnekoli socialne zaščite, zato je GO predlagal, da naj bi denarni zavodi iz svojih "dobroimetij" izplačali delodajalcem potrebne zneske za mezde in plače, socialnozavarovalnim zavodom pa dovolili izplačevanje vseh socialnih podpor. Drugi del predloga je bil sprejet.²⁰³

GO ESZDNS se je zavzemal za ohranitev pravne kontinuitete obstoječih zakonov in uredb s področja socialne politike, saj naj bi bila načela, na katerih je temeljila dotedanja socialnopolitična zakonodaja "relativno dovoljna" za delavce in nameščence, treba bi jih bilo le "pojačati in izkristalizirati". Menil je, da bi v prihodnosti sicer morale priti do združitve vseh dotedanjih zakonskih predpisov o socialni zaščiti in pravicah delo-

199 Povzeto po: Zbornik..., str. 66 - 68.

200 Včasih se v gradivu pojavlja tudi naziv komisija za socialno zaščito.

201 AS, RS ZSS, knjiga 12 (13), poročilo o delu GO ESZDNS za leto 1945.

202 AS, RS ZSS, knjiga 1 (1), zapisnik 1. kongresa ESZDNS, Ljubljana, 23. - 25. september 1945, govor predsednika GO ESZDNS Matevža Haceta.

203 AS, RS ZSS, škatla 1, spis št. 3 (35), dopis GO ESZDNS Ministrstvu za finance NVS, 15. maj 1945.

jemalcev v enem samem zakonu o delovnem pravu, kar naj bi zagotovilo "enotno socialno politično prakso v vsej državi", vendar pa "hitro in površno delo na unifikaciji delovnega prava" po mnenju GO ne bi vodilo v izboljšanje obstoječe zakonodaje.²⁰⁴ Z mnenjem GO ESZDNS se je strinjalo tudi ministrstvo za socialno politiko, ki je sprejelo predlog za začasno podaljšanje veljavnosti dotedanje socialne zakonodaje.²⁰⁵

Jeseni 1945 je bilo nasploh še veliko nerešenih vprašanj s področja socialnega zavarovanja, zato so tovrstni problematiki posvetili precej pozornosti tudi udeleženci 1. kongresa ESZDNS. Minister zvezne vlade za socialno politiko, dr. Anton Kržišnik, je videl nevarnost predvsem v birokraciji, "ki se je bila zlasti v tej važni delavski ustanovi v stari Jugoslaviji tako bohotno razpasla" in proti kateri bi se morale boriti zlasti sindikalne organizacije, s "kontrolno od spodaj in s kritiko". Nezadovoljstvo z obstoječim stanjem so izrazili tudi nekateri delegati. Referent za delovno pravo iz mariborskega okrožja je opozoril, da so bili v nasprotju s povojnim stanjem "pod okupatorjem vsi poljedelski delavci dobro zavarovani", da so socialne podpore "malenkostne" in da bi bilo treba "kljub vsem težkočam najti modus, da se tem revežem omogoči vsaj skromna eksistenca, ker ta vprašanja vplivajo na razpoloženje javnosti". Za tak sistem socialnega zavarovanja, ki ne bi ščitil le industrijskega, ampak v enaki meri tudi poljedelskega delavca, se je zavzel tudi član GO ESZDNS Alojz Diacci, ki je izrazil upanje, da bodo novi zakonski predpisi, "stroga kontrola in soodločanje Enotnih strokovnih zvez v vseh socialnih ustanovah", onemogočili vsakršno izkoriščanje.²⁰⁶

Člani sindikatov so se pogosto obračali na GO ESS zaradi posredovanja pri OZSZ v zvezi z reševanjem njihovih vlog, zato je GO zadolžil referat za socialno zaščito za zastopanje zavarovancev pred sodišči socialnega zavarovanja. Tako so se člani referata v letu 1946 udeležili 403 razprav, na katerih so se temeljito seznanili s tovrstno problematiko v vsej Sloveniji. Zaradi tega so lahko posamezne probleme na ustrezen način predstavili oblastem, hkrati pa tudi predlagali ustrezne rešitve.²⁰⁷

204 AS, RS ZSS, škatla 3, spis št. 77 (1003), dopis GO ESZDNS Glavnemu odboru ESZDNJ, 22. oktober 1945.

205 AS, RS ZSS, škatla 1, spis št. 6 (38), dopis GO ESZDNS uredništvu Delavske enotnosti, 25. maj 1945.

206 AS, RS ZSS, knjiga 1 (1), zapisnik 1. kongresa ESZDNS, Ljubljana, 23. - 25. september 1945.

207 AS, RS ZSS, knjiga 13 (14), poročilo o delu GO ESS za leto 1946.

Kljub precejšnji usklajenosti mnenj, pa je slovensko sindikalno vodstvo v nekaterih primerih zastopalo drugačno stališče kot zvezni sindikalni organi, pa tudi mnenja republiških oblastnih organov niso bila vedno identična z mnenjem zveznih oblasti, kar je razvidno iz naslednjega primera: GO ESS se ni strinjal z odločitvijo Ministrstva za finance FLRJ, da pravice do pokojnine ne smejo dobiti družinski člani tistih, ki so padli v borbi proti narodnoosvobodilni vojski, bili ustreljeni zaradi sodelovanja z okupatorjem in vseh tistih umrlih, ki so kakorkoli sodelovali z okupatorjem.²⁰⁸ Po njegovem mnenju so bila ta navodila "v nasprotju s principi narodno - osvobodilne borbe in z govori maršala Tita", ki naj bi večkrat poudarjal, "da otroci izdajalcev ne morejo biti žrtve zločinov svojih staršev", saj je otrok "vendar nedolžno bitje in mu ne smemo utisniti pečat manjvrednosti že v mladih letih". To naj bi bil tudi "važen političen moment" in zato ne bi smeli iti "molče mimo njega."²⁰⁹ Novembra 1946 je Ministrstvo za delo LRS organiziralo posebno konferenco, ki so se je udeležili predstavniki republiških ministrstev za delo, za socialno skrbstvo, za prosveto in za pravosodje, predsedstva vlade LRS, Javnega tožilstva Slovenije, FZSZ, GO AFŽ in ESZDNS. Sklenili so, da "imajo svojci tistih, ki so sodelovali z okupatorjem pravico do pokojnine", s tem, da se morajo njihove žene "izkazati s potrdilom, da niso sodelovale z okupatorjem."²¹⁰ Ministrstvo za delo LRS pa je zveznemu ministrstvu poslalo zapisnik konference s prošnjo, naj vso zadevo preuči in upošteva tudi sklep te konference.²¹¹ Kljub temu pa je Ministrstvo za delo FLRJ še vedno upoštevalo navodila zveznega ministrstva za finance,²¹² enako stališče pa je zavzel tudi CO ESJ, ki je menil, da svojci okupatorjevih sodelavcev ne bi imeli nikakršnih pravic do pokojnin ali podpor tudi v primeru, če bi bili njihovi možje ali očetje še živi.²¹³

208 Glej: pojasnilo glede pravice do pokojnine za rodbine tistih oseb, ki so padle v borbi proti narodnoosvobodilni vojski ali ki so bile ustreljene zaradi sodelovanja z okupatorjem z dne 8. februarja 1946 (UL FLRJ št. 15/1946).

209 AS, RS ZSS, škatla 57, mapa 5, dopis GO ESZDNS Glavnemu odboru ESZDNJ, 17. avgust 1946 in dopis GO ESZDNS Ministrstvu za delo LRS, 9. oktober 1946.

210 Prav tam, zapisnik konference o ustavitvi rent in pokojnin družinam sodelavcev okupatorja, 8. november 1946.

211 Prav tam, dopis Ministrstva za delo LRS Ministrstvu za delo FLRJ, 12. november 1946.

212 Prav tam, dopis ministrstva za delo FLRJ Glavnemu odboru ESS, 18. december 1946.

213 Prav tam, dopis CO ESJ Glavnemu odboru ESS, 7. januar 1947.

V letu 1946 je GO ESS aktivno sodeloval pri nastajanju nove socialne zakonodaje. V slovenski delegaciji, ki se je januarja 1946 udeležila konference pri zveznem ministrstvu za socialno politiko v Beogradu, na kateri so obravnavali osnutek novega zakona o socialnem zavarovanju, je bil poleg zastopnikov republiškega ministrstva za socialno politiko in FZSZ tudi predstavnik vodstva slovenskih sindikatov. Nekateri udeleženci konference so menili, da bi bilo treba samo združiti vse dotedanje predpise v en zakon in jih posodobiti, drugi, med katere so sodili tudi slovenski predstavniki, pa so želeli v nov zakonski predpis vnesti čimveč novosti po vzoru sovjetske zakonodaje.²¹⁴ Čeprav sindikalne organizacije v Jugoslaviji kljub nadaljnjim prizadevanjem slovenskih sindikatov²¹⁵ niso nikoli prevzele uprave socialnega zavarovanja v svoje roke, pa je slovensko zastopstvo na tej konferenci, skupaj z nekaterimi somišljeniki iz drugih republik, uspelo uveljaviti svoj predlog glede določanja prispevkov, ki so se po novem zakonu odmerjali po "dejanski" in ne "zavarovani" mezd²¹⁶.

V skladu z novo socialno zakonodajo, ki je bila sprejeta v letu 1946, je referat za socialno zaščito pri GO ESS skupaj z Ministrstvom za delo LRS pristopil k oblikovanju ZDSK in strokovnih svetov,²¹⁷ v Delavski enotnosti pa je objavil več prispevkov, ki so obravnavali pomen in vsebino novih zakonskih predpisov, hkrati pa tudi opozarjali na škodljive posledice "stare miselnosti", ki naj bi nekatere delavce in nameščence vzpodbujala k izkoriščevalskemu odnosu do socialnega zavarovanja "na škodo vseh zavarovancev". V Ljubljani naj bi na primer samo v enem tednu izločili 20 namišljenih bolnikov, v Kranju pa "je kontrola odkrila simulan-

214 AS, RS ZSS, škatla 14, mapa 5, poročili predstavnika Ministrstva za socialno politiko LRS dr. Iva Štempiharja o konferenci v Beogradu, 19. januar 1946 in 24. januar 1946.

215 Glej: Delavska enotnost, št. 15, 11. april 1947, str. 2, Nove naloge sindikatov pri sodelovanju z ustanovo socialnega zavarovanja; AS, RS ZSS, škatla 57, mapa 15, zapisnik 1. seje Sveta socialnega zavarovanja LRS, 20. januar 1948; AS, RS ZSS, škatla 82, mapa 4, dopis odseka za socialno zavarovanje pri GO ESS direkciji Državnega zavoda za socialno zavarovanje v Beogradu, 6. februar 1948.

216 AS, RS ZSS, škatla 14, mapa 5, poročili predstavnika Ministrstva za socialno politiko LRS dr. Iva Štempiharja o konferenci v Beogradu, 19. januar 1946 in 24. januar 1946. Glej tudi: zakon o socialnem zavarovanju delavcev, nameščencev in uslužbencev z dne 26. 7. 1946 /čl.5/ (UL FLRJ št. 65/1946).

217 AS, RS ZSS, škatla 15, mapa 1, dopis referata za socialno zaščito pri GO ESS Strokovnemu sindikalnemu svetu Maribor, 19. december 1946.

tko, ki je ves teden bila doma bolna, dobivala bolniško hranarino, v noči od sobote na nedeljo pa celo noč - plesala!"²¹⁸

Kritične pripombe k.izvajanju socialnega zavarovanja so imeli tudi udeleženci 4.plenuma GO ESJ novembra 1946. Ugotovili so, da "unifikacija" vseh nosilcev socialnega zavarovanja še ni bila izvedena, saj zavarovanje železničarjev, na primer, še vedno ni bilo vključeno v splošen sistem zavarovanja, da "materialno - pravna enotnost" ni bila uresničena, ker je bilo v veljavi še vedno "nekaj desetlin" zakonskih predpisov, in da so zavarovanci "v množici predpisov, neurejenih vprašanj in improviziranih rešitev" zelo težko uresničevali svoje pravice. Za tako stanje so okrivili na eni strani birokratski odnos državnega aparata do zavarovancev, na drugi strani pa tudi tiste "nezavedne" zavarovance, ki naj bi izrabljali socialno zavarovanje povsod, kjer je bilo to mogoče. Menili so, da delavski razred v Jugoslaviji še ni "zrel", da bi prevzel upravo socialnega zavarovanja "v svoje roke" in poudarili, da tak sistem socialnega zavarovanja kot je bil uzakonjen leta 1946 ni nastal kot "rezultat pogajanja" temveč kot "sestavni del skrbi nove ljudske države za delavce, nameščence in uslužbence", česar bi se morali zavarovanci bolj zavedati.²¹⁹ Četrty plenum je zato sklenil, da je treba: čim hitreje izdati vse zakonske predpise, ki naj bi omogočili uspešno izvajanje novega zakona v naslednjem letu in uredili obvezno socialno zavarovanje tudi za poljedelske delavce, raznašalce časopisov in druge, ki do tedaj niso bili socialno zavarovani; prositi Ministrstvo za delo FLRJ, naj zagotovi rednejše izplačevanje otroških doklad; organizirati boljšo zdravstveno službo, da zavarovancem ne bo treba več ur čakati pred ambulantami. Plenum je pozval vse sindikalne organizacije, naj vpokličejo v komisije za socialno zavarovanje pri podružnicah, v ZDSK in v svete socialnega zavarovanja "najboljše tovariše, ki bodo vsak dan delali z ustanovami socialnega zavarovanja za ustvarjanje najboljše organizacije zdravstvene službe in splošne zaščite zavarovanih delavcev, kakor tudi pri graditvi državnega zavoda za socialno zavarovanje".²²⁰

218 Delavska enotnost, št. 9, 1. marec 1946, str. 5, Izkoriščevalcem socialnega zavarovanja DOVOLJ!

219 Delavska enotnost, št. 48, 28. november 1946, str. 2, Materialna pomoč države je omogočila socialnemu zavarovanju, da zadovolji obveze do zavarovancev (iz referata Adama Katića o socialnem zavarovanju na 4.plenumu Glavnega odbora ESJ).

220 Delavska enotnost, št. 49, 6. december 1946, str. 5, Sklepi 4. plenuma o socialnem zavarovanju.

V letu 1947 je postalo področje socialnega zavarovanja še posebej pomembno, ker je v tem letu začel veljati nov zakon, uresničiti pa je bilo treba tudi sklepe 4. plenuma.

V okviru oddelka za socialnopravno zaščito pri GO ESS so zato ustanovili poseben referat za socialno zavarovanje, ki je skrbel za udejstvovanje sindikalnih organizacij v strokovnih svetih in ZDSK pri filialah ter ekspoziturah DZSZ,²²¹ se zavzemal za sodelovanje sindikalnih predstavnikov pri organiziranju zdravniških pregledov ter zaposlovanju zdravstvenega osebja, zastopal zavarovance pred sodišči socialnega zavarovanja in vzpodbujal gradnjo ambulant. GO ESS si je aktivno prizadeval za dosledno izvajanje zakonskih predpisov, za kar je v letu 1947 dobil tudi posebno priznanje Centralnega odbora ESJ.²²²

Sicer pa se GO ni strinjal z dotedanjim načinom izvajanja socialnega zavarovanja. Menil je, da bi morale za pravilno izvajanje socialnega zavarovanja skrbeti komisije pri sindikalnih podružnicah in ne ljudski odbori, kakor je določal 4. člen uredbe o ustroju in pristojnosti Državnega zavoda za socialno zavarovanje z dne 8. novembra 1946,²²³ ki glede na svojo sestavo niti niso bili "kos tej svoji novi nalogi" niti niso bili dovolj zainteresirani. Nesporno naj bi namreč bilo, "da so člani sindikata vsi tudi člani socialnega zavarovanja, kar pa vedno ne drži pri članih LO".²²⁴ Tudi kontrolorji DZSZ, ki so bili zadolženi za preverjanje dejanskega zdravstvenega stanja delavcev v bolniškem staležu, po ugotovitvah Glavnega odbora niso uspešno opravljali svojega dela in bi bilo po njegovem mnenju bolje, če bi ta nadzor opravljale sindikalne podružnice.²²⁵ Zato je GO ESS februarja 1947 pozval vse sindikalne organizacije v Sloveniji, naj pomagajo DZSZ pri njegovem delu, po vzoru prakse v Sovjetski zvezi,

221 Direkcija DZSZ v Zagrebu je imela v prvih mesecih leta 1947 dvanajst filial. V Sloveniji sta obstajali dve filiali, ki sta temeljili na teritorialnem principu, in sicer: filiala v Ljubljani s trinajstimi predvidenimi ekspoziturami in filiala v Mariboru s sedmimi predvidenimi ekspoziturami ter filiala državnega prometnega osebja v Ljubljani z ekspozituro v Mariboru. Po priključitvi Slovenskega primorja k FLRJ je bila ustanovljena še filiala v Ajdovščini (Delavska enotnost, št. 15, 11. april 1947, str. 2, Nove naloge sindikatov pri sodelovanju z ustanovo socialnega zavarovanja in AS, RS ZSS, knjiga 14 (15), poročilo o delu GO ESS za leto 1947).

222 AS, RS ZSS, knjiga 14 (15), poročilo o delu GO ESS za leto 1947.

223 UL FLRJ št. 94/1946.

224 AS, RS ZSS, škatla 82, mapa 2, dopis GO ESS Filiali DZSZ v Ljubljani, 18. februar 1947.

225 Prav tam.

kjer sindikati "opravljajo široko propagando po podjetjih in zbirajo med člani poverjenike" za državno zavarovalno ustanovo.²²⁶ Vendar pa vse do konca leta organizacijska mreža poverjenikov socialnega zavarovanja še ni bila vzpostavljena, ker nekateri sindikalni sveti niso našli "primernih ljudi."²²⁷ Ob koncu 3. tromesečja jih je tako namesto predvidenih 36 - tih poverjeništev DZSZ poslovalo le 7, pa tudi komisije za socialno zavarovanje in oddih, "glavne edinice", ki bi morale "dajati življenje socialnemu zavarovanju", so delovale "le pri malem številu sindikalnih forumov",²²⁸ pa še te po mnenju Glavnega odbora niso dobro opravljale svojega dela. Namesto da bi seznanjale DZSZ s potrebami in prekrški bolnih zavarovancev ter vzgojno vplivale na tiste zavarovance, ki so skušali socialno zavarovanje izkoriščati,²²⁹ so razgovori s konferenc, ki jih je GO ob koncu leta organiziral pri sindikalnih svetih, pokazali, da so se že ustanovljene komisije oziroma referati ukvarjali predvsem z "razkrinkavanjem simulantov med hranarinarji" in da so sindikalni aktivisti "izvajali to delo preveč ostro." V Kranju je na primer "prišel referent za socialno zavarovanje pri neki tekstilni tovarni pred sodišče, ker ga je razkrinkani bolnik tožil zaradi razžaljenja časti".²³⁰ Zaradi takih in podobnih primerov je GO ESS poslal vsem sindikalnim organizacijam podrobnejša navodila za poslovanje komisij za socialno zavarovanje in oddih, ki naj bi na podlagi temeljitega poznavanja zakonskih predpisov pomagale bolnemu zavarovancu, hkrati pa tudi čuvalе ustanove socialnega zavarovanja pred izkoriščanjem, skrbele za redno prijavljanje bolnikov, za pravilno izdajanje bolniških listov, za redno plačevanje zavarovalnih prispevkov in zaščito nosečnic, si prizadevale za gradnjo obratnih ambulant, otroških jasli in domov, organizirale "izletišča" ter skrbele za letni oddih zaposlenih delavcev na sploh.²³¹

V letu 1947 je moral GO ESS določiti osebe, ki naj bi zastopale sindikalne organizacije v strokovnih svetih in ZDSK. Za premostitev začetnih težav je GO imenoval za člana ZDSK 1. stopnje pri filiali v Ljubljani svojega referenta za socialno zavarovanje, v ZDSK višje stopnje

226 AS, RS ZSS, knjiga 22 (24), okrožnica GO ESS št. 14, 20. februar 1947.

227 AS, RS ZSS, knjiga 14 (15), poročilo o delu GO ESS za leto 1947.

228 Prav tam.

229 AS, RS ZSS, škatla 82, mapa 2, dopis GO ESS filiali DZSZ v Ljubljani, 18. februar 1947.

230 AS, RS ZSS, knjiga 14 (15), poročilo o delu GO ESS za leto 1947.

231 AS, RS ZSS, knjiga 22 (24), okrožnica GO ESS št. 109, 11. oktober 1947.

pa vodjo oddelka za socialno zavarovanje, kar pa jima je zaradi pogostega zasedanja teh komisij vzelo zelo veliko časa, ki bi ga sicer lahko uporabila v "organizacijske namene". Vendar pa GO z delom strokovnih svetov ni bil zadovoljen, ker so se dokaj neredno sestajali. Nekoliko bolje naj bi potekalo poslovanje ZDSK, vendar pa je bilo treba predstavnike sindikatov pogosto menjavati, ker so bili sindikalni aktivisti običajno preobremenjeni z delom, tiste osebe, ki z delavci niso imele stikov, pa so svoje dolžnosti slabo opravljale. Včasih pa so funkcijo referenta za socialno zavarovanje pri sindikalnem svetu opravljali kar uradniki socialnega zavarovanja sami, in čeprav so bili za to delo sicer najboljše usposobljeni, pa po mnenju Glavnega odbora nikakor ne bi smela biti ista oseba izvajalec in kritik lastnega dela hkrati.²³²

Glede na to, da naj bi bilo izmed vseh jugoslovanskih republik največje število bolnih delavcev prav v Sloveniji, je DZSZ organiziral zdravniške preglede in "nadpreglede" bolnikov, ki naj bi pripomogli k odkrivanju "simulantov". Pri tem bi morala imeti pomembno vlogo tako imenovana "tovariška kontrola", za katero so bile zadolžene komisije za socialno zavarovanje in oddih pri sindikalnih podružnicah, ki pa so bile slabo organizirane in premalo aktivne, da bi uspešno nadomestile prejšnjo "laično kontrolo", ki so jo izvajali kontrolorji DZSZ.²³³ Na 2. plenumu GO ESS so pojav izredno velikega števila izostankov z dela zaradi bolezni pripisali pomanjkanju delovne discipline,²³⁴ vendar pa so zdravniški pregledi, ki sta jih organizirali filiali v Ljubljani in Mariboru pokazali, da je bilo največ delavcev na bolniškem dopustu zaradi nezgod pri delu, in sicer kar 26,76%. Zato bi bilo treba po mnenju Glavnega odbora zaščito pri delu bistveno izboljšati, vendar pa nikomur ni bilo jasno, kdo je bil pravzaprav zadolžen za tovrstno delo. Inšpekcije dela, uvedene po zakonu o inšpekciji dela z dne 12. decembra 1946²³⁵ očitno niso bile "kos svojim nalogam", zdravstvena služba socialnega zavarovanja pa še ni bila ustrezno organizirana, zlasti ne pri tistih filialah, ki so bile organizirane na teritorialni osnovi.²³⁶

232 AS, RS ZSS, knjiga 14 (15), poročilo o delu GO ESS za leto 1947.

233 Prav tam.

234 AS, RS ZSS, knjiga 4 (4), zapisnik 2. plenuma GO ESS, Ljubljana, 12. - 13. julij 1947.

235 UL FLRJ št.100/1946.

236 Na območju teritorialne filiale v Mariboru, na primer, bi moral zdravnik v eni uri povprečno pregledati kar 7200 zavarovancev (AS, RS ZSS, knjiga 14 (15), poročilo o delu GO ESS za leto 1947).

Po notranji reorganizaciji GO ESS je bil v letu 1948 ustanovljen oddelek za socialno zavarovanje in oddih, ki sicer ni obdržal vseh pristojnosti prejšnjega, socialno - pravnega oddelka, saj je referat za počitniške domove postal samostojen oddelek, pravna zaščita pa se je vključila v oddelek za zaščito dela, vendar se naloge oddelka niso bistveno spremenile, pa tudi nepravilnosti, ugotovljene ob koncu prejšnjega leta, večinoma še niso bile odpravljene. Število bolnih delavcev v Sloveniji je bilo še vedno "nenormalno" visoko, zato je GO poslal vsem tistim sindikalnim svetom, na katerih območju naj bi bilo stanje še posebej pereče, pismena navodila za delo sindikalnih organizacij, v večjih industrijskih centrih pa organiziral konference, na katerih so bile "z živo besedo" predstavljene naloge sindikalnih organizacij na področju socialnega zavarovanja in zdravstvene službe. Prizadevanja so bila verjetno uspešna, saj je GO ob koncu leta ugotovil, da se je število bolnih zavarovancev v povprečju znižalo za 10 - 15%, tam, kjer so sindikalni aktivisti upoštevali njegova navodila pa celo za 25 - 50%.²³⁷

Člani oddelka za socialno zavarovanje so se tudi v tem letu "po potrebi" udeleževali sej strokovnih svetov pri filialah in ekspoziturah DZSZ in ugotovili, da se ti sveti neredno sestajajo, da se jih tudi sindikalni zastopniki le občasno udeležujejo ter da se socialno zavarovanje nasploh izvaja "še vedno na jako birokratski način", zaradi česar je moralo včasih veliko število zavarovancev tudi po več mesecev ali kar celo leto čakati na pokojnine, hranarine ali nezgodne rente. Po mnenju oddelka so tako stanje zakrivili tisti uslužbenci DZSZ, ki se sploh niso zavedali, da zaradi njihovega nepravilnega odnosa do dela nekateri zavarovanci in njihove družine večkrat "v velikem pomanjkanju" čakajo na uresničitev svojih zakonsko zagotovljenih pravic, deloma pa tudi sindikalne organizacije, ki so pogosto pozabljale na to področje sindikalnega dela.²³⁸

Na skupnem posvetu oddelkov za socialno zavarovanje, delovne odnose in zaščito dela pa so ugotovili, da med sindikati, upravami podjetij, ekspoziturami DZSZ, ljudskimi odbori in zdravniki ni pravega sodelovanja, da nihče nima prave predstave o izvajanju tovariške pomoči, ki si jo marsikdo predstavlja kot "neko kontrolo namišljenih bolnikov", da imajo uprave podjetij malomaren odnos do nalog s področja socialnega zavarovanja, saj ne vodijo evidenc o bolnih delavcih, ne pošiljajo plačilnih

237 AS, RS ZSS, knjiga 15 (16), poročilo o delu GO ZSS za leto 1948.

238 Prav tam.

listov ekspozituram DZSZ niti si ne prizadevajo za ustanavljanje obratnih ambulant, skratka, da ljudje v glavnem ne razumejo vloge socialnega zavarovanja v socialistični družbi. Marsikje je bilo opaziti tudi sovražen odnos delavcev do socialnega zavarovanja nasploh, še zlasti pa do zdravnikov, v katerih so nekateri videli glavne krivce za slabo poslovanje zdravstvene službe socialnega zavarovanja, o čemer pa so udeleženci posveta takole razmišljali: "Dostikrat se vali krivda slabega poslovanja socialnega zavarovanja oziroma zdravstvene službe na zdravnika, vendar pa se moramo vprašati, če so tudi včasih vzrok zdravniki, zakaj malomarno delajo oziroma zakaj se ne poglobijo bolj v zdravstveno službo zavarovancev? Ako pogledamo plače zdravnikov lahko ugotovimo, da so slabe... Dalje zdravniki govorijo, da danes nimajo niti tistih pravic, kot so jih imeli v stari Jugoslaviji."²³⁹ Tudi sindikalne organizacije, ki naj bi sicer veliko govorile o "visokem staležu bolnikov", pa za odpravo takega stanja v glavnem niso storile nič drugega kot da so "privijale" zdravnike, s čimer so dosegle le to, da so pravico do dela odvzeli zares bolnim delavcem, marsikateremu za delo sposobnemu pa ne. Največ krivic naj bi povzročile ZDSK 1. stopnje, ki so se večinoma premalo poglobile v svoje delo.²⁴⁰ Zato so se udeleženci posveta sicer strinjali, da je negativen odnos delavcev do socialnega zavarovanja dostikrat upravičen, vendar pa zato niso krivili zdravnikov, ampak predvsem uslužbenca DZSZ, ki naj bi bili v glavnem "stari birokrati in se ne dajo dosti vplivati", zaradi česar "bi bilo treba tam marsikaj izmenjati". Menili so, da je treba organizirati konference referentov za socialno zavarovanje, izdelati plan ustanavljanja

239 AS, RS ZSS, škatla 84, mapa 5, zapisnik posveta oddelkov za socialno zavarovanje, delovne odnose in zaščito dela pri GO ZSS, 11. oktober 1948. O težkem položaju nekaterih zdravnikov priča med drugim tudi poročilo referentke Glavnega odbora, ki je ob obisku Starega trga pri Rakeku ugotovila, da je živel tamkajšnji zdravnik v takem pomanjkanju, da so mu delavci nosili krompir, ker so videli, da s svojimi dohodki ne more preživljati niti sebe niti družine. Z njegovimi zdravniškimi uslugami pa so bili delavci zadovoljni, zato so prosili za pomoč GO ESS. Ta je posredoval pri OLO Postojna in KLO Stari trg, ker je menil, da sta dolžna poskrbeti za "življenjski obstoj" tega zdravnika (AS, RS ZSS, škatla 112, mapa 6, poročilo Anice Okršlar "o delu na terenu po vprašanju zdravstvene službe zavarovancev, otroških jasli in DID", 2. februar 1949).

240 GO ZSS si je prizadeval za odpravo krivic, ki so jih ZDSK ali ustanove DZSZ povzročile zavarovancem. Tako je med drugim posredoval tudi v primeru zavarovanke iz Litije, ki so ji izplačevanje pokojnine ustavili le na podlagi anonimne ovadbe (AS, RS ZSS, škatla 67, spis 47 (7472), dopis GO ZSS Ministrstvu za ljudsko zdravje LRS, 21. september 1948).

obratnih ambulant po vsej Sloveniji, ugotoviti, kakšna je razlika med dejanskim stanjem in z zakonskimi predpisi določenimi življenjskimi pogoji zdravnikov ter poskrbeti za nastavitev primerne osebj, tako v okviru oddelka za socialno zavarovanje pri GO ZSS kakor tudi pri filiali DZSZ v Ljubljani.²⁴¹

Iz vsega zgoraj navedenega ni nič čudnega, da so se že v letu 1948 začele priprave za reorganizacijo socialno zavarovalne zakonodaje, čeprav zadnji zakon še ni bil v veljavi niti dve leti. Pri oblikovanju novega zakona je sodeloval tudi GO ZSS.²⁴² Spremembe na področju socialnega zavarovanja je zahteval tudi 5. kongres KPJ, julija 1948, ki je sklenil, da je treba: izdelati nov zakon in vzpostaviti tako organizacijo socialnega zavarovanja, ki bo omogočila, "da se zavarovanje še naprej približuje zavarovancem s tem, da bi svoje materialne pravice lahko izkoristili v podjetjih oziroma ustanovah samih" in da "se ves čas zaposlitve vračunava v pokojnino"; povečevati otroški dodatek sorazmerno s številom otrok; vzpostaviti tak sistem zdravstvene službe, ki bo zagotovil "prioriteto delavskemu razredu".²⁴³ Verjetno pa sindikalne organizacije v naslednjih mesecih niso povsem uresničile pričakovanj, saj je član predsedstva CO ZSJ na 4. plenumu GO ZSS, februarja 1949, opozoril slovenske sindikate na "bolj aktivno izpolnjevanje" teh "direktiv partije", saj je ugotovil, da se sindikalne organizacije niso dovolj zanimale za tovrstno problematiko, čeprav je tudi 1. kongres ESJ, oktobra 1948, proglasil prizadevanja za pravilno izvedbo socialnega zavarovanja in zdravstvene zaščite delavcev za eno najvažnejših nalog jugoslovanskih sindikatov.²⁴⁴

Sicer pa so se člani oddelka pri GO ZSS, ki se je preimenoval v oddelek za socialno zavarovanje in zdravstvo, tudi v letu 1949 udeleževali sej strokovnih svetov pri filiali DZSZ v Ljubljani in njenih ekspoziturah, predvsem v večjih industrijskih centrih.²⁴⁵ Sindikalne organizacije so po-

241 AS, RS ZSS, škatla 84, mapa 5, zapisnik posveta oddelkov za socialno zavarovanje, delovne odnose in zaščito dela pri GO ZSS, 11. oktober 1948.

242 Več o tem glej: AS, RS ZSS, škatla 82, mapa 10, predlog GO ZSS k osnutku okvirnega zakona o socialnem zavarovanju delavcev, nameščencev in uslužbencev; Delavska enotnost, št. 25, 18. junij 1948, str. 2, Socialno zavarovanje na novih potih.

243 Delavska enotnost, št. 49, 8. december 1948, str. 6, Kaj bodo dobili delavci z reorganizacijo socialnega zavarovanja (članek je povzet po prispevku, ki je bil objavljen v glasilu ZSJ, Rad).

244 AS, RS ZSS, knjiga 6 (6), zapisnik 4. plenuma GO ZSS, Ljubljana, 13. februar 1949.

245 Več o tem glej: AS, RS ZSS, škatla 109, mapa 1 in škatla 111, mapa 6, zapisniki sej strokovnih svetov pri krajevnih in obratnih ekspoziturah DZSZ.

magale filiali DZSZ v Ljubljani pri ustanavljanju okrajnih, krajevnih in obratnih ekspozitur DZSZ, tako da je ob koncu leta po podatkih Glavnega odbora poslovalo 25 okrajnih, 4 krajevine in 68 obratnih ekspozitur. V vseh večjih industrijskih krajih je GO ZSS organiziral seminarje in konference za člane komisij in referente za socialno zavarovanje in zdravstveno službo pri sindikalnih svetih in podružnicah, na katerih so jih njegovi zastopniki seznanili s pravicami in dolžnostmi zavarovancev, s pravilnim izvajanjem tovariške pomoči ipd., Centralnemu odboru ZSJ pa je posredoval več predlogov za izboljšanje gmotnega stanja upokojencev, onemoglih delavcev in vdov, ter dosegel, da so te kategorije prebivalstva prejemale vsaj minimalne rente. Nekateri upokojeni uslužbenci ministrstev namreč niso prejeli starostnih pokojnin oziroma onemoglostnih rent, čeprav so jim po zakonu pripadale, in to samo zaradi tega, ker pravni oddelki teh ministrstev niso reševali pokojninskih spisov. Po mnenju GO ZSS so bila prizadevanja za odpravo birokratskega poslovanja pri ustanovah socialnega zavarovanja uspešna, tako da so zavarovanci pravočasneje prejeli pokojnine, hranarine itd.

Sindikalne organizacije so imele svoje zastopnike tudi v ZDSK 1. stopnje, predstavnik GO ZSS pa je bil član ZDSK 2. stopnje v Ljubljani, ki je obravnavala pritožbe iz vse republike. Če je komisija ugotovila, da bi bili posamezni zavarovanci sposobni za določena lažja dela, je GO posredoval pri poverjeništvih za delo pri okrajnih ljudskih odborih in okrajnih sindikalnih svetih, da naj take delavce zaposlijo na zanje ustreznih delovnih mestih.²⁴⁶ Posebno pozornost so zdravstveni zaščiti zavarovancev posvetili na 9. plenumu CO ZSJ, ki je bil od 23. do 24. aprila 1949 v Ljubljani in na posvetovanju CO ZSJ, julija 1949,²⁴⁷ bodoče naloge sindikalnih organizacij na področju socialnega zavarovanja in zdravstvene službe pa so podrobneje opredelili tudi na 2. kongresu ZSS. Sklenili so, da je treba: temeljito proučiti vse zakonske predpise o socialnem zavarovanju in zdravstvenem varstvu ter s pomočjo predavanj in seminarjev seznaniti vse delavce in uslužbence z njihovimi pravicami in dolžnostmi; sodelovati z organi ljudskega zdravstva in sanitarne inšpekcije, z zdravniški, upravami podjetij in ustanovami DZSZ pri zagotavljanju boljšega poslovanja ustanov socialnega zavarovanja in zdravstvene službe; posvetiti

246 AS, RS ZSS, knjiga 16 (17), poročilo o delu GO ZSS za leto 1949.

247 AS, RS ZSS, spis št.16 (225), poročilo o zaljučkih posvetovanj pri CO ZSJ, 19. julij 1949.

večjo skrb delovanju klimatskih zdravilišč; "zaostriti borbo proti lenuhom in simulantom, ki z namišljenimi boleznimi povzročajo materialno škodo državnemu gospodarstvu ter po nepotrebnem obremenjujejo zdravnike in ostalo zdravstveno osebje".²⁴⁸

V zvezi s prizadevanji za izboljšanje zdravstvene službe so bili pri Ministrstvu za delo LRS, pri OLO in pri tistih večjih podjetjih, v okviru katerih so delovale obratne ekspoziture, ustanovljeni koordinacijski odbori, sestavljeni iz poverjenikov za delo, zdravstvo in socialno skrbstvo, zastopnikov sindikalnih organizacij in zdravnikov, vodij ekspozitur in predstavnikov večjih podjetij. Medtem ko so imeli strokovni sveti pri ekspoziturah DZSZ le posvetovalno vlogo, so imeli ti odbori vlogo operativnih organov, ki so reševali vsa vprašanja v zvezi z izboljšanjem zdravstvene službe zavarovancev. Oddelek za socialno zavarovanje in zdravstvo pri GO ZSS je ministrstvu za delo in ljudsko zdravje redno opozarjal na potrebe po ustanavljanju obratnih ambulant ali bolniških sob pri posameznih podjetjih in po podatkih Glavnega odbora je bilo s pomočjo sindikatov do konca leta odprtih 41 obratnih ambulant in 32 bolniških sob s 374 posteljami. Oddelek se je zavzemal tudi za organiziranje zdravniških "nadpregledov", oziroma ponovnega pregledovanja bolnikov zaradi ugotavljanja namišljenih bolezni, predvsem v okviru tistih podjetij, kjer je bilo število bolnikov še posebno veliko. Po ugotovitvah Glavnega odbora naj bi se na tak način število bolnih delavcev znižalo kar za 30 - 50%.²⁴⁹

Člani sindikatov so sodelovali tudi pri komisijskih pregledih zdravstvenega varstva rudarjev, kovinarjev, gozdnih in gradbenih delavcev, pristojnim organom pa so potem posredovali svoje predloge za odpravo opaženih pomanjkljivosti. Na podlagi ugotovitev s konferenc, 23. in 25. februarja 1949 v Hrastniku in Trbovljah, ki so se ju udeležili predstavniki zdravstvenega osebja, vodstev podjetij, oblastnih organov in sindikalnih organizacij, je GO ZSS poslal Ministrstvu za ljudsko zdravje LRS predlog za izboljšanje zdravstvene službe rudarjev v Zasavskem bazenu. Predlagal je premestitev nekaterih zdravnikov zaradi njihovega neprimernege odnosa do bolnikov in namestitve dodatnega števila zdravnikov zaradi preo-

248 AS, RS ZSS, knjiga 2 (2), zapisnik 2. kongresa ZSS, Ljubljana, 27. - 29. maj 1949. Resolucija 2. kongresa ZSS o osnovnih tekočih nalogah sindikalnih organizacij Slovenije je bila objavljena tudi v: Delavska enotnost, št. 22, 31. maj 1949, str. 15.

249 AS, RS ZSS, knjiga 16 (17), poročilo o delu GO ZSS za leto 1949.

bremenjenosti zdravstvenega osebja na tem področju ter se zavzel za ustanovitev novih obratnih amulant. Glavna uprava za zdravstveno službo zavarovancev pri Ministrstvu za ljudsko zdravje LRS je GO obvestila, da so že izvedli večino predlaganih kadrovskih sprememb, nerešena vprašanja glede prostorov za nove ambulante pa naj bi skušali čimprej rešiti.²⁵⁰

Tudi pri preverjanju delovanja zdravstvene službe na terenu so zastopniki oddelka za socialno zavarovanje in zdravstveno službo ugotovili številne nepravilnosti. Tovarna usnja na Vrhniki je na primer imela bolniški oddelek prazen, ker ni bila sposobna poskrbeti za prehrano bolnikov, v Cerknici niso imeli na razpolago prevoznega sredstva za prevoz bolnikov do bolnice, v Kočevski Reki, kjer bi bilo treba zaradi velikega števila gozdnih in kmečkih delavcev, zaposlenih v zadrugah in na državnih posestvih, nujno odpreti ambulanto, pa je predsednik KLO izjavil, "da mu gostilna bolj nese kot ambulanta".²⁵¹

Svoja stališča je GO ZSS posredoval tudi Centralnemu odboru ZSJ, ki je njegova mnenja in predloge tako obravnaval kot tudi upošteval.²⁵² Najpogosteje je GO opozarjal na nepravilnosti, ki jih je opazil v nekaterih zdraviliščih. O tem, kako je včasih potekalo okrevanje še posebej nazorno priča opis blejskega primera. Komisija, sestavljena iz pomočnika ministra za ljudsko zdravje LRS, glavnega direktorja hotela Turist, predsednika Republiškega odbora sindikata gostinskih delavcev, predstavnikov komiteja za turizem in Glavnega odbora ZSS, je na kraju samem raziskala upravičenost pritožbe zavarovancev, ki so bili na klimatskem zdravljenju v hotelu Mežaklja na Bledu. O ugotovitvah komisije je GO ZSS takole poročal: "Na množičnem sestanku vseh zavarovancev, ki so se isti dan nahajali na okrevanju in vsega osebja hotela Mežaklja, se je ugotovilo, da uslužbenci hotela niso imeli pravilnega odnosa do gostov - zavarovancev in prav tako mnogi zavarovanci ne do uslužbencev. Proti

250 AS, RS ZSS, škatla 111, mapa 1, zapisnik konference zdravnikov, sindikatov in vodij podjetij OLO Trbovlje z dne 25. februarja 1949, dopis GO ZSS Ministrstvu za ljudsko zdravje LRS z dne 7. marca 1949 in dopis Ministrstva za ljudsko zdravje LRS Glavnemu odboru ZSS z dne 28. junija 1949.

251 AS, RS ZSS, škatla 112, mapa 6, poročilo Anice Okršlar o delu na terenu po vprašanju zdravstvene službe zavarovancev, otroških jasi, DID v krajih: Vrhnika, Postojna, Stari trg, Cerknica, Ribnica, Kočevje, Črnomelj, Metlika, Novo mesto, Krško, Brežice, Senovo, 2. februar 1949.

252 AS, RS ZSS, knjiga 16 (17), poročilo o delu GO ZSS za leto 1949.

uslužbencem, ki se je ugotovila njih krivda je uveden disciplinski postopek. Od strani samih zavarovancev je bilo na množičnem sestanku samokritično iznešeno glede nedostojnega obnašanja mnogih parov, gostov zavarovancev (okrevancev), ki preko dneva ob vsakem času ob javnih cestah, parkih, v čolnih spolno občujejo, radi česar se ljudstvo Bleda in okoliških naselbin upravičeno zgraža." V nadaljevanju sestanka naj bi zavarovanci sami razdelili goste zdravilišča v tri skupine: "V I. grupo spadajo tisti, ki so se pri delu v službi tako izčrpali, da so okrevanja res potrebni in so tudi v okrevališču vsestransko disciplinirani. Ta grupa je številčno najmanjša. V II. grupo spadajo tisti, ki so prišli na Bled popolnoma zdravi predvsem radi turističnega kraja občudovat naravne lepote na račun DZSZ. Ta grupa je številčno močnejša. V III. grupo spadajo tisti tipi, ki sploh niso potrebni okrevanja odnosno klimatskega zdravljenja in so se prišli izživljat na račun DZSZ ter delajo sramoto ostalim zavarovancem, predvsem pa jemljejo ugled Državnemu zavodu za soc.zavarovanje delavcev in nameščencev, s tem v zvezi - naši ljudski oblasti." Zato je GO prosil CO za posredovanje pri Komiteju za zaščito ljudskega zdravja FLRJ za čimprejšnjo rešitev tega problema in predlagal, da naj bi Ministrstvo za ljudsko zdravje LRS določilo nekakšno "višjo komisijo" za občasno preverjanje stanja v zdraviliščih, v kateri naj bi sodeloval tudi zastopnik sindikalnih organizacij.²⁵³

Medtem ko je bila, vsaj po mnenju Glavnega odbora, dejavnost ZSS na področju socialnega zavarovanja in zdravstvenega varstva zavarovancev v letu 1949 dokaj uspešna, pa je po 12. plenumu CO ZSJ, 13. julija 1950, oziroma po reorganizaciji ZSJ, ko je bil "povečini odpravljen profesionalni kader",²⁵⁴ začela aktivnost sindikatov tudi na tem področju upadati, kar je bilo še posebej očitno na področju sodelovanja sindikalnih organizacij z zdravstveno službo: "Sodelovanje, ki je obstajalo na terenu med zdravstvenim kadrom na eni ter med OS - KS²⁵⁵ in podružnicami na drugi strani, je po večini prenehalo. To je imelo za posledico naraščanje bolnikov, med katerimi je bilo precej izkoriščevalcev."²⁵⁶

253 AS, RS ZSS, škatla 111, mapa 1, dopis GO ZSS Centralnemu odboru ZSJ, 25. oktober 1949.

254 Glej poglavje te naloge z naslovom Slovenski sindikati v obdobju 1945 - 1950/2.

255 Mišljeni so okrajni in krajevni sindikalni sveti.

256 AS, RS ZSS, knjiga 29, poročilo o delu GO ZSS za leto 1950.

VI. SOCIALNO SKRBSTVO

1. ORIS SPLOŠNEGA STANJA NA PODROČJU SOCIALNEGA SKRBSTVA V PRVIH LETIH PO KONČANI 2. SVETOVNI VOJNI V SLOVENIJI

Med osebe, upravičene do socialne pomoči, je dr. Anton Kržišnik²⁵⁷ uvrstil vse tiste, "ki jih iz kateregakoli razloga ni mogoče bodisi začasno ali stalno vključiti v delovni proces, pa nimajo sredstev za preživljanje, niti iz dohodkov lastnega premoženja, niti nimajo zakonito urejenih prejemkov iz javnih sredstev, oziroma nimajo koga, ki bi bil dolžan ali voljan zanje skrbeti".²⁵⁸

Področje socialnega skrbstva so v letih 1945 - 1947 urejali številni zakonski predpisi, od katerih bomo navedli le tiste, ki jih je dr. Kržišnik označil kot najpomembnejše: odlok NKOJ o podeljevanju začasne denarne podpore nepreskrbljenim rodbinam borcev Narodno osvobodilne vojske in partizanskih odredov Jugoslavije ter padlih borcev NOV in POJ, invalidom narodno osvobodilne vojne in njihovim rodbinam kakor tudi rodbinam žrtev fašističnega terorja z dne 19. decembra 1944,²⁵⁹ zakon o vojaških vojnih invalidih z dne 25. maja 1946,²⁶⁰ zakon o vojaških mirodopskih invalidih z dne 21. decembra 1946,²⁶¹ uredba o ugotovitvi pravice do pokojnine z dne 25. oktobra 1945,²⁶² uredba o upokojitvi državnih

257 Dr. Anton Kržišnik je bil sooblikovalec socialnopolitičnega programa nove jugoslovanske države, prvi zvezni minister za socialno politiko, republiški minister za socialno skrbstvo in profesor na Višji šoli za socialne delavce v Ljubljani.

258 AS, RS ZSS, škatla 56, mapa 1, zapisnik 1. seje Socialno - zdravstvenega sveta, 17. februar 1947, iz referata dr. Antona Kržišnika, tedanjega ministra za socialno skrbstvo LRS.

259 UL DFJ št. 3/1945.

260 UL FLRJ št. 44/1946.

261 UL FLRJ št. 104/1946.

lužbencev z dne 25. oktobra 1945,²⁶³ uredba o dodeljevanju podpor rodbinam, katerih hranilci služijo v stalnem kadru jugoslovanske armade z dne 8. januarja 1947,²⁶⁴ zakon o socialnem zavarovanju delavcev, nameščencev in uslužbencev z dne 26. julija 1946.²⁶⁵

Kljub temu pa je bilo leta 1947 v Sloveniji še vedno približno 30 000 nepreskrbljenih oseb, "večinoma žrtev vojne in žrtev nepravilnega družbenega reda v stari Jugoslaviji, ki je pustila nepreskrbljene za stara leta cele družbene sloje, n. pr. vse poljedelske delavce, male kmete in obrtnike, ki kljub obvezi zakona o zavarovanju delavcev iz 1.1922 ni izvedla starostnega zavarovanja delavcev vse do leta 1937, tako da delavci niso mogli pridobiti pravice do starostne rente in njihove rodbine pravice do pokojnine".²⁶⁶ Poleg teh je bilo socialno ogroženih še veliko število oseb, ki so bile za delo nesposobne zaradi "telesnih ali duševnih okvar" in otrok, ki so ostali brez hranilca.²⁶⁷ Med osebe, ki jim obstoječa socialna zakonodaja ni zagotavljala sredstev za preživljanje, so torej spadali: stari in onemogli brez vsakih starostnih rent, rednih podpor, pokojnin in drugih dohodkov (bivši hlapci, dekle, poljedelski delavci, kočarji, bajtarji, sezonski delavci itd.); telesno ali umsko prizadete osebe brez premoženja in dohodkov (prizadeti od rojstva, civilni invalidi, "splošne žrtve vojne", za katere niso veljali zakonski predpisi o invalidskem skrbstvu, poškodovani ob bombnih napadih ipd. in njihovi družinski člani, invalidi okupatorske vojske in kvislinških formacij); pridobitno nesposobni družinski člani tistih padlih, ki so se borili "izven NOB"; družine, ki so izgubile pravico do pokojnine, ker so njihovi hranilci sodelovali z okupatorjem. Za vse zgoraj naštetе osebe naj bi poskrbelo tako imenovano "splošno socialno skrbstvo".²⁶⁸

262 UL DFJ št. 86/1945.

263 Prav tam.

264 UL FLRJ št. 12/1947.

265 UL FLRJ št. 65/1946. Glej tudi druge zakonske predpise, ki so navedeni v poglavju te naloge z naslovom Socialno zavarovanje in zdravstvena služba.

266 AS, RS ZSS, škatla 56, mapa 1, zapisnik 1. seje Socialno - zdravstvenega sveta, 17. februar 1947, iz referata dr. Antona Kržišnika.

267 Prav tam.

268 AS, RS ZSS, škatla 57, mapa 1, Program sodelovanja množičnih organizacij pri izvajanju nalog splošnega socialnega skrbstva v letu 1947.

2. VLOGA SINDIKATOV NA PODROČJU SOCIALNEGA SKRBSTVA V OBDOBJU 1945 - 1948²⁶⁹

Slovenske sindikalne organizacije so zbirale prispevke za sirote, vdove padlih partizanov in talcev ter za druge socialno ogrožene kategorije prebivalstva, poleg tega pa so sodelovale predvsem v treh širše zastavljenih akcijah in sicer: pri ustanavljanju patronatov, zbiranju prispevkov za socialni fond OF, delovale pa so tudi v socialno - zdravstvenih svetih, ki so jih organizirali oblastni organi v povezavi z množičnimi organizacijami kot pomoč državi pri reševanju vprašanj s področja socialnega skrbstva.

a) Pomoč socialno ogroženim kategorijam prebivalstva

Ena izmed prednostnih nalog referata za socialno zaščito je bila tudi "pomoč sirotam padlih v osvobodilni vojni". Člani referata so na sestankih, zborovanjih, pa tudi s članki v Delavski enotnosti, vzpodbujali sindikalne organizacije k zbiranju prispevkov za socialno ogrožene in k organiziranju različnih akcij za zagotavljanje socialne pomoči. Po podatkih GO ESZDNS so sindikalne podružnice s prostovoljnim delom,²⁷⁰ z dohodkom od prireditev in z zbiranjem prispevkov v letu 1945 zbrale 6.809.591,54 dinarjev. Od tega zneska so sirotam, vdovam padlih partizanov in talcev namenili 1.708.062 din, v vojni prizadetemu kmečkemu prebivalstvu 1.458.449 din, za splošno obnovo 569.070 din, za "splošne namene" oziroma "ostale socialne in druge potrebe" (za Rdeči križ, demobilizirance, bolnike, revne dijake, za prekop padlih, za spomenike, sindikalne knjižnice, popravila zadružnih prostorov ipd.) pa 3.074.010,54 din.

Sindikalne organizacije pa so pomagale še na različne druge načine. Nekatere podružnice so s pomočjo rednih tedenskih ali mesečnih prispevkov svojih članov vzdrževale tudi eno ali več sirot. Tako je na primer podružnica lesne industrije v Borovnici oskrbovala tri bosanske otroke, podružnica zveze uslužbencev pravosodnih in upravnih ustanov pri Mi-

269 Zadnji dokumenti, ki pričajo o delovanju republiškega organa slovenskih sindikatov na tem področju, izhajajo iz leta 1948.

270 Trboveljski rudarji so na primer štiri nedelje delali v dobrodelne namene, celjski tiskarji so izven delovnega časa natisnili 16 000 koledarjev, zasluženi znesek pa izročili v vojni prizadetemu prebivalstvu Solčave in Kozjanskega.

nistrstvu za pravosodje LRS je vzdrževala enega otroka in plačevala zanj 1000 din mesečno, podružnica delavcev in nameščencev Pivovarne Union je nakazovala za štiri sirote mesečno po 3000 din, dva člana zveze delavcev in nameščencev hotelsko - gostinske stroke sta vzdrževala vsak po enega bosanskega otroka. Člani podružnice zveze prosvetnih delavcev pri deški šoli v Kranju so ob "priliki Miklavževanja" obdarili 84 otrok, člani zveze brivsko - lasuljarskih in higienskih delavcev pa so brezplačno postrigli dva tisoč bosanskih otrok.

Podobne akcije so organizirale tudi sindikalne organizacije iz cone B. Podružnice idrijskih rudarjev ter delavcev in nameščencev iz Postojne in Izole so zbrale 745 225 lir, ki so jih porabili za prekop padlih borcev, kot pomoč Rdečemu križu, za demobilizirance, za mladinski dom v Pivki (Št. Peter na Krasu), za revne dijake, za popravilo delavskih domov, za vaje-niške šole ipd.²⁷¹

b) Patronati in socialni fond OF

Čeprav je bila država po ustavi FLRJ z dne 31. januarja 1946 (čl.35)²⁷² dolžna skrbeti za otroke padlih borcev in žrtev vojne ter za vojne invalide, pa državni proračun ni zadoščal za vzdrževanje vseh socialnih, socialno - zdravstvenih, prosvetnih in vzgojno - varstvenih ustanov. Zato je "ljudska oblast" pozvala vse "zavedne državljane, naj pri reševanju nalog socialnega skrbstva sodelujejo po svojih močeh in zmožnostih".²⁷³

Ena izmed oblik tovrstnega sodelovanja so bili patronati, ki naj bi predstavljali "pomoč skupnosti v razbremenitev državnega proračuna".²⁷⁴ Pobudo za ustanavljanje patronatov je dalo Ministrstvo za socialno skrbstvo LRS.²⁷⁵ Aprila 1946 je organiziralo konferenco, ki so se je udeležili predstavniki množičnih organizacij in mestnega ter okrožnega ljud-

271 AS, RS ZSS, knjiga 12 (13), poročilo GO ESZDNS za leto 1945 in škatla 3, spis št. 99 (1089), dopis GO ESZDNS Ministrstvu za socialno politiko NVS, 24. avgust 1945.

272 UL FLRJ št. 10/1946.

273 AS, RS ZSS, škatla 57, mapa 1, zapisnik 1. seje Socialno - zdravstvenega sveta, 17. februar 1947, iz referata z naslovom Patronati nad domovi onemoglih.

274 Delavska enotnost, št. 21, 24. maj 1946, str. 5, Socialno - zdravstveni sveti in patronati.

275 AS, RS ZSS, škatla 14, mapa 6, navodilo Ministrstva za socialno skrbstvo LRS za ustanovitev, organizacijo in delo patronatov, 27. marec 1946.

skega odbora Ljubljana. Ti so sprejeli določene obveznosti v zvezi z ustanavljanjem patronatov, organizacijsko delo pa so poverili socialnim odborom, ki naj bi delovali v okviru organizacij OF.²⁷⁶

Funkcijo patrona oziroma zaščitnika kakšnega doma ali zavoda je lahko prevzela ena ali več ustanov, podjetij, zadrug, terenov, vasi, množičnih organizacij, pa tudi vojaške enote, fizikurna društva ipd. Predvidene so bile različne oblike pomoči: z rednimi finančnimi prispevki naj bi patron delno ali v celoti oskrboval posamezno ustanovo ali zavod, poleg denarnih prispevkov bi lahko zbiral tudi igrače, obleke, knjige itd., z udarniškim delom naj bi pripomogel k ureditvi zgradbe, vrta ali igrišča, z osebnimi stiki bi lahko oskrbovancem posameznega doma ali zavoda popestril njihovo življenje, osebju pa naj bi z nasveti in opozorili pomagal odpravljati razne napake in pomanjkljivosti. Zastopniki vseh organizacij, zadrug, ustanov ipd., vključenih v patronat, so sestavljali delovni odbor, naloge pa bi si bilo treba smotrno razdeliti: če bi bila na primer v nekem kraju z večjim številom nepreskrbljenih otrok zagotovljena zgradba, primerna za dom ali zavod, bi morala sindikalna podružnica gradbenih delavcev prevzeti adaptacijo zgradbe, podružnica delavcev lesne industrije naj bi poskrbela za opremo, podružnica uslužbencev gospodarsko - upravnih ali finančnih ustanov bi lahko ob pomoči krajevnega odbora OF zbiral finančna sredstva, članice krajevnih organizacij AFŽ naj bi skrbele za snago in šivanje perila, mladinske organizacije pa bi lahko zbiralale hrano, oblačila, igrače ipd. K tej socialni akciji bi bilo koristno pritegniti tudi vse "privatne pridobitnike" (obrtnike, trgovce itd.), tako da bi tudi v teh kategorijah prebivalstva vzbudili "pravo politično zavest in čut socialne dolžnosti". Poleg tega, da bi patronati pomagali državi pri reševanju socialnih vprašanj, pa bi uspešni in organizacijsko dobro vodeni patronati predstavljali tudi praktičen dokaz za to, "kaj zmore ljudska skupnost v najtesnejši povezavi s svojo ljudsko oblastjo", otrok ali mladostnik, ki bi živel, se šolal ali zdravil v kateri od teh ustanov, pa bi "ob pravilni vzgoji postal napreden element v naši novi državi z zavestjo, da ga je kot partizansko siroto vzgojila skupnost, za katere svobodo so dali življenje njegovi roditelji". Patronate nad ustanovami "federalnega merila", med katere so uvrščali gluhonemnice, zavode za slepe, vajeniške domove, domove aktivistov ipd., naj bi prevzeli glavni odbori množičnih organizacij,

276 AS, RS ZSS, škatla 14, mapa 6, zapisnik konference pri Ministrstvu za socialno skrbstvo LRS, 15. april 1946.

v primeru sindikatov tudi "močnejša" tajništva strokovnih zvez, patronate nad zavodi okrožnega značaja bi morali prevzeti KMS, okrožni ljudski odbori ali drugi organi in organizacije okrožnega značaja, patronate nad manjšimi zavodi in domovi pa nižji forumi množičnih organizacij.²⁷⁷

Maja 1946 je Ministrstvo za socialno skrbstvo LRS poslalo Glavnemu odboru ESZDNS seznam vseh prosvetnih, zdravstvenih in socialnih ustanov na območju LRS, za katere bi bilo treba poiskati ustreznega patrona.²⁷⁸ Takojšnje oblikovanje patronatov bi bilo še posebej pomembno, ker je državi primanjkovalo finančnih sredstev za vzdrževanje socialnih ustanov, vendar pa so se pri uresničevanju zastavljenih načrtov pojavile številne težave. Nekateri potencialni patroni niso bili pripravljeni sprejeti tovrstnih obveznosti, kar je najbolj nedvoumno izrazil zastopnik JLA na konferenci, ki jo je maja 1946 organiziralo Ministrstvo za socialno skrbstvo LRS in so se je udeležili predstavniki ministrstev, vojske in množičnih organizacij. Zastopnik GO ESZDNS pa je na isti konferenci opozoril na nepravilnosti, ki so bile povezane z zbiranjem finančnih prispevkov za patronate. Nekatere podružnice so namreč zahtevale od svojih članov odločno previsoke prispevke, in sicer od 70 do 80 din mesečno, čeprav bi po mnenju GO dosegle veliko boljše rezultate s prostovoljnim delom ali pa z zbiranjem manjših denarnih prispevkov.²⁷⁹ Ker sindikalne organizacije svojih nalog v zvezi s patronati niso dobro razumele, jih je GO sklenil podrobneje seznaniti z njihovimi dolžnostmi, predvsem s objavljanjem prispevkov v Delavski enotnosti.²⁸⁰

Dejstvo, da ustanavljanje patronatov ni potekalo v skladu s pričakovanji, pa je postalo še bolj očitno potem, ko so se posamezne socialne, zdravstvene in prosvetne ustanove začele obračati na posamezne sindikalne organizacije s konkretnimi prošnjami in predlogi. Tako so na primer učitelji državne pomožne šole v Ljubljani prosili GO ESZDNS za prevzem patronata nad bodočim zavodom za vzgojo manj nadarjenih otrok. Ta naj bi deloval v gradu Goričane, ki pa bi ga bilo treba v ta namen temeljito prenoviti. GO je odgovoril, da razdeljevanje patronatov

277 Delavska enotnost, št. 21, 24. maj 1946, str. 5, Socialno - zdravstveni sveti in patronati.

278 AS, RS ZSS, škatla 14, mapa 6, dopis Ministrstva za socialno skrbstvo LRS Glavnemu odboru ESS, 8. maj 1946.

279 AS, RS ZSS, škatla 14, mapa 6, zapisnik konference socialnega sveta pri Ministrstvu za socialno skrbstvo LRS, 20. maj 1946.

280 AS, RS ZSS, knjiga 9 (10), zapisnik seje IO GO ESZDNS, 22. maj 1946.

žal ne poteka po načrtu, ki ga je izdelalo ministrstvo za socialno skrbstvo in da so zaradi pomanjkanja finančnih sredstev okrožja, ne da bi se predhodno posvetovala z glavnim odborom ali tajništvu strokovnih zvez, prenesla patronatske obveznosti na nižje sindikalne organizacije, KOZ in podružnice ali pa na podjetja, zaradi česar tudi njihovega problema ni mogoče takoj rešiti. Poudaril je, da je treba upoštevati obstoječe finančne zmogljivosti in statut socialnega fonda OF, sicer pa naj bi patronat nad njihovo ustanovo verjetno kmalu prevzele lokalne podružnice zveze delavcev in nameščencev finančnih ustanov.²⁸¹ V istem smislu je GO odgovoril tudi na prošnjo uprave državnega zavoda za slepo mladino in ravnateljstvu gluho-nemnice v Ljubljani.²⁸²

Zaradi neorganiziranega zbiranja prispevkov v socialne namene, ki je marsikje predstavljalo že kar "pretežno breme za delovno ljudstvo", je vlada LRS 27. maja 1946 sprejela uredbo o ureditvi nabiranja prostovoljnih prispevkov,²⁸³ ki je določala, da lahko na ozemlju LRS zbirajo prostovoljne prispevke za "reševanje posebnih in splošnih nalog socialnega skrbstva" izključno le uprave socialnega fonda OF na podlagi predhodnega dovoljenja notranjega ministrstva. Že 22. maja 1946 pa je Izvršni odbor OF izdal statut, ki je določal ustanovitev uprav socialnega fonda pri Izvršnem odboru OF in pri okrajnih ter krajevnih odborih OF. Te uprave naj bi s pomočjo množičnih organizacij dajale pobudo za ustanavljanje patronatov, zbirale redne mesečne prispevke "pri socialno čutečih ljudeh", organizirale nabiralne akcije, sprejemale darila in volila, na ta način zbrana sredstva pa razdelile ustanovam in "potrebnim posameznikom". Uprave socialnega fonda OF so sestavljali predstavniki OF, AFŽ, ESS, Ljudske mladine Slovenije (LMS), Rdečega križa Slovenije (RKS) in tistih oblastnih organov, ki so bili pristojni za področje socialnega skrbstva in zdravstvenega varstva. Uprava socialnega fonda pri Izvršnem odboru OF je sporazumno z Ministrstvom za socialno skrbstvo LRS sklenila postopoma združiti prispevke za patronate in tiste za socialni fond v en sam prispevek, vendar pa patronatov s tem niso nameravali ukiniti.

281 AS, RS ZSS, škatla 14, mapa 6, dopis učiteljev Državne pomožne šole v Ljubljani Glavnemu odboru ESZDNS, 8. maj 1946 in dopis GO ESZDNS Državni pomožni šoli v Ljubljani, 11. junij 1946.

282 AS, RS ZSS, škatla 14, mapa 6, dopis GO ESZDNS upravi državnega zavoda za slepo mladino, 12. junij 1946 in dopis GO ESZDNS ravnateljstvu gluho-nemnice v Ljubljani, 12. junij 1946.

283 UL LRS št. 39/1946.

Patroni bi morali tudi vnaprej obdržati vse dotedanje naloge, uprave socialnega fonda pa naj bi prevzele le skrb za zbiranje materialnih sredstev, tako da bi tisti, ki so želeli prispevati za patronate, ta sredstva odslej namenjali socialnemu fondu OF.²⁸⁴

Vendar pa množične organizacije očitno niso razumele bistva patronata. Ta namreč ne bi smel pomeniti le enega od možnih načinov zbiranja materialnih sredstev, ampak bi se moral izoblikovati v neko "višjo obliko družinske skupnosti", ki bi omogočila, da se varovanci socialnih ustanov ne bi počutili kot zapuščeni in manjvredni člani družbe. Zato je uprava socialnega fonda OF pri Izvršnem odboru OF jeseni 1947 sklenila, da naj patronati sicer "preidejo v sestav in nadzor" socialnega fonda, vendar pa naj kljub temu ohranijo popolno samostojnost. Od uprav socialnega fonda in množičnih organizacij pa je uprava, ki je delovala pri Izvršnem odboru OF, zahtevala, da obnovijo ukinjene patronate in ustanovijo čimveč novih. Zaradi posebnega političnega pomena patronatov je GO ESS pozval sindikalne organizacije, da kot "steber naše ljudske oblasti" prevzamejo patronate predvsem nad tistimi ustanovami, "ki so jim krajevno in po značaju blizu kot n. pr. domovi igre in dela, mladinski domovi, domovi učencev v gospodarstvu, industrijske šole, dijaški domovi itd.", vendar pa ob tem ne smejo pozabiti, da je treba najprej poskrbeti za žrtve fašizma, predvsem za sirote in tiste onemogle, "ki jih je izčrpal kapitalistični sistem". Zato bi morali sindikalni aktivisti tovrstno problematiko še posebno dobro poznati in "pristopiti k delu polni prepričevalnega in aktivističnega duha, ki je lasten za okrepitev demokracije", sindikalne organizacije pa naj bi storile vse, da bi bile "tudi pri reševanju socialnih vprašanj prve". Izkušnje iz leta 1947 so namreč pokazale, da bi bilo delo na tem področju uspešnejše, če bi sindikalne organizacije vzpostavile pravilnejši odnos do socialnega fonda, saj so "s prenosom nabiranja Socialnega fonda na teren številni člani sindikata prenehali biti njegovi člani", iz česar je bilo mogoče sklepati, da delavec ali nameščenelec, ki je sicer v ustanovi ali tovarni plačal prispevek v Socialni fond OF, tega ni storil prostovoljno, "kot zaveden in dober državljani", ampak je bil v to kakorkoli prisiljen. Zato bi morale sindikalne organizacije kar najtesneje sodelovati z upravami socialnega fonda, krajevni in okrajni sindikalni sveti pa naj bi za člane teh uprav določili take aktiviste, ki bi znali člane sindikatov na primeren način seznaniti s pomenom socialnega fonda in jih s tem

284 AS, RS ZSS, škatla 57, mapa 1, Socialni fond OF.

prepričati v koristnost sodelovanja v tej akciji. Nasprotno pa bi bilo treba "ostro obsoditi vse, kar rodi med delavci in nameščenci v ustanovi ali tovarni nezadovoljstvo in godrnjanje", kot na primer "visoke obveze, odtrgovanje od plače, razni prisilni ukrepi itd.", saj naj bi bile "take mere naši stvarnosti tuje, v sindikalni organizaciji pa nedopustne."²⁸⁵

V skladu z navodili, ki jih je Ministrstvo za socialno skrbstvo LRS poslalo republiškemu sindikalnemu vodstvu v zvezi s pripravami na teden matere in otroka,²⁸⁶ ki so ga v letu 1948 organizirali v juniju, bi se morale sindikalne organizacije poleg vseh drugih dejavnosti, ukvarjati tudi z vprašanji patronatov. Vendar pa v poročilih, ki so jih sindikalne organizacije poslale Glavnemu odboru ZSS, ni zaslediti nikakršnih podatkov o tem, da je katera izmed njih prevzela kakršnokoli obveznost v zvezi s patronati.²⁸⁷

c) Socialno - zdravstveni sveti

Po 69. členu zakona o splošnih ljudskih odborih z dne 24. maja 1946²⁸⁸ so izvršilni odbori ljudskih odborov lahko ustanovili svete državljanov za opravljanje splošnih in lokalnih nalog s področja posameznih panog državne uprave. Na tej osnovi je bilo mogoče ustanoviti tudi socialno - zdravstvene svete (SZS), ki naj bi organom ljudske oblasti vsestransko pomagali pri delu na področju socialnega skrbstva.²⁸⁹ SZS so delovali pri Ministrstvu za socialno skrbstvo LRS in pri okrajnih ter krajevnih ljudskih odborih. Sestavljeni so bili iz predstavnikov množičnih organizacij, Rdečega križa, invalidskega združenja, uprave socialnega fonda in zastopnikov s področja prosvete, zdravstva, socialnega skrbstva, sodstva in notranjih zadev. Kot koordinacijski, pomožni in posvetovalni organi ljudske oblasti pod neposrednim nadzorom organov za socialno skrbstvo, naj bi SZS dajali mnenja o upravičenosti posameznih prosilcev

285 Delavska enotnost, št. 14, 2. april 1948, str. 2, Sindikalne organizacije naj bodo tudi pri reševanju socialnih vprašanj prve.

286 Ob tej priložnosti naj bi sindikalne organizacije z raznimi prireditvami, akcijami, predavanji ipd. predstavile skrb "ljudske oblasti" za matere in otroke.

287 AS, RS ZSS, škatla 83, mapa 7, poročila sindikalnih organizacij o organizaciji tedna matere in otroka.

288 UL FLRJ št. 43/1946.

289 Delavska enotnost, št. 22, 30. maj 1947, str. 4, Teden matere in otroka, manifestacija naše socialne zakonodaje.

do prejemanja različnih podpor, zbirali podatke o osebah, potrebnih socialne pomoči in organizirali "ljudsko pomoč" za tiste kategorije prebivalstva, ki so bile te pomoči najbolj potrebne.²⁹⁰ Pomagali naj bi tudi pri ustanavljanju patronatov, pri izbiri rejnikov, sodelovati bi morali pri določanju zdravniških in zobozdravniških tarif ter dajati pripombe k zakonskim predpisom s področja socialnega skrbstva in zdravstva.²⁹¹

Poleg oblastnih organov naj bi imele pri delovanju SZS posebno pomembno vlogo tudi množične organizacije, saj brez njihovega sodelovanja SZS ne bi bili sposobni opravljati zaupanih jim nalog, ki so bile "posebno težke zlasti radi krčenja proračunov organov socialnega skrbstva vseh stopenj".²⁹² Avgusta 1948 je SZS pri Ministrstvu za socialno skrbstvo LRS sprejel sklep, da se iz zastopnikov ministrstev za socialno skrbstvo in ljudsko zdravje ter glavnih odborov množičnih organizacij sestavi ekipe, ki naj bi se udeležile ustanovnih konferenc SZS po posameznih okrajih.²⁹³ Ko pa so novembra 1947 med drugimi temami²⁹⁴ obravnavali tudi poročila o ustanavljanju SZS, so ugotovili, da je bilo v septembru in oktobru pri okrajnih sindikalnih svetih sicer 31 konferenc, ki pa so bile zaradi premajhnega interesa ali preobremenjenosti predstavnikov okrajnih in krajevnih ljudskih odborov slabo obiskane in da SZS pri okrajih večinoma še niso pričeli z delom.²⁹⁵

Poleg SZS so tako pri Ministrstvu za socialno skrbstvo LRS kot tudi pri krajevnih ljudskih odborih delovali še socialno - zdravstveni aktivisti (SZA). SZA pri republiškem ministrstvu za socialno skrbstvo je bil sestavljen iz zastopnikov ministrstev za socialno skrbstvo, ljudsko zdravje,

290 Na primer: pomoč vojnim invalidom pri gospodinjstkih opravilih ipd.

291 AS, RS ZSS, škatla 57, mapa 1, Organi in sveti socialnega skrbstva v LR Sloveniji (nedatiran seznam, ki je bil verjetno priložen enemu izmed navodil Ministrstva za socialno skrbstvo LRS o organizaciji SZS iz leta 1947); AS, RS ZSS, škatla 22, spis št. 31 (816), okrožnica Ministrstva za socialno skrbstvo LRS o delovanju SZS, 27. september 1947; AS, RS ZSS, knjiga 13 (14), poročilo o delu GO ESS za leto 1946.

292 AS, RS ZSS, škatla 56, mapa 1, spremni dopis k zapisniku 1. seje SZS, ki ga je Ministrstvo za socialno skrbstvo LRS poslalo Glavnemu odboru ESS 18. marca 1947.

293 AS, RS ZSS, škatla 56, mapa 1, zapisnik seje SZS pri Ministrstvu za socialno skrbstvo LRS, 8. avgust 1947.

294 Na sejah SZS so obravnavali delovanje patronatov, dejavnosti v zvezi z organizacijo tedna matere in otroka, probleme v zvezi z alkoholizmom, prostitucijo, beračenjem ipd.

295 AS, RS ZSS, škatla 56, mapa 1, zapisnik SZS pri Ministrstvu za socialno skrbstvo LRS, 14. november 1947.

prosveto in notranje zadeve, iz predstavnikov medicinske, pravne in filozofske fakultete, javnega tožilstva, armade, LMS in ESS.²⁹⁶ Predstavniki GO ESS so si kot člani SZA prizadevali za čimprejšnjo odpravo vseh "razvad", ki škodujejo zdravju in jemljejo ugled "ljudski skupnosti", med katere so uvrstili alkoholizem, prostitucijo, beračenje, nasilna dejanja, zlorabljanje otrok, mazaštvo, "kriminalni splav", pa tudi za omejitev nalezljivih bolezni in higienskih pomanjkljivosti.²⁹⁷

296 AS, RS ZSS, škatla 57, mapa 1, Organi in sveti socialnega skrbstva v LR Sloveniji (nedatiran seznam, ki je bil verjetno priložen enemu izmed navodil Ministrstva za socialno skrbstvo LRS iz leta 1947).

297 AS, RS ZSS, škatla 57, mapa 1, gradivo za sejo SZA 30. oktobra 1946, ki ga je Ministrstvo za socialno skrbstvo LRS skupaj z vabilom 26. oktobra 1946 poslalo Glavnemu odboru ESS.

VII. PLAČILNI SISTEM

1. PLAČILNI SISTEM PRED LETOM 1945

a) Kolektivne pogodbe

Kolektivna pogodba²⁹⁸ je prostovoljni pismeni sporazum med predstavniki delojemalcev (praviloma je to sindikalna organizacija) in delodajalcev (enega ali več njihovih združenj) o splošnih delovnih pogojih, pravicah in dolžnostih, izhajajočih iz delovnega razmerja ter o medsebojnih odnosih pogodbenih strank. Sestavljena je iz normativnega dela, ki vsebuje splošne delovne pogoje (določbe o dolžini delovnega časa, o nadurnem delu, praznikih, mezdnih sistemih, načinu izplačevanja za služka, o višini mezd in mezdni tarifi, o nadomestilih zaradi bolezni, o dopustih, družinskih in drugih dokladah, o zdravstveni zaščiti in varstvu pri delu, o sprejemanju in odpuščanju delavcev, o položaju vajencev, o delavskih zaupnikih ipd.) in obligacijskega dela, ki ureja medsebojne obveznosti podpisnikov pogodbe. Delovni pogoji, določeni s kolektivno pogodbo pa ne veljajo le za člane tiste sindikalne organizacije, ki je pogodbo podpisala, ampak za vse v določenem podjetju zaposlene delavce, kakor tudi za vse tiste, ki se bodo v času veljavnosti pogodbe še zaposlili.²⁹⁹

Določbe o kolektivnih pogodbah je vseboval že avstrijski zakon iz leta 1907, tako da je bilo ob nastanku jugoslovanske države na slovenskem

298 Izraz kolektivna pogodba izhaja iz avstrijske besede Kollektivvertrag in iz romanske terminologije za tovrstne pogodbe (contrat collectif - francosko in contratto collettivo - italijansko). Najvažnejši del kolektivne pogodbe je bila navadno mezdna tarifa, ki je bila največkrat tudi vzrok za sklenitev take pogodbe, zato se je ta včasih imenovala tudi tarifna pogodba, v Nemčiji pa so jo sploh poimenovali Tarifvertrag (F. Kresal, Pregled razvoja..., str. 165).

299 Povzeto po: Katarina Kresal, Nov sistem kolektivnih pogodb, Delavske zbornice, kolektivne pogodbe in soupravljanje, Ljubljana 1991, str. 28 - 30 in F. Kresal, Pregled razvoja..., str. 159 - 162.

ozemlju sklepanje kolektivnih pogodb že "splošno znano in uveljavljeno".³⁰⁰ V stari Jugoslaviji so kolektivne pogodbe pomenile "pomemben instrument urejanja delovnih razmerij".³⁰¹ Sklepale so jih delavske strokovne organizacije s posredovanjem delavske zbornice, inšpekcije dela in delavskih zaupnikov³⁰² za določen čas, običajno za 6 - 12 mesecev, lahko pa so jih tudi podaljševali.³⁰³ Kolektivne pogodbe je omenjal že zakon o zaščiti delavcev z dne 28. februarja 1922, podrobneje pa jih je opredelil šele zakon o obrtih z dne 5. novembra 1931, kasneje pa še uredba o določanju minimalnih mezd, sklepanju kolektivnih pogodb, poravnavanju in razsodništvu z dne 12. februarja 1937,³⁰⁴ ki "je dala državi močna pooblastila za poseganje v delovni odnos z možnostjo oktroiranja delovnih pogodb." Do tega sicer ni prišlo, vendar pa je bil tarifni del kolektivnih pogodb vedno bolj "pod vplivom državno določenih minimalnih mezd in od leta 1940 korigiranih z draginjskimi dokladi", med vojno pa "za razvoj kolektivnih pogodb ni bilo pogojev".³⁰⁵

b) Minimalne mezde

Minimalne mezde je dr. France Kresal opredelil kot "najnižje plače, ki jih je določala upravna oblast", določanje minimalnih mezd pa kot "tipičen primer poseganja državnih oblasti v urejanje delovnih odnosov".³⁰⁶ Za določitev minimalnih mezd so se zavzemali tako delojemalci kot delodajalci: delavci so si "ob pojavih splošnega in stalnega zniževanja minimalnih mezd v nekem daljšem obdobju" želeli zavarovati življenjsko existenco, podjetniki pa "zaradi konkurenčnih razlogov, da jim industrija v manj razvitih predelih z nižjim življenjskim standardom delavstva ne bi mogla konkurirati z izkoriščanjem zelo poceni delovne sile."³⁰⁷

300 F. Kresal, Pregled razvoja..., str. 164.

301 K. Kresal, Nov sistem kolektivnih pogodb, str. 28.

302 F. Kresal, Pregled razvoja..., str. 164.

303 Prav tam, str. 162.

304 France Kresal, Kolektivne pogodbe kot vir delovnega prava, Delavske zbornice, kolektivne pogodbe in soupravljanje, Ljubljana 1991, str. 73 - 74.

305 Prav tam, str. 74.

306 F. Kresal, Pregled razvoja..., str. 166.

307 Prav tam.

Pobude za "zakonsko določitev enotnih minimalnih mezd" so bile na področju stare Jugoslavije prisotne že v letu 1933. Leta 1934 so se jim pridružile tudi delavske zbornice, ker so ugotovile, "da so mezde raznih poklicev tako padle in da so tako neenake, da delodajalci z njimi konkurirajo."³⁰⁸ S predlogom za enotno zakonsko ureditev delovnih pogojev pa se niso strinjali predstavniki industrije s področja industrijske komore v Beogradu, ki so zagovornikom predloga očitali, da hočejo industriji iz južnega dela države odvzeti še edino prednost - nižje delavske mezde, ki naj bi bile sorazmerne tudi "z nizkimi cenami živeža in s skromnejšim standardom prebivalstva" v teh krajih.³⁰⁹ Anketa, ki jo je leta 1935 izvedla delavska zbornica pa je pokazala, da je bilo tudi v Sloveniji precej takih podjetij, ki so delavce zelo slabo plačevala. Na izjemno nizke plače v Jugoslaviji je opozarjal tudi minister za socialno politiko, val stavkovnih in mezdnih gibanj v letu 1935 pa je vlado dokončno prisilil k ukrepanju. Tako je ministrstvo za socialno politiko že ob koncu leta pripravilo prednačrt uredbe o določanju minimalnih mezd, obveznem sklepanju kolektivnih pogodb, pomirjevanju in razsodništvu, s katerim pa se niso strinjali niti podjetniki s severa, ker ni upošteval enotnega normiranja mezd za vso državo, niti delavske zbornice, ki so pod pritiskom delavskih strokovnih organizacij zahtevale, da bi morala biti s to uredbo določena le spodnja meja, pod katero mezda odraslega in izučenega delavca ne bi smela pasti, vsa ostala določila pa naj ne bi bila vsebovana v tem predpisu. Kljub vsestranskemu odporu pa je komite ministrov, imenovan za sestavo uredbe, ob koncu leta 1936 sprejel zgoraj omenjeni predlog brez bistvenih sprememb. Uredbo je 12. februarja 1937 odobril ministrski svet, veljati pa je začela 25. aprila. S to uredbo določena temeljna minimalna mezda je znašala 2 din na uro, podrobnejše mezde pa so določali bani, vsak za svoje območje.³¹⁰ Dne 31. julija je ban Dravske banovine določil minimalne mezde za področje svoje banovine. Minimalna mezda nekvalificiranega delavca je znašala od 2 do 3 din na uro, minimalne mezde kvalificiranih delavcev in vajencev pa niso bile določene. Uredba z dne 12. februarja 1937 pa ni veljala za poljedelske delavce, za vinogradniške delavce pa je še naprej veljala uredba o viničarskem redu bivše maribor-

308 Prav tam, str. 167.

309 Prav tam, str. 168.

310 Prav tam, str. 169 - 171.

ske oblasti z dne 20. julija 1928, ki je temeljila na avstrijskem viničarskem redu z dne 1. aprila 1863.³¹¹

2. ZAKONSKI PREDPISI S PODROČJA PLAČILNEGA SISTEMA V OBDOBJU 1945 - 1950

a) Mezde in plače delavcev in nameščencev

Uredba o ureditvi mezd in plač delavcev in nameščencev v državnih gospodarskih in zasebnih podjetjih, zasebnih ustanovah in organizacijah z dne 20. aprila 1945³¹² je začasno uredila plačilni sistem. Delovnim kolektivom je omogočila sklepati mezdne sporazume, v večini primerov pa tudi preprečila izplačevanje "pretiranih in neupravičeno visokih mezd".³¹³ S to uredbo je bilo za istovrstno delo ženskam zagotovljeno enako plačilo kot moškim (čl. 1). Delavci so bili plačani na uro - urne mezde (čl. 1), nameščenci pa na mesec - mesečne plače (čl. 8). Urne mezde delavcev, starih več kot 18 let, so bile odvisne od kvalifikacije in draginjskega razreda kraja (čl. 2).³¹⁴ V sporazumu s sindikalno podružnico je lahko uprava podjetja višino mezde prilagajala tudi glede na strokovno izobrazbo posameznega delavca, odgovornost in težo dela (čl. 4), tistim skupinam ali posameznikom, ki so s svojim delom prispevali k boljši kakovosti izdelkov, povečanju proizvodnje ali prihranku materiala, pa je lahko dodelila t. i. posebne premije (čl. 6). Kjer je dovoljevala vrsta dela, je bilo mogoče uvesti akordne postavke, registrirati pa jih je moralo pristojno ministrstvo za socialno politiko (čl. 7). Urne mezde delavcev, starih manj kot 18 let, so praviloma znašale 80% normalne mezde (čl. 2), mezde

311 Prav tam, str. 176.

312 UL DFJ št. 24/1945.

313 AS, RS ZSS, knjiga 18 (19), Pregled dela GO ZSS od ustanovitve do 2. kongresa.

314 Pravilnik o začasni razvrstitvi krajev po draginjskih razredih z dne 22. aprila 1945 (UL DFJ št. 35/1945) je razvrstil slovenske kraje v 3 draginjske razrede, odločba o razvrstitvi krajev po draginjskih razredih z dne 11. januarja 1946 (UL FLRJ št. 5/1946) ni nobenega od slovenskih krajev uvrstila v 1. draginjski razred, odločba o razvrstitvi krajev v LR Sloveniji po draginjskih razredih z dne 30. januarja 1946 (UL LRS št. 11/1946) pa je v 1. razred uvrstila Javornik, Jesenice, Kranj, Ljubljano, Maribor, Trbovlje in Celje, vse ostale kraje pa v 2. razred.

vajencev pa so bile odvisne od trajanja učne dobe in draginjskega razreda kraja (čl. 5). Mesečne plače nameščencev so bile odvisne od vrste delovnega mesta in draginjskega razreda (čl. 8).

Na podlagi 8.člena uredbe o ureditvi mezd in plač z dne 20. 4. 1945 je Ministrstvo za socialno politiko DFJ 25. aprila 1945 izdalo tudi Navodilo št. 1 o sistemiziranju zvanj po skupinah.³¹⁵

V letih 1946 in 1947 je izšlo več zakonskih predpisov, ki so določali, dopolnjevali ali pojasnjevali dotedanje predpise, vendar plačilni sistem kljub temu še ni bil zadovoljiv. Uredba iz leta 1945 namreč ni uspela uveljaviti "pravičnega socialističnega principa nagrajevanja", pa tudi mnogi sindikalni funkcionarji in vodilni kadri gospodarskih podjetij ter ustanov so, obremenjeni s starimi pojmovanji, naredili več grobih napak: pri razvrščanju delavcev niso upoštevali vseh razlik v stopnji njihove kvalifikacije in prizadevnosti, kar je vodilo k prevelikemu izenačevanju - uravnilovki; po "liniji najmanjšega odpora" so izplačevali najvišje možne plače, ne glede na specifičnosti; posebne dodatke, ki so bili z uredbo predvideni le za tiste delavce, ki so opravljali posebno težka, umazana ali zdravju škodljiva dela, so večkrat dodelili kar vsem delavcem samo zato, da bi z višjimi plačami pritegnili nove delavce ali da bi preprečili fluktuacijo delovne sile.³¹⁶ Zato so vodstva podjetij, administrativno - operativna vodstva in sindikalne organizacije že v letu 1947 pripravile osnutke novih uredb,³¹⁷ na njihovi osnovi pa so v drugi polovici naslednjega leta izšle uredbe o plačah delavcev in učencev v gospodarstvu, zaposlenih v najpomembnejših industrijskih panogah, ki so jih dopolnjevali pravilniki o razvrstitvi del v posamezne plačilne skupine.³¹⁸

Nov plačilni sistem je temeljil na plačevanju po delu v skladu s postavljenimi normami, ki so jih uvedli povsod, kjer so delo lahko merili po učinku. Plača je bila zato neposredno odvisna od količine in kakovosti

315 UL DFJ št. 27/1945.

316 AS, RS ZSS, knjiga 18 (19), pregled dela GO ZSS od ustanovitve do 2. kongresa ZSS in Delavska enotnost, št. 47, 21. november 1947, str. 1 - 2, Sklepi 5. plenuma Centralnega odbora Enotnih sindikatov, O plačah in sodelovanju sindikatov pri njihovi organizaciji.

317 AS, RS ZSS, knjiga 18 (19), pregled dela GO ZSS od ustanovitve do 2. kongresa ZSS.

318 Zaradi velikega števila teh uredb in pravilnikov bomo navedli le en primer: uredba o plačah rudarskih delavcev z dne 27. avgusta 1948 (UL FLRJ št. 74/1948) in pravilnik o razvrstitvi del v rudarstvu z dne 31. avgusta 1948 (UL FLRJ št. 80/1948).

posameznikovega dela ter od pomena, ki ga je določena gospodarska panoga imela v okviru socialističnega družbenega reda. S tem je bil uveden socialistični način nagrajevanja po načelu: "Od vsakega po njegovi sposobnosti, vsakemu po njegovem delu".³¹⁹ Nove uredbe naj bi torej ustvarile pravno osnovo za uresničitev take tarifne politike, ki bi vzpodbujala "materialno zainteresiranost delavcev za dvig storilnosti dela" in zavestno prevzemanje odgovornih in težkih del ter strokovno izpopolnjevanje, hkrati pa omogočala planiranje zaposlovanja novih delavcev in njihovo smotrno razporejanje ter preprečila pojav uravnilovke, fluktuacije delovne sile in nedisciplino, skratka vse tiste pojave, "ki so v bistvu izraz in posledica kapitalističnih usedlin, preostale kapitalistične mentalitete, pa tudi zlohotnega škodljivstva". Taka tarifna politika je pomenila "zaostritev razredne borbe tudi na področju delovnih odnosov", nove uredbe pa naj bi bile njeno "tozadevno sredstvo".³²⁰

b) Plače državnih uslužbencev

Uredba o ureditvi prejemkov civilnih državnih uslužbencev in ostalih javnih uslužbencev zveznih ministrstev in ustanov z dne 20. aprila 1945³²¹ je določala mesečne prejemke "uradnikov, zvaničnikov in služiteljev" glede na njihov položaj, delovno mesto, izobrazbo in draginjski razred. Minister za finance je lahko na predlog resornega ministra odobril posebne dodatke skupinam ali posameznikom, ki so se pri svojem delu še posebej odlikovali in tistim delavcem, ki so opravljali izjemno težko ali nevarno delo.

Na podlagi zvezne ustave z dne 31. januarja 1946³²² in zakona o državnih uslužbencih z dne 23. julija 1946³²³ je vlada FLRJ 24. septembra 1947 sprejela temeljno uredbo o prejemkih zveznih državnih uslužbencev,³²⁴ ki so bili sestavljeni iz temeljne plače, dodatka po delovnem učinku, funkcijskega ali položajnega dodatka, posebnega osebnega dodat-

319 Delavska enotnost, št. 1, 7. januar 1949, str. 5, Najvažnejše pridobitve na področju delovnega prava.

320 Delavska enotnost, št. 42, 15. oktober 1948, str. 5, Nove uredbe o plačah.

321 UL DFJ št. 24/1945.

322 UL FLRJ št. 10/1946.

323 UL FLRJ št. 62/1946.

324 UL FLRJ št. 83/1947. Glej tudi: uredba o spremembah in dopolnitvah temeljne uredbe o prejemkih zveznih državnih uslužbencev z dne 20. junija 1949 (UL FLRJ št. 54/1949).

ka, premijskega dodatka, izredne nagrade in dodatka za otroke. Temeljna mesečna plača je bila odvisna od vrste stroke in poklica v okviru posamezne stroke. Vlada FLRJ je na predlog resornega ministra izdala za vsako od 27 - tih strok še posebne uredbe, ki so prejemke uslužbencev posameznih strok podrobneje opredelile, na njihovi podlagi pa so izšle še odredbe o razvrstitvi poklicev v okviru posameznih strok.³²⁵ Na osnovi temeljne uredbe o prejemkih zveznih državnih uslužbencev in ustave LRS z dne 16. januarja 1947³²⁶ je vlada LRS 9. oktobra 1947 izdala uredbo o prejemkih republiških državnih uslužbencev in državnih uslužbencev ljudskih odborov,³²⁷ poleg tega pa še posebne uredbe za posamezne stroke.³²⁸

Ob koncu leta 1947 je izšlo navodilo o ureditvi plač delavcem, zaposlenih v zveznih ministrstvih in ustanovah, ki niso prevedeni v zvanja po uredbah o strokah z dne 18. decembra 1947³²⁹ in uredba o ureditvi prejemkov nameščencev, ki so zaposleni v združenih in družbenih organizacijah z dne 23. decembra 1947,³³⁰ v letu 1948 pa še pravilnik o posebnih osebnih dodatkih zveznih državnih uslužbencev z dne 6. aprila 1948,³³¹ pravilnik o posebnih osebnih dodatkih republiškim državnim uslužbencem in uslužbencem ljudskih odborov z dne 28. aprila 1948.³³² V tem letu so izšli še nekateri drugi pravni predpisi, ki so urejali izplačevanje različnih dodatkov določenim specifičnim kategorijam državnih uslužbencev³³³ in določali temeljne plače za opravljanje novo uvedenih poklicev oziroma delovnih mest.³³⁴

325 Na primer: temeljna uredba o bibliotekarsko - arhivistični stroki z dne 23. julija 1947 (UL FLRJ št. 67/1947) in odredba o razvrstitvi zvanj iz bibliotekarsko - arhivarske stroke z dne 2. oktobra 1947 (UL FLRJ št.86/1947).

326 UL LRS št. 4/1947.

327 UL LRS št. 42/1947.

328 Na primer: uredba o bibliotekarsko - arhivistični stroki z dne 20. septembra 1947 (UL LRS št. 40/1947).

329 UL FLRJ št. 109/1947.

330 UL FLRJ št. 110/1947.

331 UL FLRJ št. 29/1948.

332 UL LRS št. 22/1948.

333 Na primer: pravilnik o premijskih dodatkih za uslužbenke jugoslovanskih državnih železnic z dne 23. februarja 1948 (UL FLRJ št. 17/1948).

334 Na primer: odredba o določitvi temeljne plače za novi poklic "arhivski tehnik" in o spremembi zneskov že določenih temeljnih plač za poklice "nižji bibliotekar", "bibliotekar", "višji bibliotekar", "nižji arhivar", "arhivar" in "višji arhivar" v bibliotekarsko - arhivarski stroki z dne 3. decembra 1948 (UL LRS št. 52/1948).

c) Norme

V letu 1945 še ni bilo normiranega dela³³⁵ v pravem pomenu besede, "razen malenkosti v posameznih industrijskih panogah, ki so pa več ali manj bazirale na akordnem sistemu dela".³³⁶ Šele leta 1946 so ponekod prešli s "prostega akorda" na normirano delo, predvsem v premogovništvu. Uporabljali so večinoma statistične oziroma empirične norme, sicer pa so ločili časovne, količinske, izkustvene, statistične in tehnične norme.³³⁷

V letu 1947 so izšli prvi zakonski predpisi, ki so določali normiranje dela v gradbeništvu,³³⁸ v prvi polovici leta 1948 pa se je delo po normah začelo uveljavljati v vseh industrijskih panogah. Po podatkih GO ZSS je v letu 1948 delalo po normah že več kot 72% delavcev, zaposlenih v tekstilni industriji, 65% v kovinski industriji, 51,9% v kemični industriji in 75% zaposlenih v rudarstvu,³³⁹ saj je uvedba planskega gospodarstva in novega plačilnega sistema zahtevala tudi spremenjen način dela. Pri akordnem sistemu dela je bila namreč izključena vsaka možnost natančnega planiranja, ker ni bil predviden čas za izdelavo določenih proizvodov, medtem ko je bil pri normiranem delu določen tudi čas, v katerem je bilo treba opraviti posamezne naloge. Akordni sistem dela tudi ni omogočal uvedbe tekmovanja in udarniškega dela, skratka, dveh pomembnih značilnosti planskega gospodarstva.³⁴⁰ Zato je uredba o delovnih normah z dne

335 Pri normiranem delu je treba opraviti predpisano delo v določenem času, medtem ko je pri akordnem delu pomemben le delovni uspeh oziroma rezultati dela, čas, v katerem je treba delo opraviti, pa ni določen.

336 AS, RS ZSS, knjiga 18 (19), pregled dela GO ZSS od ustanovitve do 2. kongresa ZSS.

337 AS, RS ZSS, škatla 71, mapa 4, Akordi, norme in tehnične norme, Ljubljana, 20. marec 1948.

338 Uredba o začasnih normah in začasnih tehničnih predpisih v gradbeni stroki z dne 15. aprila 1947 (UL FLRJ št. 32/1947), odločba o začasnih normah v gradbeništvu z dne 17. maja 1947 (UL FLRJ št. 59/1947), navodilo o uporabi norm v gradbeništvu z dne 28. maja 1947 (UL FLRJ št. 45/1947).

339 AS, RS ZSS, knjiga 18 (19), pregled dela GO ZSS od ustanovitve do 2. kongresa ZSS.

340 AS, RS ZSS, škatla 71, mapa 4, Akordi, norme in tehnične norme, Ljubljana, 20. marec 1948 in knjiga 18 (19), pregled dela GO ZSS od ustanovitve do 2. kongresa ZSS.

11. decembra 1948³⁴¹ določala obvezno uvedbo delovnih norm pri vseh tistih delih, kjer se je dalo učinkovitost dela kakorkoli izmeriti (čl. 1). Norme je bilo treba določati s pomočjo "tehnične metode" (čl. 3), kar je pomenilo normiranje vsakega posameznega elementa določenega delovnega postopka. V ta namen je bilo treba dobro poznati celoten delovni proces, ga razčleniti na etape, natančno oceniti možnosti za izboljšanje metod in organizacije dela ter upoštevati izkušnje udarnikov, saj naj bi bile "realne tehnične norme na sredini med osnovno maso delavcev in uspehom dela udarnikov."³⁴² Le izjemoma je lahko pristojni resorni minister dovolil določanje norm po izkustveni metodi (čl. 3), saj naj bi bilo določanje norm na podlagi izkušenj neaktualno, ker naj bi temeljilo na izkušnjah, pridobljenih v zastarelih podjetjih.³⁴³ Sicer pa je bilo mogoče normirati delovni učinek posameznega delavca (posamezna delovna norma) ali pa učinek dveh ali večih delavcev (skupinska delovna norma) (čl. 5). Zaradi čimvečje enotnosti pri normiranju je uredba zahtevala uvedbo temeljnih norm povsod tam, kjer je bilo to mogoče, na njihovi podlagi pa je bilo treba izračunati delovne norme za posamezna dela - izvedene delovne norme. Le v tistih primerih, ko temeljnih norm ni bilo mogoče določiti, so delo lahko normirali neposredno - samostojne delovne norme (čl. 4). Temeljne norme so določali ministri zvezne vlade oziroma predsedniki komitejev, pristojni za posamezne gospodarske panoge, za podjetja republiškega in lokalnega pomena pa tudi pristojni republiški ministri oziroma predsedniki komitejev, operativno - upravni voditelji ali direktorji posameznih podjetij, po predhodnem soglasju pristojnega ministra vlade FLRJ. Izvedene delovne norme je določal operativno - upravni voditelj ali direktor podjetja (čl. 6). Delovne norme so ugotavljali strokovnjaki - normirci. Ti so morali svoje delo obrazložiti v elaboratu, ki so ga poslali organu, pristojnemu za določanje norm, ta pa je bil dolžan ustanoviti komisijo, sestavljeno iz predstavnikov sindikalne organizacije, izumiteljev, udarnikov, inženirjev, tehnikov in normircev (čl. 8, 9).

341 UL FLRJ št. 109/1948.

342 AS, RS ZSS, škatla 71, mapa 4, Akordi, norme in tehnične norme, Ljubljana, 20. marec 1948.

343 Prav tam.

Na podlagi 17. člena uredbe o delovnih normah je minister za delo FLRJ v soglasju s predsednikom gospodarskega sveta pri zvezni vladi 13. decembra 1948 izdal splošno navodilo za izvajanje uredbe o delovnih normah,³⁴⁴ 15. decembra 1948 pa še navodilo o strukturi, shemi in evidentiranju tehnične časovne norme.³⁴⁵ Poleg tega je v letih 1948 in 1949 izšlo še precejšnje število zakonskih predpisov o okvirnih in začasnih normah za posamezna dela ali industrijske panoge, kot na primer odločba o okvirnih normah delovnega učinka v kmetijstvu z dne 15. julija 1948,³⁴⁶ navodilo o določanju delovnih norm v tobačnih tovarnah, industriji za obdelavo tobaka in v tobačnem inštitutu z dne 19. oktobra 1949³⁴⁷ itd.

d) Kolektivne pogodbe

V novi Jugoslaviji so se sicer pojavile težnje po obnavljanju kolektivnih delovnih pogodb, "a se ni prav vedelo, kako v novih razmerah, ko je oblast v rokah delavcev, dokler niso januarja 1946 enotni sindikati sklenili, da se preneha s sklepanjem kolektivnih pogodb."³⁴⁸ Sistem kolektivno - pogodbenega urejanja pravic in obveznosti iz delovnega razmerja se namreč ni ujemal z družbenopolitično ureditvijo, ki je zanižala dvostranskost delovnega razmerja, kar pomeni, da eno stran predstavlja delodajalec, drugo pa delojemalec. Zato so se po letu 1946 kolektivne pogodbe ohranile le kot instrument urejanja delovnih razmerij delavcev, zaposlenih v zasebnem sektorju. Obvezne so bile za vse nosilce samostojnega osebnega dela (obrtnike itd.) in za vse pri njih zaposlene delavce, pogodbeni stranki pa sta bili pristojni sindikat in gospodarska zbornica ali drugo splošno združenje nosilcev samostojnega osebnega dela. Vendar pa so te pogodbe izgubile večino klasičnih značilnosti kot na primer prostovoljnost sklepanja pogodbe, avtonomnost strank pri določanju njene vsebine itd.³⁴⁹

344 UL FLRJ št. 109/1948.

345 UL FLRJ št. 111/1948.

346 UL FLRJ št. 68/1948.

347 UL FLRJ št. 90/1949.

348 France Kresal, Kolektivne pogodbe kot vir delovnega prava, Delavske zbornice, kolektivne pogodbe in soupravljanje, Ljubljana 1991, str. 74.

349 Povzeto po: K. Kresal, Nov sistem kolektivnih pogodb, str. 28.

3. VLOGA SINDIKATOV PRI OBLIKOVANJU PLAČILNEGA SISTEMA V OBDOBJU 1945 - 1950

Eden od referatov, ki so delovali pri GO ESZDNS po 1. kongresu slovenskih sindikatov, je bil tudi referat za gospodarstvo, produkcijo, cene in mezde. V oktobru in novembru 1945 pa so bile zaradi uspešnejšega dela ustanovljene še nekatere komisije, med njimi tudi komisija za sklepanje kolektivnih pogodb in tarifna komisija.³⁵⁰

Že v maju, ko se je začela izvajati uredba o plačah delavcev in nameščencev iz aprila 1945, je dal GO ESZDNJ pobudo za sklepanje kolektivnih pogodb. Glavne uprave sindikalnih podružnic in krajevnih odborov strokovnih zvez so bile zadolžene za vzpostavitev tarifnih komisij v posameznih podjetjih in krajih, te pa naj bi v soglasju z delavci in delodajalci sestavile tarifni del kolektivne pogodbe, ki je urejal način plačevanja vsakega posameznega delavca, medtem ko je uredba ta vprašanja reševala le načelno. Te pogodbe pa po vsebini in pomenu ne bi smele biti enake tistim iz obdobja kapitalističnega družbenega reda, ampak bi morale predstavljati "dokument nove dobe v zgodovini delavskega razreda Jugoslavije". Z njihovo pomočjo naj bi delavci sicer uresničevali svoje pravice, vendar le skladno z "možnostmi gospodarstva".³⁵¹

Posebna komisija je izdelala vzorčni primer kolektivne pogodbe, ta pa je bil odobren na seji GO ESZDNJ 3. avgusta 1945 v Beogradu. Vzor-na kolektivna pogodba bi morala vsebovati: splošna določila, ki so opredeljevala osnovne medsebojne obveznosti delavcev in delodajalcev, sprejemanje in odpuščanje delavcev, delovne prostore in opremo, zaščito pri delu in otroška dnevna zavetišča; določila, ki so obravnavala delovni čas, način določanja mezd in plač, akordno delo, premijske nagrade, delovne norme, udarniško delo, porodniške dopuste in kazenske odredbe (o kršenju delovne discipline in povračilu škode); zaključne odredbe, ki so določale način reševanja sporov.³⁵²

GO ESZDNJ je sindikalne organizacije opozoril, da je treba s kolektivnimi pogodbami odpraviti vse nepravilnosti, ki so se pojavile ob izva-

350 AS, RS ZSS, knjiga 12 (13), poročilo o delu GO ESZDNS za leto 1945.

351 Delavska enotnost, št. 17, 8. september 1945, str. 2, Pohitimo s sklepanjem kolektivnih pogodb! (članek je bil povzet po glasilu ESZDNJ, Rad).

352 Delavska enotnost, št. 16, 1. september 1945, str. 5, Navodila za sklepanje kolektivne pogodbe.

janju uredbe o mezdah in plačah delavcev in nameščencev, ki naj bi jo marsikje prepovršno obravnavali, vlogo sindikatov na tem področju pa je takole označil: "Naša dolžnost je, da vse dobronamerno prepričamo o pravilnosti svojega stališča, vse zlonamerne pa razkrinkamo kot škodljivce, saboterje in sovražnike ljudstva. Vprašanje sklepanja kolektivnih pogodb ni torej zgolj tarifno vprašanje, temveč tudi politično vprašanje za vse naše sindikalne organizacije. Od tega, ali bodo odgovorne osebe v strokovnih zvezah pravilno razumele to vprašanje, je odvisno, ali bo tudi ves delavski razred pravilno razumel gospodarski in politični položaj v naši državi."³⁵³

Julija 1945 je GO ESZDNS nastajajoče sindikalne organizacije seznanil z vsebino zvezne uredbe o ureditvi plač delavcev in nameščencev z dne 20. aprila 1945 in jim priporočil določanje plač po "najnižjih postavkah" s sledečo obrazložitvijo: "Tendenca po najvišjih plačah iz zvezne uredbe se sicer izraža s strani delavstva in nameščenstva, vendar je povdariti, da najvišje plače niso porok, niti zagotovilo blagostanja delovnega ljudstva. Danes bi nasprotno najvišje plače, pa četudi so oblastveno odobrene, imele za posledico, da bodo tako proizvedeni produkti dražji in zopet delavskemu razredu postali nepristopni. Nastopila bo draginja, katero delavske mezde ne bodo več dohitele, s tem v zvezi pa tudi inflacija in zopetno obubožanje delovnega ljudstva. Takim nezdravim gospodarskim pojavom je izbeegniti."³⁵⁴

Za sklepanje kolektivnih pogodb z upravami podjetij in ustanov so bile sicer zadolžene lokalne sindikalne organizacije, vendar si je GO ESZDNS pridržal pravico do potrjevanja teh pogodb,³⁵⁵ saj njegovih priporočil marsikje niso upoštevali. Na Štajerskem, kjer so kolektivne pogodbe na podlagi pooblastila ministrstva za industrijo in rudarstvo sklepali krajevni sindikalni sveti, so se na primer v marsikaterem podjetju pojavljale tendence po določanju najvišjih možnih mezd.³⁵⁶

Precej pozornosti tarifni problematiki je posvetil tudi 1. kongres ESZDNS. Tako predsednik slovenske vlade kot tudi predsednik sindikalnih organizacij sta delegate opozorila, da si morajo prizadevati za

353 AS, RS ZSS, škatla 3, spis št. 7 (688), dopis GO ESZDNJ Glavnemu odboru ESZDNS, 21. avgust 1945.

354 AS, RS ZSS, knjiga 20 (22), okrožnica GO ESZDNS, 12. julij 1945.

355 AS, RS ZSS, knjiga 8 (9), zapisnik seje GO ESZDNS, 18. julij 1945.

356 AS, RS ZSS, knjiga 8 (9), zapisnik seje GO ESZDNS, 15. september 1945.

povečanje proizvodnje in ne za zviševanje plač, čeprav so bila taka prizadevanja v preteklosti pozitivna, kar je predsednik ESZDNS obrazložil z naslednjimi besedami: "V pravem pomenu besede je bilo vprašanje borbe za mezde na mestu takrat, ko je bilo produktov na pretek, ko je kapitalist uničeval produkte samo zato, da je ostalim produktom obdržal določeno ceno. To je bilo v dobi, ko se je proizvajalo radi profitov, ne pa iz potreb za delavce in za delovno ljudstvo. Spričo tega je danes generalni klic: več produktov, da bodo poceni, kajti le od visoke produkcije in množine produktov je odvisno blagostanje delavskega razreda." Poudaril je tudi spremenjeno vlogo akordnega dela, ki naj bi v novi državi služilo le "za zvišanje produkcije" in s tem tudi "za zvišanje plače delavcu, ki je napravil mnogo dobrih produktov". Sindikalnim podružnicam pa je priporočil, naj ne odlašajo z ustanavljanjem tarifnih komisij, saj naj bi bilo delo teh komisij povsem skladno z ostalimi dejavnostmi podružnice, člani podružnične uprave, ki bi bili hkrati tudi člani tarifne komisije, pa bi pomenili "jamstvo, da bo delo komisije in podružnice koordinirano."³⁵⁷

GO ESZDNS se je sicer še vse do konca leta ukvarjal z iskanjem najboljšega možnega načina za sklepanje kolektivnih pogodb,³⁵⁸ vendar pa je Izvršni odbor Glavnega odbora ESZDNJ že 25. januarja 1946 sklenil, da je treba s sklepanjem teh pogodb takoj prenehati. Mnoge sindikalne podružnice naj bi namreč skušale vanje vnesti določbe, ki niso bile v skladu z obstoječim stanjem v državi, saj niso upoštevale niti splošnih zmožnosti gospodarstva niti zmogljivosti posameznih podjetij.³⁵⁹

To odločitev je natančneje utemeljil Miha Marinko, predsednik NVS. Obrazložil je, da so bile kolektivne pogodbe zamišljene le kot nekakšen nadomestek za nove zakonske predpise, ki naj bi zakonadajalca opozorile, katere sestavne dele starih predpisov bi bilo vredno ohraniti in katere bi bilo treba zavreči. Vendar pa se ta zamisel ni mogla uresničiti, ker so "iniciatorji kolektivnih pogodb, ki jih je zavedla njihova stara rutina, podzvestno spodrsnili od te zamisli v staro prakso". Mnoge sindikalne orga-

357 AS, RS ZSS, knjiga 1 (1), zapisnik 1. kongresa ESZDNS, Ljubljana, 23. - 25. september 1945, govor predsednika GO ESZDNS Matevža Haceta. Glej tudi govor predsednika NVS Borisa Kidriča.

358 AS, RS ZSS, knjiga 12 (13), poročilo o delu GO ESZDNS za leto 1945.

359 AS RS ZSS, škatla 20, spis št. 55 (441), dopis GO ESZDNJ Glavnemu odboru ESZDNS, 22. maj 1946 in Delavska enotnost, št. 5, 1. februar 1946, str. 1, Sklepi širše seje Izvršnega odbora Enotnih strokovnih zvez delavcev in nameščencev Jugoslavije.

nizacije, predvsem podružnice in nekatera tajništva zvez, naj bi si namreč prizadevale le za pridobitev čim širših pravic za delavce, njihovih dolžnosti pa niso natančno določile. Po Marinkovem mnenju je primanjkovalo tako "sposobnih sindikalnih aktivistov, kakor tudi spretnih in sposobnih upravnikov" podjetij. V takih okoliščinah pa naj bi bilo mogoče sklepati le okvirne kolektivne pogodbe za celotne gospodarske panoge, ki naj bi jih pripravila "višja sindikalna vodstva in višji gospodarski upravni organi, to se pravi sposobnejši ljudje, na podlagi trezne presoje." Na podlagi teh okvirnih pogodb bi kasneje lahko sklepali pogodbe tudi s posameznimi podjetji, v katerih bi bile obveznosti delavcev in uprave podjetja konkretnije določene, ampak le "na podlagi jasno določene meje, začrtane z okvirno pogodbo."³⁶⁰

Še bolj ostro pa je predsednik slovenske vlade kritiziral delo sindikatov na sindikalni konferenci v Ljubljani, februarja 1946, ko je ugotavljal, da se "naši sindikalisti ne znajdejo in ne najdejo pravega mesta in vloge pri današnjih naporih, kar povzroča opotekanje". Za tako stanje je okrivil tako "neusposobljenost kadrov" kot tudi "nepreživelost stare sindikalne prakse", katere najznačilnejši odraz je bil "preživel, današnjim prilikam neprimeren ekonomizem". Ta naj bi se odražal "v sebičnosti razredno nezavednih in politično zaostalih ljudi, ki gledajo le na hipne interese", v dokaj razširjenem pojmovanju, "da je sindikat ekonomska in ne politična organizacija", ki ga je spremljala tendenca po zviševanju plač "brez obzira na produkcijo", in v "nepojmovanju bistva naše oblasti", kar se je pokazalo zlasti pri sklepanju kolektivnih pogodb. Te so bile po njegovem mnenju neustrezne, saj bi morale vsebovati predvsem obveznosti delavcev in "socialno politična vprašanja", kot na primer otroška zavetišča in menze. Tudi uredba o plačah naj bi že "opravila svojo vlogo", sindikati pa si ne bi smeli prizadevati le zato, da bi "aktivirali najboljše delavce", temveč bi bilo treba "v gospodarski obnovi postaviti okvir, da vse delavstvo da od sebe kolikor more - dobil boš toliko, kolikor boš dal."³⁶¹

V skladu s takimi in podobnimi usmeritvami so nekatere sindikalne organizacije kot nekakšno nadomestilo za klasične kolektivne pogodbe sklenile poseben tarifni sporazum, ki je veljal za vsa podjetja določene

360 Delavska enotnost, št. 11, 15. marec 1946, str. 3, Novi smisel kolektivne pogodbe in dosedanje napake (avtor članka je Miha Marinko).

361 AS, RS ZSS, škatla 33, mapa 1, referat Mihe Marinka na sindikalni konferenci v Ljubljani, 14. februar 1946.

stroke v celi Sloveniji. Pomembnejše tovrstne sporazume sta imeli strokovni zvezi tekstilnih in lesnih delavcev. Prave kolektivne pogodbe pa so sklepali le sezonski poljedelski delavci iz Prekmurja, ki so odhajali na delo v druge republike, predvsem v Vojvodino, z upravami državnih kmetijskih posestev.³⁶²

Sicer pa se je v okviru GO ESS s plačilnim sistemom do jeseni 1946 ukvarjal sektor za tarife in tekmovanja, po 4. plenumu GO ESJ, ki je bil od 16. do 18. novembra 1946, pa je bil ustanovljen oddelek za delovne odnose. Ta je poleg problematike, povezane z izseljenci, povratniki in delavci iz tujine, obravnaval tudi tekmovanje in izpolnjevanje proizvodnih nalog, udarništvo, izumiteljstvo, nagrajevanje, tarifna vprašanja, delovne norme, akorde in premije, kolektivne pogodbe, tehnično zaščito dela, sodelovanje sindikatov z upravami podjetij, strokovne tečaje in šole ter vzgojo vajencev.³⁶³ Čeprav so se mezde v letu 1946 v primerjavi s prejšnjim letom znatno povečale in sicer največ v Trbovljah, kar za 50%, na Jesenicah za 23,5%, v Ljubljani za 15,6% itd., pa se oddelek za delovne odnose ni strinjal s stališčem nekaterih udeležencev 3. plenuma CO ESJ, ki so zahtevali revizijo norm in plač, ker naj bi ponekod postavili tako nizke norme, da so jih delavci lahko prekoračevali tudi za 100%, hkrati pa uvedli "progresivno povišanje plač pri prekoračenju norme", kar naj bi negativno vplivalo na nadaljnji razvoj tekmovanja, saj "delavec sploh nima več interesa, da bi zviševal proizvodnjo, če določeno normo tako lahko prekorači."³⁶⁴ Mezde in plače so se po mnenju GO ESS povečale le zaradi večje storilnosti delavcev, kar pa po njegovem mnenju nikakor ne bi smelo povzročiti kakršnihkoli podražitev, ampak naj bi celo pripomoglo k znižanju cen. Pač pa naj bi uvedba akordnega in normiranega dela³⁶⁵ povzročila precejšnje razlike med moškimi in ženskimi mezdami. Ta razlika je bila zaradi vpliva tekstilne industrije, kjer je bilo zaposleno veliko število žensk, najmanjša v Mariboru (11,5%) in Kranju

362 AS, RS ZSS, knjiga 13 (14), poročilo o delu GO ESS za leto 1946 in knjiga 14 (15), poročilo o delu GO ESS za leto 1947.

363 AS, RS ZSS, knjiga 13 (14), poročilo o delu GO ESS za leto 1946.

364 Delavska enotnost, št. 24, 14. junij 1946, str. 1, Referat Djura Špoljariča o tekmovanju na 3. plenumu CO ESJ. Tretji plenum CO ESJ je bil 8. in 9. junija 1946.

365 Po podatkih GO ESS je v letu 1946 delalo po normah ali akordu 19,4% vseh zaposlenih, največ v tekstilni industriji - 35%, 32% v rudarstvu, 31% v usnjarski industriji itd. (AS, RS ZSS, knjiga 13 (14), poročilo o delu GO ESS za leto 1946).

(14,5%), največja v Trbovljah (43,5%), v Ljubljani je razlika znašala 27,5%, na celotnem ozemlju FLRJ pa približno 20%.³⁶⁶

GO ESS se tudi ni strinjal s takim plačilnim sistemom, po katerem je bila višina plače v precejšnji meri odvisna od draginjskega razreda, oziroma s tedaj veljavno razvrstitvijo krajev v te razrede. Po njegovem mnenju namreč tak način določanja plač³⁶⁷ za Slovenijo ni bil pravičen, "z ozirom na posebne prilike in višji življenjski standard delavstva in nameščenstva v Sloveniji". Svoje stališče je GO na vseh "merodajnih forumih" takole pojasnjeval: "Slovenija je že pred vojno imela najvišje vzdrževalne stroške v državi, radi česar so bile takrat v Sloveniji izmed vseh pokrajin priznane najvišje minimalne mezde. Na podlagi statističnih podatkov in takrat izvedenih anket se je ugotovilo, da so bili stroški za preživljanje rodbine v manjših krajih na deželi osobito pa v manjših podeželskih mestih ter krajih z industrijo enaki ali celo višji, kakor v krajih 1. draginjskega razreda."³⁶⁸ Zaradi tega in pa zato, ker je bila "pridnost in produktivnost slovenskega delavstva in nameščenstva razmeroma precej višja kakor po ostalih republikah v državi", se je GO ESZDNS zavzemal za spremembo zakonskih predpisov in uvrstitev vseh slovenskih krajev v enoten draginjski razred.³⁶⁹

Zaradi poenotenja tarifne politike v Sloveniji je GO ESS predlagal oblikovanje novega sistema tarifnih komisij, sestavljenih iz zastopnikov sindikatov in uprav podjetij, ki naj bi predstavljale nekakšen "poloblastni organ".³⁷⁰ Ta predlog je bil sprejet 24. januarja 1947, na konferenci, ki jo je sklicalo Ministrstvo za delo LRS z namenom, da bi določili "v sporazumu z vsemi v poštev prihajajočimi organi gospodarstva, sindikalnih organizacij in ljudskih oblasti, najprikladnejši način, po katerem bi v

366 AS, RS ZSS, knjiga 13 (14), poročilo o delu GO ESS za leto 1946.

367 Glej poglavje te naloge z naslovom Zakonski predpisi s področja plačilnega sistema v obdobju 1945 - 1950.

368 AS, RS ZSS, škatla 20, spis št. 57 (451), zapisnik seje pri Ministrstvu za delo LRS o graditvi železniške proge Preserje - Borovnica, 25. maj 1946, stališče GO ESZDNS o plačevanju delavcev pri gradnji železniške progi v Borovnici po 1. ali 2. draginjskem razredu.

369 Prav tam. Nadaljnji razvoj tarifne politike je razviden iz poglavja Zakonski predpisi s področja plačilnega sistema v obdobju 1945 - 1950.

370 AS, RS ZSS, knjiga 14 (15), poročilo o delu GO ESS za leto 1947.

najkrajšem času prišlo do uvedbe delovnih norm v vseh obratih in do smotreno izvajane tarifne politike.³⁷¹

Tarifne komisije so bile obratne (prvostopenjske) in višje (drugostopenjske).³⁷² Obratne komisije, ki so bile predvidene v vsakem obratu, naj bi bile sestavljene iz dveh do treh zastopnikov uprave podjetja in iz enakega števila predstavnikov sindikalne podružnice. Zadolžene so bile za kategoriziranje delovnih mest, določanje delovnih norm, pomoč podjetjem pri določanju višine plač in mezd za posamezne delavce in nameščence v okviru obstoječih zakonskih predpisov, za odkrivanje pomanjkljivosti pri organizaciji dela in poslovanju ter za zbiranje predlogov, ki naj bi pripomogli k izboljšanju proizvodnje. Sindikalne tarifne komisije, ki so bile v skladu s sklepi 4.plenuma CO ESJ že ustanovljene, so sicer lahko še naprej delovale, vendar pa so imeli njihovi sklepi le pomen predlogov za obratne komisije. Višje tarifne komisije bi morale biti sestavljene iz dveh do treh članov republiške uprave za posamezno gospodarsko panogo, v katero je spadal določeni obrat in iz enakega števila predstavnikov tajništva pristojne strokovne zveze. Proučevale naj bi predloge obratnih tarifnih komisij in preverjale ugotovljene nepravilnosti. Za vodenje tarifne politike malih obratov in obrtnih delavnic so bile zadolžene okrajne tarifne komisije. Prvostopenjske okrajne komisije naj bi sestavljali predstavniki določene sindikalne podružnice in vodstva obrata ali delavnice, drugostopenjske pa člani odseka za delo pri okrajnem ljudskem odboru in zastopniki okrajnega sindikalnega sveta, obrtniškega združenja ipd. Pri vzpostavitvi takega sistema tarifnih komisij naj bi imele še posebej pomembno vlogo sindikalne organizacije, ki bi se morale z upravami podjetij dogovoriti o ustanovitvi in sestavi tarifnih komisij, sklicovati sestanke z vsemi zaposlenimi in jim obrazložiti pomen delovanja teh komisij in uvedbe norm, Glavnemu odboru ESS pa dostavljati podatke o vseh članih novo ustanovljenih tarifnih komisij.³⁷³

V prvem tromesečju 1947 so pri večini podjetij že delovale obratne tarifne komisije, ki pa po mnenju oddelka za delovne odnose pri GO ESS svoje funkcije večkrat niso pravilno razumele. Marsikatero vodstvo pod-

371 AS, RS ZSS, knjiga 22 (24), okrožnica GO ESS št. 23, 26. februar 1947. Okrožnica je priložena tudi delovnemu poročilu GO ESS za leto 1947.

372 Junija 1947 je bila za nadzor nad delom obratnih in višjih komisij pri Ministrstvu za delo LRS ustanovljena še republiška tarifna komisija (AS, RS ZSS, knjiga št. 14 (15), poročilo o delu GO ESS za leto 1947).

373 AS, RS ZSS, knjiga 22 (24), okrožnica GO ESS št. 23, 26. februar 1947.

jetja se s proučevanjem norm ni hotelo ukvarjati, ampak se je raje "krčevito držalo akordnega in premijskega načina dela", sindikalne podružnice pa ustreznih normircev največkrat niso imele, zaradi česar so bile norme pogosto nestrokovno določene. Tiste višje komisije, ki so bile že ustanovljene, so svoje delo le stežka opravljale, saj vse do konca leta še ni izšla uredba o delovnih normah. Kljub temu je po podatkih GO ESS do konca leta 1947 po normah delalo že cca 60% delavcev, zaposlenih v tekstilni industriji, največ težav pa naj bi bilo v kemični industriji, kjer jih je po normah delalo le 20%. Poseben problem so predstavljali delavci, katerih dela ni bilo mogoče normirati in vodilni delavci. Ti so bili večkrat slabše plačani od delavcev, ki so delali po normah, zato so svoje delo marsikje opravljali "malomarno" in "brez samoiniciative". Največ nepravilnosti pa je bilo opaziti pri nagrajevanju udarnikov. Centralna uprava usnjarsko predelovalne industrije Jugoslavije je na primer dodelila udarnikom in pohvaljenim delavcem tovarne čevljev Peko iz Tržiča, kot članom najboljšega delovnega kolektiva usnjarske stroke v državi, 100.000 din, a je kasneje ta sklep preklicala, tako da so delavci dva meseca zaman čakali na obljubljeni denar. V Trbovljah so proglasili 400 udarnikov, a so jim nagrade podelili šele po intervenciji GO ESS, nagrade nameščencev pa naj bi se nasploh "izrodile v neko novoletno nagrado, oziroma 13. plačo". Uprave podjetij tudi niso dovolj podpirale izumiteljev, saj marsikakšnega izuma namerno niso hotele realizirati. Na opažene nepravilnosti je GO ESS opozarjal s prispevki v Delavski enotnosti, o najtežjih primerih je obvestil kontrolno komisijo, poleg tega pa si je prizadeval za čimprejšnje oblikovanje novih uredb.³⁷⁴ Za oblikovanje nove plačilne zakonodaje so se zavzeli tudi udeleženci 5. plenuma CO ESJ novembra 1947, ki so ugotovili, da obstoječe uredbe ne samo da ne ustrezajo več stopnji doseženega gospodarskega razvoja, ampak da celo ovirajo tako razvoj posameznih podjetij kot tudi celotnih gospodarskih panog.³⁷⁵

Do velikih sprememb na področju tarifne politike pa je prišlo šele v letu 1948, ko je izšlo veliko število novih pravnih predpisov. Ti so pomenili zakonsko osnovo, ki naj bi omogočila uveljavitev novega, "socialističnega sistema nagrajevanja". Temu cilju so bile podrejene tudi naloge sindikalnih organizacij, ki so se morale temeljito seznaniti z novimi pred-

374 AS, RS ZSS, knjiga 14 (15), poročilo o delu GO ESS za leto 1947.

375 Delavska enotnost, št. 47, 21. november 1947, str. 1 - 2, Sklepi V. plenuma Centralnega odbora Enotnih sindikatov o plačah in sodelovanju sindikatov pri njihovi organizaciji.

pisi, jih najprej popularizirati med svojimi člani in si potem prizadevati za njihovo čimbolj dosledno uresničevanje.³⁷⁶ Oddelek za plače in tekmovanja pri GO ESS, ki je bil zadolžen za problematiko, povezano z razmeščanjem delovne sile, udarništvom, racionalizatorstvom, novatorstvom, tekmovanjem in vzgojo strokovnih kadrov, je sodeloval tako pri pripravi novih uredb o plačah kot tudi pri oblikovanju pravilnikov o razporeditvi posameznih del v več plačilnih skupin. Novi zakonski predpisi naj bi omogočili razporeditev delavcev na ustrezna delovna mesta glede na njihovo strokovno usposobljenost in težo dela, vendar se je ob izvajanju omenjenih pravilnikov pokazalo, da približno 50% visoko kvalificiranih delavcev ne zaseda primernih delovnih mest. GO ESS se je zavzel za čimprejšnjo premestitev teh delavcev "v tiste obrate, kjer bodo lahko v polni meri izkoristili svoje strokovne sposobnosti", s tem pa bi istočasno rešili tudi vprašanje pomanjkanja "strokovnih kadrov", ki je bilo v tistem času precejšnje. GO ZSS je sodeloval tudi pri sistemiziranju delovnih mest državnih uslužbencev, s katerim so se ukvarjale posebne komisije. Predstavniki GO so sodelovali v glavni komisiji pri predsedstvu vlade LRS, člani republiških odborov posameznih sindikatov pa v ustreznih komisijah pri ministrstvih in direkcijah.³⁷⁷

Novim predpisom o plačah je decembra 1948 sledila še uredba o delovnih normah, vendar so se priprave za vzpostavitev novega načina dela začele že precej pred tem. Republiška tarifna komisija se je že maja 1948 zavzela za uvedbo delovnih norm v vseh podjetjih in sprejela enotna navodila za delo tarifnih komisij. Tako naj bi odslej delovale: Republiška komisija za norme in tarife (RKNT), višje komisije za norme in tarife (VKNT), ki bi jih bilo treba ustanoviti pri vseh direkcijah oziroma poverjeništvih za delo pri okrajnih in mestnih ljudskih odborih, okrajne komisije za norme in tarife (OKNT), ki naj bi delovale v vsakem podjetju ali ustanovi z več kot desetimi zaposlenimi delavci, in obratne tarifne komisije, ki naj bi jih oblikovali v manjših obratih in obrtnih delavnicah. VKNT je bila sestavljena iz predsednika, ki ga je določil pristojni okrajni ali mestni ljudski odbor oziroma direkcija, iz predstavnikov obrtniškega združenja, direkcije ali "temu enakega foruma", iz zastopnikov sindikalnega sveta in normirca. Člani OKNT pa so bili: direktor podjetja, tisti predstavniki uprave podjetja, ki jih je določil direktor, zastopniki delav-

376 AS, RS ZSS, knjiga 5 (5), zapisnik 3. plenuma GO ESS, Ljubljana, 26. in 27. junija 1948.

377 AS, RS ZSS, knjiga št. 15 (16), poročilo o delu GO ZSS za leto 1948.

cev in nameščencev, ki jih je določil upravni odbor sindikalne podružnice in glavni normirec oziroma oseba, pristojna za določanje norm v posameznem podjetju.³⁷⁸

Posebne komisije so bile določene tudi za revizijo tistih norm, ki so bile v veljavi pred izidom nove uredbe. Predstavniki GO ZSS so sodelovali v komisiji republiškega merila, ki je delovala pri Ministrstvu za delo LRS, zastopniki republiških odborov pa v komisijah pri ministrstvih, pristojnih za posamezne gospodarske panoge, z izjemo komisije pri Ministrstvu za industrijo in rudarstvo LRS, katere člani so bili predstavniki GO ZSS. Vendar pa so nekatere od njih delovale le "na papirju", Ministrstvo za komunalne zadeve LRS pa tovrstne komisije sploh ni ustanovilo. Zato je pri Ministrstvu za delo LRS deloval še poseben sekretariat, ki naj bi pospešil in koordiniral delo omenjenih komisij, pri njegovem delu pa so sodelovali tudi člani GO ZSS.³⁷⁹

Kljub temu, da so bile za tarifno problematiko in normiranje zadolžene številne komisije, pa GO ZSS ni bil zadovoljen z dejanskim stanjem. Zato je sredi decembra 1948 organiziral na sedežih vseh sindikalnih svetov in v večjih industrijskih centrih konference s funkcionarji sindikalnih podružnic, na katerih so obravnavali uredbe o plačah in normah. Vendar je bila udeležba zelo slaba, diskusija, ki se je razvila na konferencah, pa je pokazala, da so podjetja sicer že začela z normiranjem del, a "ne z vso resnostjo, ker se opaža ponekod izvesten oportunitizem do revizije delovnih norm in postavljanja norm na mesta, ki še niso bila normirana".³⁸⁰ Tudi predsednik Republiškega odbora Sindikata delavcev in nameščencev kemične industrije s sindikalnim delom na tem področju ni bil zadovoljen. Čeprav bi morale imeti sindikalne organizacije posebno pomembno vlogo pri idejni in politični "prevzgoji" delavcev, pa naj bi bila glavni vzrok nezadovoljivega dela v prenekaterem podjetju prav nedejavnost sindikalnih aktivistov in partijske organizacije na eni strani ter pasiven odnos direktorjev do sindikalne organizacije na drugi strani.³⁸¹

378 AS RS ZSS, škatla 71, mapa 4, navodila o organiziranju in delovanju komisij za norme in tarife, sprejeta na seji RKNT, 26. maja 1948.

379 AS, RS ZSS, knjiga 15 (16), poročilo o delu GO ZSS za leto 1948.

380 AS, RS ZSS, škatla 67, spis št. 197 (9948), dopis GO ZSS Centralnemu odboru ZSJ, 21. december 1948.

381 AS, RS ZSS, škatla 69, mapa 1, zapisnik 6. redne seje predsedstva Republiškega odbora Sindikata kemične industrije Slovenije, 23. december 1948.

Člani oddelka za plače in tekmovanje pri GO ZSS so v letu 1949 sodelovali pri delu republiške komisije za delovne norme in za sistemizacijo delovnih mest državnih uslužbencev, zastopniki republiških odborov pa pri delu tistih komisij, ki so delovale v okviru upravnih organov, pristojnih za gospodarske zadeve.³⁸² Tudi v tem letu si je GO ZSS prizadeval za doslednejše izvajanje predpisov s področja plačilnega sistema in uvajanja delovnih norm. Organiziral je številne konference s predstavniki podjetij in redne posvete s predstavniki republiških odborov in partijskih organizacij. Največ problemov se je pojavilo v podjetjih lokalnega značaja in v privatnem sektorju, kjer so visoko kvalificirane delavce večkrat predobro plačevali, ker so jih hoteli zadržati v za državno gospodarstvo manj pomembnih podjetjih in v uslužnostnih dejavnostih, medtem ko naj bi takih delavcev zelo primanjkovalo v podjetjih zveznega in republiškega značaja, predvsem v težki industriji.³⁸³

Tarifni politiki in normiranju so precejšnjo pozornost posvetili tudi udeleženci 9. plenuma CO ZSJ 23. in 24. aprila 1949 v Ljubljani, ki so ugotovili, da so bile kršitve zakonskih predpisov pogoste, zakrivili pa naj bi jih predvsem "gospodarski voditelji zaradi oportunističnega in ozkega prakticističnega odnosa", pa tudi sindikalne organizacije, ki "se niso dovolj upirale takšnim nepravilnostim in ne dovolj politično pojasnjevale pravilne uporabe uredb", čeprav naj bi dosledno izvajanje teh zakonskih predpisov predstavljalo pomemben "sestavni del boja za izpolnitev petletnega plana".³⁸⁴ Tudi drugi kongres ZSS je poudaril poseben pomen delovnih norm, ki bi morale v "državi ljudske oblasti" predstavljati "sredstvo za dvig produktivnosti dela in s tem za dviganje življenjskega standarda delovnega ljudstva".³⁸⁵ Sindikalne organizacije bi morale zato najtesneje sodelovati z administrativno - operativnimi vodstvi in z upravami podjetij

382 AS, RS ZSS, knjiga 16 (17), poročilo o delu GO ZSS za leto 1949.

383 Prav tam in Delavska enotnost, št. 6, 11. februar 1949, str. 5, Za pravilno izvajanje tarifnih predpisov.

384 Delavska enotnost, št. 17, 1. maj 1949, str. 4, Resolucija 9. plenuma CO ZSJ o izpolnjevanju uredb o plačah in normah.

385 AS, RS ZSS, knjiga 2 (2), zapisnik 2. kongresa ZSS, Ljubljana, 27. - 29. maj 1949, iz referata Romana Potočnika, tajnika GO ZSS, o bodočih nalogah in dvigu življenjskega standarda. Referat je bil objavljen tudi v Delavski enotnosti, št. 22, 31. maj 1949, str. 7 - 10.

ter ustanov, oblastnim organom pa pomagati pri nadaljnjem razvijanju in izboljševanju plačilnega sistema. Boriti bi se morale "proti uravnilovki ter pobijati socialističnemu nagrajevanju škodljive in sovražne tendence", si prizadevati za uvedbo realnih delovnih norm, če je le mogoče, tehničnih, in za smotrno organizacijo dela v podjetjih in ustanovah.³⁸⁶

Vendar pa GO ZSS tudi ob koncu leta z delom na tem področju še ni bil preveč zadovoljen. V premogovnikih so sicer s 1. septembrom uvedli tehnične norme za vsa delovna mesta, vendar pa povsod v rudarstvu ni bilo tako. V usnjarsko predelovalni industriji naj bi sicer uvedli tehnične norme v vseh podjetjih, vendar je GO dvomil v verodostojnost posredovanih podatkov. V tekstilni industriji je po normah delalo 64% delavcev, s tem da vseh del ni bilo mogoče normirati, medtem ko je v kemični industriji delalo po tehničnih normah le 25,7% delavcev, 5% pa po statističnih. Sicer pa je bilo v letu 1949 približno 60% vseh del normiranih, le v podjetjih lokalnega značaja in uslužnostnih dejavnostih je bil procent normiranega dela po mnenju GO še vedno zelo nizek, predvsem na področju goriške oblasti.³⁸⁷

V letu 1950 se je oddelek za plače in tekmovanje skupaj z oddelki za zaščito dela, za socialno skrbstvo in zdravstveno zavarovanje ter za pre-skrbo in stanovanje, združil v upravo za socialistično tekmovanje in dvig življenjskega standarda, vendar pa tarifna problematika v delovnem poročilu te uprave za leto 1950 sploh ni bila omenjena.³⁸⁸

386 AS, RS ZSS, knjiga 2 (2), zapisnik 2. kongresa ZSS, Ljubljana, 27. - 29. maj 1949, Resolucija o osnovnih in tekočih nalogah sindikalnih organizacij Slovenije. Resolucija je bila objavljena tudi v Delavski enotnosti, št. 22, 31. maj 1949, str. 15.

387 AS, RS ZSS, knjiga 16 (17), poročilo o delu GO ZSS za leto 1949.

388 AS, RS ZSS, knjiga 29, poročilo o delu GO ZSS za leto 1950.

VIII. PRESKRBA

1. PRESKRBA Z ŽIVILI IN INDUSTRIJSKIMI PROIZVODI (SPLOŠNO) 1945 - 1950

a) Zakonska ureditev

Vse do leta 1948 je bila uredba o načrtnem razdeljevanju in potrošnji blaga z dne 12. maja 1945³⁸⁹ osnovni zakonski predpis, ki je urejal način preskrbe prebivalstva. Zvezni minister za trgovino in preskrbo je bil s to uredbo pooblaščen za razdeljevanje vseh proizvodov, tako za potrebe vojske kot civilnega prebivalstva, na celotnem območju DFJ (čl. 1 - 3). Vsa tako imenovana "proizvajalna" ministrstva (za kmetijstvo, industrijo, rudarstvo, gozdarstvo in finance) so morala zveznemu ministrstvu za trgovino in preskrbo (MTP) posredovati podatke o proizvodnji vseh izdelkov, ki so bili vključeni v sistem načrtnega razdeljevanja (čl. 4). Prej omenjena ministrstva so bila dolžna določiti natančno količino proizvodov, ki so jih bila dolžna izdelati posamezna podjetja, zvezno MTP pa je moralo pripraviti načrt za razdeljevanje teh proizvodov po posameznih republikah. Načrt je potrdil gospodarski svet, izvesti pa so ga morala pristojna republiška ministrstva (čl. 5, 6).

Na podlagi te uredbe je izšla še cela vrsta pravnih predpisov, med drugim tudi odločba, s katero se določajo predmeti, ki spadajo pod načrtno razdeljevanje in potrošnjo z dne 12. maja 1945.³⁹⁰ Spremenjena in dopolnjena odločba, ki je izšla 9. junija 1945,³⁹¹ je med take predmete uvrstila večino kmetijskih pridelkov in industrijskih proizvodov, rude, les

389 UL DFJ št. 32/1945.

390 UL DFJ št. 32/1945.

391 UL DFJ št. 40/1945.

in kovine, po pravilniku o legitimacijah za preskrbo in potrošniških knjižicah z dne 21. julija 1945³⁹² pa so vsi prebivalci tistih krajev, v katerih se je večina ukvarjala s kmetijstvom (čl. 1), ne glede na spol in starost, dobili pri pristojnem krajevnem ljudskem odboru legitimacijo, ki je služila za pridobitev ene ali več potrošniških knjižic, za dobo enega leta (čl. 3). Potrošniške knjižice so se delile na splošne in dopolnilne, ki so jih prejeli delavci, glede na težo dela (težki in lahki delavci), otroci, nosečnice, bolniki ipd. (čl. 4). Razdeljevanje mednarodne pomoči, ki jo je posredovala UNRRA (United Relief and Rehabilitation Administration - Uprava Združenih narodov za pomoč in obnovo), je bilo določeno z uredbo o sporazumu med Administracijo Zedinjenih narodov za pomoč in obnovo in demokratično federativno Jugoslavijo z dne 30. maja 1945.³⁹³

Z namenom, da bi načrtno razdeljevanje blaga poenostavili in pospešili, je 24. julija 1946 izšla odredba o uvedbi potrošniških kart za racionirane industrijske izdelke in o načinu razdeljevanja teh izdelkov potrošnikom.³⁹⁴ Določala je, da se vsi racionirani industrijski proizvodi, kot na primer tekstilno blago, obleka, obutev itd., v vseh večjih mestih in industrijskih krajih praviloma razdeljujejo na osnovi posebnih potrošniških kart, ki so bile enotne za vso državo, delile pa so se na: karte za splošno kategorijo potrošnikov, karte za delavce, nameščence in uslužbence ter osebe, ki so bile glede preskrbe z njimi izenačene in karte za otroke, mlajše od 14 let. Tiste izdelke, ki jih je še posebej primanjkovalo, pa so še vedno izdajali na podlagi nakaznic. Z nakaznicami so se še vedno preskrbovale tudi socialne in zdravstvene ustanove, gostinski obrati, gospodarska podjetja (z delovno obleko in obutvijo), izjemoma pa tudi posamezniki v večjih mestih in industrijskih krajih v primeru smrti, ustanovitve novega gospodinjstva ipd. ter prebivalci tistih krajev, kjer potrošniških kart niso uvedli.

Na podlagi te odredbe in v smislu navodil MTP FLRJ z dne 26. julija 1946 je MTP LRS 20. septembra 1946 izdalo navodila o načinu razdeljevanja racioniranih industrijskih proizvodov potrošnikom in o načinu izdajanja in postopanja z nakaznicami za industrijske proizvode v ljudski

392 UL DFJ št. 54/1945.

393 UL DFJ št. 45/1945.

394 UL FLRJ št. 60/1946.

republiki Sloveniji.³⁹⁵ Nakaznica je obsegala 25 kuponov, določeno število točk (delavci in nameščenci so imeli 120 točk, splošna kategorija potrošnikov 90 točk, otroci do 14. leta pa 70 točk) in prostor za vpis nabave tistih industrijskih izdelkov, ki jih je bilo mogoče dobiti le s posebnim odlokom zveznega ministra za trgovino in preskrbo. V ta prostor so se vpisovala tudi izdana nakazila (boni) za nabavo industrijskih proizvodov (čl. 3). Nabava racioniranega blaga je namreč potekala na več načinov: moške in ženske čevlje je bilo na primer mogoče dobiti na nakazilo in točke, ženske obleke, krila, bluže in plašče samo na točke, moške delovne obleke na kupon in točke itd.³⁹⁶ Nakaznice so veljale eno leto, prejeli pa so jih vsi prebivalci LRS. Delili so jih krajevni ali mestni ljudski odbori, praviloma skupaj z živilskimi nakaznicami (čl. 8). Nakazila (bone) so izdajali okrajni ljudski odbori. Delavci, nameščenci in državni uslužbenci so jih dobili zase in za družinske člane v svojem podjetju, uradu ali ustanovi, tistim, ki so bili zaposleni v podjetjih z manj kot petimi delavci, so jih delile sindikalne podružnice ustrezne strokovne zveze, nezaposlenim brez svoje krivde krajevne sindikalne podružnice, vsem ostalim pa pristojni ljudski odbori (čl. 10). Podjetja, uradi in ustanove so morali seznam zaposlenih in njihovih družinskih članov dostaviti pristojnemu ljudskemu odboru, ki je na njihovi podlagi izdelal zbirni pregled potrošnikov. Ko je trgovsko ali industrijsko podjetje razpolagalo z zadostno količino zahtevanih izdelkov, je o tem obvestilo ljudski odbor, ki je izdal odredbo o delitvi blaga in vsem pristojnim poslal ustrezno število bonov. Ljudski odbori so delili nakazila ob prisotnosti zastopnikov prizadetih potrošnikov (čl. 12, 13), pri razdeljevanju bonov v podjetjih, uradih in ustanovah pa so sodelovali predstavniki sindikalne podružnice ali delavski zaupniki, ki so morali poskrbeti, da so dobile nakazila predvsem "najbolj potrebne osebe" in tisti delavci, "ki kažejo pri delu posebno vnemo in uspeh" (čl. 14).

Na podlagi že omenjene uredbe o načrtnem razdeljevanju in potrošnji blaga iz maja 1945 je 13. septembra 1946 izšla odredba o razvrstitvi pre-

395 AS, RS ZSS, škatla 81, mapa 11, Ministrstvo za trgovino in preskrbo LRS, št. 3317/1946, navodila o načinu razdeljevanja racioniranih industrijskih proizvodov potrošnikom in o načinu izdajanja in postopanja z nakaznicami za industrijske proizvode v Ljudski republiki Sloveniji, 20. september 1946.

396 Glej: priloga navodil št. 1, spisek predmetov, ki se bodo izdali potrošnikom na nakaznico na industrijske proizvode in način prodaje teh predmetov.

bivalstva v potrošniške razrede,³⁹⁷ ki je potrošnike razdelila v šest razredov: osnovni razred potrošnikov; delavci in "z njimi izenačene osebe", ki so se delili na 3 razrede, glede na vrsto gospodarske panoge, ustanove ali organizacije, izobrazbo, pomembnost ali težavnost dela;³⁹⁸ otroci, ki so se delili po starosti, tako da so en razred tvorili otroci do dveh let, drugega pa tisti od 2 do 14 let.

V skladu s to odredbo in na predlog GO ESZDNS, je MTP LRS 20. oktobra 1946 objavilo začasno razvrstitev prebivalstva v potrošniške razrede, ki je delila potrošnike v tri kategorije: v prvo so spadali težki delavci (TD), v drugo srednji delavci (SD), v tretjo pa lahki delavci (LD).³⁹⁹ Potrošniki, ki so spadali v kategorijo I. (TD) so prejeli dodatno živilsko nakaznico za težke delavce, tisti, ki so spadali v kategorijo II. (SD) so dobili dodatno nakaznico za srednje delavce, uvrščeni v kategorijo III. (LD) pa dodatno nakaznico za lahke delavce. Osebe, ki so bile uvrščene v posamezne razrede, so morale krajevni ali ulični ljudskemu odboru v kraju svojega stalnega prebivališča predložiti potrošniško potrdilo, potrjeno od podjetja in sindikalne organizacije. Prijave s potrdili je moral krajevni oziroma ulični ljudski odbor najkasneje do 25. v mesecu predložiti okrajnemu ljudskemu odboru. Ta mu je dostavil ustrezno število živilskih nakaznic, ki jih je krajevni oziroma ulični odbor razdelil tistim osebam, ki so predložila potrošniška potrdila.

Na podlagi uredbe o načrtnem razdeljevanju in potrošnji blaga iz maja 1945 je izšel tudi pravilnik o potrošniških listih za preskrbo z racioniranimi živili in drugimi gospodinjskimi potrebščinami z dne 3. septembra 1946.⁴⁰⁰ Potrošniške liste po določilih tega pravilnika so dobili: prebivalci tistih mest in industrijskih krajev, ki jih je določil minister za trgovino in preskrbo FLRJ na predlog republiških ministrov; delavci in nameščenci (tudi njihovi družinski člani), zaposleni v podjetjih zveznega značaja ali v podjetjih "važnejšega pomena"; državni uslužbenci in njihovi družinski člani, ne glede na kraj bivanja, če je tako odločil republiški minister za trgovino in preskrbo (čl. 2). Potrošniški listi so bili sestavljeni

397 UL FLRJ št. 76/1946.

398 Na primer: rudarski delavci, zaposleni pri osnovnem proizvodnem postopku so spadali v prvi razred, vsi drugi delavci, ki so se ukvarjali s pomožnimi deli pa v drugi razred, razen če niso bili iz drugih razlogov, na primer zaradi izobrazbe, uvrščeni v prvi razred.

399 Priloga Slovenskega poročevalca, št. 246, 20. oktober 1946.

400 UL FLRJ št. 76/1946.

iz živilske nakaznice za preskrbo z racioniranimi živili glede na potrošniški razred in iz potrošniške knjižice za gospodinjstva (čl. 3). Preskrbo udarnikov je določalo navodilo o dopolnilnem preskrbovanju oseb, ki so bile razglašene za udarnike z dne 13. maja 1946.⁴⁰¹ Tudi način preskrbovanja v času dopustov so v letih 1946 in 1947 urejali posebni pravilniki in sicer: pravilnika o preskrbi z živili obiskovalcev turističnih, klimatskih in kopaliških krajev z dne 25. maja 1946 in 30. julija 1946⁴⁰² ter pravilnik o preskrbi obiskovalcev turističnih, klimatičnih in kopaliških krajev z življenjskimi potrebščinami v turistični sezoni 1947 z dne 4. aprila 1947.⁴⁰³ Posebni zakonski predpisi so urejali tudi preskrbo kmetov⁴⁰⁴ in delavcev, ki so opravljali specifična ali izjemno težka dela.⁴⁰⁵

Ta dokaj zapleten sistem preskrbe je ostal v veljavi vse do leta 1948. Uredba o preskrbi prebivalstva z dne 10. februarja 1948,⁴⁰⁶ ki je nastala kot posledica spremenjenih gospodarskih razmer po uvedbi petletnega gospodarskega načrta z namenom, da bi omogočila enakomerno preskrbo tako mestnega kot kmečkega prebivalstva z živili in z industrijskimi izdelki, oziroma "pravilno izmenjavo med industrijo in kmetijstvom" (uvod k uredbi), je uvedla naslednje načine preskrbovanja: z zagotovljeno preskrbo; s prodajo industrijskih izdelkov kmetom po nižjih enotnih cenah, ki je bila pogojena s prodajo kmetijskih pridelkov državi po določenih državnih cenah oziroma vezanih cenah;⁴⁰⁷ s posebno preskrbo kmetov v pasivnih in med vojno opustošenih krajih oziroma okoliših;⁴⁰⁸ z nakupom in prodajo na prostem trgu (čl. 1). Na podlagi uredbe o preskrbi prebivalstva in po predlogu ministra za trgovino in preskrbo FLRJ

401 UL FLRJ št. 40/1946.

402 UL FLRJ št. 44/1946 in UL FLRJ št. 62/1946.

403 UL FLRJ št. 32/1947.

404 Na primer: odredba o ugodnostih kmetov pridelovalcev in drugih imetnikov žit pridelka 1946. leta pri preskrbi z racioniranimi industrijskimi izdelki z dne 26. junija 1946 (UL FLRJ št. 53/1946).

405 Na primer: odredba o obvezni preskrbi delavcev v oddelkih z visoko temperaturo z gazirano sladko vodo z dne 30. aprila 1947 (UL FLRJ št. 40/1947).

406 UL FLRJ št. 12/1948. Glej tudi: popravek uredbe (UL FLRJ št. 14/1948) in potrditev uredbe (UL FLRJ št. 38/1948).

407 Ta prodaja je bila podrobneje določena z uredbo o prodaji kmetijskih pridelkov, povezani s pravico do nakupa določenih industrijskih izdelkov po nižjih enotnih cenah z dne 20. februarja 1948 (UL FLRJ št. 12/1948).

408 Ta preskrba je bila natančneje določena z uredbo o preskrbi kmetov v pasivnih in med vojno opustošenih krajih z dne 10. februarja 1948 (UL FLRJ št. 12/1948).

je zvezna vlada določila tiste osebe, ki jim je bilo treba zagotoviti preskrbo z določenimi živili in industrijskimi izdelki,⁴⁰⁹ med katere so bili uvrščeni: delavci, nameščenci in uslužbenci, ki so bili v najemnem delovnem razmerju in obvezno zavarovani pri DZSZ, osebe "prostega poklica" (zdravniki, odvetniki ipd.), vajenci, osebni in družinski upokojenci, znanstveniki in umetniki, gmotno nepreskrbljene osebe, ki so bile pridobitno nesposobne, samohranilke z večimi otroci izpod 16 let starosti, osebe, ki so prejemale podpore socialnega zavarovanja, obrtniki, duhovniki, študenti, učenci srednjih in strokovnih šol, osebe, ki so same vodile trgovske ali gostinske obrate v tistih krajih, kjer se ni bilo mogoče preskrbovati z živili iz lokalnih virov, družinski člani zgoraj naštetih kategorij prebivalstva in vsi otroci do 14. leta starosti iz krajev, kjer se ni bilo mogoče preskrbovati z živili iz lokalnih virov.⁴¹⁰

Potrošniki, ki so bili vključeni v sistem zagotovljene preskrbe, so bili glede na starost, težo dela, delovne pogoje, pomembnost in vrsto poklica, razvrščeni v več potrošniških razredov.⁴¹¹ Preskrbovali so se lahko le na podlagi potrošniških nakaznic.⁴¹² Nakaznice t. i. "zvezne zagotovljene preskrbe"⁴¹³ so bile enotne za vso državo, republiški ministri za trgovino in preskrbo pa so določili predmete "republiške zagotovljene preskrbe". Potrošniške nakaznice so izdajali pristojni ljudski odbori na podlagi seznama potrošnikov. Delile so se na: osnovne (za živila, tekstil in obutev), dodatne (za bolnike, ki se niso zdravili v bolnicah, za nosečnice, udarnike, novatorje, racionalizatorje itd.) in turistične.⁴¹⁴ Vsi prebivalci FLRJ so se

409 Odredba o določitvi potrošnikov, ki jim je zagotovljena preskrba z dne 10. februarja 1948 (UL FLRJ št. 12/1948).

410 Odločba o določitvi krajev, v katerih se ni mogoče preskrbovati iz lokalnih virov z dne 14. februarja 1948 (UL FLRJ št. 14/1948). Za take kraje so bila v LRS proglašena le naslednja mesta: Ljubljana, Maribor, Celje, Solkan in Sežana.

411 Navodilo o razvrstitvi potrošnikov v potrošniške razrede z dne 10. februarja 1948 (UL FLRJ št. 12/1948).

412 Pravilnik o potrošniških nakaznicah z dne 10. februarja 1948 (UL FLRJ št. 12/1948) in pravilnik o potrošniških nakaznicah z dne 19. marca 1949 (UL FLRJ št. 26/1949).

413 Odločba o določitvi predmetov, ki spadajo v zvezno zagotovljeno preskrbo z dne 10. februarja 1948 (UL FLRJ št. 12/1948).

414 Navodilo o preskrbi obiskovalcev turističnih, klimatičnih in kopaliških krajev z zagotovljenimi živili v turistični sezoni 1948 z dne 26. marca 1948 (UL FLRJ št. 26/1948) in navodilo o izrabi osnovnih (rednih) potrošniških nakaznic za živila v turističnih, klimatičnih in kopaliških krajih v turistični sezoni 1948 z dne 17. maja 1948 (UL FLRJ št. 47/1948).

lahko preskrbovali tudi na "prostem trgu". V prosti prodaji so bili kmetijski pridelki, ki so jih kmetje pridelovali, zadruga, državna podjetja ali s posebnimi predpisi pooblaščen zasebniki prodajali po tržnih cenah in nekateri industrijski izdelki. Vrsto in cene teh proizvodov je določila vlada FLRJ ali kakšen drug pooblaščen organ, prodajali pa so se po t. i. državnih oziroma višjih enotnih cenah.⁴¹⁵

Na podlagi uredbe o preskrbi prebivalstva z dne 20. 2. 1948 je v letu 1949 izšla še cela vrsta zakonskih predpisov, ki pa niso pomenili kakšnih bistvenih sprememb dotedanjega preskrbovalnega sistema. Ta se je začel spreminjati šele dosti kasneje, med drugim z uredbo o denarnem nadomestilu namesto živilskih bonov z dne 25. oktobra 1951,⁴¹⁶ ki jo je zvezna vlada izdala na podlagi 1. člena zakona o pooblastitvi vlade FLRJ za uvedbo novega plačilnega sistema in drugih gospodarskih ukrepov za pripravo novega planskega in finančnega sistema z dne 2. oktobra 1951⁴¹⁷ in z uredbo o odpravi industrijskih bonov z dne 18. novembra 1952,⁴¹⁸ ki jo je izdala zvezna vlada na podlagi zakona o pooblastitvi vlade FLRJ za izdajanje uredb, s katerimi se gospodarska ureditev spravi v sklad z novim gospodarskim sistemom z dne 8. aprila 1952 (čl.1).⁴¹⁹

b) Vloga sindikatov v splošnem sistemu preskrbe

V Sloveniji je preskrbo prebivalstva z življenjskimi potrebščinami, predvsem z žvili, organiziral bivši Banovinski prehranjevalni zavod, ustanovljen z uredbo o ustanovitvi banovinskega prehranjevalnega zavoda v Ljubljani z dne 5. oktobra 1940,⁴²⁰ ki se je po italijanski okupaciji preimenoval v Pokrajinski prehranjevalni zavod "PREVOD", z uredbo Ministrstva za trgovino in preskrbo NVS z dne 9. oktobra 1945 pa v Nabavljalni zavod Slovenije "NAVOD" v Ljubljani.⁴²¹ Zavod je deloval

415 Uredba o preskrbi prebivalstva z dne 20. februarja 1948 /čl.8/ (UL FLRJ št. 12/1948).

416 UL FLRJ št. 48/1951.

417 UL FLRJ št. 44/1951.

418 UL FLRJ št. 56/1952.

419 UL FLRJ št. 19/1952.

420 Službeni list Kraljevske banske uprave Dravske banovine št. 81/1940.

421 Uredba o Nabavljalnem zavodu Slovenije "NAVOD - u" v Ljubljani (UL SNOS in NVS št. 44/1945). Z odločbo vlade LRS z dne 30. avgusta 1946 (UL LRS št. 58/1946), je bila uredba prilagojena določbam splošnega zakona o državnih gospodarskih podjetjih z dne 24. julija 1946 (UL FLRJ št. 62/1946).

pod vrhovnim vodstvom in nadzorom ministra za trgovino in preskrbo, ki je imenoval tudi njegovega predsednika.

Nova oblast je sicer zamenjala vodstvo zavoda, obdržala pa "star in dobro izgrajen aparat", s čimer je bilo omogočeno nadaljnje delovanje že uveljavljenega načina preskrbe. Racionirane življenjske potrebščine je lahko od pridelovalcev oziroma proizvajalcev kupoval le NAVOD. Delili so jih krajevni ljudski odbori kot predstavniki ljudske oblasti na podlagi živilskih nakaznic s pomočjo obstoječih privatnih in združenih trgovin, množične organizacije (sindikati, AFŽ ipd.) pa so morale skrbeti predvsem zato, da je razdeljevanje pravilno potekalo. Vse to pa je po mnenju GO ESZDNS zahtevalo "veliko samodisciplino prebivalstva, budno javno kontrolo" in "dobro administracijo", zaradi česar je odsvetoval uvedbo takega preskrbovalnega sistema v vsej državi: "Za beograjske prilike od tega sistema ne morete mnogo porabiti, ker se, kolikor nam je znano, niti nemški aparat razdeljevanja hrane ni obnesel".⁴²²

Sicer pa je bila preskrba tudi v Sloveniji vse prej kot zadovoljiva, kar je razvidno iz celotnega delovanja referata za socialno zaščito, ki je bil v okviru Glavnega odbora zadolžen tudi za to področje. O problemih, ki so jih opazali ob obiskih posameznih podjetij in krajev, oziroma so jih z njimi seznanile sindikalne podružnice, so člani referata obveščali vse za preskrbo pristojne organe. Tako so se pri ministrstvih za trgovino in preskrbo, industrijo in rudarstvo ter socialno politiko, zavzemali za boljšo preskrbo trboveljskih rudarjev in industrijskih delavcev z Jesenic, ki zaradi pomanjkljive ali neustrezne obleke in obutve ter zaradi slabe prehrane niso mogli dobro opravljati svojega dela.⁴²³ Posredovali so tudi za čimprejšnjo dobavo čevljev osebju Narodnega gledališča v Ljubljani, "ker prehlajen pevec ali dramski igralec ne more nastopiti".⁴²⁴

422 AS, RS ZSS, škatla 3, spis št. 61 (966), dopis GO ESZDNS Glavnemu odboru ESZDNJ, 12. oktober 1945.

423 AS, RS ZSS, škatla 1, spis št. 33 (136), dopis GO ESZDNS Ministrstvu za trgovino in preskrbo NVS z dne 5. junija 1945, pripravljalnemu odboru ESZDN pri Trboveljski premogokopni družbi z dne 23. junija 1945, okrožnemu iniciativnemu odboru ESZDN v Celju z dne 9. julija 1945, dopisa Ministrstva za trgovino in preskrbo NVS Glavnemu odboru ESZDNS z dne 18. junija 1945 in 19. julija 1945 ter spis št. 67 (247), dopis GO ESZDNS podružnicam Zveze delavcev in nameščencev rudarske industrije z dne 3. julija 1945.

424 AS, RS ZSS, škatla 4, spis št. 46 (1289), dopis GO ESZDNS Ministrstvu za industrijo in rudarstvo NVS, 5. december 1945.

Sindikalna podružnica pri Finančni direkciji v Ljubljani pa je na GO ESZDNS naslovila prošnjo, da "na pristojnem mestu izposluje" prepoved nabave vseh predmetov, zlasti racioniranih, za uslužbence posameznih ministrstev, saj se "s tem ustvarja in podpira sektaštvo, privilegira poedine stroke in posameznike na škodo skupnosti, kar rodi upravičeno nevoljo in nergaštvo." Kot obrazložitev svoje zahteve je navedla, da si želi prosvetno ministrstvo pridobiti pri denarnih zavodih brezobrestno posojilo v višini 100.000 din za nabavo drv, medu in krompirja, da je ministrstvo za trgovino in preskrbo razdelilo med svoje uslužbence več plaščev in zračnic za kolesa, nalivnih peres, perila itd. Poleg tega je zgoraj omenjena podružnica zahtevala, "da se ugotovi, koliko je na tem resnice, da so uslužbenci ministrstva za lokalni promet napravili brezplačen izlet Ljubljana - Koper."⁴²⁵ GO je zaprosil predsedstvo NVS, da preveri utemeljenost obtožb in po potrebi tudi ustrezno ukrepa.⁴²⁶ Iz gradiva ni razvidno, če je predsedstvo kakorkoli ukrepalo, ohranjen je le dopis Ministrstva za lokalni promet NVS, ki je odgovoril le na zadnje vprašanje podružnice finančnih uslužbencev, in sicer takole: "Pred otvoritvijo vsake novo postavljene avtobusne proge je potrebno, da se ugotovi izdržljivost avtobusa na novi progi in ugotovi pravilen vozni čas. Isti slučaj je bil, ko je avtobus na novo otvorjeni progi Ljubljana - Koper vršil poizkušno vožnjo. Ker mora biti avtobus polno obremenjen, so to priliko porabili uslužbenci Ministrstva za lokalni promet in se udeležili popolnoma iz tehničnih vidikov te vožnje v Koper."⁴²⁷

Čeprav intervencije sindikalnih organizacij niso bile vedno uspešne, pa naj bi vseeno uspele doseči, da so delavci v letu 1945 prejeli 33.779 parov delovnih čevljev, 5500 kg usnja, 6353 delovnih oblek, 31.614 kg starega blaga, ki ga je poslala UNRRA, 400.000 m blaga za perilo in 8000 m blaga za delovne obleke.⁴²⁸ Čeprav je bilo sprva zamišljeno, da naj se sindikalne organizacije z razdeljevanjem sicer ne bi neposredno ukvarjale, pa so jih vedno hujši problemi očitno le prisilili k takemu ravnanju.

425 AS, RS ZSS, škatla 3, spis št. 36 (803), dopis podružnice Zveze finančnih uslužbencev Jugoslavije št. 2 (pri finančni direkciji v Ljubljani) Glavnemu odboru ESZDNS, 12. september 1945.

426 AS, RS ZSS, škatla 3, spis št. 36 (803), dopis GO ESZDNS predsedstvu NVS, 14. september 1945.

427 AS, RS ZSS, škatla 3, spis št. 36 (803), dopis Ministrstva za lokalni promet NVS Glavnemu odboru ESZDNS, 2. oktober 1945.

428 AS, RS ZSS, knjiga 12 (13), poročilo o delu GO ESZDNS za leto 1945.

Na eni od sej GO ESZDNS so na primer sklenili, da morajo tajniki strokovnih zvez razdeliti najpotrebnejšim delavcem 50.000 kg moke.⁴²⁹

V letu 1946 je bil pri GO ESZDNS ustanovljen sektor za preskrbo in zadružništvo, ki pa ni imel stalnega referenta. Zato je svoje naloge opravljal le občasno, glede na razpoložljivo delovno silo, čeprav dolžnosti ni bilo manj kot v prejšnjem letu.⁴³⁰ Za pravično razdeljevanje hrane in pravilno kategorizacijo delavcev po teži dela so bile namreč poleg uprav podjetij materialno in moralno odgovorne tudi sindikalne organizacije. Te so si najbolj prizadevale zato, da bi bili "zadostne prehrane" deležni vsaj tisti delavci, ki so bili zaposleni pri "najvažnejših delih za obnovo" (rudarji, kovinarji, železničarji ipd.). V Sloveniji, kjer niso uvedli potrošniških knjižic, je bilo vse racionirane življenjske potrebščine mogoče nabaviti le na podlagi nakaznic.⁴³¹ Število tistih, ki so bili upravičeni do prejema teh nakaznic, pa se je v tem letu izredno povečalo, predvsem zato, ker so zaposlili veliko novih delavcev, zlasti v kovinski in gradbeni industriji ter rudarstvu. Zaradi tega kontingent prehrabnenih izdelkov, namenjen Sloveniji, nikakor ni več zadoščal.⁴³²

Prav tako je primanjkovalo tudi industrijskih izdelkov. GO ESS je s pomočjo Centralnega odbora ESJ dosegel, da je zvezno ministrstvo za preskrbo dodelilo Sloveniji večje količine gum in zračnic za kolesa, ki so jih slovenski delavci "v zelo velikem številu uporabljali". Glavnemu odboru naj bi uspelo nabaviti tudi večje število delovnih čevljev in blaga za delovne obleke, ki so ga razdelile sindikalne podružnice, in sicer 45.000 parov čevljev in skoraj milijon metrov tekstilnega blaga. Za boljšo preskrbo svojih članov so se zavemale tudi posamezne strokovne zveze, ki so se bolj ali manj uspešno povezovale z lokalnimi oblastnimi organi. Tako so na primer podružnice zveze delavcev in nameščencev rudarske industrije nabavile 45.690 m tekstilnega blaga, organizacije splošne zveze pa le 25, podružnice zveze delavcev in nameščencev grafične industrije 222.900 kg hrane, finančni uslužbenci pa le 14.⁴³³

429 AS, RS ZSS, knjiga 8 (9), zapisnik seje GO ESZDNS, 18. julij 1945.

430 AS, RS ZSS, knjiga 13 (14), poročilo o delu GO ESS za leto 1946.

431 AS, RS ZSS, škatla 11, mapa 2, dopis GO ESZDNS Glavnemu odboru ESZDNJ, 23. februar 1946.

432 AS, RS ZSS, knjiga 13 (14), poročilo o delu GO ESS za leto 1946 in škatla 113, mapa 2, poročilo GO ZSS o delu za obdobje od 1. do 2. kongresa.

433 AS, RS ZSS, knjiga 13 (14), poročilo o delu GO ESS za leto 1946.

Probleme, povezane s preskrbo, je obravnaval tudi 4. plenum CO ESJ od 16. do 18. novembra 1946 v Beogradu, ki je sklenil, da morajo vsi sindikalni organi ustanoviti komisije za preskrbo in stanovanja. Referenti teh komisij pri sindikalnih svetih naj bi z okrajnimi ljudskimi odbori sodelovali pri dodeljevanju obstoječih kontingentov življenjskih potrebščin posameznim krajevnim odborom, tako sindikalne organizacije kot njihovi člani pa bi morali posvetiti več pozornosti pravičnemu in hitremu preskrbovanju ter voditi "neizprosno borbo proti protekcionizmu in korupciji".⁴³⁴

Oddelek Glavnega odbora ESS, ki je bil v letu 1947 zadolžen za preskrbo, stanovanja in združništvo, se je že v prvih mesecih soočil z mnogimi problemi. Ministrstvo za trgovino in preskrbo FLRJ ni priznalo dejanskega "mesečnega porasta" delavcev v Sloveniji in ni hotelo odobriti celotnega števila na območju LRS izdanih živilskih nakaznic (od 227.828 v februarju izdanih dodatnih nakaznic jih je na primer priznalo le 169.254), zato je bilo treba zmanjševati predpisane obroke hrane. Pomanjkanje je bilo najbolj opazno v večjih industrijskih centrih, kjer si delavci niso mogli priskrbeti niti fižola in krompirja za ozimnico, primanjkovalo je tudi sladkorja in maščob, mesa pa skorajda ni bilo mogoče dobiti, čeprav naj bi bilo število živalskih kož enako tistemu izpred leta 1941. Po mnenju Glavnega odbora je tako stanje povzročilo "ozkosrčno" izvajanje zakonskih predpisov o "prostih presežkih", zaradi česar kmetje niso bili ustrezno stimulirani, to pa je "zaviralo dovoz mesa na tržišča". Slaba preskrba je negativno vplivala tudi na delovni elan težkih delavcev in udarnikov, ki si kljub boljši plači niso mogli nabaviti "tečne mesne prehrane", po ukinitvi pomoči UNRRE pa se je stanje še poslabšalo. Ministrstvo za trgovino in preskrbo LRS je pomanjkljivosti v prehrani skušalo omiliti s posebnimi dodatki živil, ki so jih dodeljevali predvsem težkim delavcem.⁴³⁵

Problematična je bila tudi preskrba z racioniranimi industrijskimi izdelki, zlasti z obleko in obutvijo, saj 70% delavcev, med katerimi so bili tudi udarniki, ni moglo realizirati svojih potrošniških nakaznic. Zato je prišlo do hude borbe za t. i. "izventržno industrijsko blago". Podjetja, ki naj bi poskrbela za razdelitev tega blaga, niso opravila svojega dela, vse

434 Delavska enotnost, št. 52, 27. december 1946, Preskrba delavcev z življenjskimi potrebščinami.

435 AS, RS ZSS, knjiga 14 (15), poročilo o delu GO ESS za leto 1947.

breme distribucije pa so morali prevzeti sindikati, čeprav naj bi praviloma le pomagali pri izdelavi razdelilnikov in organizirali "množično kontrolo". Zaradi vsega tega je trpelo osnovno sindikalno delo. "Vsled nezadostnega in neizvežbanega aparata" so "nastajale pri delitvi še razne neizbežne pogreške", vsa kritika pa je bila usmerjena le na sindikalne orgnizacije, čeprav so bile te "krive" le v toliko, da so prevzele tisto delo, za katerega "pravi distribucijski aparat in uprave podjetij niso pokazale zadostnega interesa in gibčnosti". Kljub vsem prizadevanjem pa je GO ESS ob koncu leta ugotovil, da je bilo v letu 1947 razdeljenih le 30% od načrtovanih delovnih čevljev, 70% delovnih oblek, 25% gumijastih škornjev, medtem ko je bil plan predvidenega perila, nogavic, brisač, predpasnikov in podobnega blaga stoprocentno realiziran. Dodatne težave je povzročala še slaba kvaliteta nekaterih izdelkov, saj so delovni čevlji "zdržali" le nekaj mesecev, zaradi pomanjkanja žeblicev in sukanca pa jih kljub dodatni dobavi usnja ni bilo mogoče popraviti.⁴³⁶

Zaradi vseh zgoraj opisanih problemov ni nič čudnega, da je bila preskrba marsikdaj glavna tema sestankov in konferenc, ki so jih organizirale sindikalne organizacije. Zato so jim večkrat očitali "pravi duh ekonomizma".⁴³⁷ Skrb za izboljšanje ekonomskega položaja delavcev je bila sicer vsakodnevna naloga jugoslovanskih sindikatov, vendar pa ne bi smela "niti za hip ogroziti in zavreti" gospodarskega razvoja države, zaradi česar so bili sindikalni funkcionarji večkrat v negotovosti: nekateri so se borili le za povečanje plač in zagotovitev raznih "priboljškov", medtem ko so drugi "naravnost žandarsko bdeli nad delavci", ki se niso smeli nad čimerkoli pritožiti ali zahtevati boljših delovnih pogojev, pa če so bili ti še tako slabi.⁴³⁸ Vendar pa so se pogledi na pomen ekonomskega položaja delavskega razreda v letu 1947 že začeli počasi spreminjati. Marca 1947 je tedanji predsednik GO ESS, Tone Dolinšek, v Delavski enotnosti še takole zapisal: "Ekonomizem in oportunizem nekaterih starih marksistov sta v praksi nerganje proti nizkim plačam, kritiziranje preskrbe, razpravljanje o dodatkih ter čitanje socialne zakonodaje in jo krivo tolmačiti. Tako zapadajo, ker bistva uredb ne razumejo, v enostranski ekonomizem, kar je škodljivo našemu razvoju." Rešitev je videl le v na-

436 AS, RS ZSS, knjiga 14 (15), poročilo o delu GO ESS za leto 1947.

437 Prav tam. Več o tem glej v poglavju Vloga slovenskih sindikalnih organizacij v obdobju 1945 - 1950.

438 Delavska enotnost, št. 8, 22. februar 1946, str. 1, Za utrditev sindikalnih organizacij (avtor članka je član CO ESJ Ivan Božičević).

tančnem izpolnjevanju plana: "Vse težkoče v preskrbi in osebni udobnosti so drugovrstne važnosti. Uresničimo najprvo gospodarski načrt - pa ne bo nobenih takih skrbi več!"⁴³⁹ Bistveno drugačen odnos do teh vprašanj pa je pokazal organizacijski sekretar CO ESJ, Ivan Božičević, ki je na 2. plenumu GO ESS julija 1947 izjavil, da se sindikati ne bi smeli zavzemati le za povečanje proizvodnje, pri tem pa pozabljati na osnovne potrebe delavcev, ki upravičeno želijo po dveh letih življenja v novi državi videti tudi konkretne posledice NOB in svojega dela. Kritiziral je tako vlado kot sindikalne organizacije, ki za izboljšanje ekonomskega položaja delovnega človeka niso dovolj storile, saj: "Danes se ne more več reči: počakaj. Če ni, delavci razumejo, vedo, da čakajo tudi drugi, da nimajo vsi. Če pa delavci vedo, da npr. v Ljubljani ležijo v magazinu stvari (čevlji), oni v rudniku na delu pa jih nimajo, se upravičeno razburjajo, ker vidijo, da tu ne gre za vprašanje pomanjkanja, ampak da gre tu le za brezbriznost".⁴⁴⁰ Nekateri udeleženci plenuma pa so opozorili tudi na povsem konkretne napake. Predstavnik zveze živilske industrije iz Maribora je na primer povedal tole: "Če pogledamo, kako je naša komisija odkupila koruzo oziroma žito, in kakšen kruh smo imeli mi oziroma naši otroci, vidimo, mnoge nepravilnosti. Windišmlin je v mesecu imel 26 vagonov koruze, Francov mlin pa 56 vagonov in prišla je prepoved, da se ne sme več nadalje mleti. Tako je ostala koruza natrpana v skladišču, se ogrela, da delavci, ki so jo premetavali so komaj zdržali vsled vročine vnete koruze, ki je ležala na kupih. Kako bo iz te koruze zdrav kruh? Mi koruze nismo vrgli proč, ampak jo dali v zdrav promet. Peki so se pritoževali tudi da je moka nezdrava, posebno za otroke, kakor tudi za človeka, ki težko dela. Zato prosimo, da bi načrtna komisija pravilno odelila odjemanje koruze od proizvajalcev, da je zrno dovolj zrelo in da se vskladišči suho in ne vlažno."⁴⁴¹ Drugi plenum je v zvezi s preskrbo sprejel naslednji sklep: "Ker se z razširitvijo naše industrije z vsakodnevnim dviganjem našega gospodarstva izboljšuje bogastvo naše države bomo obenem stremeli za hitro in pravilno distribucijo, da se bo postopoma izboljševalo materialno stanje delavstva. Kjerkoli se bodo v pre-

439 Delavska enotnost, št. 11, 14. marec 1947, str. 2, O važnih stvareh z občnega zbora kovinarske podružnice Jesenice - Javornik.

440 AS, RS ZSS, knjiga 4 (4), zapisnik 2. plenuma GO ESS, 12. in 13. julij 1947. Glej tudi Delavska enotnost, št. 29, 18. julij 1947, str. 2 - 4, Gospodarski načrt in naloge sindikatov (referat člana GO Martina Greifa na 2. plenumu GO ESS).

441 AS, RS ZSS, knjiga 4 (4), zapisnik 2. plenuma GO ESS, 12. in 13. julij 1947.

skrbi pojavile napake, se bomo proti takim pojavom brezobzirno borili in odstranjevali neodgovorne elemente iz takih položajev."⁴⁴²

Še bolj se je način razmišljanja spremenil v naslednjem letu, o čemer pričajo besede novega predsednika GO ESS Janka Rudolfa na 3. plenu-mu slovenskih sindikatov: "Prav letos, ko se pred sindikalne organizacije postavljajo odgovorne naloge v izvrševanju plana, v borbi za znižanje proizvodnih stroškov, za skrajno racionaliziranje dela in delovne sile, za vsestransko štednjo, je nujno, da sindikalne organizacije posvečajo mnogo skrbi za človeka. Prav skrb za človeka, za njegovo prehrano, za obleko itd., skratka za vse tisto, kar je v današnjih pogojih posamezniku možno nuditi in kar mu pod temi pogoji tudi gre. Prav to vprašanje je treba zaostriti v naših sindikalnih organizacijah. Popolnoma napačno je mnenje, ki se ponekod pojavlja pri naših aktivistih, da je vsaka stvar, ki se nanaša na preskrbo, ekonomizem. Nasprotno, prav s tem, če bomo dosledno reševali problem preskrbe v celoti in se ne bomo omejevali samo na eventuelne intervencije, bomo problem preskrbe tudi rešili. S tem pa bomo tudi že v naprej onemogočili delo vsem tistim demagogom, ki skušajo izkoriščati objektivne težave in slabosti v preskrbi za to, da bi iz tega ustvarjali nezadovoljstvo med delavci".⁴⁴³

Novi zakonski predpisi, ki so izšli v letu 1948,⁴⁴⁴ so uvedli nov sistem preskrbovanja, ki naj bi s t. i. načinom zagotovljene ali zajamčene preskrbe potrošnikom omogočil nabavo večje količine dotedaj dokaj strogo racioniranih življenjskih potrebščin, kmetovalci pa so dobili možnost nakupa industrijskih izdelkov po "nižjih enotnih cenah", če so bili tudi sami pripravljeni prodati po takih cenah svoje pridelke državnim oziroma združnim odkupnim podjetjem. Spremenil naj bi se tudi odnos do kmeta, ki so ga do tedaj pogosto označevali kot "špekulanta", socialistično načelo, "kdor skupnosti več daje, sme od nje tudi več zahtevati", naj bi se uveljavilo tudi v kmetijstvu, vestno izpolnjevanje petletnega plana pa naj bi postopoma omogočilo odpravo "sistema nakaznic in racioniranega preskrbovanja".⁴⁴⁵

442 Prav tam. Sklepi 2. plenuma GO ESS so bili objavljeni tudi v: Delavska enotnost, št. 29, 18. julij 1947, str. 1.

443 AS, RS ZSS, knjiga 5 (5), Zapisnik 3. plenuma GO ESS, 26. in 27. junij 1948, Ljubljana. Govor Janka Rudolfa je bil objavljen tudi v: Delavska enotnost, št. 27, 2. julij 1948, str. 3 - 5.

444 Glej poglavje Zakonska ureditev preskrbe v obdobju 1945 - 1950.

445 Delavska enotnost, št. 10, 5. marec 1948, str. 7, Pomen in prednosti novih uredb o preskrbi.

Vendar pa se pričakovanja niso izpolnila. Sistem racionirane preskrbe je bil ukinjen šele več let kasneje,⁴⁴⁶ novi pravni predpisi pa tudi niso bistveno vplivali na boljšo preskrbo prebivalstva. Člani oddelka za preskrbo in stanovanja so namreč ob koncu leta ugotovili, da kljub novi zakonodaji in prizadevanjem sindikalnih organizacij (ustanavljanje komisij za preskrbo in stanovanja pri sindikalnih svetih in podružnicah, organiziranje konferenc z zastopniki sindikalnih organizacij, sodelovanje z ministrstvom za delo, za trgovino in preskrbo, s sekretariatom za gospodarsko koordinacijo pri predsedstvu vlade LRS ipd.) preskrba tudi v letu 1948 še ni bila zadovoljljiva. Živila so potrošniki največkrat prejeli z zamudo ali pa sploh ne, predvsem v prvih mesecih, največ nezadovoljstva pa je bilo zaradi nepravočasnega razdeljevanja koruze, ki je pomenila osnovno prehrano slovenskega delavca. Pogosto se je namreč dogajalo, da ljudski odbori zaradi slabih evidenc o potrošnikih niso prejeli zadostnega števila živilskih nakaznic. Nepravilnosti so se pojavljale tudi pri samem razdeljevanju, saj so živila večkrat najprej dostavili podeželskim okolišem in šele kasneje industrijskim središčem ipd. Največ težav so po mnenju GO ZSS zakrivili neodgovorni posamezniki in na njegovo zahtevo je bilo zamenjanih več uslužbencev Ministrstva za trgovino in preskrbo LRS, pa tudi nekaj "neprimernih ljudi na terenu".⁴⁴⁷

Tudi preskrba z industrijskimi izdelki, še zlasti s tekstilnimi izdelki in obutvijo, je bila slaba. Sistem racionirane preskrbe, ki je že v načelu omogočal le zadovoljitev najnujnejših potreb, je bil realiziran le 88 - odstotno, poleg tega pa je bila tudi izbira večkrat tako slaba, da si potrošniki z razpoložljivim blagom v določenem letnem času niso mogli kaj dosti pomagati. Sindikati so menili, da bi bilo treba najprej poskrbeti za ustrezno preskrbo tistih delavcev, ki so bili zaposleni v najpomembnejših gospodarskih podjetjih, čeprav so priznavali, da je bila preskrba nezadovoljljiva tudi v tistih krajih, ki niso veljali za industrijske.⁴⁴⁸

Stalno pomanjkanje delovne sile je povzročalo tudi velike težave pri oskrbi s kurivom, zato je GO organiziral t. i. akcijo za sečnjo drv, ki pa ni najbolje uspela, saj so od načrtovanih 110.000 kubičnih metrov posekali le 45.000. Vzrok je bil v tem, da se je akcija začela šele oktobra,

446 Glej poglavje Zakonska ureditev preskrbe v obdobju 1945 - 1950.

447 AS, RS ZSS, škatla 113, mapa 2, delovno poročilo oddelka za preskrbo in stanovanja pri GO ESS za leto 1948.

448 Prav tam.

problemi pa so se pojavljali tudi ob prevozu do potrošniških centrov, saj naj bi bila vsa drva predvidoma dostavljena šele marca naslednjega leta. Krivdo za neuspeh akcije je GO pripisal tako gozdnim gospodarstvom in oblastnim organom kot tudi sindikalnim organizacijam.⁴⁴⁹

Kako slaba je bila preskrba v resnici je najjasneje razvidno iz poročil nižjih sindikalnih organizacij, z nepravilnostmi pa so se neposredno seznanili tudi tisti predstavniki GO, ki so obiskali posamezne sindikalne svete in podružnice ter vzpostavili neposredne stike tako s sindikalnimi funkcionarji kot tudi s članstvom. V Ribnici so se na primer morali potrošniki postaviti v vrsto za meso že ob dveh zjutraj, a ga kljub temu niso dobili vsi. Včasih so prodajali tudi povsem neužitne prehrabene artikle, "smrdljivo" meso in pokvarjeno moko, največ razburjenja pa je povzročila "oficirska veselica", na kateri naj bi jedli vse vrste mesa in belega kruha, medtem ko delavci niso bili deležni niti desetih dekagramov mesa.⁴⁵⁰ Predstavnik GO, ki je v Radečah osebno preveril pritožbe zaradi slabe preskrbe, pa je ugotovil, da je tam zaradi neprimernih skladišč zgnilo 40 kg krompirja in da so potrošniki v tem kraju v resnici prejemali neužitno meso, po vsej verjetnosti "zaklano ovčetine iz Srbije", ki jo je dostavil okrajni ljudski odbor Trbovlje.⁴⁵¹ Še bolj neposredno pa je nezadovoljstvo delavcev izrazil zastopnik kurilnice železničarjev iz Zidanega mosta: "Pri nas v kurilnici je nemogoče dobiti še katerega za kakšno prostovoljno delo, radi tega, ker so delavci in nameščenci podhranjeni, vsak se zadere, žreti nam dajte, potem pa zahtevajte delo od nas. Prokletu dobro vedo delavci koliko žita in masti se je izvažalo v inozemstvo zato pa nam dobro vračajo, kakor izdajalska Albanija in Romunija. To se naj preneha enkrat, izvažalo se bo, ko bomo imeli doma zadosti. Kaj mislite, da ne vidimo izjem, ki se delajo prav v preskrbi in prehrani, eni dobijo več kot drugi."⁴⁵² Nič manj ogorčen ni bil tudi upokojeni železniški kurjač, ki je menil: "Kakšna enakopravnost je to, eni imajo lepe pokojnine drugi, ki smo garali pri najtežjih delih prejemamo miloščino, da nam ni

449 Prav tam.

450 AS, RS ZSS, škatla 69, mapa 5, iz poročila referentke GO ESS Anice Okršlarjeve, ki je obiskala KSS Ribnica, 20. avgust 1948.

451 AS, RS ZSS, škatla 69, mapa 2, poročilo Antona Urbiča "o sestankih po vprašanju II. tedna gozdarstva", avgust 1948.

452 Prav tam.

niti za živeti niti za umreti. Lahko bi se to izenačilo, vsi imamo želodce, vse je po starem, samo na oblasti so druge osebe."⁴⁵³

Udeleženci 1. kongresa ESJ oktobra 1948 so sicer sklenili, da morajo sindikalne organizacije pomagati oblastnim organom in gospodarskim vodstvom pri organizaciji boljše preskrbe, se zavzemati za prioriteto preskrbo mest in industrijskih centrov ter "razviti množično kontrolo in konstruktivno kritiko v borbi proti birokratizmu, škodljivstvu ter vsem slabostim in pomanjkljivostim v delu trgovinskega aparata",⁴⁵⁴ vendar pa so se napake pojavljale tudi v naslednjem letu. V prvih mesecih leta 1949 je prišlo do večjih nepravilnosti pri razdeljevanju živilskih nakaznic. Ministrstvo za trgovino in preskrbo LRS ter ljudski odbori niso pravočasno opravili revizije, zaradi česar je zvezno ministrstvo nakazalo premajhno število nakaznic. Še bolj problematično je bilo jeseni, ko naj bi nakaznice razdeljevali izključno le v skladu s številom načrtovane delovne sile, da bi se tako izognili vsakemu "nadplanskemu" zaposlovanju, vendar pa nekatera podjetja, ustanove, pa tudi marsikateri oblastni organi, te naloge niso vzeli dovolj resno. Tako je ministrstvo za gozdarstvo izpustilo iz seznama 2000 potrošnikov, ministrstvo za državne nabave o zaposlenih sploh ni vodilo evidence, pa tudi sindikalne organizacije, zadolžene za preverjanje seznamov tistih potrošnikov, ki so bili upravičeni do prejetja živilskih nakaznic, so večkrat malomarno opravljale svoje delo. Zaradi tega so morali delavci čakati na "reklamacijske nakaznice", ki pa so jih največkrat prejeli z veliko zamudo. Člani GO ZSS so zato občasno sodelovali v republiški komisiji za popis potrošnikov, Ministrstvu za trgovino in preskrbo LRS pa so pomagali pri reviziji živilskih nakaznic na terenu.⁴⁵⁵

Preskrba je bila v letu 1949 nasploh še izredno slaba. V začetku leta je primanjkovalo moke, čeprav je bilo žita dovolj. Mlin v Čakovcu ni uspel zmleti vsega žita, slovenski mlini pa iz neznanih razlogov tri mesece niso obratovali. GO je zato zaprosil CO za posredovanje pri zveznem ministrstvu za trgovino in preskrbo, "da se te nerednosti v pogledu pravočasne delitve moke odpravijo, v kolikor ni dejanskih objektivnih težav", saj naj bi tako stanje povzročalo poleg drugega tudi "veliko politično

453 Prav tam.

454 Delavska enotnost, št. 45, 5. november 1948, str. 2, Resolucija o neposrednih nalogah Enotnih sindikatov Jugoslavije.

455 AS, RS ZSS, knjiga 16 (17), poročilo o delu GO ZSS za leto 1949.

škodo."⁴⁵⁶ Aprila je prišlo do velikega pomanjkanja mleka v okviru zagotovljene preskrbe, saj ga v industrijskih centrih ni zadostovalo niti za dojenčke. Na predlog GO ZSS je Ministrstvo za trgovino in preskrbo LRS sklicalo konferenco, na kateri so se odločili za sprejem ostrejših ukrepov glede obvezne oddaje mleka, nakar se je preskrba z mlekom po mnenju GO izboljšala. Tudi dostava ozimnice ni potekala pravočasno, saj vse do novembra niti najvažnejša industrijska središča niso dobila načrtovanih količin jabolk, krompirja in zelenjave. Jabolk je bilo sicer dovolj, vendar je njihov odkup spadal v pristojnost ministrstva za državne nabave, ki delovnim kolektivom ni dovolilo, da bi si jabolka priskrbeli sami. Po posredovanju sindikatov in ministrstva za trgovino in preskrbo so od obveznega odkupa oprostili šest okrajev, kar pa ni zadoščalo za potrebe cele Slovenije. Tako so delavci marsikje ostali brez jabolk, ker odkupna podjetja niso zmogla opraviti vsega dela, kmetje pa so bili prisiljeni predelati velike količine tega sadja v alkoholne pijače. Dobro preskrbo z zelenjavo pa so si zagotovili prebivalci Ljubljane in Maribora, ker so organizirali posebne brigade, ki so odšle v Vojvodino in Makedonijo, kjer je bilo dovolj zelja, paradižnika in paprike.⁴⁵⁷ Jeseni pa je bila pomoč pri odkupu in distribuciji krompirja "za široko potrošnjo" ena izmed najvažnejših nalog sindikalnih organizacij. Posebno pomembno nalogo so imeli delavci s podeželja, zaradi česar jih je bilo treba primerno "politično usposobiti". Ti delavci naj bi namreč pazili, da kmetje ne bi "špekulirali" - skrivali zalog in se izognili obvezni oddaji, zato da bi lahko spomladi prodajali krompir po bistveno višjih cenah. Tako sindikalne kot tudi druge množične organizacije so morale nadzorovati tudi samo natovarjanje in raztovarjanje ter preprečevati nakladanje krompirja na vagone ali kamione z navadnimi vilami in lopatami, "ker se krompir rani in tako čez zimo gnije in se s tem povzroča velika škoda in to prav delavcem potrošnikom".⁴⁵⁸

Tudi v tem letu je izmed vseh industrijskih proizvodov, najbolj primanjkovalo obleke in obutve. Uprave podjetij se namreč niso ravnale po nasvetih trgovin, ki so opozarjale na potrebe potrošnikov glede na letne čase, tako da je bilo poleti večkrat na razpolago zimsko blago in obratno.

456 AS, RS ZSS, škatla 113, mapa 1, dopis GO ZSS Centralnemu odboru ZSJ, 10. februar 1949.

457 AS, RS ZSS, knjiga 16 (17), poročilo o delu GO ZSS za leto 1949.

458 AS, RS ZSS, knjiga 24 (26), okrožnica GO ZSS št. 49, 20. september 1949.

Proti koncu leta v okviru zagotovljene preskrbe skorajda ni bilo mogoče dobiti tekstilnega blaga, perila pa je bilo sicer dovolj, vendar je bila kvaliteta slaba, poleg tega pa so bile na razpolago le majhne številke. GO ZSS je večkrat opozoril ministrstvo za trgovino in preskrbo na dejstvo, da "se je dajalo v prosto prodajo najboljše blago in obutev, v zajamčeno prodajo pa najslabše kvalitete". Problem specialnih čevljev za rudarje in gozdarje se je pojavil že leta 1946, vendar ga do konca leta 1949 še niso uspeli rešiti. Kljub mnogim intervencijam GO so še vedno izdelovali nekovane delovne čevlje, zvezno ministrstvo za trgovino in preskrbo pa Sloveniji ni dostavilo načrtovanih količin mila, tako da ga ni bilo dovolj niti ta umivanje rudarjev, vsakršno posredovanje republiških organov pa je bilo neuspešno. Pač pa so v tem letu sindikalne organizacije uspele nabaviti in razdeliti 40.000 plaščev in zračnic za kolesa po nižjih cenah, pa tudi precej pohišta.⁴⁵⁹

Akcija za sečnjo drv se je v letu 1949 začela že julija, vendar pa plan kljub temu ni bil realiziran. Nekatera podjetja svojim delavcem niso dovolila sodelovati, ali pa so pošiljala le tiste z manjšo fizično močjo, predvsem ženske. Tudi gozdna gospodarstva niso pokazala dovolj razumevanja, saj delovnih brigad niso niti oskrbovala s hrano, niti jim niso zagotovila primernega orodja.⁴⁶⁰

Zaradi številnih nepravilnosti na področju preskrbe je GO ZSS ob koncu leta sklenil, da morajo biti vse osebe, zadolžene za delitev nakaznic, za svoje delo tudi osebno odgovorne. Sindikalne organizacije bi morale pomagati upravam podjetij pri sestavi točnih in s planom usklajenih seznamov potrošnikov, ob sodelovanju z oblastnimi organi pa preprečevati vsakršno samovoljo poverjeništev za trgovino in preskrbo pri okrajnih ljudskih odborih.⁴⁶¹ Kljub dobrim namenom pa se stanje na področju preskrbe prebivalstva tudi v letu 1950 še ni izboljšalo.⁴⁶²

459 AS, RS ZSS, knjiga 16 (17), poročilo o delu GO ZSS za leto 1949.

460 Prav tam.

461 AS, RS ZSS, knjiga 11 (12), zapisnik seje predsedstva GO ZSS, 26. november 1949.

462 Glej: AS, RS ZSS, knjiga 29, poročilo o delu GO ZSS za leto 1950.

2. NABAVNE IN PRODAJNE ZADRUGE (1945 - 1948)

Poleti 1945 je v Sloveniji delovalo veliko število različnih zadrug: kmetijske zadruge, v katerih se je aktivno udeleževalo kmečko prebivalstvo in t. i. mestne zadruge, ki so se delile na delavske in delavsko - obrtniške proizvodne zadruge, kreditne, hranilne in posojilne zadruge, pa tudi stanovanjske, električne, zdravstvene, prosvetne, zavarovalne in druge, vse pa so svoj značaj prilagodile splošni idejni usmerjenosti nove države.⁴⁶³

Ena izmed nalog novih sindikalnih organizacij je bila tudi podpiranje in razvijanje delavskega in nameščenskega združenega delovanja.⁴⁶⁴ GO ESZDNS se je zavzemal predvsem za ustanavljanje delavsko - nameščenjskih nabavno - prodajnih zadrug (t. i. konzumnih zadrug), ki naj bi one-mogočile vključevanje kakršnihkoli vmesnih posrednikov (prekupčevalcev) med proizvajalci in potrošniki. Zagotovile naj bi primerne cene življenjskih potrebščin, istočasno pa predstavljale tudi "šolo za množično vzgajanje gospodarskih ved", skratka bile naj bi v prvi vrsti nekakšen "regulator cen in učitelj gospodarskega znanja". Temeljile naj bi na načelih "notranje demokracije, kontrole in konstruktivne kritike", vključevati pa bi morale tako nove, mlade člane, zlasti ženske, "ki so za združno delovanje kakor ustvarjene, ker ima vsaka, zlasti gospodinja, mnogo izkušenj glede poznavanja blaga", kot tudi "stare zadrugarje", katerih izkušnje "so lahko prav tako koristne, kot agilnost in število novega članstva". Za strokovne organizacije je veljala "kategorična zapoved pomagati vsepovsod, da pride do ustanavljanja predvsem nabavno - prodajnih zadrug in vplivati na svoje članstvo, da postane njihov najagilnejši, najsolidnejši in najzvestejši njihov element". Sindikati naj bi sodelovali tudi pri oblikovanju združnih vodstev, skrbeli pa naj bi tudi zato, da "zadruge ne bi poslovale le za svoje člane, ampak za vse prebivalstvo v dotičnem kraju", pri čemer bi morali imeti glavno besedo delavci, saj naj bi zadruge pravzaprav ustanavljali prav zaradi zadovoljitve njihovih interesov.⁴⁶⁵

463 Delavska enotnost, št. 10, 21. julij, str. 4, Pomoč strokovnih organizacij zadrugarstvu.

464 AS, RS ZSS, knjiga 1 (1), zapisnik 1. kongresa ESZDNS, 23. - 25. september 1945, Ljubljana, pravila federalnega kongresa in glavnega odbora Enotnih strokovnih zvez (sindikato) delavcev in nameščencev Jugoslavije za Slovenijo (4. člen).

465 AS, RS ZSS, knjiga 8 (9), zapisnik seje GO ESZDNS, 18. julij 1945.

Zakonsko osnovo pa je zadružno gibanje dobilo šele s splošnim zakonom o zadrugah z dne 18. julija 1946,⁴⁶⁶ ki jih je opredelil kot "prosto-voljne gospodarske organizacije delovnega ljudstva, ki zaradi razvoja narodnega gospodarstva s skupnim delom povezujejo in pospešujejo kmetijsko gospodarstvo in obrtno dejavnost in razvijajo pobudo najširših ljudskih množic na deželi in v mestu pri organiziranju proizvodnje, preskrbe in razdeljevanja blaga" (čl. 1). Članstvo v zadrugah je bilo prosto-voljno (čl. 2). Delile so se na: nabavljalne in prodajne zadruge, ki so delovale na podeželju, ukvarjale pa so se s preskrbo svojih članov s "potrošnimi predmeti" in s proizvodjalnimi sredstvi, z zbiranjem kmetijskih pridelkov svojih članov zaradi skupne prodaje, poleg tega pa tudi s pridelovanjem, predelovanjem, varčevanjem in kreditiranjem; potrošniške zadruge, ki so bile namenjene preskrbovanju delavcev in uslužbencev s "potrošnimi predmeti"; proizvodjalne in predelovalne zadruge, ki so bile lahko obrtne ali kmečke; kmečke delovne zadruge, ki so se ukvarjale s "skupnim kmetijskim gospodarstvom"; kreditne zadruge, ki so bile lahko kmečke, delavske, uslužbenske ali obrtniške; stanovanjske zadruge; zdravstvene zadruge (čl. 5).

Do konca leta 1946 se je približno 30.262 članov sindikalnih organizacij vključilo v nabavno - prodajne zadruge (Naproze), ki pa po mnenju GO ESZDNS še niso zadovoljivo opravljale svojih nalog. Pogosto naj bi se namreč dogajalo, da zadruge niso nabavile za potrošnike najpomembnejših predmetov, ampak so se ukvarjale zgolj z razdeljevanjem racioniranega blaga, ki so jim ga nakazale njihove blagovne centrale ali pa ministrstvo za trgovino in preskrbo ob posredovanju Navoda. Potrošniki so zato večkrat ostali brez najnujnejših življenjskih potrebščin, čeprav bi jim jih zadruge sicer lahko priskrbele. Tako je na primer jeseni ostalo v Trbovljah in okoliških revirjih več kot 50% delavcev povsem po nepotrebnem brez krompirja.⁴⁶⁷

Naproze tudi v letu 1947 niso izpolnile pričakovanj, zato se je GO ESS zavzel za njihovo reorganizacijo.⁴⁶⁸ Pri poslovanju zadrug so se pojavljale tudi številne nepravilnosti: "Podeželske poslovalnice so se izrodile iz idealno zamišljenih nabavno - prodajnih zadrug v navadne 'štacune', v katere so se često vsidrali razni špekulanti in protiljudski elementi s sta-

466 UL FLRJ št. 59/1946. Glej tudi UL FLRJ št. 103/1946 (popravek zakona).

467 AS, RS ZSS, knjiga 13 (14), poročilo o delu GO ESS za leto 1946.

468 AS, RS ZSS, knjiga 10 (11), zapisnik seje IO GO ESS, 25. marec 1947.

rim profitariskim duhom. Nič boljše niso postale mestne poslovalnice, ki so se omejile predvsem na distribucijo potrošnih predmetov, katere jim je nakazoval državni grosistični sektor trgovine. Radi zanemarjenja in pomanjkljive vzgoje kadra so se tudi v mestnih poslovalnicah pojavljale grobe napake. Ponekod je cvetelo protekcionalstvo. Dogajalo se je, da so se mnogi racionirani predmeti prodajali 'od zadaj' ali pa 'izpod pulta', zaradi česar so združni člani večkrat raje kupovali pri privatnih trgovcih. Sindikalne podružnice so zato predlagale ustanovitev delavsko - nameščenskih zadrug pri podjetjih ali v njihovi neposredni bližini. Te naj bi delavcem, ki niso imeli časa za nakupovanje v pogosto oddaljenih Naprozah, olajšale nabavo tako racioniranih predmetov kot tudi tistih v "prosti prodaji".⁴⁶⁹ Tudi referenti za preskrbo pri sindikalnih organizacijah so na konferenci, ki jo je 23. marca 1947 organiziral GO ESS, ugotovili, da so zaradi "brezvestnega" in "špekulantskega" poslovanja mnogih Naproz ljudje izgubili zaupanje vanje, medtem ko naj bi privatni sektor "s svojo iniciativnostjo in podjetnostjo znal izvesti nad 50% celotnega trgovskega prometa skozi svoje roke." Zato so se zavzeli za ustanavljanje delavsko - nameščenskih zadrug, dotedanje Naproze pa bi bilo treba "reorganizirati in jim dati novo vsebino."⁴⁷⁰

Po reorganizaciji, katero so podprli tudi zastopniki ministrstva za trgovino in preskrbo ter ministrstva za delo, so začele delovati nove potrošniške zadruge z manjšim teritorialnim obsegom, ki so skrbele za preskrbo delavcev in nameščencev, nabavno - prodajne zadruge na vasi pa so bile zadolžene predvsem za odkup kmetijskih pridelkov.⁴⁷¹

V letu 1948 so glavno vlogo pri preskrbi delavcev sicer prevzele delavske preskrbovalnice,⁴⁷² vendar so se nekateri delavci še vedno preskrbovali v delavsko - nameščenskih zadrugah. Sindikalne podružnice so morale sindikalne svete redno obveščati o tem, v kolikšni meri so bili "obroki zvezne in republiške zajamčene preskrbe za delavce in njihove svojce realizirani", in sicer ne glede na to, če so se ti oskrbovali v delavski preskrbovalnici, zadrugi ali trgovini ljudskega odbora. Podatke o vseh

469 Delavska enotnost, št. 12, 21. marec 1947, str. 2, Nekaj misli o delavsko - nameščenskih zadrugah.

470 Delavska enotnost, št. 14, 4. april 1947, str. 2, Konferenca sindikalnih referentov za preskrbo in prehrano.

471 AS, RS ZSS, knjiga 14 (15), poročilo o delu GO ESS za leto 1947.

472 Njihovo dejavnost bomo predstavili v naslednjem poglavju.

opaženih nepravilnostih so bili sindikalni sveti dolžni posredovati Glavnemu odboru, ta pa jih je skupaj z Ministrstvom za trgovino in preskrbo LRS skušal odpraviti.⁴⁷³

Po zakonu o spremembah in dopolnitvah zakona o nacionalizaciji zasebnih gospodarskih podjetij z dne 28. aprila 1948,⁴⁷⁴ s katerim je bil "dejansko likvidiran privatni sektor trgovine", so postala prizadevanja sindikatov za boljše delovanje "socialistične trgovine" še aktualnejša. Kakšne nepravilnosti so se dogajale pri poslovanju teh trgovin in v kom so takratne oblasti videle krivce, pa je najbolj razvidno iz naslednjih besed predsednika slovenskih sindikatov, namenjenih udeležencem 3. plenuma GO ESS: "Lahko trdimo, da je ogromna večina vseh slabosti v naši trgovini predvsem subjektivnega značaja. Poleg neizkušenosti, imamo prav v državni in zadrugi trgovini še precej ljudi, ki tja ne spadajo in prav borba proti tem kapitalističnim ostankom v zadrugi in državni trgovini, proti ljudem starih profitarških tendenc, predvsem pa proti namernim saboterjem naše preskrbe, ki se še ponekod nahajajo, se mora v sindikalnih organizacijah do kraja zaostri." Omenil je tudi nekatere konkretne primere. Nameščenci okrajnega magazina v Slovenj Gradcu so si na primer prilastili tisto blago, ki je bilo namenjeno udarnikom, v Dravogradu so na udarniške nakaznice delili samo "cajh in delavske srajce", kraje so bile odkrite v ljubljanski trgovini Železo ipd. Vse to naj bi kazalo na "brezvesten odnos" nekaterih uslužbencev do ljudi, ki so tudi člani sindikata ali pa celo "prvoborci v izvrševanju plana". Zato bi si morale sindikalne organizacije bolj prizadevati za vzpostavitev oziroma izboljšanje dela družbene kontrole, s katero bi pripomogle k zniževanju proizvodnih stroškov in dviganju življenjskega standarda.⁴⁷⁵

Arhivsko gradivo GO ZSS iz leta 1949 potrošniških zadrug ne omenja več, verjetno so jih povsem nadomestile delavske preskrbovalnice oziroma industrijski magazini. S temeljnim zakonom o kmetijskih zadrugah z dne 6. junija 1949⁴⁷⁶ pa so prenehale veljati vse določbe temeljnega zakona o zadrugah z dne 18. junija 1946, ki so se nanašale na kmetijske

473 Delavska enotnost, št. 22, 28. maj 1948, str. 3, Naloge sektorja za zajamčeno preskrbo.

474 UL FLRJ št. 35/1948.

475 AS, RS ZSS, knjiga 5 (5), zapisnik 3. plenuma GO ESS, 26. in 27. junij 1948, Ljubljana, govor predsednika Janka Rudolfa.

476 UL FLRJ št. 49/1949.

nabavne in prodajne, kmetijske proizvodjalne in predelovalne ter kmečke obdelovalne zadruge (čl. 119). Po tem zakonu so se kmetijske zadruge lahko ukvarjale z vsemi kmetijskimi panogami, z nakupom in prodajo, z dopolnilnimi gospodarskimi panogami, za lastne potrebe pa tudi z obrtjo (čl. 2).

3. INDUSTRIJSKI MAGAZINI, DELAVSKE PRESKRBOVALNICE (1947 - 1950)

Leta 1947 so imele pomembno vlogo pri preskrbi mest in industrijskih krajev Naproze, v tem letu pa so jih začeli vedno bolj nadomeščati industrijski magazini, ki so jih začeli ustanavljati z namenom, da bi čimbolj izboljšali preskrbo delavcev in njihovih družin tako z racioniranimi kot neracioniranimi živili in industrijskimi proizvodi. Industrijski magazin je bil ustanovljen kot obrat podjetja z odločbo ministra za industrijo in rudarstvo, ki jo je ta izdal v sporazumu z ministrstvom za trgovino in preskrbo. Za njegovo poslovanje je bil odgovoren ravnatelj in odsek za preskrbo, upravni odbor sindikalne podružnice pa naj bi pomagal upravi podjetja pri vodenju magazina in nadzoroval njegovo poslovanje.⁴⁷⁷ 23. decembra 1947 pa je vlada FLRJ na predlog zveznega ministrstva za trgovino in preskrbo izdala uredbo o delavskih preskrbovalnicah,⁴⁷⁸ ki so se delile na popolne in nepopolne. Popolne delavske preskrbovalnice so lahko ustanovila večja državna gospodarska podjetja, gozdna gospodarstva in državna kmetijska podjetja, katerih delavci se zaradi oddaljenosti od večjih krajev niso mogli preskrbovati v okviru redne trgovske mreže. Poleg delavcev in njihovih družinskih članov so se v njih lahko preskrbovali tudi vsi prebivalci določenega kraja (čl. 1 - 7). Vsa ostala podjetja, državni uradi in ustanove, pa so lahko ustanavljali nepopolne preskrbovalnice, ki so praviloma vsebovale le menzo za skupno prehrano delavcev in uslužbencev. Vsaka preskrbovalnica je z dovoljenjem pristojnega ministra lahko imela tudi lastno gospodarstvo (čl. 8 - 12). S to uredbo so bile sindikalne organizacije razbremenjene neposrednih dolžnosti pri preskrbi delavcev, čeprav so bile še vedno dolžne skrbeti za pravilno poslovanje preskrbovalnic, pomagati pri vzdrževanju reda in snage v menzi

477 AS, RS ZSS, škatla 81, mapa 7, Ministrstvo za trgovino in preskrbo LRS, plan prehrane št. 41, 10. avgust 1947.

478 UL FLRJ št. 110/1947.

ipd., pristojne državne organe pa seznanjati z morebitnimi nepravilnostmi. Do konca leta 1947 je bilo ustanovljenih 110 nepopolnih in 38 popolnih preskrbovalnic. Število bivših industrijskih magazinov se je tako zmanjšalo za polovico, saj so ukinili vse tiste, ki se niso bili sposobni prilagoditi zahtevam uredbe o preskrbovalnicah.⁴⁷⁹

Število industrijskih magazinov⁴⁸⁰ se je v letu 1948 še povečalo, ker je bila združna trgovska mreža še vedno nepopolna, prednost magazinov pa je bila tudi v tem, da so se delavci preskrbovali kar na delovnem mestu, pa tudi prioritetno preskrbo "najbolj potrebnih in zaslužnih delavcev" je bilo na tak način najlažje zagotoviti. Do konca leta 1948 je v Sloveniji delovalo že 116 industrijskih magazinov z 220 poslovalnicami, ki so preskrbovale 117.000 delavcev in 168.000 njihovih družinskih članov.⁴⁸¹

V začetku leta 1949 so bili po mnenju GO ESS industrijski magazini "že dokaj na zadovoljivi višini tako v pogledu oskrbovanja z blagom v asortimentih, kakor tudi v kulturni postrežbi".⁴⁸² Vendar pa okrajni ljudski odbori velikokrat niso ravnali v skladu z dogovorom o prioritetni preskrbi, zato je Ministrstvo za trgovino in preskrbo LRS izdalo navodilo za ustanavljanje rudniških magazinov, pristopili pa so tudi k reorganizaciji že obstoječih magazinov pri železarnah in nekaterih tovarnah ter podjetjih. Vseh težav pa kljub temu niso uspeli odpraviti. Nekateri magazini so bili na primer odprti le od 7. do 15. ure, tako da delavci niso mogli nakupovati v prostem času. Pogoste so bile tudi pritožbe delavcev v zvezi z industrijskimi magazini republiških in mestnih ustanov v Ljubljani, saj naj bi uslužbenci teh ustanov "uživali dvakratno prioriteto, prvič, da so najbolje oskrbovani in drugič, da člani teh magazinov lahko kupujejo še v vseh ostalih trgovinah", medtem ko so bili magazini v nekaterih drugih krajih zapostavljeni tako glede kvalitete blaga kot zaradi dolgih časovnih rokov dobave.⁴⁸³

479 AS, RS ZSS, knjiga 14 (15), poročilo o delu GO ESS za leto 1947.

480 Naziv delavska preskrbovalnica se očitno ni uveljavil, saj se v virih za leti 1948 in 1949 pojavlja izključno naziv industrijski magazin.

481 AS, RS ZSS, škatla 113, mapa 2, delovno poročilo oddelka za preskrbo in stanovanja pri GO ZSS za leto 1948.

482 AS, RS ZSS, knjiga 16 (17), poročilo o delu GO ZSS za leto 1949.

483 Prav tam.

4. MNOŽIČNA PREHRANA (DELAVSKE KUHINJE, MENZE, DELAVSKO - USLUŽBENSKE RESTAVRACIJE, INDUSTRIJSKE EKONOMIJE⁴⁸⁴) V OBDOBJU 1945 - 1950

Po končani drugi svetovni vojni je bila "skrb za izboljšanje gmotnih razmer delavcev in nameščencev" ena izmed glavnih nalog novih strokovnih organizacij, vprašanje prehrane delavcev pa je predstavljalo enega od tistih problemov, ki jih je bilo treba najprej rešiti. Zato je GO ESZDNS že junija 1945 pozval vse sindikalne podružnice, naj poskrbijo za ustanovitev delavskih kuhinj pri vseh večjih podjetjih, vsem nosečim in doječim materam ter delavcem, ki opravljajo najtežja dela, pa zagotovijo dodatne obroke živil. Sezname takih oseb bi morale podružnice dostaviti Glavnemu odboru, ministrstvo za trgovino in preskrbo pa je obljubilo, da bo pomagalo "v mejah možnosti".⁴⁸⁵ Delavska kuhinja je delovala tudi v okviru GO ESZDNS kot eden izmed njegovih odsekov, le da je imela lastno upravo. V normalnih pogojih (pri celodnevem dovodu plina) je lahko dnevno prehranila približno 700 oseb. Do konca leta so v njej razdelili 72.230 kosil in 49.864 večerij, medtem ko so zajtrk stregli le izjemoma. Kuhinja je imela tudi svoje lastno zemljišče, na katerem so posejali pšenico, rž, ječmen, krompir, fižol in zelenjavo, redili pa so tudi dve kozi in nekaj prašičev.⁴⁸⁶

Delavske kuhinje ali menze, kot so jih najpogosteje imenovali, so se sčasoma razširile in uveljavile, tako da so po mnenju Glavnega odbora v letu 1947 že bistveno prispevale k boljši prehrani delavcev. Ob koncu leta je bilo po razpoložljivih podatkih v Sloveniji že 312 menz in restavracij,⁴⁸⁷ ki so jih vodili sindikati, uprave podjetij oziroma ustanov ali pristojni KLO. Za nadzor so bili zadolženi okrajni oziroma mestni ljudski odbori, ki pa po mnenju sindikatov svojega dela niso zadovoljivo opravljali, zaradi česar naj bi bila tako količina kot kvaliteta hrane v menzah še vedno neustrezna. GO ESS se je zato zavzel za organizacijo tečajev, ki naj bi se

484 Naziv ekonomija se v virih iz obravnavanega obdobja uporablja v pomenu posestva, na katerem se prideluje povrtnino in poljske pridelke ter redi živino.

485 AS, RS ZSS, knjiga 20 (22), okrožnica GO ESZDNS št. 210/1, 14. junij 1945.

486 AS, RS ZSS, knjiga 12 (13), poročilo o delu GO ESZDNS za leto 1945 in knjiga 8 (9), zapisnik seje GO ESZDNS, 22. maj 1945, poročilo uprave delavske kuhinje.

487 V tem letu se je za določeno vrsto menz začel uveljavljati naziv delavsko - uslužbenska restavracija.

jih udeležilo vse vodilno osebje menz. Take tečaje so najprej uvedli v Ljubljani.⁴⁸⁸

Do avgusta 1948 je bila že omenjena uredba o delavskih preskrbovalnicah z dne 23. decembra 1947 edini zakonski predpis, ki je urejal delovanje menz. 27. avgusta 1948 pa je vlada FLRJ na predlog zveznega ministra za trgovino in preskrbo izdala uredbo o ustanavljanju delavsko - uslužbenskih restavracij in uprav za družbeno prehrano,⁴⁸⁹ po kateri so bile delavsko - uslužbenske restavracije (DUR) dolžna ustanavljati vsa večja podjetja, uradi in ustanove za prehrano svojih delavcev, nameščenecv in uslužbencev ter njihovih družinskih članov, ljudski odbori pa za vse prebivalce svojega kraja, ne glede na to, kje so bili zaposleni (čl. 4). Za ustanovitev in poslovanje DUR so bila odgovorna vodstva podjetij, uradov in ustanov, poverjeniki za trgovino in preskrbo pri ljudskih odborih in vodje uprav za družbeno prehrano, ki so delovale v okviru zveznega in republiških ministrstev za trgovino in preskrbo oziroma pri ljudskih odborih, če so bili ti njihovi ustanovitelji (čl. 5). Uprave za družbeno prehrano so sestavljale letne in operative plane za ustanavljanje DUR, zagotavljale živila, opremo in inventar zanje ter nadzorovale njihovo poslovanje (čl. 13 - 15). V letu 1948 se je poslovanje menz in DUR po mnenju Glavnega odbora bistveno izboljšalo, predvsem zaradi aktivnejšega udejstvovanja sindikalnih organizacij. Vendar pa se tako uprave podružnic kot vodstva podjetij kljub večkratnim opozorilom marsikje niso zavedale, v kolikšni meri bi dobro obdelane ekonomije lahko pripomogle k boljši prehrani delavcev in njihovih družin. Zato so bile ekonomije večinoma slabo obdelane, živino pa so redili skorajda izključno za zakol in niso skrbeli za "plemensko razmnoževanje", kot jim je svetoval GO. Stalno je tudi primanjkovalo denarja za gradnjo gospodarskih poslopij, za nakup orodij in gnojil, ponekod pa so vodstva ekonomij stremela le za "dobičcarskim trgovanjem" s pridelki, kar je marsikaterega delavca odvrnilo od aktivnega sodelovanja pri obdelovanju ekonomije, še zlasti pa od prostovoljnega dela.⁴⁹⁰ Zaradi vseh zgoraj opisanih težav, je predsednik GO ESS na 3. plenumu opozoril, da bi morali sindikati v bodoče bolj aktivno pomagati oblastnim organom pri odpravljanju nepravilnosti

488 AS, RS ZSS, knjiga 14 (15), poročilo o delu GO ESS za leto 1947.

489 UL FLRJ št. 74/1948. Glej tudi: spremembe in dopolnitve uredbe (UL FLRJ št. 109/1949).

490 AS, RS ZSS, škatla 113, mapa 2, delovno poročilo oddelka za preskrbo in stanovanja pri GO ZSS za leto 1948.

v preskrbi in se odločneje boriti proti tistim osebam, zaposlenim v upravah podjetij, "ki nočejo razumeti, da je n. pr. potrebno organizirati menzo in najdejo sto in sto izgovorov, češ da se ne more organizirati, da to ni njihova stvar itd. itd., človeka, ki se pa za to zavzema, odpravijo z nergačem, ekonomistom". Poudaril je velik pomen samoiniciativnosti podjetij in sindikalnih organizacij pri reševanju problemov na področju preskrbe. Pri gozdnem gospodarstvu v Slovenj Gradcu naj bi na primer 20 ljudi zapustilo delo, ker niso imeli posode, da bi v njej kuhali, uprava podjetja pa je smatrala, da posode ni dolžna nabaviti oziroma si je niti ni upala kupiti. Z navedbo tega primera je hotel nazorno prikazati "nepravilno miselnost ljudi, ki se ne upajo zagovarjati izdatka za neko posodo, ne vprašajo pa se, kako bodo zagovarjali to, da so ljudje zapuščali delo in niso izpolnjevali plana". Opozoril je tudi na "žalosten slučaj, da je dva odstotka neobdelane površine v Sloveniji prav na obratnih ekonomijah", pridelki obratnih ekonomij pa naj bi bili včasih celo dražji od tistih na prostem trgu. Kot posebnost je navedel "primer obratne ekonomije rudnika Trbovlje, ki je pošiljala solato na ljubljanski trg po nižji ceni, kot jo je prodajala domači menzi v Trbovljah." Predsednik GO je tudi menil, da "bi odpadla velika večina vseh slabosti preskrbe", če bi se sindikalne organizacije namesto "jalovega govoričenja" zavzele zato, "da se na licu mesta odpravijo nedostatki in iz lastnih virov izboljšale preskrbo delavstva."⁴⁹¹

V letu 1949 se je število menz in restavracij povečalo, tako da je bilo do konca leta 214 restavracij z več kot 46.000 abonenti in 307 menz s približno 21.000 abonenti. Povprečna kalorična vrednost obrokov je bila po podatkih Glavnega odbora od 3600 do 3800 kalorij, odvisno od letnega časa, cena celomesečne prehrane pa je znašala od 900 do 1050 dinarjev. Restavracije so bile običajno čistejše in bolje opremljene od menz, vse pa so imele težave z nabavo racioniranih živil. Precej so si pomagale s pridelki iz lastnih posestev, ki so bila v tem letu nekoliko bolje obdelana, kljub temu pa se je še vedno dogajalo, da so zasebni trgovci na prostem trgu prodajali kvalitetnejše in cenejše blago. CU sindikata gostinskih delavcev je organizirala tekmovanje delavskih menz in restavracij, vendar republiški odbori posameznih sindikatov niso pokazali dovolj zanimanja,

491 AS, RS ZSS, knjiga 5 (5), zapisnik 3. plenuma GO ESS, 26. in 27. junij 1947, govor predsednika Janka Rudolfa.

tako da je bilo organizacijsko delo v največji meri prepuščeno GO in okrajnim sindikalnim svetom.⁴⁹²

Slovenske sindikalne organizacije so o možnostih za izboljšanje "množične prehrane" sicer veliko razpravljale,⁴⁹³ vendar so se posamezni delavci še vedno pogostokrat pritoževali zaradi številnih pojavov malomarnosti in nepravilnosti. Tako so udeleženci konference o delavski preskrbi v Mariboru med drugim opozorili, da so zemljišča tamkajšnjih obratnih ekonomij večinoma premajhna, da jim primanjkuje strojev, da večkrat dobijo slaba semena, da ne prejemajo umetnih gnojil, da primanjkuje stalne delovne sile, medtem ko je za prostovoljno delo čas le ob koncu tedna, v primeru slabega vremena pa še takrat odpade. Menili so tudi, da se je hrana v DUR v zadnjem času poslabšala in da industrijski magazini velikokrat delijo le tisto blago, po katerem je povpraševanje majhno, nujno potrebnih artiklov pa ne.⁴⁹⁴

492 AS, RS ZSS, knjiga 16 (17), poročilo o delu GO ZSS za leto 1949.

493 Glej predvsem: AS, RS ZSS, knjiga 11 (12), zapisnik seje predsedstva GO ZSS, 26. november 1949 in knjiga 2 (2), zapisnik 2. kongresa GO ZSS, 27. - 29. maj 1949, Ljubljana, itd.

494 AS, RS ZSS, škatla 113, mapa 3, zapisnik sestanka zastopnikov delavske preskrbe v mariborskih tekstilnih tovarnah, Maribor, 3. november 1949.

IX. STANOVANJSKA POLITIKA

1. ZAKONSKI PREDPISI S PODROČJA STANOVANJSKE POLITIKE V OBDOBJU 1945 - 1950

Komandant mesta Ljubljane je 15. maja 1945 izdal odredbo o prijavi prostorov,⁴⁹⁵ ki je pozivala vse lastnike in upravitelje hiš, najemnike stanovanj in tudi vse ostale prebivalce, k prijavi vseh praznih ali premalo zasedenih prostorov, primernih za stanovanja, pisarne ipd. mestnemu stanovanjskemu uradu in prepovedovala vsakršno vselitev brez dovoljenja pristojnega vojaškega ali civilnega urada. V skladu z uredbo o stanovanjih in poslovnih prostorih z dne 11. junija 1945⁴⁹⁶ so s stanovanjskimi in poslovnimi prostori lahko razpolagali le pristojni krajevni oziroma izvršni mestni narodnoosvobodilni odbori (NOO) po navodilih in pod nadzorstvom ministrstva za socialno politiko (čl. 2). Višina najemnin je morala do izida novih zakonskih predpisov⁴⁹⁷ ostati taka, kot je bila 15. maja 1945 (čl. 3). Pogodbo o najemu stanovanja ali poslovnega prostora je bilo mogoče odpovedati ali razveljaviti le v izjemnih primerih: če je hišni lastnik nujno potreboval stanovanje, če so bila potrebna popravila ali pa zaradi malomarnosti in nemorale najemnika (čl. 4). Nihče se ni smel vseliti v prazne prostore brez odločbe stanovanjskega oddelka pri pristojnem krajevnem ali izvršnem mestnem ljudskem odboru, ki je imel pravico razpolagati tudi s posameznimi prostori že zasedenih stanovanj, če raz-

495 UL SNOS in NVS št. 5/1945.

496 UL SNOS in NVS št. 8/1945. Glej tudi: UL SNOS in NVS št. 20/1945 (sprememba uredbe).

497 Glej: Razglas ministrstva za socialno politiko o novih najemninah (UL SNOS in NVS št. 14/1945 z dne 4. julija 1945); uredba ministrstva za socialno politiko o začasni ureditvi najemnin z dne 24. julija 1945 (UL SNOS in NVS št. 21/1945); avtentično tolmačenje uredbe o začasni ureditvi najemnin z dne 7. februarja 1946 (UL LRS št. 15/1946).

položljiva prazna stanovanja niso zadoščala potrebam (čl. 5 in 10). Minister za socialno politiko pa je lahko razpolagal tudi z zasedenimi stanovanji ali poslovnimi prostori v celoti, kadar so to zahtevale "nujne javne koristi", vendar je bilo treba v takih primerih izseljenim osebam poiskati druge ustrezne prostore (čl. 11). Pristojni NOO so dodeljevali prazna stanovanja in "zasežene" prostore po vrstnem redu prejetih prijav, vendar pa so imeli prednost javni uradi in ustanove, družine pripadnikov JA, žrtve fašističnega terorja, invalidi JA in osebe z večjim številom otrok (čl. 12).

Posebnih ugodnosti pa so bile deležne tudi nekatere druge kategorije prebivalstva. Z uredbo o zaščiti znanstvenih in kulturnih delavcev federalne Slovenije z dne 5. septembra 1945⁴⁹⁸ je želela NVS "z vsemi razpoložljivimi sredstvi omogočiti in čim bolj stopnjevati znanstveno in kulturno delovanje" (uvod k uredbi). Predpisi, katerih namen je bil "zmanjšati občutno stanovanjsko krizo" se zato niso smeli nanašati na "vidne" znanstvene in kulturne delavce, ki jim je bilo treba dati prednost pri razdeljevanju stanovanj, "izredno pomoč" pa jim je bilo treba nuditi tudi "v pogledu prehrane, kurjave in druge oskrbe" (čl. 1). Vendar pa so določila te uredbe veljala le za tiste znanstvene in kulturne delavce, ki jih je določilo ministrstvo za prosveto (čl. 2).

Zakon o stanovanjskih in poslovnih prostorih z dne 26. junija 1946⁴⁹⁹ je dovoljeval razpolaganje s tovrstnimi prostori le ministru za notranje zadeve in izvršilnim odborom ljudskih odborov, ki so imenovali stanovanjske in višje stanovanjske komisije (čl. 2). Prepovedano je bilo "vsako dejanje in vsaka opustitev", ki je omenjenim "stanovanjskim oblastvom" onemogočala ali otežkočala pravilno izvajanje zakonskih določil, še posebej pa je bila brez predhodnega dovoljenja pristojnih oblastnih organov prepovedana vselitev v stanovanjske in poslovne prostore, sprejem novega najemnika ali podnajemnika, odstopitev ali zamenjava prostorov, spreminjanje stanovanjskih prostorov v poslovne in kakršnakoli "tehnična" sprememba stanovanjskih prostorov "na način, da postanejo manj izrabljivi" (čl. 7). S prejšnjimi predpisi določene kategorije prebivalstva so prednost pri dodeljevanju stanovanj ohranile tudi po določitih tega zakona (čl. 12), najemnike ali lastnike, ki so po mnenju oblasti živeli v zanje prevelikih stanovanjih je bilo še vedno mogoče "utesniti", v izrednih pri-

498 UL SNOS in NVS št. 35/1945.

499 UL LRS št. 45/1946.

merih pa tudi preseliti, medtem ko je bilo mogoče osebe, ki so prebivale v lastnih hišah, mogoče le "utesniti" (čl. 13 - 17). Nihče ni smel imeti dveh ali več stanovanj, niti v istem niti v različnih krajih (čl. 8).

Hkrati z zakonom o spremembah in dopolnitvah zakona o stanovanjskih in poslovnih prostorih z dne 20. decembra 1947 je izšlo spremenjeno in prečiščeno besedilo zakona z dne 26. junija 1946,⁵⁰⁰ po katerem so bili za "reševanje stanovanjskih zadev" pristojni izvršilni odbori ljudskih odborov kot organi 1. stopnje, ki so svoje delo opravljali sami (v vaseh in manjših krajih) ali s pomočjo stanovanjskih komisij (v večjih mestih in industrijskih središčih), in okrajni izvršilni odbori kot organi 2. stopnje, v mestih, ki so bila izvzeta iz okrajev (Ljubljana, Maribor, Celje), pa višje stanovanjske komisije, ki so delovale na sedežih mestnih izvršilnih odborov. Državni organi (ustanove in podjetja) so lahko v sporazumu s sindikalno podružnico razpolagali s stanovanji v tistih stavbah, ki so jih sami upravljali in so bila namenjena le njihovim delavcem in nameščencem, vrhovno nadzorstvo nad stanovanjskimi zadevami pa je imelo ministrstvo za komunalne zadeve (čl. 1 - 4). Sicer pa se ostale določbe tega zakona niso bistveno razlikovale od tistih, ki jih je vseboval zakon iz leta 1946.

V letu 1948 sta izšla dva pravna predpisa, ki sta bila pomembna tudi za delovanje sindikalnih organizacij, in sicer: odločba o uporabi sredstev rezervnega sklada službe za zaposlitev delavcev z dne 17. maja 1948⁵⁰¹ in odločba o dodelitvi sredstev za gradnjo delavskih stanovanj v letu 1948 Centralnemu odboru Enotnih sindikatov Jugoslavije z dne 26. junija 1948.⁵⁰² Prva je določala, da se sredstva sklada službe za zaposlitev delavcev po zaključnem računu ESJ za leto 1947 dodelijo Centralnemu odboru ESJ "za dovršitev delavskih prenočišč in delavskih stanovanj ter objektov splošnega sindikalnega značaja" (tč. 1), med katere so spadali sindikalni domovi v Beogradu, Titogradu in Skopju, sindikalna šola CO ESJ v Beogradu in upravne ter stanovanjske zgradbe centralnih uprav in CO ESJ, ki so jih začeli graditi leta 1947 ter jih je odobrila zvezna planska komisija. Druga odločba pa je določala, da se iz sredstev sklada službe za zaposlitev

500 UL LRS št. 52/1947.

501 UL FLRJ št. 43/1948.

502 UL FLRJ št. 61/1948.

delavcev, ki jih mora CO ESJ vrniti Državnemu zavodu za socialno zavarovanje⁵⁰³ in iz prispevkov, ki jih bo DZSZ zbral za posredovanje dela, dodeli Centralnemu odboru ESJ znesek v višini 123.900.000 dinarjev za gradnjo delavskih stanovanj, ki pa jih mora potem, ko bodo zgrajena, dati na razpolago Ministrstvu za delo FLRJ.

Zaradi "planiranja stanovanjske graditve, vodstva stanovanjske politike in reševanja drugih komunalnih zadev, ki so v zvezi s planskim dviganjem družbenega standarda" (tč. 1), je 9. septembra 1949 predsednik vlade FLRJ izdal odredbo o popisu zgradb, zgradb v gradnji, stanovanj in poslovnih prostorov⁵⁰⁴ v glavnih mestih posameznih republik in v vseh pomembnejših upravnih, industrijskih in turističnih krajih v FLRJ. Na predlog republiškega ministra za prosveto pa je vlada LRS 29. oktobra 1949 izdala uredbo o pravici učiteljev osnovnih in sedemletnih šol do brezplačnega stanovanja in kuriva,⁵⁰⁵ vendar pa teh ugodnosti, razen izjemoma, niso bili deležni tisti, ki so poučevali v industrijskih krajih in v tistih mestih ter krajih, kjer je bil sedež okrajnega ljudskega odbora (čl. 4).

2. SINDIKATI IN STANOVANJSKA POLITIKA V OBDOBJU 1945 - 1950

Takoj po končani drugi svetovni vojni so sindikalne organizacije poizkušale pritegniti čimveč ljudi k prostovoljnemu delu za obnovo porušenih stanovanjskih zgradb, tovarniških objektov ipd., začele pa so tudi z ustanavljanjem t. i. obnovitvenih zadrug v mestih in vaseh.⁵⁰⁶ Celjska strokovna organizacija je na primer nameravala postaviti lesene hišice v Zgornji Savinjski dolini, ki naj bi sprva služile za stanovanja, kasneje pa bi jih lahko uporabljali za preživetje dopusta, rudarji iz Trbovelj so delali "posebne dnine" za obnovo stanovanjskih hiš in industrijskih naprav, na

503 Ta je namreč od 1. januarja do 30. aprila Centralnemu odboru ESJ še nakazoval prispevke za opravljanje službe za zaposlitev delavcev (glej poglavje te naloge z naslovom Zakonska ureditev posredovanja dela v obdobju 1945 - 1950).

504 UL FLRJ št. 78/1948.

505 UL LRS št. 34/1949.

506 AS, RS ZSS, škatla 113, mapa 2, poročilo oddelka za preskrbo in stanovanja pri GO ZSS od 1. kongresa 1945 do 2. kongresa 1949.

Jesenicah pa je bila za reševanje stanovanjskih vprašanj ustanovljena obnovitvena zadruga.⁵⁰⁷

GO ESZDNS je stanovanjski problematiki posvetil precej pozornosti, saj je bilo stanje kritično, predvsem v tistih krajih, ki so bila bombardirana. Menil je, da bi morale s stanovanjskimi hišami, ki so bile v lasti delavcev, razpolagati delavske organizacije v sporazumu z ministrstvom za gradnje, privatna stanovanja, ki so jih zasedle vojaške oblasti predvsem v Celju in Mariboru, bi morali dobiti delavci, vojake pa naj bi namestili v vojašnicah, osebam, ki službeno potujejo v Ljubljano, pa bi bilo treba poiskati primerno stanovanje oziroma prenočišče.⁵⁰⁸ Predstavniki GO so se udeležili posvetovanja, ki ga je 20. novembra 1945 organiziralo ministrstvo za socialno politiko. Udeleženci posvetovanja so predlagali, da bi bilo treba v zvezi z reševanjem stanovanjske krize izvesti naslednje ukrepe: odvzeti stanovanja osebam nemške narodnosti, pripadnikom kulturebunda in vsem tistim, ki so v času okupacije aktivno delovali proti narodnoosvobodilnemu gibanju ter vsem družinam pobeglih belogardistov, "ne glede na podeljeno jim amnestijo", vanje pa naseliti družine "demobiliziranih borcev JA, aktivistov, repatriirancev in žrtev fašističnega terorja"; preseliti "na njihove prejšnje domove" vse tiste osebe, ki so se med vojno iz različnih razlogov preselile iz podeželja v večja mesta in v teh mestih niso zaposlene; zaseči vse premalo zasedene ali prazne letoviške vile in jih dodeliti družinam, "ki po svojih eksistenčnih pogojih niso vezane na bivanje v mestih (upokojenci, rentniki itd.)"; s pomočjo mestnih odborov preseliti družine posameznih uslužbencev, tako da bo kraj bivanja usklajen s krajem njihove zaposlitve; določiti posebne komisije za pregled vseh "civilnih in vojaških uradnih prostorov", ki bi jih bilo mogoče "skrčiti na oni minimum prostorov, ki je potreben za redno poslovanje"; začeti z gradnjo novih in obnavljanjem starih vojašnic; čimprej dograditi nove oziroma obnoviti poškodovane stanovanjske zgradbe.⁵⁰⁹

Sindikalne organizacije so sodelovale tudi pri delu stanovanjskih komisij, ki so delovale pri mestnih in krajevnih NOO. Tovrstna komisija v Trbovljah je na primer do konca leta 1945 uspela nastaniti več kot 200

507 AS, RS ZSS, knjiga 8 (9), zapisnik seje GO ESZDNS, 18. avgust 1945.

508 AS, RS ZSS, knjiga 8 (9), zapisnik seje GO ESZDNS, 21. junij 1945.

509 AS, RS ZSS, škatla 9, mapa 4, poročilo o posvetovanju o ureditvi stanovanjskega vprašanja pri ministrstvu za socialno politiko, 20. november 1945 (poročilo je priloženo dopisu, ki ga je ministrstvo za socialno politiko NVS poslalo Glavnemu odboru ESZDNS 24. novembra 1945).

družin, ki so bile v taboriščih in v partizanih, ali pa so se vrnile iz Francije, Nemčije, Srbije, Bosne itd. Stanovanja je priskrbelo tudi nekaterim "okoliškim kmetским družinam, ki jim je okupator požgal in uničil svoje domove ter so bili tako prisiljeni iskati začasno bivališče, kakor tudi zaslužek v industriji" in raznim uslužbencem tamkajšnjih uradov (uslužbencem okraja in sodišča, učiteljem ipd.). V ta namen pa je morala izvesti tudi nekatere "ostrejšje" ukrepe. Tako "se je s pristankom oblasti predstavilo približno 50 družin v skupna stanovanja, to je od 2 do 8 družin skupaj pod eno streho". To naj bi bile "družine onih naših odpadnikov, ki so do zadnjega dneva nosili okupatorsko orožje in se borili proti našemu pokretu". Komisija je tudi pregledala vsa večja stanovanja "privatnikov", ki so jim "zasedli po uvidevnosti za njegovo lastno uporabo 1 ali dve sobi za samska stanovanja ali pa za eventuelna prenočišča, katera se rabijo dnevno za razne funkcionarje od oblasti ali pa rudnika". Težave so povzročali predvsem hišni lastniki, ki niso prijavljali praznih stanovanj, tako da je morala velikokrat "oblast poseči vmes in tako skoro prisilno pritisniti na lastnika hiše, za oddajo praznih prostorov".⁵¹⁰ Stanovanjska komisija je skrbela tudi za gradnjo novih stanovanj, sestavila pa je tudi pripravljalni odbor za ustanovitev "stanovanjsko - gradbene" zadruga.⁵¹¹

Splošni zakon o zadrugah z dne 18. julija 1946⁵¹² je med drugim predvidel tudi delovanje stanovanjskih zadrug, ki so imele nalogo, "da z graditvijo novih in obnovo starih zgradb za svoje člane zagotovijo stanovanje najširšim slojem delovnega ljudstva" (čl. 5). Pri njihovem delu bi morale sodelovati tudi sindikalne organizacije, saj naj bi bila stanovanjska zadruga "tipično delavsko - nameščenska zadruga, ki se ustanavlja zaradi delavca in nameščenca", da "jim preskrbi cenena in zdrava stanovanja, tako da aktivizira materialna sredstva in delovno silo posameznega člana in celotnih sindikalnih organizacij".⁵¹³ GO ESZDNS je skupaj z iniciativnim zadrugnim odborom za Slovenijo sodeloval pri pripravah za ustanavljanje stanovanjskih zadrug, njegovi predstavniki pa so se udeležili tudi konference, ki jo je 12. februarja 1946 organiziralo ministrstvo za socialno politiko, na kateri so oblikovali pravila stanovanjskih zadrug. Te

510 AS, RS ZSS, škatla 9, mapa 4, dopis stanovanjske komisije pri Mestnem odboru OF Trbovlje Krajevnemu odboru Zveze delavcev in nameščencev rudarske industrije v Trbovljah, 27. december 1945.

511 Prav tam.

512 UL FLRJ št. 59/1946.

513 Delavska enotnost, št. 43, 25. oktober 1946, str. 6, Stanovanjske zadruga in sindikati.

so večinoma delovale v okviru krajevnih sindikalnih svetov, ki so se v največji meri ukvarjali z njihovo organizacijo, le v izjemnih primerih so jih organizirale podružnice. Vendar pa s "pravim delom" stanovanjske zadruge v tem letu še nikjer niso pričele, ker niso uspele rešiti vprašanj, povezanih s pridobitvijo zemljišč, z nabavo gradbenega materiala, prav tako pa si še niso uspele zagotoviti potrebnih finančnih sredstev.⁵¹⁴

Oddelek za preskrbo in stanovanja je v letu 1946 s pomočjo sindikalnih podružnic zbiral podatke o potrebah delavcev po družinskih in samskih stanovanjih v okviru posameznega podjetja. Dobljeni podatki so pokazali, da je v letu 1946 živel v Sloveniji od 16 do 20% delavskih družin v neprimernih stanovanjih. Največ jih je bilo v Hrastniku (52%), Zagorju (51%) in Trbovljah (47%), v Ljubljani je bilo na primer 7 - 10% takih družin, v Mariboru pa 6 - 8%.⁵¹⁵

CO ESJ je 20. februarja 1947 z okrožnico opozoril vse sindikalne organizacije, da je uspešno izpolnjevanje petletnega plana tesno povezano z izboljšanjem življenjskih pogojev delavcev in poudaril, da predstavlja stanovanjsko vprašanje "splošno ljudsko državno vprašanje", katerega reševanje ne bi smelo biti več prepuščeno "raznim hišnim lastnikom - špekulantom". Zato naj bi bile sindikalne organizacije dolžne "z vsemi silami" podpirati "ljudske oblasti pri načrtnem reševanju" te problematike, voditi pravilno razdeljevanje starih stanovanj, skrbeti za gradnjo prenočišč sezonskim delavcem in že pred začetkom gradbene sezone zbrati vse potrebne statistične podatke o stanovanjskih razmerah delavcev, na podlagi katerih bo šele mogoče določiti vse konkretne naloge sindikatov na tem področju.⁵¹⁶ CO ESS je tudi pozval vse sindikalne organizacije k posnemanju bosanskih sindikatov, ki naj bi s prostovoljnim delom začeli graditi kar 916 stanovanj. Vendar pa predsednik Centralnega odbora s prizadevnostjo sindikalnih organizacij na tem področju ni bil zadovoljen, saj naj bi bosanske izkušnje uspešno posnemali samo v Makedoniji.⁵¹⁷

514 AS, RS ZSS, knjiga 13, poročilo GO ESS za leto 1946; AS, RS ZSS, škatla 11, mapa 3, vabilo Ministrstva za socialno politiko NVS na konferenco o organizaciji stanovanjskih zadrug z dne 31. januarja 1946 in dopis GO ESZDNS Inicativnemu združenemu odboru za Slovenijo z dne 21. marca 1946.

515 AS, RS ZSS, knjiga 13 (14), poročilo GO ESS za leto 1946.

516 Delavska enotnost, št. 9, 28. februar 1947, str. 2, okrožnica CO Enotnih sindikatov Jugoslavije o stanovanjskem vprašanju.

517 Delavska enotnost, št. 46, 14. november 1947, str. 1, Predsednik Centralnega odbora Enotnih sindikatov Jugoslavije tovariš Djuro Salaj je podal pregled naporov sindikalnih organizacij pri uspehih v planskem gospodarstvu.

V Sloveniji je po mnenju GO ESS dokaj sistematično potekala gradnja tistih stanovanjskih objektov, ki so bila predvidena v petletnem planu. Tako je MLO Ljubljana na primer začel graditi v okolici nove tovarne Litostroj 16 stanovanjskih blokov s 480 stanovanji, v območju industrijskega centra v Mostah pa naselje s 114 stanovanji. Za ta dela so porabili ves razpoložljivi gradbeni material, vsi ostali, ki so gradili samoiniciativno, pa so lahko uporabljali le "izvenplanski" material. To je veljalo tudi za stanovanjske zadruge, ki so se morale odpovedati gradnji večjih stavb in podpirati le graditev eno ali dvostanovanjskih hiš, ker je bilo zanje lažje zagotoviti potrebni gradbeni material.⁵¹⁸

Velik dotok delavcev v mesta in industrijske centre je leta 1948 v marsikaterem kraju še povečal stanovanjsko stisko. Podjetja so v tem letu sicer nameravala zgraditi precejšnje število stanovanjskih zgradb, vendar pa je dobila gradnja industrijskih objektov izključno prednost, zato večjega dela naprošenih sredstev niso uspela dobiti. GO je skozi vse leto vzpodbujal uprave podjetij in sindikalno članstvo k prostovoljnemu delu, vendar pa niti uprave podjetij niti sindikalna vodstva večinoma niso pokazala dovolj interesa in samoiniciativnosti pri organiziranju tovrstnih akcij, z izjemo nekaterih sindikalnih organizacij iz Ljubljane, Maribora, Kranja in Tržiča. Tako je bilo po razpoložljivih podatkih GO ZSS do konca leta 1948 na osnovi prostovoljnega dela od načrtovanih 3368 stanovanj dograjenih le 1218.⁵¹⁹ Tudi v naslednjem letu gradnja novih stanovanjskih objektov s prostovoljnim delom ni potekala v skladu s pričakovanji, predvsem zaradi pomanjkanja delovne sile in nekaterih vrst gradbenega materiala.⁵²⁰

Leta 1949 je GO ZSS skušal od vseh sindikalnih svetov zbrati podatke o številu stanovanjskih prostorov, ki so nastali z gradnjo novih stanovanjskih objektov, z adaptacijo starih zgradb, pa tudi z "utesnitvijo" ali "preselitvijo neproduktivnih ljudi iz mest in industrijskih centrov". Ugotovil je, da so sindikalni sveti pri dodeljevanju stanovanj "le v redkih primerih" sodelovali z ljudskimi odbori. Posebej je pohvalil KS Rogaška Slatina, "ki je ostro nastopil skupno s stanovanjsko komisijo proti onim, ki so skrivali sobe, da so jih v sezoni drago prodajali letoviščarjem", kot primer

518 AS, RS ZSS, knjiga 14 (15), poročilo o delu GO ESS za leto 1947.

519 AS, RS ZSS, škatla 113, mapa 2, poročilo oddelka za preskrbo in stanovanja pri GO ZSS za leto 1948.

520 AS, RS ZSS, knjiga 16 (17), poročilo o delu GO ZSS za leto 1949.

napačnega ravnanja pa je navedel KS Bled, "kjer se ni dovolj energično ukrepalo, da so bile razne vile zaprte in prazne". Delo stanovanjskih komisij je bilo po mnenju Glavnega odbora nasploh "brez izjeme slabo". Na intervencije sindikalnih podružnic in posameznikov, ki so prijavljali "nezadostno zasedena stanovanja", se niso odzivale "dovolj energično", ampak so ukrepale "popustljivo" in "birokratsko", saj naj bi več razumevanja pokazale za pritožbe oseb z velikimi stanovanji kot pa za prošnje tistih delavcev, ki niso imeli kje stanovati.⁵²¹

V okviru svojega investicijskega plana je GO ESS že v letu 1947 začel z gradnjo petih sindikalnih stanovanjskih domov na Jesenicah, v Kranju, Trbovljah, Celju in Mariboru, na pobudo okrajnega sindikalnega sveta pa so začeli tak dom graditi tudi v Ilirski Bistrici.⁵²² V letu 1949 je planski oddelek pri predsedstvu vlade LRS vsa gradbena dela, predvidena v investicijskem načrtu GO ZSS, izločil iz t. i. "čvrstega plana", zato je gradnja vseh, sicer načrtovanih stanovanjskih objektov, potekala "izvenplansko" in seveda ne tako hitro kot so pričakovali. Zato so nadaljevali le z gradnjo sindikalnih stanovanj v Mariboru in na Jesenicah, medtem ko so bila ostala dela začasno ustavljena.⁵²³

521 Prav tam. Glej tudi: AS, RS ZSS, knjiga 11 (12), zapisnik seje predsedstva GO ZSS, poročilo načelnika oddelka za preskrbo in stanovanja, 26. november 1949.

522 AS, RS ZSS, knjiga 14 (15), poročilo o delu GO ESS za leto 1947. Glej tudi: Delavska enotnost, št. 21, 23. maj 1947, str. 3, Sindikalni stanovanjski domovi v Sloveniji.

523 AS, RS ZSS, knjiga 16 (17), poročilo o delu GO ZSS za leto 1949.

X. POSREDOVANJE DELA

1. POSREDOVANJE DELA PRED LETOM 1945

Posredovanje dela je bilo vedno tesno povezano s podpiranjem brezposelnih. Zaradi velike brezposelnosti, ki se je pojavila proti koncu leta 1918 kot posledica vojne, je bil pri poverjeništvu za socialno skrbstvo narodne vlade SHS v Ljubljani osnovan oddelek za brezposelnost, pri okrajnih glavarstvih in mestnih magistratih pa evidenčni uradi za brezposelne delavce in nameščence. Decembra 1918 je narodna vlada v Ljubljani ustanovila državno posredovalnico za delo, z namenom, zmanjšati naraščajočo brezposelnost, hkrati pa zagotoviti delovno silo za kmetijstvo, kjer je delavcev primanjkovalo. Pravico do podpore so dobili vsi nezaposleni, ki so zaposlitev izgubili zaradi vojne in tisti, ki so bili odpoklicani iz vojske. Obstoječe stanje na področju posredovanja dela je legaliziral zakon o zaščiti delavcev z dne 18. februarja 1922, s katerim je bila za področje celotne kraljevine Jugoslavije ustanovljena osrednja borza dela v Beogradu kot pomožni organ ministrstva za socialno politiko, v vseh razvitejših krajih pa krajevne borze dela, ki so bile pomožni organi osrednje borze dela. Te naj bi opravljale posredovalno vlogo med delavci, ki so iskali zaposlitev in med delodajalci, ki so iskali delavce, dodeljevale podpore brezposelnim, sodelovale pri sklepanju delovnih pogodb, vodile evidenco o stanju zaposlenosti na svojem območju ter o gibanju delovne sile, proučevale vzroke brezposelnosti, predlagale ustrezne ukrepe za njeno odpravo, o svojem delu pa so morale poročati osrednji borzi dela in izvrševati vsa njena naročila. Tistim delavcem, ki jim niso mogle priskrbeti zaposlitve, so bile borze dela dolžne finančno pomagati ali pa jim priskrbeti hrano in stanovanje, vsem delavcem, ki so morali iskati delo v drugih krajih, pa so lahko izdajale dovolilnice za polovično vožnjo z vsemi državnimi prevoznimi sredstvi.

Ker pa v državnem proračunu ni bilo dovolj sredstev za izpolnjevanje teh nalog, je država že ob koncu leta 1922 vse obveznosti, povezane s

podpiranjem nezaposlenih delavcev in z vzdrževanjem javnih borz dela, prenesla na delavce in delodajalce. Ti so morali poleg prispevkov za bolniško zavarovanje plačevati tudi poseben prispevek za borze dela, zbrana sredstva pa so bila namenjena posredovanju dela, neposrednemu podpiranju brezposelnih delavcev in dajanju cenениh posojil za gradnjo delavskih stanovanj. Po letu 1925 je postajalo vedno bolj očitno, da borze dela ne morejo več uspešno opravljati svojih nalog, zato se je vlada odločila za njihovo reformiranje. Z novimi zakonski predpisi, ki so izšli v letih 1927 in 1928, so naloge teh ustanov sicer ostale nespremenjene, bistveno pa se je spremenila njihova organiziranost. Dotlej državne borze dela so bile preosnovane v javne borze dela, ki so delovale na samoupravni podlagi, ustanovljene pa so bile na sedežih delavskih zbornic. Polovico članov upravnega odbora so imenovalе delavske zbornice, polovico pa delodajalske. Vrhovni organ vseh javnih borz dela v državi je bil centralni odbor za posredovanje dela s sedežem v Beogradu, njegov pomožni administrativni organ pa je bila osrednja borza dela. Poleg javnih borz dela so delovale tudi privatne borze dela, vendar pa njihove usluge niso bile brezplačne. Razne delodajalske korporacije, stranke, delavske ustanove, delavska društva, podporna, dobrodelna in kulturna društva pa so imela svoje ustanove za posredovanje dela.⁵²⁴

2. ZAKONSKA UREDITEV POSREDOVANJA DELA V OBDOBJU 1945 - 1950

16. marca 1945 je ministrstvo za socialno politiko izdalo odločbo o obnovitvi poslovanja Osrednje uprave za posredovanje v Beogradu,⁵²⁵ 5. julija 1945 pa je Ministrstvo za socialno politiko NVS izdalo uredbo o obveznem posredovanju dela po Javni borzi dela.⁵²⁶ Posredovanje dela je tako spadalo izključno v pristojnost Javne borze dela v Ljubljani in njenih podrejenih organov, vsako drugo tovrstno delovanje pa je bilo prepovedano (čl. 1).

524 Povzeto po: F. Kresal, Pregled razvoja..., str. 123 - 131.

525 UL DFJ št. 15/1945.

526 UL SNOS in NVS št. 16/1945.

Z uredbo o odpravi delavskih zbornic, Osrednje uprave za posredovanje dela in javnih borz dela z dne 18. aprila 1946⁵²⁷ so bile zaradi "boljše organizacije posredovanja dela in boljšega zavarovanja delavcev" s 30. junijem 1946 ukinjene tako delavske zbornice in osrednje tajništvo delavskih zbornic kakor tudi osrednja uprava za posredovanje dela, javne borze dela in njim podrejene ustanove (čl. 1). Organizacijo in vodenje službe za posredovanje dela je prevzel GO ESZDNJ, ki mu je pripadla "vsa premožna in nepremična imovina", pa tudi "vse terjatve in obveznosti" teh ustanov (čl. 3 in 4).

Na temelju te uredbe je GO ESZDNJ v sporazumu z Ministrstvom za delo FLRJ 24. junija 1946 predpisal pravila o organizaciji posredovanja dela,⁵²⁸ ki so veljala tako za zaposlene delavce, nameščence in vajence kakor tudi za začasno brezposelne in tiste, ki še niso bili nikoli zaposleni (čl. 1). V delovno področje posredovanja dela je bilo vključeno evidentiranje vseh brezposelnih delavcev in potreb po novi delovni sili v okviru državnega gospodarskega načrta, zaposlovanje mladoletnih delavcev, predvsem vajencev, posvetovalna služba v zvezi z izbiro poklica, porazdelitev tako brezposelnih kot tudi že zaposlenih delavcev v skladu s potrebami posameznih gospodarskih panog in vodenje statistične službe (čl. 2). V mejah proračunskih zmogljivosti so lahko organi, pristojni za posredovanje dela, dodeljevali določene podpore za ustanavljanje delavskih prenočišč, kuhinj, kopališč in za gradnjo stalnih ali začasnih delavskih stanovanj (čl. 3). Nekatere naloge je GO ESZDNJ izvajal tudi posredno, s pomočjo lokalnih sindikalnih organov. Odseki za posredovanje dela so bili ustanovljeni pri osrednjem odboru ESZDNJ v Beogradu in pri vseh glavnih odborih posameznih republik, obseg pristojnosti, ki so jih na tem področju imeli krajevni sindikalni sveti pa je bil odvisen od gospodarskega pomena njihovega območja. V krajih, kjer sindikalnih svetov ni bilo, so njihove funkcije opravljali revirni odbori, sindikalne podružnice ali plačilna mesta (čl. 6). Služba za posredovanje dela se je vzdrževala z rednimi in izrednimi finančnimi sredstvi. Med redna sredstva so spadali prispevki, namenjeni posredovanju dela, ki so jih pobirali organi socialnega zavarovanja ESZDNJ, dohodkov od obrazcev za "ugodnostno vožnjo" brezposelnih delavcev z državnimi prometnimi sredstvi in dohodki od obresti na denar, vložen pri državnih denarnih zavodih, državne

527 UL FLRJ št. 33/1946.

528 UL FLRJ št. 53/1946.

dotacije in razni drugi dohodki pa so predstavljali izredna finančna sredstva (čl. 7). Organi za socialno zavarovanje so od skupne vsote vseh zbranih prispevkov obdržali 4% kot povračilo stroškov za pobiranje prispevkov in dajanje informacij, glavnemu odboru ESJ je pripadlo 16% za organizacijske stroške, 80% pa federalnim oziroma glavnim odborom (čl. 8).⁵²⁹ Iz presežkov, ki so se pokazali kot prihranki ob sprejemanju zaključnih računov organov za posredovanje dela, so se pri glavnem in pri federalnih odborih ESJ oblikovali rezervni skladi (čl. 10).

Po pravilih o organizaciji posredovanja dela so podpore za brezposelne praviloma prejeli tisti nezaposleni delavci, ki so bili socialno zavarovani in so plačevali predpisane prispevke za posredovanje dela. Podpora je obsegala "objave za ugodnostno vožnjo" v tretjem razredu na državnih železnicah in ladjah ter popust pri vožnji z državnimi avtobusi, znesek vrednosti preostalega dela cene za vožni listek, "popotnino" v živilih ali denarju in stroške prehrane ter prenočišča (do pet dni) za tiste brezposelne, ki so morali zaradi iskanja zaposlitve potovati v drug kraj. Nezaposleni delavec je tako podporo lahko prejel največ trikrat v šestih mesecih nepretrgane brezposelnosti, vendar pa so pravico do podpore imeli le tisti, ki niso bili nezaposleni po svoji krivdi (čl. 13). Brezposelni delavci, ki so živeli v izjemno težkih materialnih razmerah in ki so bili v dveh letih pred prijavo brezposelnosti vsaj 12 mesecev socialno zavarovani, so lahko dobivali izredno mesečno podporo do 500 dinarjev za hrano in prenočišče, vendar najdlje za 6 mesecev nepretrgane brezposelnosti (čl. 19).⁵³⁰ O prošnjah za podporo je odločal vodja službe za posredovanje dela pri krajevnem sindikalnem organu. Nezadovoljni delavci se je proti tej odločitvi lahko pritožil na pristojni KSS, odločba krajevnega sindikalnega sveta pa je bila dokončna. Delavcu, ki je brez opravičenega razloga odklonil ponujeno delo, so lahko ukinili nadaljnjo podporo (čl. 13). Za opravljanje del in nalog na področju posredovanja dela so lahko v mejah proračuna zaposlovali uslužbenke, ki so bili deloma ali v celoti plačani iz sredstev, ki so jih sindikati dobili za posredovanje dela (čl. 17). Ta pravila so postala veljavna takoj, določbe, ki so bile povezane s prenosom službe

529 Po pravilniku o organizaciji službe za zaposlitev delavcev z dne 17. junija 1947 pa je Centralnemu odboru ESJ pripadlo 96% od vseh zbranih prispevkov, organom socialnega zavarovanja pa le preostalih 4%.

530 S spremembami in dopolnitvami pravil o organizaciji posredovanja dela z dne 27. februarja 1947 (UL FLRJ št. 18/1947) se je izredna mesečna podpora za brezposelne zvišala na 1000 dinarjev.

za posredovanje dela na ESZDNJ in z opravljanjem tega dela, pa so dobile "obvezno moč" s 1. julijem 1946 (čl.21).

17. junija 1947 je CO ESJ v soglasju z Ministrstvom za delo FLRJ predpisal pravilnik o organizaciji službe za zaposlitev delavcev,⁵³¹ ki je začel veljati s 1. julijem 1947, pravila o organizaciji posredovanja dela z dne 24. junija 1946 kakor tudi spremembe in dopolnitve teh pravil z dne 27. februarja 1947 pa so takrat prenehala veljati. Določbe o dodeljevanju podpor in financiranju te službe se glede na prejšnja pravila niso bistveno spremenile, medtem ko so bile naloge posameznih sindikalnih organizacij na področju zaposlovanja s tem pravilnikom natančneje opredeljene. Sindikati so bili kot nosilci službe za zaposlitev delavcev dolžni, da "pre-skrbujejo načrtnemu narodnemu gospodarstvu potrebne delavce", da "pomagajo državnim organom pri razmeščanju delavcev in strokovnih kadrov v gospodarstvu", da "vodijo razvid in zaposlujejo vajence v okviru potreb državnega gospodarskega načrta po predpisih zakona o vajencih in tega pravilnika".⁵³² Za izpolnjevanje teh nalog so bili pri Centralnem odboru ESJ in pri glavnih odborih ustanovljeni odseki za zaposlitev delavcev, ter odseki, razdelki ali referati pri krajevnih sindikalnih svetih, ki so sodelovali z organi za načrtovanje, z operativnimi upravnimi voditelji državnih gospodarskih podjetij, z drugimi državnimi organi in množičnimi organizacijami. Celotno službo za zaposlitev delavcev je organiziral in vodil osrednji odbor ESJ, na območju posameznih republik pa glavni odbori, ki so predvsem zbirali podatke o potrebah po delavcih, s katerimi so seznanjali tako mesta kot podeželje, vodili medkrajevno in medrepubliško zaposlovanje delavcev v skladu z navodili osrednjega odbora, pomagali drugim sindikalnim organizacijam pri izpolnjevanju nalog na področju zaposlovanja, predlagali proračun te službe za območje svoje republike, izdajali odločbe o ustanavljanju oziroma odpravi organov zaposlovanja ter jim določali krajevno pristojnost ter opravljali "poročevalsko službo", kakor tudi druge naloge s tega področja. Krajevni sindikalni sveti so bili zadolženi za vzdrževanje stalnih stikov z organi za načrtovanje in upravami podjetij, ki so jim dostavljali potrebne podatke, za ustrezno zaposlitev brezposelnih delavcev na podlagi njihovih prijav, za vodenje

⁵³¹ UL FLRJ št. 53/1947.

⁵³² Prva točka splošnih določb pravilnika o organizaciji službe za zaposlitev delavcev z dne 17. junija 1947.

evidence o vsej razpoložljivi delovni sili, za organizacijo delavskih prenočišč, hotelov in kopališč, za dodeljevanje podpor brezposelnim in reševanje morebitnih pritožb, o vsem tem pa so morali poročati pristojnim nadrejenim organom.⁵³³

Na zahtevo CO ESJ in po predlogu zveznega ministra za finance FLRJ je vlada FLRJ 17. maja 1948 izdala odločbo o uporabi sredstev rezervnega sklada službe za zaposlitev delavcev,⁵³⁴ ki je določala, da se ta sredstva dodelijo Centralnemu odboru ESJ za "dovršitev delavskih prenočišč in delavskih stanovanj ter objektov splošnega sindikalnega značaja", kot so bili sindikalni domovi, šole centralnega odbora ESJ in upravne ter stanovanjske zgradbe centralnih uprav in centralnega odbora ESJ, ki so jih začeli graditi v letu 1947 s pristankom zvezne planske komisije (tč. 1). S prvim majem 1948 naj bi DZSZ prenehal pošiljati zbrane prispevke za posredovanje dela Centralnemu odboru ESJ, prispevke, nakazane med 1. januarjem in 30. aprilom 1948, pa je moral CO ESJ vrniti Državnemu zavodu za socialno zavarovanje, ta pa je bil dolžan Centralnemu odboru povrniti vse izdatke, ki jih je ta v tem času imel v zvezi z opravljanjem službe za zaposlitev delavcev (tč. 3).

Uredba o službi in upravah za vključitev delovne sile v gospodarstvo z dne 10. septembra 1948⁵³⁵ pa je že točno določala, da "politiko zvezne vlade oziroma republiških vlad glede delovnih rezerv in vključitve delovne sile v gospodarstvo izvajajo ministrstvo za delo FLRJ in republiška ministrstva za delo" (čl. 1). Organi ministrstev za delo, določeni za opravljanje teh nalog, so bile uprave za delovno silo, ki so bile zadolžene za sestavo operativnega plana za pridobitev delovnih rezerv in vključitev novih delavcev v gospodarstvo, za kontrolo "nad delom gospodarskih panog, resorov, operativnih upravnih vodstev, državnih ustanov in gospodarskih podjetij glede pravilne zaposlitve delovne sile", za vodenje evidence "o uporabljanju delovne sile", za propagiranje vključevanja nove delovne sile v gospodarstvo, za delo v zvezi z delovnimi knjižicami in za dajanje predlogov v zvezi s potrebami posameznih gospodarskih panog, podjetij in ustanov po delovni sili, glede na stroko in kvalifikacijo (čl. 4).

533 Pravilnik o organizaciji službe za zaposlitev delavcev z dne 17. junija 1947 je bil ukinjen šele z uredbo organizaciji službe za posredovanje dela z dne 29. marca 1952 (UL FLRJ št. 16/1952).

534 UL FLRJ št. 43/1948.

535 UL FLRJ št. 79/1948.

Zvezna uprava je dajala smernice za delo republiškim upravam, te pa so vodile delo uprav za delovno silo pri ljudskih odborih, ki so imele na svojem območju podobne naloge kot uprave pri republiških ministrstvih za delo na področju republike (čl. 4 in 5). Tudi ta uredba pa je prenehala veljati po izidu uredbe o organizaciji posredovanja dela z dne 29. marca 1952,⁵³⁶ po kateri so naloge v zvezi s posredovanjem dela prevzeli lokalni in republiški "biroji" za posredovanje dela, ki so jih ustanovili okrajni in mestni ljudski odbori oziroma sveti za ljudsko zdravstvo in socialno politiko pri republiških vladah.

3. VLOGA SINDIKATOV PRI POSREDOVANJU DELA V OBDOBJU 1945 - 1948⁵³⁷

V obdobju, v katerem je bila obnova države prednostna naloga, je bilo zaposlovanje in smotrno razporejanje delovne sile možno le na osnovi natančnega razvida nad razpoložljivo delovno silo in na podlagi obveznega posredovanja dela vsem nezaposlenim, "ki se mora vršiti samo preko ene ustanove in to po določenih navodilih enega organa, ki bo odločal o načinu izvajanja obnove ter o prednosti in nujnosti raznih obnovitvenih, kakor tudi drugih javnih del".⁵³⁸ Tako je bila poleti 1945 za posredovanje dela pristojna izključno Javna borza dela (JBD) v Ljubljani, ki je pozvala vsa državna, zadružna in zasebna podjetja in ustanove, naj sproti prijavljajo vse potrebe po delovni sili, vsi "intelektualni in fizični delavci" pa bi se morali čimprej zglasti pri ustanovah JBD "radi registracije in posredovanja dela". Pri zbiranju podatkov o prostih delovnih mestih in nezaposlenih delavcih, so pomagali tudi okrajni in krajevni NOO, ki so izplačevali socialne podpore le tistim osebam, ki so bile prijavljene pri JBD. "Vse odobritve odpustov in drugih razrešitev delovnega razmerja" je izrekala JBD v sporazumu s sindikalno podružnico dotičnega obrata, kar naj bi onemogočalo "samovoljne odpuste s strani delodajalcev", zaščitilo "delo in produkcijo", delovno ljudstvo pa naj bi tako dobilo možnost, "da brez kakršnegakoli vpliva izloči iz svoje sredine vse one škodljivce, ki so se v produkciji izkazali kot negativni", sicer pa je JBD

⁵³⁶ UL FLRJ št. 16/1952.

⁵³⁷ Po letu 1948 posredovanje dela ni več spadalo v pristojnost sindikalnih organizacij.

⁵³⁸ AS, RS ZSS, škatla 15, mapa 2, poročilo JBD za Slovenijo v Ljubljani (nedatirano).

vlogo sindikalnih organizacij takole opisala: "V zvezi s čistkami, ki jih vršijo sindikalne organizacije v nekaterih obratih z namenom, da se iz vrst našega zavednega produktivnega delavstva izloči vse, kar ni zdravo, je bila JBD obveščena ter dala podrejenim podružnicam in ekspozituram navodila, da se ta službena razmerja sporazumno s sindikati razrešijo ter odpuščeni zaposlijo na drugih mestih, na njihova izpraznjena mesta pa bo JBD razmestila naše zaslužne prekaljene borce, partizanske vdove, internirance, otroke talcev, žrtve fašističnega terorja in drugo dobronamerno, delavoljno ljudstvo. Odpuščene osebe pa bomo koristno uporabili pri javnih delih".⁵³⁹ Pri zaposlovanju so imeli torej prednost demobilizirani pripadniki JA, bivši interniranci, otroci in vdove padlih ter druge žrtve fašističnega terorja, v ostalih primerih pa so upoštevali čas trajanja nezaposlenosti, materialne in socialne razmere ter strokovne in druge individualne sposobnosti prosilcev. Za strokovno usposabljanje tistih oseb, "ki so se izkazale v svoji borbenosti" in "razgledanosti" ter jim je primanjkovalo le še kratkotrajne strokovne izobrazbe", so organizirali posebne tečaje.⁵⁴⁰

Čeprav je bilo posredovanje dela uvrščeno v delovno področje novih sindikalnih organizacij že prej, pa so te šele v letu 1946 dosegle tako organizacijsko stopnjo, da so bile sposobne prevzeti tovrstno dejavnost. Sprva so namreč posredovanje dela poverili reorganiziranim borzam dela, ki pa so jim očitali prešibko povezanost s "širokimi ljudskimi množicami", nezadovoljivo poznavanje gospodarskega načrta in krajevnih razmer ter dejanskih potreb posameznih podjetij po delovni sili, predrago vzdrževanje njihovih uradov, ki so delovali le v večjih mestih in industrijskih krajih, pomanjkljivo statistično službo in premajhno povezanost tako z oblastnimi organi kot s sindikati. Zato je GO ESZDNJ predlagal zveznemu ministrstvu za delo, "da se javne borze kot javnopravne ustanove ukinejo ter služba posredovanja dela preda v roke sindikalnega pokreta, ki bo to službo reorganiziralo ter jo postavilo na široke sindikalne temelje".⁵⁴¹

S 1. julijem 1946, ko so bile odpravljene delavske zbornice in javne borze dela, je bil pri GO ESS ustanovljen odsek za posredovanje dela, ki

539 Prav tam.

540 Prav tam.

541 Delavska enotnost, št. 27, 5. julij 1946, str. 3, Ob prehodu posredovanja dela v Enotne sindikate, 1. del.

je deloval v skladu s smernicami in navodili centralnega odbora ESJ in ob sodelovanju z Ministrstvom za delo LRS. Svoje delo je opravljal s pomočjo posredovalnic za delo pri krajevnih sindikalnih svetih. V letu 1946 je bilo v posredovalni službi zaposlenih 97 oseb. Polno plačanih uslužbencev je bilo 53, od teh jih je bilo 9 zaposlenih pri odseku za posredovanje dela v sklopu GO ESS, 44 pa pri krajevnih sindikalnih svetih. Honorarnih uslužbencev je bilo 23, brezplačno pa je svoje delo opravljal 21 oseb.⁵⁴²

S prevzemom službe za posredovanje dela so sindikalne organizacije sprejele dolžnost preskrbovanja delovne sile za velika javna dela, ki so bila povezana z obnovo države. Za delavce, ki niso bili zaposleni v domačem kraju, je bilo treba organizirati tudi hiter prevoz, prehrano, po potrebi pa tudi začasno bivališče.⁵⁴³ Novo delovno silo so iskali predvsem na podeželju, mladino so usmerjali v tiste stroke, kjer je bilo pričakovati skorajšnje pomanjkanje kvalificiranih delavcev, posebno skrb pa so posvečali zaposlovanju in po potrebi tudi "prešolanju" demobiliziranih borcev ter invalidov JA.⁵⁴⁴ Zaradi vedno večjih potreb po novi delovni sili, so si oblasti prizadevale za postopno vračanje tistih slovenskih izseljencev, ki so odšli v tujino iz ekonomskih razlogov, sindikalne organizacije pa so bile zadolžene za zaposlitev repatriiranih delavcev v skladu z njihovo kvalifikacijo in pridobljenimi izkušnjami. Poskrbeti je bilo treba tudi za nastanitev teh delavcev in njihovih družin, jih vključiti v sindikate in "začeti med njimi s kulturno - prosvetnim in političnim delom".⁵⁴⁵

Čeprav so sindikalni organi za posredovanje dela v letu 1946 uspeli zaposliti 69.755 oseb (48.888 moških in 20.867 žensk), pa je bilo delavcev še vedno premalo. Za izvedbo vseh javnih del, ki jih je predvideval petletni načrt elektrifikacije in industrializacije države, je bilo potrebnih tudi veliko število sezonskih delavcev, o katerih pa posredovalna služba še ni imela podatkov. Posredovalnice za delo se niso dovolj potrudile pri iskanju novih delavcev, zato se je lahko zgodilo naslednje: "Državno podjetje Gradis je v preteklem letu potrebovalo večje število zidarjev in te-

542 AS, RS ZSS, knjiga 13 (14), poročilo o delu GO ESS za leto 1946.

543 Delavska enotnost, št. 28, 12. julij 1946, Ob prehodu posredovanja dela v Enotne sindikate, 2. del.

544 Delavska enotnost, št. 30, 2. avgust 1946, str. 3, Ob prehodu posredovanja dela v Enotne sindikate, 3. del.

545 Delavska enotnost, št. 31, 9. avgust 1946, str. 3, Ob prehodu posredovanja dela v Enotne sindikate, 4. del.

sarjev. Posredovalnice za delo so stalno javljale Glavnemu odboru kot nadrejenemu organu, da na njihovem področju ni tesarjev ne zidarjev. Funkcionarji Gradisa so sami odšli na teren, kjer so stopili v neposredni stik z delavstvom ter so prav v tistih krajih, od koder so posredovalnice javljale, da ni zidarjev in tesarjev, našli to strokovno silo ter jo vključili v zaposlitev.⁵⁴⁶

Začasno nezaposlenim osebam so posredovalnice za delo podeljevale podpore, pri čemer so imeli prednost demobilizirani borci JA, politični begunci, vdove in matere z večjim številom otrok. V letu 1946 so za izplačilo teh podpor porabili 149.470,50 din, 9154 oseb pa je prejelo t.i.objave za ugodnostno vožnjo z vlakom ali avtobosom, ki so jim olajšale potovanje v kraj zaposlitve.⁵⁴⁷

Po 4. plenumu Centralnega odbora ESJ novembra 1946 se je služba za posredovanje dela razširila tudi na sindikalne podružnice, ki so morale skrbeti za to, da je celotno zaposlovanje novih delavcev potekalo izključno preko krajevnih sindikalnih svetov. V letu 1947 se je odsek za posredovanje dela pri GO ESS vključil v sklop socialno - pravnega oddelka, ki je redno sodeloval z Ministrstvom za delo LRS, krajevni sindikalni sveti pa z odseki za delo pri pristojnih ljudskih odborih. Posredovalnice za delo so iskale pomoč pri oblastnih organih predvsem takrat, kadar podjetja niso hotela zaposliti vojaških vojnih invalidov, žensk in učencev v gospodarstvu. Zaradi boljše povezave med posredovalnicami dela in oblastnimi organi so organizirali konference, ki so se jih poleg posredovalcev dela in delovnih inšpektorjev udeležili tudi zastopniki Glavnega odbora ESS in ministrstva za delo. Sodelovanje je bilo uspešno zlasti pri zbiranju sezonskih delavcev za "javne gradnje prioriteta značaja".⁵⁴⁸

S 1. julijem 1947, ko je stopil v veljavo pravilnik o organizaciji službe za zaposlitev delavcev, je GO ESS dobil "v pogledu mobilizacije delovne sile in njenega razmeščanja zelo široke kompetence", vzpostavil pa je tudi neposreden stik z republiško načrtno komisijo, medtem ko so prej kontaktirali le posredno, preko Ministrstva za delo LRS. Odsek za zaposlitev delavcev pri GO ESS pa ni bil zadovoljen s terenskim delom sindikalnih

546 Delavska enotnost, št. 9, 28. februar 1947, str. 3, Sindikalna služba posredovanja dela v preteklem letu.

547 AS, RS ZSS, knjiga 13 (14), poročilo o delu GO ESS za leto 1946.

548 AS, RS ZSS, knjiga 14 (15), poročilo o delu GO ESS za leto 1947.

svetov, ki niso imeli pravih predstav o "dejanski rezervi delovne sile" na svojem področju. Okrajne načrtno komisije, z izjemo mariborske, namreč niso načrtovale zaposlovanja novih delavcev, ampak so "vso skrb posvetile planiranju materiala", zaradi česar ni bilo ustreznega sodelovanja med temi komisijami in sindikalnimi sveti, razen v Mariboru. Sindikalni sveti se tudi niso ozirali na navodila in okrožnice GO ESS, zato so bile zaposlovalnice največkrat "samo pisarne, kamor se zatekajo brezposelni oziroma delaželniki ter jih zaposlovalci napotijo na delo v razne okoliške kraje, samo, da se jih iznebijo, ne pa da bi jih zaposlili v program petletnega plana".⁵⁴⁹

Vendar se je po podatkih Glavnega odbora število brezposelnih v letu 1947 le znatno zmanjšalo, čeprav naj bi bilo ob koncu leta še vedno 3298 nezaposlenih delavcev, od tega 592 moških, 1601 ženska in 1105 vajencev, kar je bilo v večini primerov pogojeno s pomanjkanjem stanovanj v industrijskih centrih in z nepripravljenostjo ljudi, da bi sprejeli zaposlitev tudi izven kraja svojega stalnega prebivališča. Kljub temu pa so sindikalne posredovalnice za delo v aprilu in maju 1947 napotile na sezonsko poljedelsko delo v Srbijo in na Hrvaško 714 moških in 1424 žensk iz Prekmurja.⁵⁵⁰ Komisija, sestavljena iz predstavnikov Ministrstva za delo LRS, GO ESS in sindikalnega sveta v Murski Soboti, ki je junija obiskala zvezno državno posestvo Živa v Bački, na katerem je delalo 300 sezonskih delavcev, od katerih jih je bilo največ iz Prekmurja, je življenjske pogoje teh delavcev takole opisala: "Naši delavci spijo na podstrešju in v prenatrpanih temnih prostorih. Tako spi v temačnem nezdravem prostoru s površino 6 x 8 m z majhnimi svetlobnimi odprtinami brez vsakega zračenja 35 oseb in to pomešano moški in ženske. Tudi ostali prostori niso nič boljši. Delavstvo spi na tleh, pokritih s slamo brez pogradov in slamnjač. V kuhinji je stalen prepih, odvod dima ni urejen, radi tega se kadi po celi kuhinji, kar škoduje očem kuharic. Jedilna posoda leži na blatnih tleh, istotako tudi ni kuhinjskih miz. Umivalnic in kopalnic ni, tako da se tovarišice umivajo na prostem okoli barak. Okoli stanovanjskih objektov vlada nesnaga in smrad, ker je tik spalnic stranišče in gnojišče".⁵⁵¹ Zaradi slabe prehrane so bili delavci podhranjeni, zjutraj so pre-

⁵⁴⁹ Prav tam.

⁵⁵⁰ Prav tam.

⁵⁵¹ AS, RS ZSS, škatla 49, mapa 11, zapisnik o komisijskem pregledu zveznega državnega posestva Živa v Bački, Osijek, 11. junija 1947.

jemali "nemastno in redko prežganko, opoldne in zvečer redki grah ali fižol", zato niso bili sposobni prenašati naporov težkega dela in niso bili odporni proti boleznim "krajevnega značaja", malariji, padavici, in raznim želodčnim in živčnim obolenjem, pritoževali pa so se tudi "zoper surovo in nepristransko postopanje s strani uprave in nadzornih organov". Komisija je tudi opazila, "da se na posestvu goji in razpihuje nacionalna in verska mržnja". Po izpovedi ene izmed delavk je upravnik posestva izjavil, da so Slovenci "še daleč od naroda" in da "zemlja joče, kamor stopi Slovenec". Zaradi vsega navedenega so delavci množično zapuščali delo na tem posestvu. Po mnenju komisije bi morala uprava posestva nujno "zavzeti drugačno stališče do delavstva in sicer tako, da bo delavstvu nudila vsaj minimalne življenjske pogoje, kakor tudi, da preneha s podpihovanjem nacionalne mržnje do sezonskih slovenskih delavcev".⁵⁵²

Kasneje so se delovni pogoji na državnih posestvih v Vojvodini, Slavoniji in Banatu sicer izboljšali, vendar pa je v tretjem in četrtem tromeščju odšlo na delo v druge republike le majhno število slovenskih delavcev, med katerimi je bilo največ strokovnjakov za gradnjo ladij in ladjedelnic iz Italije in Slovenskega primorja, ki so jih poslali na Reko, v Split, Kraljevico in Tivat.⁵⁵³ Delavci iz območja con A in B so se na ozemlju LR Slovenije zaposlovali že pred septembrom 1947. Prijave za zaposlitev iz cone B je zbiral urad za posredovanje dela v Ajdovščini, prijave iz cone A urad v Trstu, oba pa sta sezname teh delavcev posredovala Glavnemu odboru ESS, "ki je izvršil selekcijo upoštevajoč dejanske potrebe in okolnosti".⁵⁵⁴ Na podlagi prejetih podatkov je odsek za posredovanje dela pri GO ESS ugotovil, da bi se mnogi delavci iz cone A sicer želeli zaposliti v LR Sloveniji, vendar pa jih precej tega ni storilo, ker niso mogli redno pošiljati svojih prihrankov družinam v cono A. Te so morale včasih tudi po več mesecev čakati nanje in to predvsem zato, ker ni bilo na razpolago dovolj lir. Po mnenju GO ESS bi bilo nujno potrebno to vprašanje čimprej urediti, še zlasti zato, ker je bilo v Furlaniji veliko kvalificiranih delavcev, v FLRJ pa jih je primanjkovalo. V drugi polovici leta 1947 se je položaj na področju gradbene stroke bistveno izboljšal zaradi večjega dotoka zidarjev in kamnosekov iz bivše cone A,

⁵⁵² Prav tam.

⁵⁵³ AS, RS ZSS, knjiga 14 (15), poročilo o delu GO ESS za leto 1947.

⁵⁵⁴ AS, RS ZSS, škatla 57, mapa 27, dopis odseka za posredovanje dela pri GO ESS uradu Enotnih sindikatov za Trst in Slovensko primorje v Trstu, 8. oktober 1946.

delavci iz cone B pa so se po priključitvi k FLRJ zaposlovali predvsem v domačih krajih, ker so v Slovenskem primorju pričeli z velikimi gradbenimi deli.⁵⁵⁵

Od leta 1946 se je GO ESS ukvarjal tudi z zaposlovanjem slovenskih izseljencev. Največ si jih je vrnilo iz Nemčije in Francije, nekoliko manj pa iz Belgije, Holandije, Kanade, Avstrije itd. Zato je odsek redno sodeloval s štabom za repatriacijo pri ministrstvu za socialno skrbstvo v Ljubljani, ki je imel sprejemne centre v Ajdovščini, Ljubljani, Kamniku in na Jesenicah. Tisti, ki so se nastanili pri sorodnikih in znancih, so si običajno našli delo sami, ostalim pa je odsek za posredovanje dela pri Glavnem odboru večinoma poiskal zaposlitev brez večjih težav, težje pa je bilo z njihovo nastanitvijo, saj je pomanjkanje stanovanj nasploh predstavljalo glavno oviro pri zaposlovanju nove delovne sile.⁵⁵⁶

Med povratniki je bilo največ rudarjev, ki so jih večinoma zaposlili v Sloveniji, le manjši del pa so jih napotili v srbski rudnik Ravna Reka. Stanovanjske razmere so bile v rudarskih revirjih v večini primerov zelo slabe, vendar pa niti rudniške uprave, ki večkrat še svojim dolgoletnim delavcem niso mogle preskrbeti stanovanj, niti krajevni ljudski odbori, za rešitev tega vprašanja v glavnem niso storili ničesar, ker se niso zavedali, kako "važen politični moment" predstavlja nastanitev teh oseb.⁵⁵⁷ V najslabšem položaju so se znašli tisti, ki so jih poslali v Ravno Reko, saj so bile že po nekaj mesecih vse izseljeniške družine "vsled nevzdržnih prehranjevalnih in oskrbovalnih razmer" ter nacionalnega sovraštva, prisiljene zapustiti Ravno Reko in odpotovati v Ljubljano, kjer so morali petmesečnega dojenčka takoj oddati v bolnico zaradi "podhranjenosti in telesne izčrpanosti".⁵⁵⁸ O tem je GO ESS seznanil tudi Ministrstvo za

555 AS, RS ZSS, škatla 57, mapa 27, poročilo GO ESS z dne 17. marca 1947 o konferenci službe za posredovanje dela s področja cone B, ki je bila v Ajdovščini 14. marca 1947 in knjiga 14 (15), poročilo o delu GO ESS za leto 1947.

556 AS, RS ZSS, škatla 57, mapa 27, poročilo odseka za zaposlovanje delavcev, 9. november 1946 in knjiga 14 (15), poročilo o delu GO ESS za leto 1947.

557 AS, RS ZSS, škatla 57, mapa 33, poročilo odseka za posredovanje dela pri GO ESS o zaposlitvi izseljencev - povratnikov iz Nemčije in Francije (poročilo ni datirano, a je iz vsebine razvidno, da je nastalo po konferenci o zaposlovanju in nastanitvi izseljencev, ki je bila 25. novembra 1946 v Ljubljani).

558 AS, RS ZSS, škatla 57, mapa 34, zapisnik pričevanja Amalie Daniel o razmerah v rudniku Ravna Reka pri GO ESS, 17. februar 1947.

delo LRS in predlagal, "da se v interesu naše skupnosti odgovorne krajevne in sindikalne funkcionarje strogo posvari, odnosno kaznuje."⁵⁵⁹

Slovensko sindikalno vodstvo je vso tovrstno problematiko obravnavalo kot pomembno politično vprašanje, od katerega je "v precejšnji meri odvisen ugled in prestiž", ki naj bi ga nova jugoslovanska država imela "pri delavskem razredu tujih držav".⁵⁶⁰ Menilo je, da bi bilo treba izseljence pred njihovo vrnitvijo seznaniti s stvarnim stanjem v domovini, nikakor pa jim ne bi smeli slikati razmer v "zamegleni rožnati luči", tako kot v nekaterih primerih, ko "je bilo tovarišem v tujini obljubljeno od strani naše repatriacijske delegacije večsobno opremljeno stanovanje, drugemu celo hiša, kjer ga bo že čakalo poljsko orodje in živina, tretjemu, da bo dobil visoko štipendijo za nadaljevanje svojega študija itd".⁵⁶¹ Po njegovem mnenju bi bilo treba posebno pozornost posvetiti repatriaciji mladine, ki jo je lažje prevzgojiti "v duhu našega časa" in preprečiti vračanje izseljencev v zimskem času, ko jih ni mogoče nastaniti v barakah. Precejšnje število rudarjev, ki so prišli iz Francije, so zaradi starosti zaposlili v tovarnah, čeprav so jim le s težavo priskrbeli stanovanja. Tiste izseljence, ki so imeli kakršnekoli izkušnje s kmetijskim delom, so nastanili na državnih kmetijskih posestvih, vse strokovnjake, ki jih je bilo veliko predvsem med povratniki iz Westfalije, pa so zaposlili v okviru njihove stroke. Mladince, ki so kot člani francoske delovne brigade gradili progo Brčko - Banoviči in so želeli ostati v Sloveniji, so nastanili v vajeniškem domu v Ljubljani in jih zaposlili kot učence v gospodarstvu pri državnih podjetjih.⁵⁶² Člani GO ESS so bili navzoči pri prihodih transportov s povratniki, pomagali so pri njihovem razdeljevanju in nameščanju ter kasneje preverjali njihove življenjske razmere.⁵⁶³

Precej pozornosti so namenili tudi zaposlovanju žensk in mladine. Dotok ženske delovne sile je bil v letu 1947 tako velik, da posredovalnice za delo niso mogle vsem priskrbeti zaposlitve, čeprav so si zelo prizade-

559 AS, RS ZSS, škatla 57, mapa 34, dopis odseka za posredovanje dela pri GO ESS Ministrstvu za delo LRS, 19. februar 1947.

560 AS, RS ZSS, škatla 57, mapa 33, poročilo odseka za posredovanje dela pri GO ESS o zaposlitvi izseljencev - povratnikov iz Nemčije in Francije (poročilo ni datirano, a je iz vsebine razvidno, da je nastalo po konferenci o zaposlitvi in nastanitvi izseljencev, ki je bila 25. novembra 1946 v Ljubljani).

561 Prav tam.

562 Prav tam.

563 AS, RS ZSS, knjiga 14 (15), poročilo o delu GO ESS za leto 1947.

vale za zaposlitev žensk na vseh tistih delovnih mestih, kjer to ne bi bilo "v škodo produkciji". V zvezi z zaposlovanjem mladine pa bi bilo treba po mnenju GO uvesti vse potrebne ukrepe, ki bi državna podjetja prisilili k sprejemanju učencev v gospodarstvu, saj jih je bilo v privatnem sektorju neprimerno več kot v državnem.⁵⁶⁴

Poseben problem je predstavljalo zaposlovanje vojaških invalidov. V skladu z zakonom o vojaških invalidih z dne 25. maja 1946⁵⁶⁵ je bila država dolžna tem invalidom omogočiti brezplačno strokovno izobrazbo, ustanavljati posebne invalidske šole in strokovne tečaje zanje, dijakom s statusom vojnega invalida pa zagotoviti "pri enakih pogojih prvenstveno pravico za podelitev državnih štipendij" (čl. 19). Osebe, "zaščitene s tem zakonom" so imele prednost pri zaposlovanju v državnih ustanovah in ustanovah javnopravnega značaja (čl. 20), vsa državna, zadružna in zasebna podjetja pa so bila dolžna zaposliti določeno število teh invalidov, "in sicer do 10% skupnega števila vsega zaposlenega osebja" (čl. 21). Zaposlovanje vojaških vojnih invalidov je bilo podrobneje urejeno s pravilnikom o zaposlitvi vojaških vojnih invalidov,⁵⁶⁶ po katerem so bila podjetja dolžna invalide ne le zaposliti, ampak tudi sprejeti "na šolanje zaradi specializacije" (čl. 1). Za izvedbo navedenih določb so bili zadolženi vojaški invalidski organi invalidske sekcije vojaških okrožij, organi za posredovanje dela ESJ - posredovalnice za delo pri KSS in organi inšpekcije dela, ki so delovali v okviru odsekov za delo pri OLO (čl. 2 - 4). GO ESS je krajevnim sindikalnim svetom priporočil, naj vojaške vojne invalide zaposlijo predvsem v domačem kraju, v tistih podjetjih in ustanovah, "kjer bodo z ozirom na vrsto in značaj dela, ki se tamkaj opravlja lahko največ koristili skupnosti". Po mnenju Glavnega odbora bi bilo treba vsak primer posebej obravnavati in "pri tem upoštevati invalidove telesne in duševne zmožnosti in sposobnosti, njegov poklic v civilu ter znanje in sposobnosti, ki si jih je pridobil v narodno - osvobodilni borbi". Vse tiste invalide, "ki životarijo na deželi, bodisi na lastnem posestvu ali na posestvu svojih starišev odnosno bratov", pa bi bilo treba prepričati, "da niso odmrle veja naše skupnosti", ampak da je njihova dolžnost pomagati pri izvedbi pet-

⁵⁶⁴ Prav tam.

⁵⁶⁵ UL FLRJ št. 44/1946.

⁵⁶⁶ UL FLRJ št. 5/1947 z dne 17. januarja 1947 (pravilnik ni datiran). Glej tudi: uredba o invalidskih prejemkih z dne 4. julija 1946 (UL FLRJ št. 57/1946) in uredba o strokovnem šolanju vojaških vojnih invalidov z dne 4. decembra 1946 (UL FLRJ št. 99/1946).

letke in tako koristiti skupnosti. Posredovalce dela je GO opozarjal, da je "treba z invalidi občevati obzirno, vendar ne tako, da bi jim pokazali sočutje", sindikalne podružnice pa naj bi si prizadevale za zaposlovanje invalidov "v samem proizvodnem procesu" in jih vzpodbujale k nadaljnjemu izobraževanju oz. strokovnemu izpopolnjevanju, skratka, "krajevni sindikalni sveti naj pravilno zaposle invalide, naloga sindikalnih podružnic in uprav podjetja pa naj bo, da s pravilnim odnosom in razumevanjem podprejo že zaposlene vojaške invalide in jim omogočijo, da postanejo kvalificirani delavci", s čimer naj bi se jim vsaj malo oddolžili "za njihove zasluge in trpljenje, ki so ga doprinesli za našo svobodo".⁵⁶⁷

Sindikalne organizacije naj bi pomagale tudi pri delu komisije za zaposlovanje slepih, ki je bila ustanovljena na predlog združenja slepih v Ljubljani. Zato je GO pozval sindikalne svete, naj podružnice vzpodbujajo k iskanju delovnih mest, primernih za slepe delavce.⁵⁶⁸

Zaradi splošnega pomanjkanja delovne sile po uvedbi petletke, ko je iskanje novih delavcev postalo ena prednostnih nalog sindikalnih organizacij, je Ministrstvo za socialno skrbstvo LRS organiziralo akcijo za zaposlitev vseh za delo sposobnih oseb, ki so prejemale začasne socialne podpore, vključno z njihovimi družinskimi člani. Posredovalnice za delo pri sindikalnih svetih naj bi jih seznanile s pomembnostjo njihovega sodelovanja pri izvedbi petletke, seznane tistih, ki bi ponujeno zaposlitev brez opravičenega razloga odbili, pa posredovale pristojnemu okrajnemu ljudskemu odboru.⁵⁶⁹

Vprašanja, povezana z zaposlovanjem delavcev, so obširno obravnavali februarja 1948 na konferenci službe za zaposlitev delavcev, ki so se je udeležili predstavniki sindikalnih in drugih družbenopolitičnih organizacij, ministrstva za delo in nekaterih drugih ministrstev. Ugotovili so, da sindikalne organizacije na področju posredovanja dela niso izpolnile pričakovanj, zlasti po sprejetju petletnega gospodarskega načrta, katerega izvedba je zahtevala vedno nove in nove izvore delovne sile, saj niso uvidele bistvene razlike med posredovanjem dela v stari in novi Jugoslaviji. Namesto da bi "hodili na teren", so njihovi predstavniki tovrstna vprašanja reševali "več ali manj administrativno" in niso razumeli, da v

567 AS, RS ZSS, škatla 57, mapa 27, zaposlitev vojaških vojnih invalidov, 26.februar 1947.

568 AS, RS ZSS, knjiga 22 (24), okrožnica GO ESS št. 66, 14.junij 1947.

569 Prav tam, okrožnica GO ESS št. 88, 4. avgust 1947.

državi, ki je odpravila brezposelnost "ni več vprašanje, kako najti delo našemu delavcu" ampak v tem, kako najti dovolj delovne sile za izvedbo petletnega plana. Tako naj bi sindikalni aktivisti, ki so naloge, povezane z zaposlovanjem, opravljali "brez posebnih težav" takrat, ko delovne sile še ni primanjkovalo, pogosto pozabljali, da je treba pristopiti "k iskanju novih virov delovne sile", zaradi česar je bilo otežkočeno, ponekod pa celo ogroženo uresničevanje planskih nalog v letu 1947. Poleg tega naj bi bila služba za zaposlitev delavcev premalo povezana tako z ostalimi področji sindikalnega dela kot tudi z upravami podjetij, oblastnimi organi in drugimi družbenopolitičnimi organizacijami.⁵⁷⁰

Kmalu zatem, 11. februarja 1948, je CO ESJ obvestil GO ESS, da je bil sprejet predlog Ministrstva za delo FLRJ o prenosu službe za zaposlitev delavcev v pristojnost državne uprave ter da so se že pričeli razgovori o prihodnji obliki te dejavnosti. CO ESJ se je s spremembo strinjal, saj se je po njegovem mnenju z razvojem gospodarstva značaj te službe povsem spremenil oziroma je postal celo diametralno nasproten tistemu značaju, ki ga je imela v obdobju, ko je bilo treba reševati predvsem vprašanje brezposelnosti. Zaposlovanje rezervne delovne sile je namreč zahtevalo aktivno udejstvovanje oblastnih organov in to predvsem na podeželju, kjer sindikati niso imeli niti svojih organizacij niti možnosti, da bi ljudskim odborom poverili kakršnekoli naloge ali celo zahtevali njihovo sodelovanje. Vendar pa sindikati ne bi smeli kar takoj opustiti vseh tovrstnih dejavnosti, ampak bi morali z delom nadaljevati vse do končne rešitve tega vprašanja, tako, da bi služba za zaposlovanje lahko nemoteno nadaljevala z delom, vsi sindikalni funkcionarji in uslužbenci, ki so bili do tedaj zaposleni na tem področju, pa naj bi bili na razpolago ministrstvu za delo.⁵⁷¹ V skladu s temi navodili je bil odsek za zaposlitev delavcev pri glavnem odboru slovenskih sindikatov dokončno likvidiran šele s sklepom Republiškega sveta ZSS z dne 23. aprila 1952 na podlagi likvidacijske bilance z dne 31. decembra 1951 oziroma 16. maja 1952.⁵⁷²

570 AS, RS ZSS, škatla 65, spis št. 193 (1927), zapisnik konference službe za zaposlitev delavcev, Ljubljana, 7. - 8. februar 1948.

571 AS, RS ZSS, škatla 65, spis št. 186 (1834), dopis CO ESJ Glavnemu odboru ESS, 11. februar 1948.

572 AS, RS ZSS, finančni arhiv za leto 1952, fascikel VI/15, zapisnik o likvidaciji odseka za zaposlitev delavcev pri RS ZSS, 16. maj 1952.

XI. LETNI DOPUST IN POČITNIŠKI DOMOVI

1. ZAKONSKA UREDITEV V OBDOBJU 1945 - 1950

Ustanavljanje počitniških domov za delavce in nameščence je sodilo v cel sklop socialnopolitičnih ukrepov zvezne vlade, ki naj bi "pomagali delavskemu razredu, da uspešno obnavlja in gradi svojo državo".⁵⁷³ S sklepom gospodarskega sveta so bili Enotnim sindikatom Jugoslavije "brezplačno prepuščeni" hoteli bivše Zadruga državnih uslužbencev v Vrnjački banji, hotel z dvema poslopjema v Gozdu Martuljku, hotel, vila in hiša v Kaštelu Starem in hotel v Ulcinju, vendar pa je bila večina navedenih zgradb med vojno poškodovanih in zato potrebnih popravila. Z namenom, "da bi bilo Enotnim sindikatom olajšano prizadevanje za ustanovitev počitniških domov",⁵⁷⁴ je vlada FLRJ z uredbo o odpravi delavskih zbornic, osrednje uprave za posredovanje dela in javnih borz dela z dne 18. aprila 1946⁵⁷⁵ določila, "da se bo od dosedanjih zavezancev doklade za delavske zbornice pobirala posebna doklada za delavske počitniške domove v višini dosedanje doklade", da se bodo na tak način pridobljena sredstva stekala v sklad za delavske počitniške domove pri GO ESJ in da bo ta odločal tudi o uporabi teh sredstev (čl. 4).

V skladu s to uredbo je GO ESZDNJ v sporazumu z ministrom za delo FLRJ 24. junija 1946 izdal pravila o delavskih počitniških domovih in o načinu upravljanja in uporabljanja sredstev sklada za delavske počitniške domove,⁵⁷⁶ ki so določala, da sindikalne organizacije lahko ustanavljajo delavske počitniške domove v t. i. "klimatskih krajih" FLRJ, v toplicah, planinskih in obmorskih predelih, z namenom, "da bo dana

⁵⁷³ Delavska enotnost, št. 24, 14. julij 1946, str. 1, Organizacija delavskih počitniških domov, govor Djura Salaja na 3. plenumu GO ESJ, ki je bil 8. in 9. julija 1946.

⁵⁷⁴ Prav tam.

⁵⁷⁵ UL FLRJ št. 33/1946.

⁵⁷⁶ UL FLRJ št. 53/1946.

možnost odpočitka in okrepitve delavcem, nameščencem in uslužbencem" (čl. 1). GO ESZDNJ je organiziral domove splošnega značaja, posamezne strokovne zveze in krajevni sindikalni sveti pa domove krajevnega pomena - "izletišča" (čl. 2). Domove splošnega značaja so lahko koristili vsi tisti zaposleni, ki so plačevali predpisane prispevke (čl. 4). Stroške oskrbe so krili delavci in nameščenci sami, če so letovali po lastni želji oziroma organ socialnega zavarovanja, če je bil on tisti, ki jih je tja napotil. Udarniki, izumitelji, in drugi "zaslužni" delavci, nameščenci in uslužbenci, so bili lahko delno oproščeni plačila, "posebno zaslužni", tisti, "ki so pomembno in odločilno prispevali k dvigu produktivnosti dela in izboljšanju organizacije narodnega gospodarstva", pa so imeli pravico do brezplačnega dopusta, če so jih predlagale sindikalne organizacije sporazumno z upravami podjetij in ustanov (čl. 5). Delavski počitniški domovi so se financirali s prispevki, ki so jih pobirali organi socialnega zavarovanja (redna finančna sredstva), z dotacijami državnih organov, sindikalnih in drugih množičnih organizacij ter z "raznimi dohodki" (čl. 3). S finančnimi sredstvi je razpolagal GO ESDNJ, ki jih je uporabil za gradnjo in vzdrževanje domov splošnega značaja, deloma pa jih je lahko razdelil tudi nižjim sindikalnim organizacijam za njihove počitniške domove (čl. 6).

Z uredbo o plačnem letnem dopustu delavcev, nameščencev in uslužbencev z dne 4. julija 1946⁵⁷⁷ so vsi delavci, nameščenci in uslužbenci, ki so bili v istem podjetju, uradu, ustanovi ali organizaciji nepretrgoma zaposleni vsaj 11 mesecev, dobili pravico do plačnega letnega dopusta, ki je lahko v enem koledarskem letu znašal od 14 do 30 dni. Letni dopust, daljši od 14 - tih dni, je pripadal predvsem tistim zaposlenim, ki so opravljali izredno težavno delo, ki so posebej veliko prispevali k uspešnosti dela in tistim, ki so delali v izjemno težkih pogojih. Mednje je uredba uvrstila predvsem udarnike in osebe, ki so prispevale k večji produktivnosti, k boljši kakovosti proizvodov ali so se odlikovale s posebno marljivim in vestnim delom, vse tiste, ki so bili zaposleni v "napornih intelektualnih poklicih" (znanstveniki, umetniki, publicisti ipd.), osebe, ki so delale "ob težjih ali posebnih tehničnih pogojih" (rudarji ipd.), strokovnjake, katerih delo je zahtevalo posebne napore in osebe, ki so bile "posebno izčrpane, ali niso imele dopusta zaradi udeležbe v narodnoo-

577 UL FLRJ št. 56/1946. Višino rednega zaslužka zaposlenih v času dopusta je podrobneje opredelila uredba o spremembah in dopolnitvah uredbe o plačnem letnem dopustu delavcev, nameščencev in uslužbencev z dne 3. julija 1947 (UL FLRJ št. 58/1947).

svobodilni borbi, ilegalnem delu, zaradi prisilne internacije, konfinacije, ujetništva in tem podobno" (čl. 1, 2). Čas trajanja letnih dopustov za posamezne delavce, nameščence in uslužbence je določal in razporejal vodja podjetja, ustanove, urada ali organizacije oziroma zasebni delodajalec na podlagi predlogov sindikalnih organizacij in ob upoštevanju delovnih razmer (čl. 3). V primeru "nujne državne potrebe" je lahko minister za delo FLRJ v sporazumu s pristojnim ministrom začasno "ustavil letne dopuste" zaposlenim v določenih gospodarskih panogah ali v posameznih podjetjih (čl. 5).

Na podlagi 6. člena uredbe o plačnem letnem dopustu delavcev, nameščencev in uslužbencev je minister za delo FLRJ sporazumno s predsednikom zvezne vlade izdal navodilo za izvajanje 1. člena te uredbe,⁵⁷⁸ ki je določalo, da se vsem tistim, ki so sodelovali v NOB do 9. maja 1945 in se potem zaposlili, šteje v čas nepretrgane zaposlitve tudi doba, ki so jo preživeli v NOB (tč. 1). Imetniki partizanskega spominskega znaka (spomenice) 1941 so imeli v letih 1947 in 1948 še pravico do povračila stroškov letnega dopusta v znesku 6000 dinarjev.⁵⁷⁹

Posebni ugodnosti so bili deležni tudi člani sindikalnih organizacij. Na predlog GO ESZDNJ za Slovenijo je minister za finance LRS 31. julija 1946 izdal odločbo o tem, "da so člani sindikatov in njihovi svojci za čas bivanja v letoviških, turističnih ali zdraviliških krajih oproščeni takse na bivanje oziroma prenočninske takse ter zdraviliške oziroma letoviške takse".⁵⁸⁰ Na predlog zveznih ministrstev za promet ter za trgovino in preskrbo je vlada FLRJ 31. maja 1947 izdala odredbo o ugodnostih članov Enotnih sindikatov Jugoslavije v času izrabe letnega dopusta,⁵⁸¹ po kateri so imeli člani ESJ in njihovi družinski člani pravico do 50% popusta pri vožnji z vsemi državnimi prometnimi sredstvi, razen na leta-

578 UL FLRJ št. 65 z dne 13. avgusta 1946 (navodilo je nedatirano, zato smo navedli datum uradnega lista). Glej tudi: navodilo za izvajanje uredbe o plačnem rednem dopustu delavcev, nameščencev in uslužbencev z dne 21. julija 1947 (UL FLRJ št. 82/1947).

579 Glej: odločba o izplačilu imetnikom "partizanskega spominskega znaka 1941" za stroške letnega dopusta z dne 4. avgusta 1947 (UL FLRJ št. 65/1947) in odredba o izplačilu imetnikom "partizanskega spominskega znaka 1941" povračila za stroške letnega dopusta v letu 1948 z dne 15. januarja 1948 (UL FLRJ št. 8/1948).

580 UL LRS št. 56/1946.

581 UL FLRJ št. 48/1947.

lih,⁵⁸² do 25% popusta pri hrani in stanovanju v vseh državnih gostinskih podjetjih, pod pogojem, da so v enem gostinskem objektu preživeli vsaj 5 dni in 50% popusta pri plačevanju zdraviliške pristojbine oziroma pristojbine za bivanje (tč. 1, 2).⁵⁸³ V skladu z odredbo o spremembi in dopolnitvi odredbe o ugodnostih članov Enotnih sindikatov Jugoslavije v času izrabe letnega dopusta z dne 15. aprila 1948⁵⁸⁴ je bila pravica do že navedenih prednosti pogojena z enajstmesečnim neprekinjenim članstvom v sindikalnih organizacijah, izjemoma pa je lahko zvezni minister za delo na predlog CO ESJ zgoraj navedeno dobo nekaterim kategorijam delavcev, predvsem sezonskim, tudi nekoliko skrajšal. Odredba o dopolnitvi odredbe o ugodnostih članov Enotnih sindikatov Jugoslavije v času izrabe letnega dopusta z dne 27. junija 1949⁵⁸⁵ pa je določala, da imajo člani ESJ in ožji člani njihovih družin pravico do 25% popusta pri stanovanju in hrani v zdravilišču, če so jih tja napotile državne zdravstvene ustanove in če so tam ostali najmanj 14 dni ter pravico do 50% popusta za zdravstvene storitve v naravnih zdraviliščih, če so take storitve potrebovali vsaj 5 dni.

2. VLOGA SINDIKATOV V OBDOBJU 1945 - 1950

S sprejemom zakonskih predpisov, ki so urejali letni oddih vseh za-poslenih oseb in ustanavljanje počitniških domov, so tudi sindikati dobili nove zadolžitve. Izid uredbe o plačanem letnem dopustu delavcev, nameščencev in uslužbencev 4. julija 1946 je GO ESZDNS povsem pre-senetil, zato ni uspel organizirati neke širše akcije za popularizacijo smotrnega izkoriščanja letnega dopusta, kar je pomenilo enega od vzrokov, da je velika večina delavcev in nameščencev letni dopust v tem letu preživela kar doma. Večinoma so bili "zaposleni z raznimi domačimi deli tako, da pravega polnega oddiha niso imeli".⁵⁸⁶ Ta pojav je bil po mnenju

582 14. junija 1949 pa je izšla še odredba o popustih članov Zveze sindikatov Jugoslavije na letalih med letnim dopustom (UL FLRJ št. 52/1949).

583 Glej tudi: navodilo o ugodnostih članov Enotnih sindikatov Jugoslavije med letnim dopustom z dne 9. julija 1947 (UL FLRJ št. 60/1947).

584 UL FLRJ št. 32/1948. Glej tudi: dopolnitev odredbe z dne 10. septembra 1948 (UL FLRJ št. 79/1948).

585 UL FLRJ št. 61/1949.

586 AS, RS ZSS, knjiga 13 (14), poročilo o delu GO ESS za leto 1946.

Glavnega odbora pogojen tudi s pomanjkanjem življenjskih potrebščin, kar je povzročilo "stremljenje delavca po pridobitvi čim večjih finančnih sredstev, s katerimi bi si izboljšal svoj gmotni položaj", zaradi česar je v času dopusta še bolj intenzivno delal, saj je želel "po strani" še kaj zaslužiti. Sloveniji je bilo iz skladov Centralnega odbora ESJ, centralnih uprav in Glavnega odbora ESZDNS dodeljenih 414.000 din, kar je zado-stovalo za polno plačani dopust 500 - tih delavcev in "polplačani" dopust 262 - tih delavcev, vendar pa niti teh sredstev niso uspeli porabiti, saj jih je od "polplačanih" mest v počitniških objektih kar 180 ostalo neizko-riščenih. Sicer pa je po podatkih Glavnega odbora v tem letu 562 sloven-skih delavcev dopustovalo v sindikalnih počitniških domovih, nekaj pa tudi v gostinskih objektih "Turist - Hotela".⁵⁸⁷

Poleti 1946 so tudi slovenski sindikati začeli z "akcijo pridobivanja počitniških domov". Stanovanjske zgradbe so kot sestavni del "narodnega imetja" spadale pod upravo krajevnih oziroma mestnih ljudskih odborov. Zato so morale tiste sindikalne organizacije (KMS in večje podružnice), ki so želele ustanoviti počitniški dom, zaprositi pristojni ljudski odbor za dodelitev določene stavbe v uporabo "po minimalni najemnini", o svojem predlogu pa so bile dolžne obvestiti tudi GO ESZDNS. Ta je sindikalnim organizacijam priporočil, da naj izbirajo zgradbe za počitniške domove v krajih, primernih tako za preživljanje dopusta kot tudi za sobotne in ne-deljske izlete ter okrevanje rekonvalescentov, ki naj bi si v njih ponovno "utrčili" svoje zdravje, da bi bili čimprej sposobni ponovno "stopiti v pro-dukcijsko".⁵⁸⁸

Prvega julija 1946 je predsedstvo vlade LRS dodelilo Glavnemu od-boru ESZDNS Drniški grad⁵⁸⁹ pri Begunjah na Gorenjskem, ki ga je preimenoval v počitniški dom Tone Čufar in ga dal v upravo Krajevne-mu sindikalnemu svetu Jesenice. Do konca avgusta je bil dom pripravljen za sprejem prvih gostov, ki so imeli na razpolago šest spalnic z dvema po-steljama in petimi divani. V domu je bilo zaposlenih pet uslužbencev (upravnika, kuharica, kuharska pomočnica, sobarica in hlapec). Na pose-stvu, ki je spadalo k domu, so pridelovali povrtnino, redili tri krave in konja, s katerim so prevažali dopustnike in živila od železniške postaje do doma. Cena dnevnega penziona je znašala le 110 din, kar naj ne bi

587 Prav tam.

588 AS, RS ZSS, knjiga 21 (23), okrožnica GO ESZDNS št. 115, 16. avgust 1946.

589 V arhivskem gradivu se uporablja naziv "gradič Bailun".

zadoščalo niti za kritje režijskih stroškov, sicer pa je GO poslovanje tega doma dokaj pohvalno ocenili: "5 obrokov izdatne hrane dnevno, imajo radio - aparat, dnevne časopise in revije. Obstoja lep vrt z malim parkom, kjer sta tudi dva ribnika (sicer še neurejena) in lep smrekov gozd 50 m nad domom. Potrebne so adaptacije električne napeljave in vodovoda. Vodovod je lasten, ki pa precej vode izgublja vsled slabih prerjavelih cevi".⁵⁹⁰

Tajništva strokovnih zvez niso vodila točne evidence o tistih članih, ki so jih napotila v počitniške domove, zato je GO ESZDNS sklenil, da lahko napotnice v bodoče izdaja in podpisuje le GO. Pravico do brezplačnega okrevanja naj bi dobili le "vestni in nadpovprečno marljivi, strokovni in politično - organizacijski delavci, ki so bolehní in ki rednega dopusta še niso izrabili", ukiniti pa bi bilo treba možnost t. i. polovične oskrbe, "ki se je večina članov sindikalnih organizacij ni hotela posluževati".⁵⁹¹

Leta 1947 je bil za počitniške domove v okviru GO ESS zadolžen oddelek za socialno in pravno zaščito, ki so ga včasih imenovali tudi oddelek za socialno zavarovanje in oddih ali socialnopravni oddelek. Ta je že takoj v začetku skušal odpraviti napake iz preteklega leta, ko se je večkrat pripetilo, da brezplačnega dopusta niso bili deležni prav tisti delavci, ki bi si ga najbolj zaslužili. Ker so v letu 1947 imele tudi nižje sindikalne organizacije svoje lastne finančne proračune, sindikalne podružnice so na primer same razpolagale z 10% zbrane članarine, se je GO odločil, da je treba "najbolj zaslužnim" delavcem iz sredstev centralnega odbora in centralnih uprav plačati dopust v celoti, medtem ko naj bi sindikalne podružnice za "manj zaslužne" prispevale vsoto v višini 25 - 50% vzdrževalnine v domovih.⁵⁹²

CO ESJ je slovenskim sindikatom za letni dopust njihovih članov in za vzdrževanje počitniških domov dodelil 700.000 din. S temi sredstvi je GO nameraval omogočiti 410 - tim osebam v času od 15. aprila do konca oktobra brezplačno oskrbo v Begunjah na Gorenjskem, v Gozdu Martuljku in v Kaštelu Starem. Centralne uprave so po podatkih GO ESS namenile tajništvom strokovnih zvez 350 brezplačnih mest v sindikalnih domovih, medtem ko naj bi sindikalne podružnice in podjetja pošiljale

590 AS, RS ZSS, knjiga 13 (14), poročilo o delu GO ESS za leto 1946.

591 AS, RS ZSS, knjiga 21 (23), okrožnica GO ESZDNS, 16. oktober 1946.

592 AS, RS ZSS, knjiga 14 (15), poročilo o delu GO ESS za leto 1947.

svoje delavce v objekte Turist - Hotela, kjer pa so se cene penzionov v primerjavi s cenami v sindikalnih domovih precej podražile. V letu 1946 je cena penziona povsod znašala 110 din dnevno, leta 1947 pa je stal penzion v sindikalnem domu 70 din, v objektu "Turist - Hotela" v Sloveniji od 130 do 300 din, na Hrvaškem pa od 145 do 280 din. Vendar pa zaradi slabega medsebojnega sodelovanja sindikalnih organizacij GO ni imel natančnega pregleda niti nad razdeljevanjem niti nad zasedbo mest v počitniških domovih. CO ga je na primer večkrat prepozno seznanil s številom razpoložljivih mest v posameznih domovih, tako da GO ni mogel pravočasno dostaviti napotnic bolj oddaljenim podružnicam, zaradi česar se je večkrat zgodilo, da so večino teh mest izkoristili kar člani ljubljanskih podružnic sami. Tudi z delom komisij za socialno zavarovanje in oddih pri nižjih sindikalnih organizacijah GO ni bil preveč zadovoljen: "Naglica, odnosno pomanjkanje časa je poleg neaktivnosti referentov za socialno zavarovanje in oddih pripomogla, da se ni pri izberi tovarišev, ki so bili poslani na oddih, polagala pažnja, da bi izkoristili ugodnosti, ki jih nudijo sindikalni počitniški domovi res zaslužnim tovarišem".⁵⁹³ Proti koncu leta so se začele pojavljati še dodatne nepravilnosti, kakor na primer spreminjanje podatkov o času in kraju dopusta, "kar je imelo za posledico, da so tovariši s tako popravljenimi datumi prišli pred zaprt dom, ker je bila sezona že zaključena", tajništvo zveze železničarjev pa je na primer hotelo poslati svojega člana na dopust v Arandjelovac, čeprav slovenskim sindikalnim organizacijam mesta v tamkajšnjem počitniškem domu sploh niso bila dodeljena. Premalo pozornosti so sindikalne organizacije posvetile tudi izbiri dopustnikov, nekatere so namreč v sindikalne počitniške domove pošiljale tudi "nečlane" ali "nezavedne" člane, "ki si tega niso zaslužili".⁵⁹⁴

Poleg Centralnega odbora ESJ in Glavnega odbora ESS so imele svoje počitniške objekte tudi nekatere nižje sindikalne organizacije,⁵⁹⁵ turistično podjetje Putnik pa je v letu 1947 organiziralo 382 izletov za člane sindikatov, ki se jih je udeležilo približno 90.900 oseb.⁵⁹⁶

⁵⁹³ Prav tam.

⁵⁹⁴ Prav tam.

⁵⁹⁵ Strokovna zveza železničarjev je imela planinsko kočo na Kisovcu pod Malo Planino, sindikalna podružnica ljubljanskega radia počitniški dom v Ribnem pri Bledu itd. (AS, RS ZSS, škatla 80, mapa 2, dopis GO ESS tiskovnemu uradu pri vladi LRS, 20. februar 1948).

⁵⁹⁶ AS, RS ZSS, škatla 80, mapa 2, dopis GO ESS tiskovnemu uradu pri vladi LRS, 20. februar 1948.

Udeleženci 6.plenuma CO ESJ ob koncu februarja 1948 so ugotovili, da so sindikalni počitniški domovi sicer že omogočili precejšnjemu številu delavcev in nameščencev preživeti letni dopust v turističnih ali zdraviliških krajih, vendar pa so opozorili tudi na nekatere pomanjkljivosti in nepravilnosti. Marsikatero vodstvo sindikalnih organizacij namreč ni razumelo, da je njihova organizacija dolžna poskrbeti tudi za letni oddih svojih članov, pa tudi podjetja in ustanove niso načrtno pristopale k reševanju tega vprašanja, kar je privedlo do tega, da zmogljivosti sindikalnih počitniških objektov niso bile v celoti izkoriščene. Ker je število tako imenovanih "delavskih okrevališč" stalno naraščalo, je CO ESJ sprejel več sklepov za boljše poslovanje sindikalnih počitniških domov, ki so se glede na pomen in zmogljivosti delili na "okrevališča" centralnega odbora, glavnih odborov, strokovnih zvez ali sindikalnih svetov. Vsi so poslovali na podlagi sprejetega proračuna, ki je bil sestavni del proračuna tistega foruma, ki je dom neposredno upravljal. CO naj bi vodil "splošno politiko", odločal o vseh pomembnejših vprašanjih, nadzoroval finančno poslovanje, sprejemal odločitve o gradnji novih objektov in adaptaciji starih, pobiral ter razporejal sredstva za njihovo vzdrževanje. Pri razdeljevanju mest v domovih naj bi mu pomagali glavni odbori, ki naj bi upravljali tako svoje kot tudi domove Centralnega odbora, poleg tega pa so bili zadolženi tudi za "splošen nadzor" nad domovi nižjih sindikalnih organizacij.⁵⁹⁷

V skladu s temi sklepi je GO ESS od maja 1948 dalje neposredno upravljal ne le počitniški dom Toneta Čufarja, ampak tudi domova zveznega značaja v Gozdu Martuljku in v Bohinju. Uveden je bil tudi nov način razdeljevanja napotnic za počitniške domove, ki so jih do tedaj delila tajništva zvez, odtlej pa sindikalni sveti. Vendar pa sektor za počitniške domove in oddih, ki je v tem letu postal samostojen oddelek, tudi z novim načinom dela ni bil zadovoljen. Napotnice in navodila za njihovo razdeljevanje so namreč pogosto obležale v predalih raznih referentov, ki so večino svojega časa posvečali pripravam na občne zборе sindikalnih podružnic. Zato je veliko napotnic zapadlo, počitniški domovi pa so se pritoževali, da prihajajo gostje velikokrat z zamudo, z neizpolnjenimi ali pomanjkljivo izpolnjenimi napotnicami. Tako je CO ESJ predvidel za počitniški dom v Gozdu Martuljku 14.000 "oskrbnih dni",

597 Delavska enotnost, št. 11, 12. marec 1948, str. 2, Sklepi VI. plenuma Centralnega odbora Enotnih sindikatov Jugoslavije (o organizaciji dopustov in počitniških domov ter o podeljevanju prehodnih zastavic).

medtem ko jih je bilo izkoriščenih le 13.071, za dom v Bohinju 4000, izkoriščenih pa jih je bilo 3500. Z naknadno izstavljenimi napotnicami so sicer uspeli stanje nekoliko popraviti, vendar pa naj bi se zaradi takih napak "poslabšal" tudi "socialni sestav dopustnikov", saj ugodnosti sindikalnih domov niso bili deležni "le najboljši in najzaslužnejši delavci, kar bi prvenstveno moralo biti", pa tudi preveč nameščencev in premalo delavcev naj bi bilo med njimi. Zato je GO menil, da bi morale sindikalne podružnice delavce prepričati o nujnosti smotrne izrabe letnega dopusta, podjetja pa naj bi poskrbela, da bi delavci koristili svoj dopust skozi vse leto. Le na tak način bi se lahko "produkcija vršila nemoteno", sindikalni in državni počitniški objekti pa bi postali dostopni večjemu številu delovnih ljudi. Tudi samo poslovanje domov ni bilo najbolj zadovoljivo, saj nekateri upravniki in kulturnoprosvetni referenti po mnenju Glavnega odbora niso dobro opravljali svojega dela, splošnim težavam na področju preskrbe pa naj bi se bilo mogoče vsaj delno izogniti z boljšo obdelavo domovom pripadajočih posestev oziroma t. i. ekonomij. Kljub temu naj bi bilo tako iz osebnih izjav kot tudi iz knjig vtisov in opažanj razvidno, da so bili obiskovalci sindikalnih počitniških objektov z oskrbo dokaj zadovoljni, še največ pripomb so imeli v zvezi z nezadovoljivo prehrano.⁵⁹⁸

V prvem tromesečju leta 1949 so člani oddelka za počitniške domove pri GO ZSS oziroma uprave za organizacijo letnega oddiha, ki je bila ustanovljena v tem letu, v vseh večjih industrijskih krajih organizirali konference, na katerih so obravnavali zakonske predpise, ki so urejali pravice državljanov do plačanega letnega dopusta. Vendar so bili ti obiski zaradi pogostih kadrovskih sprememb v okviru uprave čedalje redkejši. Referenti so se ukvarjali večinoma z razdeljevanjem napotnic, s poslovanjem domov, z izdajanjem t. i. objav za znižano vožnjo po železnici ipd., v sodelovanju s komitejem za turizem in gostinstvo ter Putnikom pa so organizirali predavanja, ki naj bi člane sindikalnih organizacij vzpodbudila k obiskovanju turističnih krajev tudi v pomladanskih in jesenskih mesecih.

Januarja 1949 je CO ZSJ predal Glavnemu odboru ZSS počitniški dom v Lovranu, z okrožnim odborom Enotnih sindikatov v Kopru pa je bil sklenjen dogovor o izmenjavi mest med počitniškim domom v Fiesi in med domovi v drugih predelih Slovenije. Ob Bohinjskem jezeru je GO organiziral taborjenje za učence v gospodarstvu. Leta 1949 so bile opr-

598 AS, RS ZSS, knjiga 15 (16), poročilo o delu GO ZSS za leto 1948.

vljene adaptacije in preureditve treh počitniških domov. Večja adaptacijska dela v Lovranu so izvedli takoj po prevzemu, domova v Bohinju in Gozdu Martuljku pa so skušali preurediti na tak način, da bi bila sposobna sprejemati dopustnike tudi v zimskem času.

Pri reševanju kadrovskih vprašanj je uprava za organizacijo letnega oddiha sodelovala tudi s kadrovskim oddelkom Glavnega odbora ZSS. Uslužbenke domov so pošiljali v upravniške, kuharske in servirne tečaje, vsi domovi, razen tistega v Dvorski vasi, pa so imeli v tem letu zaposlenega tudi svojega kulturnoprosvetnega referenta. Glede prehrane so bile med posameznimi domovi precejšnje razlike, čeprav je za vse veljal enak sistem zagotovljene preskrbe. Kakovost hrane je bila namreč v precejšnji meri odvisna od samoiniciativnosti uprave doma in od izrabe ekonomije, tako da je bila povprečna kalorična vrednost dnevnega obroka v mesecu juliju v posameznih domovih zelo različna. Dom v Gozdu Martuljku je imel na primer najboljšo hrano (3788 kalorij, cena 43,07 din), Čufarjev dom najcenejšo (3077 kalorij, cena 38,93 din), dom v Lovranu pa najdražjo in najmanj kalorično (2821 kalorij, cena 57,61 din).⁵⁹⁹

S počitniškimi domovi so se sindikalne organizacije ukvarjale tudi v naslednjih letih, pravzaprav je bilo to eno izmed redkih delovnih področjih, ki ga je ZSS ohranila vse do konca svojega obstoja.

599 AS, RS ZSS, knjiga 16 (17), poročilo o delu GO ZSS za leto 1949.

XII. DELAVSKI ZAUPNIKI IN INŠPEKCIJA DELA

1. DELAVSKI ZAUPNIKI PRED LETOM 1945

Delavski zaupniki so bili zakoniti zastopniki delavcev, ki so posredovali v delovnih sporih med delavci in delodajalci ter skrbeli za izvajanje delavske zaščitne zakonodaje. Volili so jih vsi v obratu zaposleni delavci, zato so jih včasih imenovali tudi obratni zaupniki. Uživali so zaupniško imuniteto, praviloma jih podjetniki zaradi njihovega delovanja ne bi smeli niti odpustiti iz službe niti jih na kakršenkoli način preganjati.⁶⁰⁰

Delavski zaupniki so se kot ena izmed organizacijskih oblik delavskega gibanja pojavili ob koncu prve svetovne vojne. V Sloveniji je bila ta institucija uvedena decembra 1918 in je bila v začetku precej tesno povezana z institucijo obrtnega nadzorništva, zato "bi do neke mere njeno vlogo lahko razumeli kot kontrolo in nadziranje proizvodnje",⁶⁰¹ medtem ko so kasnejši pravni predpisi njihovo dejavnost omejili in jim določili le vlogo posrednika med delavci in delodajalci, na upravljanje podjetij pa niso imeli nikakršnega vpliva.⁶⁰² Po zakonu o zaščiti delavcev z dne 28. februarja 1922, ki je določal uvedbo delavskih zaupnikov v vseh podjetjih v državi, naj bi ti zaupniki ščitili gospodarske, socialne in kulturne interese delavcev, sodelovali pri oblikovanju individualnih in kolektivnih delovnih pogodb ter pri določanju akordnih tarif in povprečnih ter minimalnih zaslužkov, vkolikor jih niso uravnemale delovne pogodbe, posredovali v sporih med delavci in delodajalci glede zaposlovanja in

600 France Kresal, Sindikati in njihov boj za izboljšanje socialnega in materialnega položaja delavstva v Sloveniji v obdobju 1918 - 1941, Sindikalno gibanje na Slovenskem, Ljubljana 1986, str. 29 in Delavski zaupniki, Delavske zbornice, kolektivne pogodbe in soupravljanje, Ljubljana 1991, str. 87 (odslej: F. Kresal, Delavski zaupniki...).

601 F. Kresal, Pregled razvoja..., str. 152.

602 Prav tam, str. 153.

plačevanja delavcev, skrbeli za dosledno izvajanje vseh zakonskih predpisov v zvezi z delovnim časom, zdravjem, življenjem in socialnim zavarovanjem delavcev, sodelovali pri upravljanju delavskih humanitarnih ustanov (konzumne zadruge, društva za medsebojno pomoč itd.) in dajali delodajalcem predloge za izboljšanje dela v podjetjih.⁶⁰³

Ker navodila in poslovnik o volitvah delavskih zaupnikov nista izšla hkrati z zakonom o zaščiti delavcev, ampak šele 23. decembra 1927, v mnogih podjetjih pa so bili delavski zaupniki izvoljeni že prej, je marsikateri podjetnik lahko oviral njihovo delovanje, jih preganjal in jim odrekal vlogo legalnih delavskih predstavnikov.⁶⁰⁴

Pravico do neposrednih in tajnih volitev delavskih zaupnikov so imeli vsi delavci, ki so bili v tem času zaposleni in ki so bili stari nad 18 let. Število zaupnikov je bilo odvisno od števila zaposlenih delavcev. Izvoljeni so bili za dobo enega leta, ob koncu mandata pa so bili dolžni predložiti pismeno poročilo o opravljenem delu pristojni inšpekciji dela. Postopek za izvedbo volitev je bil dokaj zapleten in dolgotrajen. Izvajali so ga volilni odbori. Sprva so jih sestavljali najstarejši delavci podjetja, kasneje pa so člane teh odborov izbirali iz vrst bivših delavskih zaupnikov. Pri izvedbi volitev so sodelovale delavske zbornice, ki so morale volilnim odborom priskrbeti ves potreben material in nositi vse stroške volitev, nadzorovale pa so jih pristojne inšpekcije dela.⁶⁰⁵

Med drugo svetovno vojno delavski zaupniki niso delovali.

2. VLOGA DELAVSKIH ZAUPNIKOV PO LETU 1945

Vodstvo ESZDNJ se je zavzelo za oživitev institucije delavskih zaupnikov, vendar pa je poudarilo, da "je treba vprašanje delavskih zaupnikov urediti na povsem nov način, ker so se s pridobitvami narodno - osvobodilne borbe bistveno spremenili predpogoji za delovanje teh organov delavske zaščite".⁶⁰⁶ Menilo je namreč, "da mora organizirani delavski razred za uspešno obnovo industrijske proizvodnje dobiti tudi večjo vlogo

603 Prav tam, str. 154.

604 F. Kresal, Delavski zaupniki..., str. 88.

605 Prav tam, str. 88 - 92.

606 AS, RS ZSS, škatla 33, mapa 1, O delavskih zaupnikih, 26. december 1945.

pri organizaciji in upravljanju podjetij oziroma da mora imeti tudi neposrednejši vpliv na gospodarsko življenje nasploh", delavski zaupniki pa naj bi predstavljali nek "aktiven dejavnik za sodelovanje med delovnimi ljudmi na eni strani ter podjetjem oziroma njegovo upravo kot neposrednim delodajalcem v imenu državne, ljudske oblasti na drugi".⁶⁰⁷

V skladu s tem mnenjem in na zahtevo sindikatov je bil oblikovan zakon o delavskih zaupnikih, ki ga je 23. julija 1945 sprejelo predsedstvo AVNOJ.⁶⁰⁸ Že 26. oktobra istega leta je predsedstvo začasne ljudske skupščine DFJ na predlog ministra za socialno politiko izdalo zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o delavskih zaupnikih (poverjenikih) z dne 23. julija 1945,⁶⁰⁹ 16. julija 1946 pa je izšlo t. i. prečiščeno besedilo zakona z nazivom zakon o potrditvi, spremembah in dopolnitvah zakona o delavskih zaupnikih z dne 23. julija 1945 in zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o delavskih zaupnikih z dne 26. oktobra 1945.⁶¹⁰ Zakon iz julija 1945 je predvidel volitve delavskih zaupnikov le v zasebnih, združenih in državnih podjetjih, spremenjeni in dopolnjeni zakon je delavske zaupnike uvedel tudi v ustanove, državne urade, zasebne, združne in javne organizacije, medtem ko je prečiščeno besedilo zakona iz leta 1946 delavske zaupnike že označilo kot predstavnike delavcev, nameščencev in uslužbencev, s čimer naj bi bili delavci povsem izenačeni z nameščenci in uslužbenci, s tem pa tudi fizično delo z umskim. Po prvem zakonu naj bi delavski zaupniki skrbeli za zaščito socialnih in gospodarskih interesov delavcev, pomagali pa naj bi tudi pri pospeševanju proizvodnje. Že zakon o spremembah in dopolnitvah zakona iz oktobra 1945 je njihovo dejavnost razširil in podrobneje opredelil, tako da so bili že po določitih tega zakona⁶¹¹ delavski zaupniki dolžni delovati za zaščito socialnih, gospodarskih in kulturnih interesov delavcev, nameščencev in uslužbencev, pomagati pri pospeševanju dela in delovne discipline v podjetjih, uradih, ustanovah in organizacijah, kontrolirati proizvodnjo in izvajanje načrta v vseh podjetjih, razen v tistih, ki so delala za vojaške

607 Čepič, Prunk, Vloga delavskega razreda..., str. 113, 114.

608 UL DFJ št. 54/1945.

609 UL DFJ št. 85/1945.

610 UL FLRJ št. 58/1946.

611 Na enak način so bile naloge delavskih zaupnikov opredeljene tudi v prečiščenem besedilu zakona z dne 16. julija 1946 (UL FLRJ št. 58/1946).

potrebe ter pomagati pristojnim organom, ki so nadzorovali izvajanje zakonov, uredb, odredb, pravilnikov in odločb državnih organov.⁶¹² Najpomembnejšo novost je predstavljala pravica delavskih zaupnikov do nadzorovanja proizvodnje. Njen predlagatelj, minister za socialno politiko DFJ, je menil, da bi "onemogočanje sodelovanja delavskih zaupnikov pri kontroli proizvodnje pomenilo izkazovanje nezaupanja delodajalcev, to pa je v veliko primerih že bila država, do delavskega razreda".⁶¹³ Tudi sindikati so izdelali svoj predlog, po katerem naj bi delavski zaupniki kot voljeni prestavniki delavcev in nameščencev nekega podjetja sodelovali tudi pri vodenju podjetja, vendar pa je temu odločno nasprotoval predsednik gospodarskega sveta, ki je menil, da naj bi se delavski zaupniki ukvarjali predvsem s socialno zaščito, tarifno politiko, sklepanjem kolektivnih pogodb in določanjem norm, medtem ko naj bi si na gospodarskem področju prizadevali le za boljšo delovno disciplino in večjo delovno storilnost ter vzpodbujali racionalizatorstvo, udarništvo in tekmovanja. S spremembami zakona iz oktobra 1945 so delavski zaupniki sicer dobili možnost izvajanja "posredne delavske kontrole, vendar le v mejah posve-tovalnih pristojnosti do uprave podjetij oziroma do organov ljudske oblasti, medtem ko možnosti sodelovati neposredno pri upravljanju niso imeli".⁶¹⁴

Minister za socialno politiko DFJ je 31. julija 1945 na podlagi 16. člena zakona o delavskih zaupnikih izdal uredbo o volitvi delavskih zaupnikov,⁶¹⁵ ki bi jih bilo treba opraviti v vseh uradih, podjetjih, ustanovah in organizacijah z vsaj petimi zaposlenimi delavci, in sicer v času od 15. januarja do 15. februarja 1946.⁶¹⁶ Volitve⁶¹⁷ je organiziral GO ESZDNS,

612 Dejavnost delavskih zaupnikov je bila podrobneje opredeljena z odredbo za izvajanje zakona o delavskih zaupnikih z dne 7. junija 1946 (UL LRS št. 42/1946).

613 Čepič, Prunk, Vloga in položaj delavskega razreda..., str. 114.

614 Prav tam. Več o tem glej: Zakonodavni rad predsedništva AVNOJ i predsedništva privremene narodne skupštine SFRJ (19. nov. 1944 - 27. okt. 1945), po stenografskim beleškama i drugim izvorima, Beograd 1951 in Rad zakonodavnih odbora predsedništva AVNOJ i privremene narodne skupštine DFJ (3. apr. - 25. okt. 1945), po stenografskim beleškama i drugim izvorima, Beograd 1952.

615 UL DFJ št. 56/1945.

616 Odlok o razpisu volitev delavskih zaupnikov z dne 13. decembra 1945 (UL DFJ št. 98/1945).

617 Način volitev se ni bistveno razlikoval od tistega pred letom 1941.

ki je maja 1945 prevzel dela in naloge bivše delavske zbornice.⁶¹⁸ V ta namen je bila pri GO kot njegov posvetovalni organ ustanovljena komisija za izvedbo volitev delavskih zaupnikov, ki se je zavzela za poenostavitve volilnega postopka in za podaljšanje mandata delavskim zaupnikom iz enega na tri leta. Komisija je z obžalovanjem ugotovila, da GO ESZDNJ ni pravočasno seznanil Glavnega odbora za Slovenijo z osnutki zakonskih predpisov, zaradi česar ta ni imel možnosti pravočasno uveljavljati svojih predlogov.⁶¹⁹

GO ESZDNS je izdelal posebna navodila, ki naj bi volilnim odborom olajšala delo in pripomogla k temu, da bi volitve potekale čimbolj skladno z zakonskimi predpisi. V smislu teh navodil so bili okrožni ljudski odbori zadolženi za imenovanje okrožnih volilnih komisij, v vseh podjetjih, uradih in ustanovah z najmanj petimi zaposlenimi pa naj bi ustanovili volilne odbore. Sindikalne podružnice so morale v skladu z navodili svojih krajevnih medstrokovnih svetov posredovati predloge za sestavo volilnih odborov okrožnim volilnim komisijam, te pa so na podlagi predlogov posameznih podružnic imenovalle člane volilnih odborov, ki so jih morali potrditi okrajni oziroma četrtni ljudski odbori. Volilni odbori, sestavljeni najmanj iz treh članov, so morali sestaviti sezname vseh zaposlenih delavcev, nameščencev in uslužbencev ter objaviti razpis volitev. Predlagatelj kandidatne liste je bila lahko sindikalna organizacija ali skupina posameznikov, ki je imela v primeru opaženih nepravilnosti pri izvedbi volitev pravico do pritožbe na pristojno okrajno sodišče. Po preteku pritožbenega roka je moral predsednik volilnega odbora sklicati sejo vseh izvoljenih, poročilo in zapisnik o opravljenih volitvah, volilnem izidu in konstituiranju delavskih zaupnikov pa poslati pristojnemu okrožnemu oziroma mestnemu ljudskemu odboru in Glavnemu odboru ESZDNS.⁶²⁰

Vendar pa partijsko vodstvo ni zaupalo svobodni odločitvi volilcev, ampak je menilo, da morajo partijske organizacije prevzeti iniciativo v svoje roke in z "vso pozornostjo" sodelovati pri volitvah delavskih zaupnikov: "Celice v obratih so dolžne voditi račun kdo je v volilnih komisijah v tovarnah in kdo naj bo zaupnik. One naj preko sindikatov postavijo

618 AS, RS ZSS, škatla 1, spis št. 12 (53), Spomenica GO ESZDNS o nezmožnosti obnove Delavske zbornice za Slovenijo, 21. junij 1945.

619 AS, RS ZSS, škatla 9, mapa 1, zapisnik 1. seje komisije za izvedbo volitev delavskih zaupnikov pri GO ESZDNJ za Slovenijo, 21. november 1945.

620 AS, RS ZSS, škatla 22, spis št. 18 (766), Delavski zaupniki, Ljubljana, 1946.

prvo in drugo".⁶²¹ V skladu s temi smernicami je tudi sindikalno vodstvo svojim članom takole svetovalo: "Novi delavski zaupnik, tisti, ki ga bomo kandidirali za te volitve, mora imeti vse pozitivne vrline razredno zavednega delavca. Zavesten in discipliniran pri delu, predan delavskemu razredu in svojemu ljudstvu; nepomirljiv v odnosu do škodljivcev in ljudskih sovražnikov; nesebičen in požrtvovalen, s čustvom do tovariša, ki ga mora ščititi in zastopati; v svesti si ciljev in nalog, ki jih postavlja gospodarska obnova prav v njegovem podjetju ali ustanovi, do skrajnih možnosti strokovno izobražen, da bo lahko vsestransko nadzoroval proizvodnjo in da dela za njen dvig - vse to so vrline, ki jih mora imeti delavski zaupnik. O vsem tem je treba dobro premisliti pri kandidiranju in volitvah delavskih zaupnikov."⁶²²

Čeprav je uredba o volitvah delavskih zaupnikov z dne 31. julija 1945 sicer omogočala predložitev večih kandidatnih list, pa je bila partijska direktiva drugačna. Članom partijskih celic je bilo namreč naročeno, da je treba "gledati na to, da se ne bodo pojavile dve liste temveč samo ena lista in da do volitev sploh ne pride, temveč, da se prizna samo ena lista", vendar pa bi morali biti pri tem "spretni in delati v okviru zakona, da ne bi prišlo do kakih razdorov v delavskih vrstah".⁶²³ GO ESZDNS je ta navodila takole obrazložil: "Če hočemo, da se bodo naloge, ki jih zakon daje zaupnikom res izvajale, je predvsem naša naloga, da stremimo za enotnostjo. Ne smemo dovoliti, da bi se v kateremkoli podjetju postavljalo več list, kot se je to npr. delalo v predaprilski Jugoslaviji, kjer so se potem izvoljeni zaupniki na več listah, na mesto, da bi ščitili interese delavstva, med seboj kregali, kar je bilo tudi v interesu tistih, ki so v predaprilski Jugoslaviji vladali in izkoriščali delovno ljudstvo".⁶²⁴

Priprave na volitve pa kljub temu niso zadovoljivo potekale. Politične organizacije si po mnenju Glavnega odbora slovenskih sindikatov niso dovolj prizadevale, da bi delavce in nameščence pravočasno in ustrezno

621 AS, CK ZKS, zapisnik seje sindikalne komisije pri CK KPS, 17. december 1945, govor Vide Tomšič.

622 Delavska enotnost, št. 2, 11. januar 1946, str. 3, Ali ste že izvedli zadnje priprave za volitve delavskih zaupnikov.

623 AS, CK ZKS, zapisnik seje sindikalne komisije pri CK KPS, 17. december 1945, govor Vide Tomšič.

624 AS, RS ZSS, škatla 33, mapa 1, Kako bomo volili delavske zaupnike.

Iz poročil in zapisnikov o poteku volitev je razvidno, da so podjetja, uradi in ustanove ta priporočila v večini primerov tudi upoštevali (AS, RS ZSS, škatle 26 - 33).

"pripravile", pa tudi strokovne zveze volitvam delavskih zaupnikov večinoma niso posvečale dovolj pozornosti. Zato so k delu volilne komisije, ki je delovala pri GO ESZDNS, pritegnili tudi tajnike strokovnih zvez, ki so jih porazdelili po okrožjih, kjer so morali usmerjati in kontrolirati delo posameznih podružnic. Tisti člani komisije, ki so bili včlanjeni v KP, so bili dolžni sodelovati tudi s partijskimi organizacijami na terenu, vendar pa naj bi se še vedno pogosto dogajalo, da "tovariši", ki bi morali "Komitetu odgovarjati za sindikalno delo, o istem navadno niso imeli pojma",⁶²⁵ pa tudi aktivisti OF tem volitvam marsikje niso posvetili nikakršne pozornosti.⁶²⁶

Sicer pa so se pri delu posameznih okrožij pokazale precejšnje razlike. Medtem ko so si v celjskem okrožju člani volilne komisije smotrno razdelili naloge in takoj začeli z delom, pa tudi partijska organizacija je bila "precej budna", so v novomeškem okrožju z delom začeli prepozno, partijski funkcionarji se za izvedbo volitev niso zanimali, neenotnosti sicer v glavnem ni bilo, saj so bile oblikovane enotne kandidatne liste, "vendar pa tudi ni bilo opaziti, da bi se polagala važnost na to, kdo bo izvoljen".⁶²⁷ Nepravilnosti so se pojavljale tudi drugod. V mariborskem okrožju "so se hoteli dvigniti na mesta delavskih zaupnikov razni politični špekulanti, invalidi iz nemške vojske, ki so bili ranjeni v borbah proti partizanom, potem razni Kulturbundovci", v ljubljanskem okrožju, na primer, pa je bilo "vse delo v glavnem pravilno izvedeno", le na Jesenicah "se je pojavilo malo sektaštva in to predvsem s strani partijcev proti social - demokratom".⁶²⁸

O sami dejavnosti delavskih zaupnikov je ohranjenega zelo malo gradiva, saj so obstajali le kratek čas. Vsaj deloma pa je njihovo delovanje mogoče osvetliti na podlagi zapisnika konference delavskih zaupnikov, ki je bila julija 1946 v Kranju. Iz poročil posameznih predstavnikov podjetij je razvidno, da so se delavski zaupniki ukvarjali predvsem s problemi,

625 AS, RS ZSS, škatla 33, mapa 1, poročilo o delu volilne komisije za izvedbo volitev delavskih zaupnikov pri GO ESZDN Slovenije (poročilo je sicer nedatirano, vendar je očitno nastalo nekje ob koncu roka, ki je bil določen za izvedbo volitev).

626 AS, RS ZSS, škatla 33, mapa 1, Naši aktivisti in volitve obratnih zaupnikov (nedatirano).

627 AS, RS ZSS, škatla 33, mapa 1, poročilo o delu volilne komisije za izvedbo volitev delavskih zaupnikov pri GO ESZDN Slovenije (nedatirano), ki je bila ustanovljena 24. januarja 1946.

628 Prav tam.

povezanimi s preskrbo, stanovanji, zdravstveno službo socialnega zavarovanja, plačami, delovnim časom, udarniškim delom, delovno disciplino in medsebojnimi odnosi, predvsem s tistimi med vodstvom podjetja in delavci. Ponekod so se dokaj redno sestajali, bili dobro informirani in imeli urejene odnose z upravo podjetja, medtem ko so se zastopniki upravnih organov in nekaterih državnih podjetij spraševali, ali je delavske zaupnike v tako imenovanih državnih službah sploh smiselno vzpostaviti, "če vse določa ministrstvo in starešina".⁶²⁹

Čeprav so si še jeseni 1946 marsikje prizadevali, da bi delavski zaupniki dejansko opravljali naloge, predvidene z zakonom,⁶³⁰ pa se ta institucija ni obdržala niti do konca leta. Že iz dopisa Glavnega odbora ESZDNJ iz oktobra 1946, naslovljenega na vse najvišje organe sindikalnih organizacij v posameznih republikah, je bilo mogoče slutiti, da se je jugoslovansko politično vodstvo že odločilo ukiniti delavske zaupnike. GO ESZDNJ je namreč odsvetoval kakršnekoli nove volitve delavskih zaupnikov. Dotedanji zaupniki naj bi svojo funkcijo sicer opravljali do konca mandata, vendar pa bi morali upoštevati navodila sindikalne podružnice. Takšno stališče je utemeljil z obrazložitvijo, da v novi državi, v kateri naj bi bila oblast v rokah delavskega razreda, tovrstni zaupniki niso več potrebni, sicer pa naj bi vse njihove dolžnosti prevzele sindikalne organizacije, katerih delo se po njegovem mnenju že do tedaj ni dosti razlikovalo od dejavnosti delavskih zaupnikov.⁶³¹

Dokončno je bila institucija delavskih zaupnikov odpravljena z zakonom o inšpekciji dela z dne 12. decembra 1946,⁶³² s katerim je prenehal veljati zakon o delavskih zaupnikih z dne 16. julija 1946.

3. INŠPEKCIJA DELA PRED LETOM 1945

Ustanovitev inšpekcije dela je bila "povezana z industrijsko revolucijo in revolucionarnimi spremembami v proizvodnih odnosih, ko so morale

629 Prav tam.

630 GO ESZDNS se je še septembra 1946 zavzemal za spremembo zakona o delavskih zaupnikih (AS, RS ZSS, škatla 22, spis št. 18 (766), dopis GO ESZDNS Glavnemu odboru ESZDNJ, 11. september 1946).

631 Prav tam.

632 UL FLRJ št. 100/1946.

države neomejeno izkoriščanje delavcev v obdobju prvobitne akumulacije kapitala omejiti z uvajanjem delavsko zaščitne zakonodaje, in sicer najprej zaščite otrok, mladoletnikov in žensk, pozneje pa se je zaščita raztegnila na vse delavstvo, ne glede na spol in starost".⁶³³ Ta institucija je bila v Angliji ustanovljena že leta 1833, kasneje pa so ji sledile tudi druge države. Avstrija je sprejela zakon o uvedbi obrtnih inšpektoratov leta 1883. Z uredbo z dne 7. maja 1911 so bili sedeži teh inšpektoratov ustanovljeni v Ljubljani, Celovcu, Gradcu in Zadru. Njihova naloga je bila nadzor nad izvajanjem zakonskih predpisov o varovanju zdravja in življenja delavcev v delavnicah in tovarniških stanovanjih, o zaposlovanju delavcev, o delovnem času in počitku med delom, o delovnih redih, o delavskih knjižicah, o izplačevanju delavskih zaslužkov in o vajencih. Obrtni nadzorniki so tudi posredovali v sporih med delavci in delojemalci, vodili evidence o stawkah in mezdnih gibanjih, sodelovali so pri delu komisij za dovoljevanje gradenj tovarniških objektov in dajali mnenja o njihovi uporabnosti.

Ob koncu prve svetovne vojne je novo ustanovljena Narodna vlada Slovenije pristojnosti bivšega obrtnega nadzorništva za Kranjsko razširila na vse ozemlje Slovenije. Ob nastanku prve jugoslovanske države je v Sloveniji in Dalmaciji še vedno veljal avstrijski zakon iz leta 1883. Maja 1919 pa je bila v Zagrebu konferenca, ki so se je udeležili predstavniki delojemalcev, delodajalcev in pokrajinskih vlad, na kateri so proučili vse pomembnejše socialnopolitične zakone in sklenili, da bi bilo treba vse ustanove obrtnega nadzorstva v državi združiti pod eno upravo.⁶³⁴

Enotno osnovo za poslovanje te službe je postavila že uredba o inšpekciji dela z dne 21. maja 1921, ki je bila na seji zakonodajnega odbora 6. decembra 1921 spremenjena in je 30. decembra 1921 izšla kot zakon o inšpekciji dela. Ta je določal, da se pri ministrstvu za socialno politiko ustanovi inšpekcija dela "za neposredno nadzorstvo o izvrševanju zakonov, uredb in pravilnikov, ki se tičejo delavske socialne in življenjske zaščite v industrijskih, obrtnih, trgovskih in prometnih obratih in podjetjih".⁶³⁵ Inšpekcije dela so se delile na osrednjo inšpekcijo, oblastne in specialne inšpekcije.⁶³⁶ Podrejene so bile ministrstvu za socialno politiko,

633 F. Kresal, *Pregled razvoja...*, str. 139.

634 Prav tam, str. 139 - 141.

635 Prav tam, str. 143.

636 Prav tam.

dokler niso po zakonu o banskih upravah ob koncu leta 1929 postale sestavni del banske uprave, ki pa je za razširitev poslovanja te službe pokazala še manj razumevanja. Tako se je v praksi "vloga inšpekcije dela zmanjšala samo na ugotavljanje pomanjkljivosti in formalni pregled obratovanja obratov", poleg tega pa so bile tudi "sankcije za kršitev začetnih predpisov nezadostne, slabe in neučinkovite".⁶³⁷

4. INŠPEKCIJA DELA IN SINDIKATI V OBDOBJU 1945 - 1950

Z "ljudsko revolucijo" se je tudi položaj inšpekcije dela "temeljito spremenil". Zato je inšpekcija dela, ki je začela delovati že leta 1945, sicer obdržala stare organizacijske oblike, saj je v glavnem še vedno delovala predvsem na podlagi zakona iz leta 1921, vendar pa naj bi njeno delo kljub temu predstavljalo "temeljit preobrat v primeri z delovanjem inšpekcije stare Jugoslavije".⁶³⁸ Organizacijske oblike te inšpekcije so se v prvem obdobju pogosto spreminjale, "ne samo kar se tiče njene teritorialne razdelitve, ki je nujno povezana s splošno administrativno ureditvijo države, temveč tudi glede kolebanja o njeni pristojnosti".⁶³⁹ Tako so sprva poleg okrajnih in okrožnih inšpekcij dela obstajale še številne specialne inšpekcije, in sicer za železniški, rečni, pomorski in zračni promet ter za rudarstvo. V Sloveniji je deloval oddelek za inšpekcijo dela pri Ministrstvu za delo LRS in okrožne inšpekcije, zdravstvena in tehnična zaščita rudarjev pa je spadala v pristojnost ministrstva za industrijo in rudarstvo.⁶⁴⁰

Pomembno spremembo na tem področju je pomenil zakon o inšpekciji dela z dne 12. decembra 1946,⁶⁴¹ po katerem je bila inšpekcija dela skupaj s sindikalnimi organizacijami zadolžena za nadzor nad tem, "ali se državno varstvo glede oseb v delovnem razmerju v celoti in pravilno iz-

637 Prav tam, str. 146.

638 Rudi Kyovsky, 70 let inšpekcije dela na slovenskem ozemlju, Socialistična misel, I. letnik, Ljubljana 1952/1953, str. 771.

639 Prav tam.

640 Prav tam.

641 UL FLRJ št. 100/1946. Glej tudi: popravek zakona z dne 4. januarja 1947 (UL FLRJ št. 4/1947).

vaja, in nad tem, ali se spoštujejo vsi predpisi in ukrepi o ureditvi delovnih razmerij in delovnih pogojev". (čl. 1). Inšpekcija dela je morala predvsem nadzorovati izvajanje higienskih in tehničnih ukrepov za varstvo pri delu ter predpisov o ureditvi delovnih razmerij in pogojev dela, zaposlovanje, šolanje in življenjske pogoje učencev v gospodarstvu ter vodenje evidenc o nezgodah pri delu in plačah. Pristojna je bila tudi za preiskovanje vzrokov smrtnih in vseh hujših nesreč pri delu, kakor tudi za raziskovanje vzrokov bolezni, ki so se pri določenih delih pogosto pojavljale, za izdajanje odredb za njihovo preprečevanje, za potrjevanje delovnih redov v podjetjih, za izdajanje dovoljenj za nadurno delo, za raziskovanje vzrokov za ponavljajoče se prekinitve dela in za posredovanje v delovnih sporih in pri sklepanju delovnih pogodb (čl. 2). Inšpekcijo dela so opravljali okrožni oziroma okrajni ali mestni izvršilni odbori po svojih oddelkih oziroma odsekih za delo, če teh ni bilo, pa po gospodarskih odsekih (čl. 3). Za inšpekcijo dela v železniškem, morskem, rečnem in letalskem prometu ter v rudnikih so bili ustanovljeni posebni inšpektorati (čl. 4, 5). Vse naloge, povezane z inšpekcijo dela so opravljali delovni inšpektorji, ki so se morali pri svojem delu "opirati na delavske inšpektorje in na sindikalne organizacije", sodelovati pa so morali tudi z organi socialnega zavarovanja, z ustanovami za posredovanje dela in z organi državne zdravstvene službe. Osrednji odbor ESJ je bil "pooblaščen, da predpiše v sporazumu z ministrstvom za delo FLRJ pravilnik o volitvah in o delu delavskih inšpektorjev, ki bodo kot pomožni organi inšpekcije dela delovali v posameznih podjetjih po odločbah tega zakona" (čl. 6).

Na podlagi tega zakona in v sporazumu z ministrom za delo FLRJ je Osrednji odbor ESJ 28. januarja 1947 izdal pravilnik o volitvah in delu delavskih inšpektorjev,⁶⁴² ki so bili opredeljeni kot pomožni organi inšpekcije dela pri opravljanju njenih nalog, določenih z zakonom o inšpekciji dela. Delavski inšpektor je bil izvoljen zastopnik delavcev, nameščencev in uslužbencev v podjetju (trgovini), uradu, ustanovi ali organizaciji, ki je moral skrbeti, da so se veljavni predpisi o ureditvi delovnih razmerij in delovnih pogojev ter uvedene naprave, sredstva in ukrepi za higijensko in tehnično varstvo dela v resnici pravilno uporabljali, pomanjkljivosti in nepravilnosti pa odpravljale (tč. 1). Kot pomožni organ je moral delovati v skladu z navodili delovnega inšpektorja, poleg tega

642 UL FLRJ št. 11/1947. Glej tudi: dopolnitev pravilnika o volitvah in delu delavskih inšpektorjev z dne 7. maja 1947 (UL FLRJ št. 43/1947).

pa je bil dolžan sodelovati tudi z upravo podjetja, z delavci, z upravnim odborom sindikalne podružnice in s komisijami za varstvo pri delu (tč. 2). Če delavski inšpektor sporazumno z upravo podjetja ni uspel zagotoviti odprave opaženih nepravilnosti, je moral o tem obvestiti delovnega inšpektorja, da je opravil pregled in ocenil dejansko stanje (tč. 8). Zaradi zagotovitve množičnega nadzorstva nad izvajanjem higienskih in tehničnih ukrepov varstva pri delu in zaradi nadzora nad urejanjem delovnih razmerij, je moral delavski inšpektor vzdrževati osebne stike z vsemi zaposlenimi v podjetju, organizirati konference, na katerih so razpravljali o možnostih za odpravo napak in pomanjkljivosti, v sporazumu z delovnim inšpektorjem in s pomočjo sindikalne podružnice pa organizirati ekskurzije, predavanja ipd., na katerih so se delavci seznanili z napravami in sredstvi za varstvo pri delu (tč. 10). Delavski inšpektor je moral sodelovati tudi z upravnim odborom sindikalne podružnice, še zlasti pa s predsednikom komisije za delovno varstvo. Če napak na področju delovne zaščite ni bilo mogoče odpraviti po redni poti, je bil upravni odbor o tem dolžan takoj obvestiti višji sindikalni forum (tč. 11 - 13).

V skladu s pravilnikom o volitvah in delu delavskih inšpektorjev je oddelek za delovne odnose pri Glavnem odboru ESS⁶⁴³ v sodelovanju s sindikalnimi sveti organiziral volitve delavskih inšpektorjev in tovarniških higieničarjev v podjetjih, ki naj bi zagotovili boljše tehnične in higienske pogoje dela. Vendar pa zaradi nerednega in nenatančnega poročanja sindikalnih podružnic niti GO ESS niti republiška inšpekcija dela nista imele pravega pregleda o poteku volitev. Večkrat se je tudi zgodilo, da novo izvoljeni delavski inšpektorji, tako kot že pred njimi obratni zaupniki, niso bili ustrezno seznanjeni s svojim delovnim področjem. Po mnenju Glavnega odbora so bili tega krivi predvsem okrajni inšpektorji, pa tudi zastopniki "višjih sindikalnih forumov", ki ob svojih obiskih v obratih niso posvetili dovolj pozornosti delavskim inšpektorjem in jim niso obrazložili njihovih pravic in dolžnosti. Zato je oddelek za delovne odnose pri GO ESS v sodelovanju z ministrstvom za delo organiziral pri vseh sindikalnih svetih posebne tečaje za usposobitev delavskih inšpektorjev, pri organizaciji tečajev za higieničarje pa je pomagal tudi GO RKS.⁶⁴⁴

643 Sprva je bil za zaščito dela zadolžen oddelek za delovne odnose, proti koncu leta pa je postala eno od delovnih področij oddelka za socialno in pravno zaščito.

644 AS, RS ZSS, knjiga 14 (15), poročilo o delu GO ESS za leto 1947.

Na osnovi sklepov 6. plenuma CO ZSJ je bil v avgustu leta 1948 ustanovljen samostojen oddelek za zaščito dela, v okviru katerega so obstajali naslednji referati: za tehnično in higiensko zaščito, za zaščito mladine in žena v gospodarstvu in za pravno zaščito. Področje tehnične in higienske zaščite je obsegalo zaščito pred nezgodami, organizacijo zdravniških pregledov ipd. Največ pozornosti je novo ustanovljeni oddelek posvetil delovni zaščiti delavcev, zaposlenih v kamnolomih, rudarstvu in kemični industriji, še posebej pa se je zanimal za delovne pogoje žensk in mladoletnih delavcev. Po njegovem mnenju so bili v letu 1948 primeri nepravilnega zaposlovanja žensk "na zanje neprimernih in škodljivih delovnih mestih" le še redki, medtem ko so člani oddelka naleteli na "težke pomanjkljivosti" pri zaščiti "delovne mladine". V nekaterih železarnah so mladoletni delavci padali v nezavest zaradi pretežkega dela, marsikateri dom oziroma internat za učence v gospodarstvu ni ustrezal osnovnim higienskim zahtevam, v privatnem sektorju, pa tudi v nekaterih državnih podjetjih, predvsem tistih lokalnega pomena, so učence še vedno izkoriščali za opravljanje takih del, ki niso bila v skladu z njihovim učnim načrtom, ponekod so jih tudi nezakonito zaposlovali pri nočnem delu in jih premalo plačevali. Oddelek se je ukvarjal tudi z reševanjem posameznih konkretnih primerov kršitve delovnopravnih predpisov in opazil številne nepravilnosti povezane z odpovedjo delovnega razmerja, določanja plač, dopustov, izvajanja predpisov o delovnem času ipd. Pri odpravljanju ugotovljenih napak je sodeloval z upravo za zdravstveno varstvo, republiško kontrolno komisijo in mladinsko organizacijo, nekatere pomanjkljivosti pa je bilo mogoče odpraviti kar "z neposredno intervencijo".⁶⁴⁵

V skladu s sklepi 4. plenuma CO ESJ si je oddelek za zaščito dela pri GO ZSS prizadeval za oživitve dela komisij za zaščito dela pri sindikalnih svetih in podružnicah, ki so do tedaj marsikje obstajale le na papirju. Sindikalne organizacije se do tedaj z odkrivanjem vzrokov za nesreče pri delu, ki so bile pogoste zlasti v rudarstvu, niso kaj dosti ukvarjale, zato jih je GO vzpodbujal k aktivnejšemu delu. Tako je komisija pri sindikalni podružnici rudarske industrije, ko je "pristopila k samostojnemu proučevanju vzrokov nesreč" na primer ugotovila, da je bila tudi pomanjkljiva "skrb za pravilno uvajanje novodošlih in mladoletnih delavcev" eden od vzrokov za tiste nesreče, "ki se običajno nepravilno pripisujejo osebnim neprevidnostim".⁶⁴⁶

645 AS, RS ZSS, knjiga 15 (16), poročilo o delu GO ZSS za leto 1948.

646 Prav tam.

Po podatkih GO ZSS je bilo v letu 1948 izvoljenih 1121 delavskih inšpektorjev, vendar pa so volitvam teh inšpektorjev v marsikaterem podjetju posvečali premalo pozornosti oziroma so z njimi zavlačevali, tako da so jih ponekod izvedli šele v novembru, pa še to šele po predhodni intervenciji okrajne inšpekcije dela. Sindikalni sveti pogosto tudi niso upoštevali navodil Centralnega odbora ZSJ, po katerih naj bi bili delavski inšpektorji hkrati tudi referenti za zaščito dela in predsedniki komisij za zaščito dela pri upravnih odborih sindikalnih podružnic. Po razpoložljivih podatkih Glavnega odbora ZSS je le 185 referentov za zaščito dela istočasno opravljalo tudi funkcijo delavskega inšpektorja, medtem ko je bilo precej delavskih inšpektorjev izvoljenih izmed funkcionarjev upravnih odborov podružnic.

Oddelek pri GO ZSS je v tem letu organiziral tečaje za referente za zaščito dela pri republiških odborih strokovnih zvez, pri "važnejših" sindikalnih svetih ter več tečajev za delavske inšpektorje iz večjih podjetij po posameznih strokah. Tečaje za delavske inšpektorje so organizirale tudi okrajne inšpekcije dela in nekateri sindikalni sveti, ki pa so več pozornosti namenili pripravi letnih občnih zborov, okrajni delovni inšpektorji pa so bili marsikje preobremenjeni z delom in niso mogli dosti pomagati. Po zaključku tečajev so bile v večini okrajev konference z delavskimi inšpektorji, ki jih je bilo mogoče realizirati predvsem zaradi prizadevnosti okrajnih inšpekcij dela. Sindikalni sveti se za delo delavskih inšpektorjev nasploh niso preveč zanimali, čeprav so jih ti pogosto prosili za pomoč, predvsem v tistih podjetjih, kjer so bili problemi z zaščito dela večji, odnosi vodstva do inšpektorjev pa slabši. Precej pomoči delavskim inšpektorjem pa so nudili republiški odbori strokovnih zvez.

Vendar je bilo po mnenju okrajnih inšpektorjev delo delavskih inšpektorjev v letu 1948 precej bolj uspešno kot v preteklem letu, čeprav so imele nekatere uprave podjetij še vedno odklonilen odnos oziroma so bile do njihovega dela popolnoma brezbrizne. GO ZSS pa je želel delavske inšpektorje vzpodbuditi k še boljšemu delu, zato je na osnovi ocen okrajnih inšpektorjev predlagal 32 delavskih inšpektorjev, ki naj bi prejeli posebne nagrade za svoje delo.⁶⁴⁷

V letu 1949 so ob volitvah delavskih inšpektorjev, ki so jih izvedli na občnih zbora sindikalnih podružnic, upoštevali že omenjana navodila CO ZSJ in izvolili za delavske inšpektorje le tiste, ki so istočasno opr-

647 Prav tam.

vljali tudi funkcijo referenta za zaščito dela ali bili člani upravnega odbora podružnice. Po statističnih podatkih je bilo na tak način izvoljenih 1947 delavskih inšpektorjev in 1478 njihovih pomočnikov. Sindikalni sveti so skupaj z okrajnimi inšpekcijami dela organizirali seminarje in tečaje za usposabljanje delavskih inšpektorjev, ki pa so bili slabo obiskani, predvsem zaradi slabega programa in pa zaradi tega, ker naj bi nekateri inšpektorji že opravili "nižji tečaj".⁶⁴⁸

Po mnenju GO ZSS so delavski inšpektorji oziroma referenti za zaščito dela pri sindikalnih podružnicah v tem letu svoje delo opravljali dokaj uspešno, čeprav jim niti inšpekcija dela niti sindikalne organizacije niso nudile ustrezne pomoči. Zato so si podjetja lahko dovolila, da niso upoštevala njihovih predlogov ali pa so delo inšpektorjev celo ovirala. Vodstvo rudnika Zagorje na primer ni dovolilo svojemu delavskemu inšpektorju, da bi med delovnim časom pregledal "kritična delovna mesta", v trboveljskem rudniku pa je bil delavski inšpektor premeščen na drugo delovno mesto, "ker si je drznil upravi dajati predloge za tehnično izboljšavo delovnih mest". Tudi v Tiskanini iz Kranja je bil inšpektor premeščen na tako delovno mesto, na katerem ni mogel imeti dobrega vpogleda v tehnično zaščito dela. Vendar pa je oddelek opazil tudi primere povsem usklajenega delovanja delavskih inšpektorjev in uprav podjetij, med drugim v tovarni Sava Kranj, v Železarni Jesenice, v Mariborski tekstilni tovarni itd.⁶⁴⁹

Sicer pa so tako delavski inšpektorji kot člani oddelka za zaščito dela pri GO ZSS ob obiskih podjetij opazili številne nedoslednosti pri izvajanju zakonskih predpisov, in sicer: zaposlovanje delavcev brez delavskih knjižic in nakazil za delo ne da bi jih socialno zavarovali; nepravilno odpuščanje delavcev z dela; napačno izvajanje tarifne politike; zaposlovanje žensk pri težkih, zdravju škodljivih delih v rudarstvu, gradbeništvu in kovinski industriji; izogibanje zaposlovanju žensk za štiri ure dnevno; nepravilen odnos do učencev v gospodarstvu; neupoštevanje mnenja sindikatov pri določanju disciplinskih kazni. Vse to je po mnenju GO ZSS, ki je podatke o opaženih nepravilnostih posredoval Ministrstvu za delo LRS, slabo vplivalo na delovno disciplino in splošno razpoloženje delavcev. Oddelek za zaščito dela je skupaj z republiško inšpekcijo dela sodeloval tudi pri inšpekcijskih pregledih problematičnih podjetij in si

648 AS, RS ZSS, knjiga 16 (17), poročilo o delu GO ZSS za leto 1949.

649 Prav tam.

prizadeval za uspešno delovanje referentov za zaščito dela pri republiških odborih strokovnih zvez, saj so člani odseka osebno obiskovali republiške odbore in se udeleževali vseh njihovih sej, na katerih so obravnavali probleme povezane z zaščito dela. Po ustanovitvi oblastnih odborov pa je oddelek v vseh oblasteh organiziral konference z referenti za zaščito dela pri sindikalnih organizacijah in z okrajnimi oziroma mestnimi delovnimi inšpektorji. Zaradi boljše koordinacije dela z direkcijami in zaradi hitrejšega odpravljanja pomanjkljive zaščite dela v podjetjih je oddelek za zaščito dela pri GO ZSS pripravil tudi konference po posameznih gospodarskih panogah, na katerih so obravnavali nepravilnosti na področju tehnične zaščite dela v podjetjih in se zavzemali za nabavo potrebnih zaščitnih sredstev. S sindikalnimi sveti in podružnicami pa si je prizadeval za izboljšanje požarne varnosti v podjetjih, tako da so skupaj organizirali razna predavanja, preglede naprav za gašenje in gasilske vaje.

Kljub vsem prizadevanjem pa GO ZSS z delom na področju zaščite dela ni bil zadovoljen, saj naj bi bilo od skupno vseh 3263 - tih predlogov, kolikor naj bi jih delavski inšpektorji podali za odpravo tehničnih in higienskih pomanjkljivosti v podjetjih, kar 2022 oziroma 64% nerealiziranih. Predvsem niso uspeli uveljaviti tistih predlogov, ki so se nanašali na izboljšanje tehničnih zaščitnih sredstev, na odpravo nadurnega dela v tistih primerih, ko tako delo ni bilo nujno potrebno in na organiziranje varstva za otroke zaposlenih mater. Zato je GO menil, da bi morali sindikalni forumi v bodoče zaostri nadzor nad izvajanjem predlogov.⁶⁵⁰

V letu 1950 je bila zaščita dela vključena v delovno področje uprave za socialistično tekmovanje in dvig življenjskega standarda, vendar se delo sindikatov na tem področju ni bistveno razlikovalo od prejšnjega leta, stare napake pa tudi še niso bile odpravljene.⁶⁵¹

⁶⁵⁰ Prav tam.

⁶⁵¹ AS, RS ZSS, knjiga 29, poročilo o delu GO ZSS za leto 1950.

XIII. ZAKLJUČEK

Vloga sindikalnih organizacij v socializmu je tako v teoriji kot v praktičnem delovanju povsem drugačna od pomena sindikatov v kapitalističnih državah, kjer predstavlja prizadevanje za pridobitev čimširših pravic proti delodajalcem njihovo glavno funkcijo. Jugoslovansko partijsko vodstvo v prvih letih po končani 2. svetovni vojni sicer v javnosti ni povsem odkrito povedalo, kakšno vlogo naj bi imele sindikalne organizacije v novi državi, vendar je iz organizacijske strukture in nalog, ki so jih opravljale, jasno razvidno, da se je pri oblikovanju novih sindikatov ravnalo po sovjetskih vzorih. Zato sem namenila precejšnjo pozornost predstavitvi sindikalne teorije v Sovjetski zvezi.

Značaj socialističnih sindikatov je načrtal Lenin v nizu člankov in govorov na začetku dvajsetih let tega stoletja in jim namenil predvsem vzgojno nalogo. Zamislil si jih je kot nekakšno "šolo komunizma", ki naj bi pomagala partiji pri oblikovanju "novega človeka", duhovno bogatega, moralno čistega in telesno popolnega, hkrati pa naj bi pripadnike delavskega razreda usposobila tudi za upravljanje in vodenje državne uprave in gospodarstva. Vendar pa v samo upravo sindikati ne bi smeli posegati. Socialistično državo naj bi namreč vodila izključno le t. i. avantgarda delavskega razreda - komunistična partija, sindikati pa bi morali predstavljati le nekakšen vmesni člen med partijo in državo, kar je Lenin takole obrazložil: "Kakor najboljša tovarna z odličnim motorjem in prvovrstnimi stroji ne more več delati, če se pokvari transmisijski mehanizem med motorji in stroji, tako je neizbežna tudi katastrofa socialistične graditve, če je nepravilno izdelan ali če nepravilno deluje transmisijski mehanizem med komunistično partijo in množicami - sindikati."⁶⁵²

Kot šola komunizma so sindikati v začetnem obdobju socialistične države delovali prav na vseh področjih družbenega življenja. Udeleževali

652 Lenin, O vlogi in nalogah sindikatov..., str. 11.

so se pri obnovi v vojni porušene države, v obdobju planskega gospodarstva so skrbeli za izpolnjevanje državnega gospodarskega načrta, bili so organizator t. i. socialističnega tekmovanja, ustanavljali in vodili so kulturna, športna in tehnična društva, sodelovali so pri pripravi in sprejemanju pravnih predpisov. Sindikati so v socializmu obdržali tudi neke vrste zaščitno vlogo, ki se načeloma ni preveč razlikovala od klasičnih funkcij, značilnih za sindikate v kapitalističnih državah, ki se izražajo v obrambi delavskih pravic v odnosu do privatnih delodajalcev, v zavze-manju za dosledno izvajanje predpisov s področja delovnega prava, v prizadevanjih za razširitev socialno - ekonomskih pravic delavcev. Toda ta funkcija je bila nujno pogojena s spremembo nosilca oblasti in poddržavljenjem pretežnega dela proizvodnih sredstev. Absurdno bi bilo namreč trditi, da se mora delavski razred zaščititi pred samim seboj. Vendar pa je že Lenin predvidel, da bo imela tudi socialistična država vsaj v začetnem obdobju določene birokratske odklone. Zato je določil sindikatom dve povsem protislovni nalogi: na eni strani naj bi ščitili delavce pred deformacijami lastne države, na drugi strani pa naj bi s pomočjo istih delavcev zaščitili tudi državo (prizadevanja za boljšo delovno disciplino, za večjo učinkovitost proizvodnje ipd.).

Dvojnost je obstojala tudi v sami metodi sindikalnega dela. Po eni strani naj bi socialistični sindikati delali po vojaško, kajti diktatura proletariata je, kakor je rekel Lenin, "najsrditejša, najtrdovratnejša, najbrezobzirnejša vojna med razredi", hkrati pa bi se morali znati prilagoditi nivoju množice in s posebno taktiko ter z najmanjšim možnim trenjem doseči, da se ta množica povzpne "za stopničico više v kulturnem, gospodarskem in političnem pogledu".⁶⁵³

Povprečni slovenski državljani, ki s socializmom ni imel nikakršnih praktičnih izkušenj, pa tudi z razvojem sindikalne teorije v Sovjetski zvezi ni bil seznanjen, ni mogel razumeti vloge sindikalnih organizacij v spremenjenih razmerah. Bila je težko razumljiva bivšim sindikalnim funkcionarjem iz vrst krščanskih socialistov in socialdemokratov, toda prav tako tudi marsikateremu članu komunistične partije. Član slovenskega partijskega vodstva Ivan Maček - Matija je na primer na sestanku CK KPS 24. septembra 1945 ugotavljal, da "člani partije slabo poznajo sindikate, saj v 4 letih borbe o tem ni bilo niti govora."⁶⁵⁴ Zatorej ni čudno, da delo-

653 Prav tam, str. 12.

654 AS, CK ZKS, zapisnik seje CK KPS, 24. september 1945.

vanje slovenskih sindikatov v obravnavanem obdobju ni moglo potekati v skladu s pričakovanji. Zaradi prevladujočega nepoznavanja sindikalne problematike partijsko vodstvo namreč ni uspelo izbrati takšnih sindikalnih voditeljev, da o lokalnih funkcionarjih niti ne govorimo, ki ne bi bili hote ali nehotе obremenjeni s tistim načinom sindikalnega dela, na kakršnega so bili navajeni v prejšnji državi.

Vpliv starih pojmovanj in občutkov je bil še posebej zaznaven v socialni politiki. Prizadevanja za izboljšanje življenjskega standarda so bila namreč skupna vsem kategorijam prebivalstva, ne glede na politično prepričanje. Zato so slovenske sindikalne organizacije, sicer bolj zaradi nerazumevanja partijskih direktiv kot zaradi zavestne neposlušnosti, le vnesle neko, čeprav majhno mero samostojnosti v način reševanja socialnopolitičnih vprašanj. Njihova vloga je bila največja v začetku obravnavanega obdobja, ko so opravljale celo vrsto nalog s področja socialnega zavarovanja, zdravstva, socialnega skrbstva, plačilnega sistema, preskrbovalne mreže, stanovanjske politike, zaposlovanja in zaščite dela. Postopoma pa se je število teh nalog vedno bolj manjšalo. Že januarja 1946 so začeli opuščati kolektivne pogodbe, decembra istega leta so ukinili delavske zaupnike, v letu 1948 je služba za zaposlitev delavcev prešla v pristojnost državne uprave, s poddržavljenjem socialnega zavarovanja v letu 1950 pa je postalo docela jasno, da jugoslovanski sindikati najbrž nikoli ne bodo imeli na tem področju take vloge, kot so jo imeli sindikati v Sovjetski zvezi. Z začetki samoupravljanja so izgubili tudi tisto vlogo, ki so jo imeli v gospodarskih organizacijah, saj so neposredno skrb za izvedbo proizvodnih nalog, določenih s petletnim planom, prevzeli delavski sveti, sindikati pa so se sčasoma izoblikovali v tisto družbenopolitično organizacijo, ki naj bi predvsem pomagala organom delavskega samoupravljanja in vzpodbujala delavce k izpolnjevanju odločitev, ki so jih ti sprejemali.

V uvodnih poglavjih svoje naloge sem navedla vse tisto, kar se mi je zdelo pomembno za razumevanje osrednje teme, glavno pozornost pa sem v skladu z naslovom posvetila vlogi sindikatov na področju socialne politike. Predvsem sem želela prikazati, kako so se odločitve partijskega vodstva izvajale v praksi in na kakšen način so se odražale v vsakdanjem življenju. Takšna prizadevanja je Michel Foucault takole označil: "Često štejemo sodobni zgodovini za zaslugo, da je zavrgla privilegije, ki so jih nekoč prisojali posamičnim dogodkom, in da je odkrila dolgotrajne strukture. Gotovo. Vendar nisem prepričan, da se je delo zgodovinarjev odvijalo natančno v tej smeri. Ali bolje, ne mislim, da obstaja nekakšna nasprotna logika med odkrivanjem dogodkov in analizo daljših obdobj.

Nasprotno se zdi, da šele z izjemnim stiskanjem zrn dogodka, z napredovanjem zmožnosti presoje, ki jo zgodovinska znanost potiska do tržnih cenikov, notarskih spisov, župnijskih registrov, vratarskih arhivov, ki so jih vodili iz leta v leto, iz tedna v teden, da se šele s tem zariše pred nami polje onstran bitk, določb, dinastij ali skupščin, masivnih fenomenov s stoletnim ali večstoletnim dometom."⁶⁵⁵

Trudila sem se, da ne bi bila pristranska, saj se mi zdi, da je pri obravnavanju obdobja, ki je bilo tako pogosto gledano skozi ideološka očala, objektivnost še posebej potrebna.

Zato sem besedo večkrat prepustila virom. Menim namreč, da bistvo socializma najjasneje predstavi Lenin sam, da stisko delavca, ki je živel v težkih življenjskih razmerah prvega obdobja, najglasneje izrazi vzklik železničarja iz Zidanega mosta "žreti nam dajte",⁶⁵⁶ da o bednem življenju podeželskega zdravnika najnazornejše priča prošnja njegovih pacientov - delavcev iz Starega trga pri Rakeku, ki so prosili Glavni odbor slovenskih sindikatov, naj zagotovi njihovemu zdravniku vsaj tisto, kar le - ta najnujnejše potrebuje za svoj življenjski obstoj,⁶⁵⁷ da o pojavih nacionalnega sovraštva najprepričljivejše spregovori poročilo sezonskih delavcev iz Slovenije, ki so morali zaradi nevzdržnih razmer zapustiti delo v srbskem rudniku,⁶⁵⁸ in še bi lahko naštevala.

655 Michel Foucault, Red diskurza, Problemi 2, Ljubljana 1987, str. 11.

656 AS, RS ZSS, škatla 69, mapa 2, poročilo Antona Urbiča "o sestankih po vprašanju II. tedna gozdarstva", avgust 1948.

657 AS, RS ZSS, škatla 112, mapa 6, poročilo Anice Okršlar "o delu na terenu po vprašanju zdravstvene službe zavarovancev, otroških jasli in DID", 2. februar 1949.

658 AS, RS ZSS, škatla 57, mapa 34, zapisnik pričevanja Amalie Daniel o razmerah v rudniku Ravna Reka pri GO ESS, 17. februar 1947.

XIV. ARHIVSKO GRADIVO

1. ARHIVSKO GRADIVO DRUŽBENOPOLITIČNIH ORGANIZACIJ

Družbenopolitične organizacije (DPO) so tako v Sloveniji kot tudi v ostalih predelih nekdanje SFRJ nastajale in se razvijale "sočasno in v organski odvisnosti od razvoja revolucionarnega delavskega gibanja, NOB in socialistične revolucije in povojnega razvoja socialistične samoupravne skupnosti",⁶⁵⁹ je zapisano v Enciklopediji Slovenije. Vsako fazo njihovega razvoja so spremljale ustrezne spremembe glede vsebine, nalog, organiziranja in nazivov teh organizacij. Organiziranost DPO je bila tako v Jugoslaviji kot v Sloveniji namreč tesno povezana z upravnoteritorialno razdelitvijo države oziroma republike, saj so bile organizirane po enakem teritorialnem principu kot organi ljudske oblasti oziroma družbenopolitične skupnosti. Zato je prihajalo do številnih sprememb v zvezi z nazivi in organizacijskimi oblikami družbenopolitičnih organizacij, predvsem v obdobju od leta 1945 do 1965, ko so bile spremembe v strukturi upravne razdelitve še posebej pogoste.⁶⁶⁰

Kot sestavni del jugoslovanskega družbenopolitičnega sistema so bile po ustavi iz leta 1974 opredeljene naslednje DPO: Zveza komunistov Jugoslavije, ustanovljena od 21. do 23. aprila 1919 v Beogradu na združenem kongresu socialdemokratskih strank kot Socialistična delavska stranka Jugoslavije (komunistov); Socialistična zveza delovnega ljudstva

659 Družbenopolitične organizacije, Enciklopedija Slovenije 2, Ljubljana 1988, str. 380.

660 Liljana Ciglar, Oris razvoja družbenopolitičnih organizacij v Ljubljani po letu 1945 na primeru organiziranosti Zveze sindikatov in Socialistične zveze delovnega ljudstva, Zgodovina Ljubljane, prispevki za monografijo, gradivo s posvetovanja o zgodovini Ljubljane 16. in 17. novembra 1983 v Ljubljani, Kronika, Ljubljana 1984, str. 546. Več o tem glej v: Vasilij Melik, Upravna razdelitev v Sloveniji po letu 1945 in Jera Vodušek - Starič, Organizacija ljudske oblasti v Sloveniji po letu 1945, Arhivsko gradivo v Sloveniji po osvoboditvi, Ljubljana 1978, str. 93 - 98 in 99 - 116.

(SZDL) Jugoslavije, ki se je razvila iz Ljudske fronte Jugoslavije, ustanovljene leta 1941; Zveza sindikatov (ZS) Jugoslavije, ustanovljena na splošni državni sindikalni konferenci od 23. do 25. januarja 1945 pod nazivom Enotne strokovne zveze delavcev in nameščencev Jugoslavije; Zveza socialistične mladine (ZSM) Jugoslavije, ki je nastala decembra 1948 z združitvijo Zveze komunistične mladine Jugoslavije (Savez komunističke omladine Jugoslavije), ustanovljene 10. oktobra 1919 in Ljudske mladine Jugoslavije, ustanovljene leta 1942 pod nazivom Zedinjena zveza protifašistične mladine Jugoslavije (Ujedinjeni savez antifašističke omladine Jugoslavije) v enotno organizacijo, Ljudsko mladino Jugoslavije; Zveza združenj borcev (ZZB) NOV Jugoslavije, ki je bila ustanovljena kot Zveza borcev narodnoosvobodilne vojne Jugoslavije 30. septembra 1947 v Beogradu. V določenih obdobjih so kot samostojne DPO delovale še: Antifašistična fronta žena (AFŽ) Jugoslavije, ustanovljena od 6. - 8. decembra 1942 v Bosanskem Petrovcu, ki se je septembra 1953 vključila v SZDL Jugoslavije kot Zveza ženskih društev Jugoslavije (v Sloveniji je od leta 1962 dalje pri republiški organizaciji SZDL delovala Konferenca za družbeno aktivnost žensk Slovenije); Zveza vojaških vojnih invalidov (ZVVI) Jugoslavije, ustanovljena leta 1919 v Slavonskem Brodu kot Združenje vojnih invalidov Jugoslavije (ZVVI Slovenije se je 3. julija 1962 združila z Zvezo borcev NOV Slovenije in Združenjem rezervnih oficirjev in podoficirjev Slovenije v ZZB NOV Slovenije). Poleg teh sta v Sloveniji delovali še dve mladinski študentski organizaciji (v Ljubljani od leta 1945 dalje, v Mariboru pa po ustanovitvi mariborske univerze) in sicer: Univerzitetna konferenca ZSMS (UK ZSMS) in Univerzitetni komite ZKS (UK ZKS), ki pa je kot samostojna DPO deloval le do leta 1978, po tem letu pa v okviru Mestnega komiteja ZKS.

DPO so delovale do sprejema zakona o političnem združevanju z dne 27. decembra 1989,⁶⁶¹ v skladu s 25. členom tega zakona pa so pristojni upravni organi lahko na njihov predlog in ob predložitvi programa vpisali v register političnih organizacij tudi nekatere dotedanje DPO (SZDL Slovenije, ZZB NOV Slovenije, ZKS in ZSM Slovenije), ki pa so se v letu 1990 preoblikovale v politične stranke ali družbene organizacije. Zveza sindikatov Slovenije je delovala dalje kot samostojna delavska organizacija z nazivom Zveza svobodnih sindikatov Slovenije, UK ZSM Slovenije pa je nadaljevala z delom kot Študentska organizacija Univerze v Ljubljani.

661 UL SRS št. 42/1989.

Vsebinska vrednost arhivskega gradiva DPO izhaja iz družbenega položaja, nalog in vpliva, ki so ga imele v okviru političnega in ekonomskega sistema SFRJ. Zaradi tega arhivsko gradivo teh organizacij ne vsebuje pomembnih podatkov le za zgodovino posameznih DPO, ampak je njegovo poznavanje potrebno za razumevanje tako splošnih procesov kot tudi posameznih dogodkov iz vseh področij družbenega življenja in ima trajen pomen za zgodovino DPO samih, za našo splošno in lokalno zgodovino, pa tudi za druge znanosti in kulturo nasploh.

Arhivsko gradivo DPO na republiškem nivoju hrani Arhiv Republike Slovenije,⁶⁶² medtem ko se gradivo nižjih organizacij nahaja večinoma v zgodovinskih in pokrajinskih arhivih.⁶⁶³

Pomembne podatke za ugotavljanje vloge in dejavnosti DPO najdemo tudi v fondih oblastnih in upravnih organov, s katerimi so DPO aktivno sodelovale, če niso bile v njih že kar neposredno dejavne, saj so bile v socialističnem obdobju jugoslovanske države prav DPO tiste, ki so skupaj z državnim aparatom upravljale družbo.⁶⁶⁴ Poleg tega pa pri ugotavljanju vloge slovenskih DPO nikakor ne smemo pozabiti na arhivsko gradivo teh organizacij na stopnji federacije, ki se nahaja v Arhivu Jugoslavije in drugih zveznih arhivih, drobce gradiva, zanimivega tako za zgodovino jugoslovanskih kot tudi slovenskih DPO pa lahko najdemo tudi v nekaterih tujih arhivih.

662 Izjemo je predstavljalo arhivsko gradivo CK ZKS oziroma KPS, ki ga je od njegove ustanovitve v letu 1949 pa do maja 1990, ko se je priključil Arhivu Slovenije, hranil Zgodovinski arhiv CK ZKS. Gradivo tistih DPO, razen ZKS, ki so obstajale že pred letom 1945, pa tudi posamezne dele gradiva teh organizacij za obdobje po letu 1945, predvsem gradivo AFŽ in ZSMS pa je hranil Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani oziroma Arhiv Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani, dokler se ni tudi ta novembra 1992 priključil Arhivu Republike Slovenije.

663 Največ podatkov o ohranjenosti arhivskega gradiva družbenopolitičnih organizacij najdemo v fondih in zbirkah jugoslovanskih arhivov in sicer v tistem, ki obravnava arhivske fonde in zbirke v Sloveniji, z naslovom Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ - SR Slovenija, Beograd 1984, pa tudi v vodnikih, ki so jih izdali tako AS kot tudi posamezni zgodovinski oziroma pokrajinski arhivi. Arhivsko gradivo DPO je bilo tudi ena od glavnih tem XI. zborovanja arhivskih delavcev Slovenije, ki je bil od 22. do 24. novembra v Čatežu. Referati s posvetovanja so objavljeni v glasilu Arhivskega društva in arhivov Slovenije Arhivi VI, št. 1 - 2, Ljubljana 1983 in Arhivi VII, št. 1 - 2, Ljubljana 1984.

664 Jože Žontar, Arhivistični problemi ob gradivu po osvoboditvi, Arhivsko gradivo v Sloveniji po osvoboditvi, Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana 1978, str. 32.

Ohranjenost arhivskega gradiva DPO je v precejšnji meri odvisna od časovnega obdobja, v katerem je posamezno gradivo nastalo. Medtem ko je arhivsko gradivo iz obdobja pred in med 2. svetovno vojno praviloma le fragmentarno ohranjeno, pa so za obdobje po letu 1945, če ga gledamo v celoti, ohranjene naravnost ogromne količine gradiva. Vendar pa to ne velja za tisto gradivo, ki izvira iz prvih let obstoja SFRJ, saj bi skorajda lahko rekli, da noben fond iz tega obdobja ni popolnoma ohranjen, nekateri fondi pa so se sploh v celoti izgubili ali pa so bili celo namerno uničeni. Poleg tega je bilo gradivo iz tega obdobja praviloma predano arhivom v slabo urejenem ali celo popolnoma razsutem stanju. Vzrokov za tako stanje je več. Na eni strani so v prvih letih po končani 2. svetovni vojni ustvarjalci nasploh bolj slabo skrbeli za varstvo svojega gradiva, osebe ki so bile zadolžene za arhiviranje gradiva pa so bile navadno pomanjkljivo izobražene in strokovno neusposobljene za tovrstno delo. Gradivo so često preseljevali, prostori, v katerih so ga hranili, pa so bili največkrat neprimerni. Nasploh je bila v tistem času zavest o pomenu arhivskega gradiva kot pomembnega dela naše kulturne dediščine še zelo slabo razvita, zaradi česar so bile precejšnje količine gradiva, predvsem v času Informbiroja, prepuščene industrijski predelavi.⁶⁶⁵ Poleg tega pa je bilo neurejeno in neenotno poslovanje vseh ustvarjalcev gradiva v tem obdobju popolnoma logična posledica pomanjkanja zakonskih predpisov s področja pisarniškega poslovanja.⁶⁶⁶ Leta 1950 je sicer izšlo navodilo o uvedbi enostavnega delovodnika za splošno administracijo,⁶⁶⁷ vendar je bila prva uredba o pisarniškem poslovanju sprejeta šele leta 1957,⁶⁶⁸ pa še ta ni obvezovala DPO. Te so način svojega pisarniškega poslovanja predpisovale z internimi navodili, ki pa jih niso izdelale vse organizacije, pa tudi tiste, ki so jih imele, večkrat niso ravnale v skladu z njimi. Prav

665 Josipa Paver, Preuzimanje, sredivanje i stručna obrada grade socialističkog perioda, Arhivski vjesnik, leto 29/1986, Zagreb 1987, str. 7 - 8. Glej tudi: Bogdan Lekić, Neke opšte karakteristike grade i opšti principi i metodi rada na sredivanju grade društveno - političkih organizacija, Arhivski pregled, št. 1 - 2, Beograd 1975, str. 75 - 81.

666 Josipa Paver, Preuzimanje, sredivanje i stručna obrada grade socialističkog perioda, Arhivski vjesnik, leto 29/1986, Zagreb 1987, str. 7 - 8.

667 UL FLRJ št. 5/1950.

668 UL FLRJ št. 50/1957. Uredba se je začela uporabljati s 1. januarjem 1958. Ostalih zakonskih predpisov s področja pisarniškega poslovanja nisem navedla, ker niso vplivali na poslovanje DPO.

tako se DPO tudi niso dosledno držale predpisov o arhivih in arhivskem gradivu,⁶⁶⁹ saj so nekatere začele dosledneje spoštovati tovrstne pravne predpise šele po sprejemu zakona o naravni in kulturni dediščini z dne 26. decembra 1980.⁶⁷⁰ Vse to je arhivistom, ki so se ukvarjali z arhivskim gradivom DPO povzročalo celo vrsto težav. Pogoste spremembe v upravnoteritorialni razdelitvi države in republike, ki so pogojevale tudi spremembe v organiziranosti DPO, so povzročale težave pri formiranju fondov. Pomanjkljiva ohranjenost gradiva v prvem obdobju po letu 1945, ki je bila značilna prav za vse ustvarjalce in ne le za DPO, ter velike količine gradiva, ki so začele prihajati v arhive po letu 1952, so oteževale odbiranje arhivskega gradiva iz dokumentarnega gradiva, neurejeno, nedosledno, neenotno in spremenljivo pisarniško poslovanje, ki ni odražalo ne organizacijske strukture, ne dejavnosti in ne funkcij ustvarjalca, pa je tako slovenskim kot tudi vsem jugoslovanskim arhivistom povzročalo nemalo težav pri strokovni obdelavi⁶⁷¹ tovrstnega gradiva.

Probleme, povezane z valorizacijo dokumentarnega gradiva DPO, s strokovno obdelavo njihovega arhivskega gradiva in izdelavo pripomočkov za raziskave tovrstnega gradiva so jugoslovanski in slovenski arhivisti obravnavali na številnih posvetovanjih zveznega in republiškega značaja.

Arhivi so se namreč že kmalu začeli ukvarjati z vprašanjem, kako bi arhivsko gradivo, vsaj tisto, ki izhaja iz prvega povojnega obdobja, čimprej strokovno obdelali do take stopnje, da bi bilo dostopno za uporabo. Septembra 1961 je Zveza arhivskih delavcev Jugoslavije posvetila svojo

669 Glej predvsem: uredba o ustanovitvi Osrednjega državnega arhiva Slovenije in arhivskega sveta z dne 31. oktobra 1945 (UL SNOS in NVS št. 50/1945); uredba o začasnem zavarovanju arhivov z dne 12. marca 1948 (UL FLRJ št. 25/1948); splošni zakon o državnih arhivih z dne 23. januarja 1950 (UL FLRJ št. 12/1950); odločba o hrambi arhivskega gradiva z dne 11. januarja 1952 (UL FLRJ št. 8/1952); navodilo o zbiranju, hrambi in periodičnem izločanju arhivskega materiala z dne 4. februarja 1952 (UL FLRJ št. 8/1952 in UL LRS št. 12/1952); zakon o arhivskem gradivu in o arhivih z dne 16. februarja 1966 (UL SRS št. 4/1966).

670 UL SRS št. 1/1981.

671 Strokovno obdelavo arhivskega gradiva razumemo kot "končno urejanje in popisovanje arhivskega gradiva, vključno z izločanjem nepotrebnih delov dokumentarnega gradiva, ki so morebiti ostali ob odbiranju arhivskega gradiva" (Jože Žontar, Pravilnik o strokovni obdelavi in izdelavi pripomočkov za raziskave arhivskega gradiva, Uradni list SRS, št. 11/1988, Arhivi XI, št. 1 - 2, Ljubljana 1988, str. 124).

4. skupščino oziroma zborovanje fondom socialističnega obdobja. Že takrat so torej postali "problemi, ki so povezani z gradivom socialističnega obdobja, sestavni del naše arhivistike in so začeli tudi vplivati na njen razvoj in oblikovanje".⁶⁷² Še več pozornosti so tej problematiki posvetili kasneje. Zvezno posvetovanje arhivskih delavcev Jugoslavije, 3. oktobra 1977 v Novem sadu, je bilo posvečeno arhivskemu gradivu kot viru za zgodovino KPJ - ZKJ,⁶⁷³ problematiko DPO pa so jugoslovanski arhivisti obravnavali tudi na 9. kongresu arhivskih delavcev Jugoslavije, od 27. do 29. septembra 1980 v Strugi⁶⁷⁴ in na posvetovanju arhivskih delavcev Jugoslavije, 10. in 11. oktobra 1985 v Cetinju.⁶⁷⁵ Arhivsko gradivo socialističnega obdobja so obravnavali hrvatski arhivisti na posvetovanju v Zadru leta 1986,⁶⁷⁶ srbski in makedonski arhivisti pa v Negotinu leta 1979⁶⁷⁷ in na medrepubliškem posvetovanju septembra 1981 na Ohridu.⁶⁷⁸ Nasploh so srbski arhivisti arhivskemu gradivu DPO posvetili precejšnjo pozornost. Na seminarju, ki je bil v Arhivu Srbije leta 1974, so obravnavali urejanje arhivskega gradiva ZK,⁶⁷⁹ na posvetovanju v Arhivu Srbije v maju 1983 so obravnavali zaščito arhivskega gradiva DPO Srbi-

672 Jože Žontar, Arhivistični problemi ob gradivu po osvoboditvi, Arhivsko gradivo v Sloveniji po osvoboditvi, Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana 1978, str. 32.

673 Referati so objavljeni v: Arhivist, časopis Saveza društva arhivskih radnikov Jugoslavije i arhiva u Jugoslaviji, leto XXVII, št. 2, Beograd 1977. Slovenske arhiviste je zastopala Marija Oblak - Čarni z referatom Arhivsko gradivo za zgodovino Komunistične partije na Slovenskem, str. 83 - 87.

674 Referati so objavljeni v posebni publikaciji z naslovom 9. kongres arhivskih radnika Jugoslavije (referati i saopštenja), Struga 1980. Opozorila bi na dva referata istih avtorjev, Bogdana Lekića, Margarete Jovović, Milice Miličević in sicer: Sredivanje arhivskih fondova po principu slobodne proveniencije (str. 131 - 142) in Izrada inventara za fondove sredene po principu slobodne proveniencije (str. 150 - 161).

675 Referati so objavljeni v: Arhivist XXXV, št. 1 - 2, Beograd 1985. Splošno problematiko je obravnavala Olga B. Giler v referatu Materiali koji nastaju aktivnostima društveno - političkih organizacija kod stvaralaca grade (str. 87 - 91) in Petrović Milić v referatu Sredivanje grade društveno - političkih organizacija u registraturi (str. 202 - 208), ki je podal tudi pregled literature.

676 Referati so objavljeni v: Arhivski vjesnik 29/1986, Zagreb 1987. Posebej bi opozorila le na referat Josipe Paver Preuzimanje, sredivanje i stručna obrada arhivske grade socialističkog perioda (str. 7 - 14), ki obravnava splošne probleme prevzemanja in urejanja arhivskega gradiva iz socialističnega obdobja.

677 Referati so objavljeni v: Arhivski pregled, št. 1 - 2, Beograd 1979.

678 Referati so objavljeni v: Makedonski arhivist, leto XV/1982, knjiga 12, Skopje 1982.

679 Referati so objavljeni v: Arhivski pregled, št. 1 - 2, Beograd 1975.

je,⁶⁸⁰ zaščiti, strokovni obdelavi in predstavitvi arhivskega gradiva DPO pa so namenili precej pozornosti tudi na republiškem posvetovanju arhivskih delavcev Srbije od 26. do 27. maja 1983 v Veliki plani.⁶⁸¹ Arhivisti iz Bosne in Hercegovine so probleme zaščite in strokovne obdelave arhivskega gradiva DPO obravnavali na posvetovanju Društva arhivskih delavcev BIH junija 1982 v Ljubuškem,⁶⁸² deloma pa so namenili pozornost DPO tudi na posvetovanju, ki je bilo junija 1991 na Igmanu, na katerem so obravnavali arhivsko dejavnost v pogojih novih družbenih odnosov in standarde ter normative za arhivsko dejavnost Bosne in Hercegovine.⁶⁸³ Slovenski arhivisti so arhivsko gradivo DPO obravnavali na že omenjenem posvetovanju v Čatežu leta 1983, na katerem je bilo največ prispevkov sicer namenjenih predstavitvi ohranjenosti arhivskega gradiva teh organizacij po posameznih arhivih ali razvoju določene DPO, splošno problematiko tovrstnih organizacij pa sta obravnavala le referata dr. Dušana Nečaka Oris vloge in pomena družbenopolitičnih orgaizacij v Sloveniji po osvoboditvi⁶⁸⁴ in Marije Oblak - Čarni Strokovna obdelava in popisovanje gradiva družbenopolitičnih organizacij.⁶⁸⁵

680 Referati so objavljeni v posebni publikaciji: *Zaštita grade društveno - političkih organizacija Srbije* (materiali sa savetovanja održanog u Arhivu Srbije maja 1983), Arhiv Srbije, interna tehnika.

681 Referati so objavljeni v: *Arhivski pregled*, št. 1 - 2, Beograd 1983. Posebej bi izpostavila le referat *Aktuelna pitanja zaštite, obrade i prezentacije arhivske grade društveno - političkih organizacija* (str. 15 - 34), v katerem je avtor Ivan Pudlo podal tudi pregled literature.

682 Referati so objavljeni v : *Glasnik arhiva i društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine*, leto XXII, knjiga XXII, Sarajevo 1982.

683 Seada Hadžimehmedagić je govorila o prevzemanju arhivskega gradiva ukinjenih DPO in o evidentiranju ter vzpostavljanju sodelovanja z novimi političnimi organizacijami in združenji (Boris Rozman, Gašper Šmid, Poročilo o posvetovanju arhivskih delavcev Bosne in Hercegovine na Igmanu od 20. - 21. junija 1991, Arhivi XIV, Ljubljana 1991, št. 1 - 2, str. 100 - 101).

684 Arhivi VI, Ljubljana 1983, str. 35 - 38.

685 Prav tam, str. 45 - 49.

2. ARHIVSKO GRADIVO SLOVENSКИH SINDIKATOV PO LETU 1945

Arhiv Republike Slovenije (AS) hrani arhivsko gradivo sindikalnih organizacij na republiškem nivoju, in sicer arhivsko gradivo Republiškega sveta (RS) ZSS za obdobje 1945 - maj 1990 s predhodniki (odslej: arhivsko gradivo RS ZSS): RS ZSJ za Slovenijo (1951 - 1974), GO ZSJ za Slovenijo oziroma GO ZSS (1948 - 1951), GO ESS (1946 - 1948), GO ESZDNJ za Slovenijo oziroma GO ESZDNS (1945 - 1946) in republiških odborov sindikatov (ROS) posameznih dejavnosti s predhodniki za obdobje 1945 - maj 1990: RO strokovnih zvez (februar 1948 - oktober 1948), tajništva strokovnih zvez (1945 - 1948). Poleg tega hrani AS tudi arhivsko gradivo oblastnih odborov za ljubljansko, mariborsko in goriško oblast, ki pa so obstajali le kratek čas, saj so bili ustanovljeni v drugi polovici leta 1949, v letu 1950 pa so jih že ukinili, ker so že tako komplicirano organizacijsko strukturo ZSS še bolj zapletli. Zaradi prostorskih težav AS do sedaj še ni prevzel vsega arhivskega gradiva republiških organov ZSS. Tako je do sedaj prevzel arhivsko gradivo RS ZSS do leta 1974. Gradivo tistih republiških odborov oziroma tajništev, ki so prenehali delovati leta 1963 ali pa že prej, je bilo prevzeto v letih 1968 in 1969, leta 1974 pa gradivo tistih šestih ROS, ki so delovali v obdobju 1963 - 1974 in sicer: ROS storitvenih dejavnosti do leta 1974, ROS družbenih dejavnosti prav tako do leta 1974, ROS prometa in zvez do 1972, ROS kmetijstva, živilske in tobačne industrije do 1973, ROS industrije in rudarstva do 1974 in ROS gradbenih delavcev do 1971. Za obdobje po letu 1974 je AS do sedaj prevzel arhivsko gradivo ROS tekstilne in usnjarske industrije, ROS kovinske industrije, ROS kemične industrije do leta 1977, ROS zdravstva in socialnega varstva, ROS kulture ter ROS grafične in papirne industrije pa do leta 1979.⁶⁸⁶ Stopnja ohranjenosti fondov ROS posameznih dejavnosti s predhodniki je za posamezna leta različna, vendar pa v večini primerov lahko najdemo vsaj dele gradiva za celotno obdobje njihovega delovanja. Najslabše je ohranjeno gradivo strokovnih društev, ki so imela v letih 1952 - 1959 status sindikatov, za katera je ohranjena v glavnem le

⁶⁸⁶ Svet Zveze svobodnih sindikatov Slovenije je zaradi dobrega poznavanja fondov zadolžil bivšega arhivarja RS ZSS, da nadaljuje z odbiranjem, urejanjem in popisovanjem arhivskega gradiva RS in ROS, ki jih AS še ni prevzel. Tako je do sedaj že pripravil za predajo celotno arhivsko gradivo RS ZSS.

finančna dokumentacija, najbolje pa fond RS ZSS s predhodniki, ki ga bom podrobneje predstavila v naslednjem poglavju.

Arhivsko gradivo sindikalnih organizacij na nižjih nivojih od republiškega⁶⁸⁷ hranijo zgodovinski in pokrajinski arhivi in sicer: Zgodovinski arhiv v Celju, Pokrajinski arhiv Koper, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Pokrajinski arhiv Maribor, Pokrajinski arhiv Nova Gorica in Zgodovinski arhiv v Ptuj. Ohranjenost arhivskega gradiva ZSS se sicer precej razlikuje od arhiva do arhiva, vendar pa je sigurno to gradivo poleg gradiva ZKS in SZDLS izmed vseh DPO najboljše ohranjeno, vendar bistveno bolje za obdobje po letu 1950. Največje težave pa se pojavijo pri iskanju arhivskega gradiva najnižjih sindikalnih organizacij, podružnic oziroma osnovnih organizacij ZSS, zlasti za prva leta po končani 2. svetovni vojni. Arhivsko gradivo o vlogi in dejavnostih slovenskih sindikatov v jugoslovanskem okviru lahko najdemo tudi v Arhivu Jugoslavije v Beogradu, nekaj podatkov pa hrani tudi Public Record Office v Londonu.

Kadar govorimo o fondih slovenskih sindikalnih organizacij in DPO nasploh, moramo biti pozorni na časovno obdobje, v katerem je gradivo nastalo, saj je "struktura arhivskih fondov, ki nastajajo na vseh področjih družbenega življenja" le "rezultat razvoja družbene in politične ureditve".⁶⁸⁸ Jugoslovanska država, ki je nastala med 2. svetovno vojno, je namreč doživela v svojem razvoju po letu 1945 številne ustavne spremembe, "zato imamo opraviti tudi s številnimi strukturnimi spremembami fondov".⁶⁸⁹ Za prvo obdobje obstoja nove jugoslovanske države je bila značilna močna državna oblast, ki je temeljila na t. i. načelu demokratičnega centralizma. Tako so imeli v skladu z obstoječo zakonodajo višji organi oblasti vodstvo nad nižjimi: "Višji organi, začeni z zveznimi organi, oziroma višji ljudski odbori so sprejemali splošne predpise glede dejavnosti nižjih ljudskih odborov, dajali so navodila in smernice za

687 Podružnico kot temeljno organizacijsko obliko ZSS je v sedemdesetih letih nadomestila osnovna organizacija v temeljni organizaciji združenega dela, delovni organizaciji ali ustanovi. Krajevni sindikalni sveti so delovali med leti 1945 in 1955, leta 1955 pa so jih nadomestili občinski sindikalni sveti, pri katerih so delovali tudi odbori sindikatov posameznih dejavnosti. S povezovanjem občin v mestne in regionalne skupnosti po letu 1963, so se tudi občinske sindikalne organizacije povezovale v mestne organizacije (Ljubljana) in medobčinske sindikalne svete. Okrajni sindikalni sveti pa so delovali od leta 1947 do ukinitve okrajev v letu 1965.

688 Jože Žontar, Arhivistični problemi ob gradivu po osvoboditvi, Arhivsko gradivo v Sloveniji po osvoboditvi, Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana 1978, str. 32.

689 Prav tam.

opravljanje posameznih nalog, nudili so strokovno pomoč ter nadzorovali delo nižjih ljudskih odborov".⁶⁹⁰ Na enak način so delovali tudi organi DPO. Zato je splošna značilnost fondov tega obdobja, da se veliko podatkov ponavlja v fondih organov iste organizacije na različnih stopnjah "in da je za poznavanje posameznih dokumentov običajno potrebno poznavanje navodil oziroma predpisov organov na višji stopnji".⁶⁹¹ Po letu 1949 je ZSS tako kot tudi ostale DPO "odločneje" pristopila k "decentralizaciji in poglobljanju demokratičnih metod vodenja",⁶⁹² ustavni zakon iz leta 1953 pa je načelo demokratičnega centralizma odpravil tudi v odnosih med ljudskimi odbori. S spremembami ustave SFRJ iz leta 1967 in 1968, predvsem pa z ustavnimi spremembami leta 1971, se je bistveno spremenil tudi položaj republik v okviru jugoslovanske federacije. Po ustavi iz leta 1974 so namreč številne pristojnosti federacije prešle v pristojnost republik in avtonomnih pokrajin. Poleg decentralizacije je na oblikovanje vsebine arhivskih fondov DPO bistveno vplival tudi proces dectatizacije - zmanjševanje prevladujoče vloge države na vseh področjih družbenega življenja, ki se je začel z uvedbo delavskega samoupravljanja. To je vplivalo tudi na vsebino arhivskih fondov, saj je gradivo iz fondov družbenopolitičnih skupnosti vedno bolj prehajalo v fonde drugih ustvarjalcev arhivskega gradiva.⁶⁹³

Kakor smo že omenili, so bile DPO prvič omenjene šele v ustavi SFRJ iz leta 1963, ki jih je opredelila kot tisto vrsto organizacij, v katere se združujejo občani na prostovoljni osnovi, zato da lahko dajejo pobude za različne "družbene aktivnosti", nadzorujejo delo oblastnih organov in "drugih nosilcev javnih funkcij, ustvarjajo norme medsebojnih odnosov in dajejo oporo državnim organom, organom družbenega samoupravljanja in organizacijam, ki opravljajo zadeve javnega pomena".⁶⁹⁴ Ustava SFRJ iz leta 1974, in skladno z njo tudi ustava SRS, je sicer obdržala splošne formulacije o pomenu in vlogi družbenopolitičnih organizacij, le da je dejavnost teh organizacij še podrobneje opredelila. Dodatne obveznosti

690 Prav tam, str. 33.

691 Prav tam.

692 AS, RS ZSS, knjiga št. 34, zapisnik 3. kongresa ZSS, 24. - 26. maj 1953 (organizacijsko poročilo).

693 Povzeto po: Jože Žontar, Arhivistični problemi ob gradivu po osvoboditvi, Arhivsko gradivo v Sloveniji po osvoboditvi, Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana 1978, str. 33, 34.

694 Ustava SFRJ iz leta 1963, Uvodni del/IV.

DPO so izhajale predvsem iz uvedbe delegatskega sistema, saj jih je ustava opredelila kot "soodgovorni sestavni del sistema družbenega odločanja, v katerem sodelujejo prek članov in osnovnih organizacij ter delegatov v delegatskih skupščinah, družbenih svetih in drugih organih".⁶⁹⁵ Vlogo DPO v delegatskem sistemu je natančno razčlenil Edvard Kardelj, ki je tovrstne organizacije uvrstil med tiste idejne in politične sile socializma", ki predstavljajo "subjektivni faktor socialistične revolucije", položaj in vloga tega faktorja v družbi pa naj bi bila bistvenega pomena za "nadaljno graditev političnega sistema".⁶⁹⁶ Po Kardeljevem mnenju so bile DPO do uvedbe delegatskega sistema s formalnopravnega stališča v enakem položaju kot vse ostale družbene organizacije, čeprav priznava, da so v praksi v večji ali manjši meri tudi neposredno vplivale na upravljanje družbe. Po ustavi iz leta 1974 pa so se DPO kot sestavni del delegatskega sistema tudi formalnopravno vključile v politični sistem, zato je Kardelj menil, da bi bilo treba spremeniti tudi delovne metode DPO, oziroma "smer in način demokratične komunikacije med družbenopolitičnimi organizacijami ter samoupravno in demokratično organiziranimi delovnimi množicami, se pravi njihovimi samoupravnimi skupnostmi in njihovimi samoupravnimi in drugimi družbenimi organi in organizacijami".⁶⁹⁷ Problemi naj bi se sicer reševali v okviru zgoraj navedenih skupnosti, organov in organizacij, vendar "ob demokratičnem in odgovornem sodelovanju družbenopolitičnih organizacij in drugih dejavnikov socialističnega družbenega ustvarjanja", forumi DPO pa bi morali obravnavati alternativne možnosti in morebitne konfliktne situacije ter zavzeti svoja stališča "v demokratičnem boju mnenj", ki naj bi potekal v samoupravnih skupnostih in delegatskih telesih.⁶⁹⁸

Od vloge in dejavnosti slovenskih sindikalnih organizacij kot ene izmed DPO v okviru določenega časovnega obdobja in od stopnje ohranjenosti arhivskega gradiva, je bilo odvisno, kakšno stališče smo v AS zavzeli do odbiranja arhivskega gradiva iz dokumentarnega gradiva oziroma do izločanja nepotrebnih delov že prevzetega gradiva. Povsem dru-

695 Majda Strobl, Ivan Kristan, Ciril Ribičič, Ustavno pravo SFR Jugoslavije (tretja spremenjena in dopolnjena izdaja), Pravna fakulteta v Ljubljani, Ljubljana 1981, str. 226.

696 Edvard Kardelj, Smeri razvoja političnega sistema socialističnega samoupravljanja, Komunist, Ljubljana 1977, str. 176.

697 Prav tam, str. 179.

698 Prav tam.

gačen pristop kot do novejšega gradiva smo zavzeli na primer do tistega gradiva, ki je nastalo v prvih letih po nastanku nove jugoslovanske države, iz katerega so ohranjene razmeroma majhne količine gradiva. Poleg tega pa je bila tudi arhivska služba še zelo slabo razvita, saj je bila večina slovenskih arhivov ustanovljena v petdesetih letih, nekateri pa celo še precej kasneje. Z vzpostavitvijo arhivske mreže, ki je omogočala bolj sistematično in doslednejšo delitev pristojnosti med posameznimi arhivi, ki so prevzemali vedno večje količine gradiva, se je situacija tako spremenila, da smo delno že pri odbiranju tistega gradiva, ki je nastalo po letu 1960, še v večji meri pa pri tistem od leta 1970 dalje, že upoštevali vse naslednje kriterije: pomen družbene pravne osebe ali društva (ustvarjalca gradiva); pomen vsebine gradiva; čas in kraj nastanka gradiva; dupliranje gradiva; ponavljanje in sumiranje podatkov; avtorja gradiva; obseg gradiva; ohranjenost gradiva; jezikovne, paleografske, umetniške in druge značilnosti; vzorčni kriterij; znanstveno raziskovalna spoznanja in potrebe.⁶⁹⁹ Tako smo v skladu z zakonom o naravni in kulturni dediščini z dne 26. decembra 1980⁷⁰⁰ in s pravilnikom o odbiranju in izročanju arhivskega gradiva arhivu z dne 19. oktobra 1981⁷⁰¹ ter na podlagi samoupravnih splošnih aktov DPO, gradiva DPO, ki ga hrani AS, gradiva DPO, ki se je še nahajalo pri ustvarjalcih in razgovorov s strokovnimi delavci DPO, pripravili seznam tistih kategorij arhivskega gradiva,⁷⁰² ki so skupne vsem tistim DPO,⁷⁰³ za katere je bil AS dolžan opravljati naloge varstva arhivskega gradiva,⁷⁰⁴ in sicer: samoupravni splošni akti (statuti, statutarni

699 Vladimir Žumer, Kriteriji valorizacije dokumentarnega gradiva družbenih pravnih oseb in društev, katerih arhivsko gradivo prevzema Zgodovinski arhiv Ljubljana, Arhivi V, št. 1 - 2, Ljubljana 1982, str. 16.

700 UL SRS št. 1/1981.

701 UL SRS št. 34/1981, popravki UL SRS št. 2/1982.

702 Seznam kategorij arhivskega gradiva je nujni sestavni del navodila za odbiranje arhivskega gradiva iz dokumentarnega gradiva, ki ga je bil AS dolžan pripraviti v skladu z že omenjenim pravilnikom o odbiranju in izročanju.

703 Podoben seznam, saj se osnovne kategorije prav bistveno ne razlikujejo, je izdelal tudi Zgodovinski arhiv Ljubljana za gradivo DPO na nižjih nivojih od republiškega. Glej: Liljana Ciglar, Navodilo za odbiranje arhivskega gradiva iz dokumentarnega gradiva družbenopolitičnih organizacij, Arhivi V, št. 1 - 2, Ljubljana 1982, str. 37 - 38.

704 Te so navedene v seznamu družbenopravnih oseb in društev, ki ga je pripravil tedanji Komite za kulturo SRS, in je bil objavljen v UL SRS št. 29/1982.

sklepi, poslovniki, druga pravila o organiziranosti in načinu delovanja DPO); sejni zapisniki z gradivom⁷⁰⁵ organov in oblik dela DPO (kongres, konferenca, svet, odbor, predsedstvo, izvršni odbor, programska in volilna konferenca), nadzornih odborov in finačno - administrativnih komisij, delovnih teles (svetov, koordinacijskih odborov, komisij in centrov), teles za podeljevanje priznanj in odlikovanj, drugih oblik delovanja organizacije (posvetovanj, javnih razprav, seminarjev, srečanj, razgovorov, manifestacij, proslav, delovnih razgovorov); mnenja, stališča, ocene, analize, informacije, smernice, pripombe in izjave organov, oblik dela in delovnih teles; programi dela; poročila o delu; poročila o mednarodnem sodelovanju; letni finančni načrti in zaključni računi; akti o ureditvi ustanoviteljskih razmerij (predvsem do sredstev javnega obveščanja); matične knjige; statistike DPO; kadrovske evidence voljenih in imenovanih članov organov in delovnih teles DPO; gradivo o volitvah v organe DPO (le za politično - izvršilne funkcije); pisarna predsednika; govori predsednika, podpredsednika in sekretarja DPO; ankete; glasila in publikacije DPO; fotografije in filmi; spisi o predaji arhivskega gradiva arhivu; gradivo delovne skupnosti DPO (sejni zapisniki zborov delavcev in delavskega sveta z gradivom); spisovne evidence (delovodniki, indeksi, klasifikacijski načrti s karticami). Poleg tega pa smo izdelali še dodatne sezname kategorij tistega arhivskega gradiva, ki je značilno le za posamezne vrste DPO. Tako je treba v primeru RS ZSS zgoraj navedenemu seznamu dodati še naslednje kategorije, in sicer: družbene dogovore in samoupravne sporazume o delitvi in razporejanju dohodka, pri katerih je sodeloval RS ZSS, gradivo s področja mednarodne dejavnosti RS ZSS in družbenopolitičnega usposabljanja (predvsem gradivo, ki je nastajalo v okviru Sindikalnega izobraževalnega centra v Radovljici) in del gradiva službe pravne pomoči, ki je delovala pri RS ZSS. Ob proučevanju dokumentarnega gradiva republiških odborov sindikatov posameznih dejavnosti pa smo ugotovili, da predstavljajo specifične kategorije družbeni dogovori in samoupravni sporazumi, ki jih podpišejo RO, okrožnice RO, zapisniki in

705 Glede na način dela DPO, saj so bile seje temeljna oblika dela organov in delovnih teles DPO, so sejni zapisniki gradiva poleg samoupravnih sploših aktov predstavljali najpomembnejšo kategorijo arhivskega gradiva DPO. Kot gradivo so mišljeni sklepi, stališča, izjave, resolucije, smernice, ki so jih praviloma sprejemali na sejah.

poročila o posvetovanjih, konferencah in drugih oblikah medsebojnega sodelovanja osnovnih organizacij posameznih dejavnosti ali panog.⁷⁰⁶

3. ARHIVSKO GRADIVO REPUBLIŠKEGA SVETA ZVEZE SINDIKATOV SLOVENIJE S PREDHODNIKI S POUDARKOM NA GRADIVU OD LETA 1945 DO 1950

AS je do sedaj prevzel cca 88 tm arhivskega gradiva RS ZSS (fond št. 540) s predhodniki in sicer: 19. 1. 1966 za obdobje 1945 - 1954, 11. 1. 1973 za obdobje 1955 - 1964, 2. 4. 1974 za obdobje 1945 - 1966 (sejni zapisniki, delovna poročila in programi 1945 - 1964, statistika 1946 - 1966, knjigovodsko gradivo in gradivo finančnega poslovanja sindikatov 1945 - 1964, računovodsko gradivo odseka za poslovanje dela v Ljubljani 1946), 14. 6. 1983 za obdobje 1965 - 1969, 15. 8. 1984 za obdobje 1970 - 1973 in 10. 7. 1985 za obdobje 1973 - 1974. Gradivo od leta 1975 do maja 1990 se zaradi prostorske stiske še nahaja pri pravnem nasledniku RS RSS, Svetu Zveze svobodnih sindikatov Slovenije. Ta je na prošnjo AS omogočil nadaljevanje urejanja in popisovanja fonda, ki ga opravlja bivši arhivar RS ZSS, tako da je sedaj že celotno arhivsko gradivo RS ZSS odbrano iz dokumentarnega gradiva, urejeno, popisano in pripravljeno za prevzem.

Arhivsko gradivo je bilo v pretežni večini prevzeto v registraturno urejenem stanju, za vse gradivo pa so bili izdelani bolj ali manj natančni sezname prevzetega gradiva. Kot evidenco so do leta 1973 vodili delovodnik, od leta 1973 dalje pa kartotečne kartice. Gradivo po letu 1966 je bilo izročeno na podlagi 14. člena zakona o arhivskem gradivu in arhivih z dne 16. februarja 1966,⁷⁰⁷ po letu 1973 na podlagi 11. člena zakona o arhivskem gradivu in arhivih z dne 3. 10. 1973,⁷⁰⁸ od leta 1981 dalje pa v skladu z zakonom o naravni in kulturni dediščini z dne 26. decembra 1980⁷⁰⁹ in s pravilnikom o odbiranju in izročanju arhivskega gradiva ar-

706 Več o tem glej: Mateja Jeraj, Navodilo za odbiranje arhivskega gradiva iz dokumentarnega gradiva družbenopolitičnih organizacij, Arhivi VI, št. 1 - 2, Ljubljana 1983, str. 119 - 122.

707 UL SRS št. 4/1966.

708 UL SRS št. 34/1973.

709 UL SRS št. 1/1981.

hivu z dne 19. oktobra 1981.⁷¹⁰ Za prevzeme v letih 1966 - 1974 ni ohranjena nobena dokumentacija, ki bi pričala o izločanju arhivskega gradiva niti v arhivu ustvarjalca niti v AS. Le v prevzemnem zapisniku z dne 2. aprila 1974 je zabeleženo, "da prevzeto gradivo ni ohranjeno v celoti, ker je bilo že pred prevzemom v arhiv Slovenije škartirano (finančni arhiv)". Po letu 1981 je bilo arhivsko gradivo RS ZSS odbrano v skladu s pismenim navodilom za odbiranje arhivskega gradiva iz dokumentarnega gradiva in po dodatnih ustnih navodilih AS na način, ki smo ga opisali že v prejšnjem poglavju. Ustvarjalec ni imel nikoli nobenih zadržkov glede uporabe arhivskega gradiva.

Glede na to, da pričujoča naloga obravnava le obdobje do leta 1950, sem se odločila, da bom nekoliko več pozornosti posvetila arhivskemu gradivu iz tega obdobja. Kakor sem že omenila, je bila večina arhivskega gradiva za obdobje 1945 - 1950 prevzeta leta 1966, leta 1974 pa je AS prevzel še v knjige vezane sejne zapisnike kongresov republiških sindikatov, plenumov in sej RS oz. GO, letna delovna poročila in programe RS oz. GO, statistike in gradivo o finančnem poslovanju RS oziroma GO ter računovodsko gradivo odseka za posredovanje dela v Ljubljani, ki je vodilo samostojno računovodstvo, za leto 1946. Iz gradiva je razvidno, da fond ni v celoti ohranjen, vendar pa nismo uspeli ugotoviti, na kakšni osnovi in kateri spisi so bili izločeni. Kljub temu pa je arhivsko gradivo razmeroma dobro ohranjeno tudi za prva poveljna leta,⁷¹¹ saj je že za leto 1945 ohranjen med drugim tudi zapisnik 1. kongresa ESZDNS in razna gradiva o pripravah nanj, sejni zapisniki, okrožnice in delovna poročila začasnega oziroma glavnega odbora, gradivo o svetovni sindikalni konfe-

710 UL SRS št. 34/1981, popravki UL SRS št. 2/1982.

711 Medtem ko je že samo za leto 1945 ohranjenih 10 škatel arhivskega gradiva republiške sindikalne organizacije (več kot 1 tekoči meter), za celotno obdobje 1945 - 1949 pa 124 škatel in 109 knjig, pa hrani na primer Zgodovinski arhiv v Celju za obdobje 1947 - 1965 le 0,8 tekočega metra arhivskega gradiva Okrajnega sindikalnega sveta Celje (glej: Ivanka Zajc - Cizelj, Družbenopolitične organizacije in njihovo arhivsko gradivo na območju Zgodovinskega arhiva v Celju, Arhivi VI, št. 1 - 2, Ljubljana 1983, str. 59), Zgodovinski arhiv Ljubljana 0,6 tekočih metrov arhivskega gradiva Mestnega sindikalnega sveta Ljubljana za obdobje 1945 - 1954 (glej: Ljiljana Šuštar, Strokovna obdelava arhivskega gradiva sindikalnih organizacij Ljubljane, Arhivi XI, št. 1 - 2, Ljubljana 1988, str. 97), Pokrajinski arhiv Maribor pa hrani arhivsko gradivo sindikalnih organizacij šele od leta 1948 dalje (glej: Slavica Tovšak, Pregled fondov družbenopolitičnih organizacij v Pokrajinskem arhivu Maribor, Arhivi VI, št. 1 - 2, Ljubljana 1983, str. 62).

renci v Parizu, obsežna korespondenca glavnega odbora, personalne zadeve, računovodsko gradivo in spisovne evidence, zaradi centraliziranega načina delovanja ZSJ in v njenem okviru ZSS, pa tudi precej gradiva (sejnih zapisniki, delovna poročila itd.) nižjih teritorialnih sindikalnih organov (KSS, OSS in podružnic) in strokovnih zvez oziroma republiških odborov. Glede na vlogo slovenskih sindikalnih organizacij, ki je obrazložena v predhodnih poglavjih in ker je arhivsko gradivo nižjih sindikalnih organizacij za to obdobje pomanjkljivo ohranjeno, poleg tega pa se arhivskega gradiva za prva leta po končani drugi svetovni vojni nasploh ni veliko ohranilo,⁷¹² se nisem odločila za kakšno večje škartiranje tega gradiva. Izločila smo le tisti del finančnega gradiva, ki po zakonu o knjigovodstvu⁷¹³ ni bilo označeno kot gradivo, ki ga je treba trajno hraniti.

Arhivsko gradivo RS ZSS s predhodniki za obdobje od leta 1945 do vključno leta 1949 je urejeno in popisano, kot pripomoček za njegovo uporabo pa je izdelan arhivski inventar. V fondu je gradivo, ki je vezano v knjigah in spisovno gradivo. Knjige obsegajo spisovne evidence, zapisnike kongresov, plenumov, občnih zborov in sindikalnih konferenc, sejne zapisnike predsedstva in tajništva GO, okrožnice in letna delovna poročila ter letne programe dela, zapisnike nekaterih posvetov, finančne knjige, nekaj biltenov in serijo albumov, ki so jih delovne organizacije prilagale k tekmovalnim poročilom. Sprva so vodili enostavne delovodnike, po letu 1946 pa kombinirane. V obdobju 1945 - 1948 je bil delovodnik centraliziran (za večino delovnih področij - oddelkov, odsekov, komisij ipd. so vodili en sam, skupen delovodnik), le nekateri oddelki so imeli svoje posebne delovodnike (oddelek za socialno zavarovanje v letih 1945 - 1947, odsek za posredovanje dela v letu 1946, kulturno - prosvetni oddelek v letih 1946 - 1948 in oddelek za delovne odnose v letu 1948). V letih 1949 in 1950 je vsako delovno področje vodilo svoj delovodnik, od leta 1951 dalje pa je bil delovodnik spet centraliziran. K večini delovod-

712 Še posebej slabo je ohranjeno gradivo delovnih organizacij, zato predstavljajo dokumenti sindikalnih podružnic, vsebovani v fondu RS ZSS, v nekaterih primerih celo edino gradivo, ki se je ohranilo o delovanju posamezne tovarne, podjetja ali ustanove. Dragocena so zlasti tekmovalna poročila, ki so jih podružnice pošiljale Glavnemu odboru (GO ZSS je bil namreč pobudnik in organizator tako imenovanega socialističnega tekmovanja) v letih 1946 - 1949, saj ne vsebujejo zgolj poročil o delu, ampak jih dostikrat sestavljajo tudi albumi s fotografijami in risbami, ki dokumentirajo življenje in delo delovne organizacije, pa tudi vzorce materialov, ki so jih te izdelovale.

713 UL SFRJ št. 25/1981.

nikov so izdelali indekse v obliki knjige ali kartoteke. Vendar pa spisov iz danes neznanega razloga v glavnem niso odlagali po delovodniških številkah.⁷¹⁴ V okviru enega leta so večji del spisov, vendar ne vse, najprej razdelili na posamezne organizacijske enote Glavnega odbora. V okviru ene organizacijske enote pa so jih le redko odlagali po delovodniških številkah, ampak so jih večkrat združevali v neke širše enote, glede na vrsto (zapisniki občnih zborov sindikalnih svetov, delovna poročila sindikalnih podružnic ipd.) ali vsebino dokumentov (zdravstveno varstvo rudarjev, zaposlovanje žensk ipd.). Verjetno so po delovodniških številkah razporedili le tiste dokumente, ki jih niso znali ali utegnili kako drugače razporediti.

Pri urejanju arhivskega gradiva RS ZSS za obdobje 1945 - 1949 sem izhajala iz prvotne ureditve, kar pomeni, da sem v glavnem ohranila tisto ureditev, "ki jo je dal ustvarjalec dokumentarnemu gradivu glede na potrebe svojega poslovanja oziroma dela".⁷¹⁵ Uporaba načela prvotne ureditve je bila utemeljena že v slovenskem arhivskem priročniku iz leta 1973, ki je poudaril, da "nobena ureditev, niti ureditev, napravljena v registraturi, niti ureditev, napravljena v arhivu, ne more zadovoljiti vseh potreb."⁷¹⁶ Arhivsko gradivo, ne glede na to kako je urejeno, postane namreč dostopno "ne samo s svojo ureditvijo, ampak tudi s pomočjo pripomočkov",⁷¹⁷ saj so v vsakem primeru "za najdbo zgodovinskega gradiva v arhivu poleg njegove razvrščenosti potrebna še posebna sredstva".⁷¹⁸ Zato nima smisla odpravljati obstoječe ureditve in vzpostavljati nove, saj tudi ta ne bi mogla zadovoljiti prav vseh potreb. Prvotna ureditev je "praviloma izbrana na podlagi praktičnih izkušenj samih ustvarjal-

714 Sklepati je mogoče le, da je bilo bolj praktično odlagati gradivo po posameznih delovnih področjih, zato so delali tako tudi v tistem obdobju, ko so vodili centraliziran delovodnik. Zaradi nepopolne kadrovske sestave v nekaterih letih in zaradi pogostega menjavanja referentov pa dokumentov tudi v okviru enega oddelka niso uspeli sistematično odlagati, saj je bil en referent lahko zadolžen tudi za več različnih področij, včasih pa so si nekatera dela nasploh razdelili le po vsebinskih sklopih, ki pa niso nujno sovpadali z delovnimi nalogami oddelkov.

715 Jože Žontar, Urejanje in popisovanje arhivskega gradiva - temeljna vprašanja metodologije in postopka, Arhivi V, št. 1 - 2, Ljubljana 1982, str. 5.

716 Sergij Vilfan, Jože Žontar, Arhivistika, Ljubljana 1973, str. 62 (odslej Vilfan - Žontar, Arhivistika).

717 Prav tam.

718 Prav tam, str. 53. V skladu s pravilnikom o strokovni obdelavi in izdelavi pripomočkov za raziskave arhivskega gradiva (UL SRS, št. 11/1988) bomo ta sredstva odslej imenovali pripomočki za raziskave arhivskega gradiva.

cev fondov glede na značaj konkretnega gradiva", zaradi česar običajno "tudi najbolj ustreza potrebam arhiva in raziskovalca", in predstavlja navadno tudi predpogoj za uporabnost spisovnih evidenc (delovodniki, indeksi, vpisniki, klasifikacijski načrti), ki bi jim sprememba ureditve "odvzela vsako praktično vrednost in uničila obstoječo dragoceno možnost orientacije v gradivu". Poleg tega pa je preurejanje gradiva "ogromno delo, katerega rezultat zlepa ni v sorazmerju s porabljenimi silami".⁷¹⁹ Uporabo načela prvotne ureditve predpisuje tudi pravilnik o strokovni obdelavi in izdelavi pripomočkov za raziskave arhivskega gradiva z dne 28. decembra 1987⁷²⁰ (v nadaljevanju pravilnik o strokovni obdelavi), ki določa, da "arhivske enote, ki sestavljajo arhivski fond, temeljijo praviloma na ureditvi, nastali pri pravni oziroma fizični osebi, od katere izvira arhivsko gradivo (v nadaljnjem besedilu: ustvarjalec arhivskega gradiva), lahko pa se več enot prvotne ureditve združuje v eno arhivsko enoto"(čl. 2). Zaradi vseh zgoraj navedenih razlogov slovenska arhivistika ni mogla pritegniti "tisti strokovni praksi, ki išče rešitve za usposabljanje arhivskega gradiva prvenstveno v urejanju",⁷²¹ za katero so se v okviru bivše SFRJ odločili predvsem srbski arhivisti, ki so se zgledovali po arhivski praksi Sovjetske zveze.⁷²² Ti so se pri urejanju arhivskega gradiva iz socialističnega obdobja največkrat odločili za urejanje na osnovi "načela svobodne provenience",⁷²³ kakor so poimenovali tisti način urejanja, pri katerem se lahko arhivist po lastni presoji odloči za kateregakoli od možnih načinov ureditve, ne glede na to, kako je bilo gradivo prvotno urejeno.⁷²⁴

719 Prav tam, str. 62.

720 UL SRS št. 11/1988.

721 Jože Žontar, Urejanje in popisovanje arhivskega gradiva - temeljna vprašanja metodologije in postopka, Arhivi V, št. 1 - 2, Ljubljana 1982, str. 5.

722 Glej: Teorija i praksa arhivske službe SSSR, v redakciji L. A. Nikiforova in G. A. Belova (prevod), Beograd 1976, str. 29.

723 V originalu: "Princip slobodne provenijencije".

724 Glej predvsem: Bogdan Lekić, Neke opšte karakteristike arhivske grade i opšti principi i metodi rada na sredivanju grade društveno - političkih organizacija, Arhivski pregled, št. 1 - 2, Beograd 1975, str. 75 - 81; Bogdan Lekić - Margareta Jovović - Milica Milićević, Sredivanje arhivskih fondova po principu slobodne provenijencije, Deveti kongres arhivskih radnika Jugoslavije, Struga 28. - 29. 9. 1980, str. 131 - 142 (prispevek navaja tudi pregled tiste literature, ki utemeljuje smotrnost takega načina strokovne obdelave); Josipa Paver, Preuzimanje, sredivanje i stručna obrada grade socialističkog perioda, Arhivski vjesnik 29/1986, Zagreb 1987, str. 7 - 14.

Kljub temu, da je na obstoječe stanje gradiva RS ZSS s predhodniki za obdobje 1945 - 1950 vplivalo nedosledno pisarniško poslovanje, nesi-tematično in nedosledno odlaganje dokumentov, pogoste organizacijske in kadrovske spremembe, pa menim, da je ohranitev načina prvotne ureditve, seveda ob manjših spremembah oziroma dopolnitvah, smiselna tudi v takih primerih, saj ureditev fonda v celoti, kljub temu, da vsebuje kombinacijo večih načinov ureditve, vseeno odraža kronološko zaporedje, okvirno organizacijsko strukturo organizacije (v tem primeru ZSS), notranjo organiziranost ustvarjalca (v tem primeru RS oziroma GO) in njegove funkcije.

Čeprav je inventar RS ZSS s predhodniki za obdobje 1945 - 1949 nastal že pred izidom pravilnika o strokovni obdelavi, pa kljub temu zadošča osnovnim določbam tega pravilnika, saj vsebuje historiat ustvarjalca gradiva, historiat gradiva, popis gradiva, krajevno kazalo⁷²⁵ in kon- kordančno tabelo signatur arhivskih enot, ker so bile prejšnje oziroma prvotne signature že uporabljene (čl. 5). Ohranila sem tako razčlenitev fonda kot jo je uporabil ustvarjalec arhivskega gradiva in sicer: po časov- nih razdobjih (letih), v okviru enega časovnega obdobja pa po vsebini, funkcijah oziroma nalogah ustvarjalca ali po lastnostih arhivskega gradiva (čl.3). Osnovo popisa predstavlja arhivska enota (čl. 4). Arhivske enote so razvrščene numerično (čl. 3), sestavljene pa so iz enega dokumenta, ene zadeve, združenih dokumentov ali združenih zadev (čl. 2), za vsako od njih pa je mogoče določiti signaturo arhivskega fonda, signaturo ar- hivske enote, ime arhivskega fonda, skupino, v katero se arhivska enota uvršča na podlagi razčlenitve arhivskega fonda ter oznako vsebine (čl. 4). Pri popisu arhivske enote sem navedla tudi prejšnjo signaturo, ki je na- stala pri ustvarjalcu, ker se nanjo navezuje spisovna evidenca⁷²⁶ in pa zato, ker je bilo arhivsko gradivo citirano že pred objavo inventarja.⁷²⁷

725 Kazala oseb nisem izdelala, ker menim, da imena oseb ne bi bistveno pripomogla k razumevanju in uporabi gradiva, pač pa bi bilo koristno izdelati še stvarno kazalo.

726 Čeprav je le majhen del gradiva urejen po delovodniških številkah, pa ohranjene spisovne evidence kljub temu morda lahko nudijo uporabniku kakšno zanj koristno informacijo.

727 Glej predvsem: Jera Vodušek - Starič, Sindikalno gibanje od osvoboditve do danes, Sindikalno gibanje na Slovenskem, Ljubljana 1986, str. 83 - 92; Jera Vodušek - Starič, Organizacija i rad sindikata u Sloveniji od godine 1945 do 1953, zbornik Tito, radnička klasa i sindikati, Beograd 1979, str. 544 - 563 (prispevek je izšel tudi v Delavski enotnosti, julij - avgust 1978); Jerca Vodušek - Starič, Začetki samoupravljanja v Sloveniji 1949 - 1953, Maribor 1983.

Glede na to, da je le manjši del gradiva urejen po delovodniških številkah in da je vsebina dokumentov v spisovnih evidencah (tako v delovodnikih kot v indeksih) dokaj nesistematično in marsikdaj tudi pomanjkljivo predstavljena, sem pri popisu tako urejenih dokumentov vedno navedla tudi kratek opis njihove vsebine. Prav tako je opisana tudi vsebina vseh tistih dokumentov, ki so bili prvotno odloženi v okviru skupin z oznako "razno". Intenziteta popisa se tako spreminja od povsem analitično popisanih delov arhivskega gradiva (popisi vsakega posameznega dokumenta) do bolj sumarnih popisov (popis ene zadeve, združenih dokumentov ali združenih zadev).

XV. VIRI IN LITERATURA

Arhivsko gradivo

Arhiv Slovenije

- Fond Republiškega sveta Zveze sindikatov Slovenije 1945 - 1950, 1952
- Fond Centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije 1944 - 1949 (del prejšnjega arhiva CK ZKS)
- Fond Partizanski civilni 1945 (del prejšnjega arhiva INZ)

Časopisi in drugi tiskani viri

- Delavska enotnost 1945 - 1949
- Slovenski poročevalec 1946
- Službeni list Kraljevske banske uprave Dravske banovine 1940
- Uradni list SNOS in NVS 1945
- Uradni list LRS 1946 - 1950
- Uradni list SRS 1966, 1973, 1981, 1982, 1988, 1989
- Uradni list DFJ 1945
- Uradni list FLRJ 1946 - 1952, 1957
- Uradni list SFRJ 1981
- Ustava SFRJ 1963
- Zakonodavni rad predsedništva AVNOJ i predsedništva privremene narodne skupštine SFRJ (19. nov. 1944 - 27. okt.1945), po stenografskim beleškama i drugim izvorima, Beograd, 1951
- Rad zakonodavnih odbora predsedništva AVNOJ i privremene narodne skupštine DFJ (3. apr. - 25.okt.1945), po stenografskim beleškama i drugim izvorima, Beograd, 1952
- Izvori za istoriju SKJ, Dokumenti centralnih organa KPJ, NOR i revolucija (1941 - 1945), knjiga 20, Beograd, 1987

Spominsko gradivo, znanstvenokritične izdaje virov, literatura

BAJIĆ Stojan: Delovno pravo. Ljubljana, 1936.

BILANDŽIĆ Dušan: Savez sindikata u borbi za radničko samoupravljanje 1950 - 1965. Zbornik 50 godina revolucionarnog sindikalnog pokreta u Jugoslaviji, Beograd, 1969, str. 211 - 261.

BILANDŽIĆ Dušan: Zgodovina Socialistične federativne republike Jugoslavije (prevod dela Historija Socialističke federativne republike Jugoslavije). Ljubljana, 1980.

BOGDANOV Dušan: Tito i kongresi Saveza sindikata Jugoslavije, zbornik Tito, radnička klasa i sindikati. Beograd, 1979, str. 436 - 451.

CIGLAR Liljana: Oris razvoja družbenopolitičnih organizacij v Ljubljani po letu 1945 na primeru organiziranosti Zveze sindikatov in Socialistične zveze delovnega ljudstva, Zgodovina Ljubljane (prispevki za monografijo), gradivo s posvetovanja o zgodovini Ljubljane 16. in 17. novembra 1983, Kronika, Ljubljana, 1984, str. 546 - 552.

ČEPIČ Zdenko, PRUNK Janko: Vloga in položaj delavskega razreda v jugoslovanski revoluciji (1941 - 1947). Borec, leto 38, št. 2, Ljubljana, 1986, str. 110 - 115.

FAJFAR Tone: Odločitev. Ljubljana, 1966.

FAJFAR Tone: Radničko jedinstvo u Sloveniji. Zbornik Tito, radnička klasa i sindikati, Beograd, 1979, str. 355 - 373.

FOUCAULT Michel: Red diskurza, Problemi 2, Ljubljana, 1987.

GODEŠA Bojan: Delavska enotnost v narodnoosvobodilnem boju na Slovenskem, magistrsko delo, Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Filozofska fakulteta, oddelek za zgodovino, Ljubljana, 1989.

GODEŠA Bojan: Predvojno delovanje odborov delavske enotnosti, Prispevki za novejšo zgodovino XXX, št. 1 - 2, Ljubljana, 1990, str. 89 - 105.

IVANOVIĆ Lazar: Osnivanje Jedinstvenih sindikata u Srbiji. Zbornik Tito, radnička klasa i sindikati, Beograd, 1979, str. 580 - 594.

KARDELJ Edvard: Smeri razvoja političnega sistema socialističnega samoupravljanja, Ljubljana, 1977.

KEMPERELIĆ Života: Obnova sindikata 1945 pod Titovim geslom bratstva i jedinstva. Zbornik Tito, radnička i sindikati, Beograd, 1979, str. 425 - 435.

KONČAR Ranko: Konstituisanje Jedinostvenih sindikata Vojvodine 1945. Zbornik Tito, radnička klasa i sindikati, Beograd, 1979, str. 595 - 604.

KREMENŠEK Slavko: Raziskovanje načina življenja, Sindikalno gibanje na Slovenskem, Ljubljana, 1986, str. 93 - 99.

KRESAL France: Delavski zaupniki. Delavske zbornice, kolektivne pogodbe in soupravljanje, Ljubljana, Svet Zveze svobodnih sindikatov Slovenije 1991, str. 87 - 102.

KRESAL France: Kolektivne pogodbe kot vir delovnega prava. Delavske zbornice, kolektivne pogodbe in soupravljanje, Svet Zveze svobodnih sindikatov Slovenije, Ljubljana, 1991, str. 69 - 86.

KRESAL France: Pregled razvoja delavsko zaščitne zakonodaje in ustanov delavske zašče v Sloveniji med obema vojnama. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, leto VIII - IX, št. 1 - 2, Ljubljana, 1968 - 1969, str. 103 - 190.

KRESAL France: Problemi socialnog osiguranja u vreme oslobodjenja zemlje. Referat na 19. zasedanju jugoslovansko - češkoslovaške zgodovinske komisije v Dolni Krupi na Slovaškem, 17. in 19. september 1985 (tipkopis).

KRESAL France: Sindikalno gibanje v Sloveniji in akcijska enotnost delavstva. Sindikalno gibanje na Slovenskem, 9. kongres ZSS, Ljubljana, 1978, str. 8 - 9.

KRESAL France: Sindikalno gibanje v Sloveniji od leta 1929 do 1941 in akcijska enotnost delavstva. Pot slovenskega delavstva v Delavsko enotnost, Ljubljana, 1982, str. 35 - 64.

KRESAL France: Sindikati in njihov boj za izboljšanje socialnega in materialnega položaja delavstva v Sloveniji v obdobju 1918 - 1941. Sindikalno gibanje na Slovenskem, Ljubljana, 1986, str. 15 - 32.

KRESAL Katarina: Nov sistem kolektivnih pogodb. Delavske zbornice, kolektivne pogodbe in soupravljanje, Svet zveze svobodnih sindikatov Slovenije, Ljubljana, 1991, str. 28 - 56.

KRŽIŠNIK Anton: Uvod v zgodovino socialne politike. Višja šola za socialno delo v Ljubljani, Ljubljana, 1976.

KYOVSKY Rudi - ŠIFTAR Vanek: Delovno pravo. Višja pravna šola Maribor, 1974.

KYOVSKY Rudi: Delovno pravo, prva knjiga - splošni del. Ljubljana, 1978.

KYOVSKY Rudi: 70 let inšpekcije dela na slovenskem ozemlju, Socialistična misel, I. letnik, Ljubljana 1952/1953, str. 695 - 702, 768 - 774.

LEKIĆ Bogdan: Neke opšte karakteristike građe i opšti principi i metodi rada na sređivanju građe društveno - političkih organizacija, Arhivski pregled, št. 1 - 2, Beograd, 1975, str. 75 - 81.

LENIN Vladimir Iljič: O sindikatima, o sadašnjoj situaciji i greškama Trockog. Izabrana dela, tom 14, Beograd, 1960, str. 152 - 168.

LENIN Vladimir Iljič: O vlogi in nalogah sindikatov v pogojih nove ekonomske politike. Ljubljana, 1946.

LENIN Vladimir Iljič: Sočinenija, zvezek 17. Inštitut Marksa, Engelsa, Lenina pri CK VKP(b), 1948, str. 414 - 435.

MELIK Vasilij: Upravna razdelitev v Sloveniji po letu 1945, Arhivsko gradivo v Sloveniji po osvoboditvi, Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana, 1978, str. 93 - 98.

NEČAK Dušan: Dachauski procesi v času in kraju nastanka. Dachauski procesi (raziskovalno poročilo z dokumenti), Ljubljana, 1990, str. 53 - 89.

NEČAK Dušan: Oris vloge in pomena družbenopolitičnih organizacij v Sloveniji po osvoboditvi, Arhivi VI, št. 1 - 2, Ljubljana, 1983, str. 35 - 38.

NOVAK Mitja, KYOVSKY Rudi, JURANČIČ Ilja: Sindikalno pravo. Ljubljana, 1992.

PAVER Josipa: Preuzimanje, sređivanje i stručna obrada građe socialističkog perioda, Arhivski vjesnik 29/1986, str. 7 - 14.

PETRANOVIĆ Branko: Politička i ekonomska osnova narodne vlasti u Jugoslaviji za vreme obnove. Beograd, 1969.

PETRANOVIĆ Branko: Sindikati od obnavljanja do uvođenja samoupravljanja 1945 - 1950. Zbornik 50 godina revolucionarnog sindikalnog pokreta u Jugoslaviji, Beograd, 1969, str. 181 - 210

PIJADE Moša: Jedinstveni radničko - nameštenički sindikati, moćan faktor društvenog i ekonomskog razvitka. Izabrani spisi, I. tom, 3. knjiga, Beograd, 1965, str. 217 - 220.

PRUNK Janko: Delavska enotnost v slovenskem narodnoosvobodilnem boju. Pot slovenskega delavstva v Delavsko enotnost, Ljubljana, 1982, str. 65 - 86.

PUTNIK Dajić: Sindikati u socialističkim zemljama. Beograd, 1963.

PUTNIK Dajić: Sindikati u socializmu, teorija i praksa sovjetskih sindikata. Gornji Milanovac, 1982.

SOVJETSKO RADNO PRAVO. V redakciji N. G. Aleksandrova in D. M. Genkina (prevod iz ruščine), Beograd, 1948.

STIPLOVŠEK Miroslav: Komunistično sindikalno gibanje na Slovenskem in njegov razvoj do male obznane 1924. Sindikalno gibanje na Slovenskem, 9. kongres ZSS, Ljubljana, 1978, str. 5 - 7.

STIPLOVŠEK Miroslav: Kratak pregled strokovnega - sindikalnega gibanja na Slovenskem v obdobju 1868 - 1918. Sindikalno gibanje na Slovenskem, Ljubljana, 1986, str. 9 - 14.

STIPLOVŠEK Miroslav: Prispevki za zgodovino sindikalnega gibanja na Slovenskem. Maribor, 1989.

STROBL Majda, KRISTAN Ivan, RIBIČIČ Ciril: Ustavno pravo SFR Jugoslavije (tretja spremenjena in dopolnjena izdaja), Pravna fakulteta v Ljubljani, Ljubljana, 1981.

VILFAN Sergij, ŽONTAR Jože: Arhivistika, Ljubljana, 1973.

VODUŠEK - STARIČ Jera: Prezem oblasti 1944 - 1946. Ljubljana, 1992.

ZBORNİK OKRAJNEGA ZAVODA ZA SOCIALNO ZAVAROVANJE V LJUBLJANI. Ljubljana, 1962.

ŽONTAR JOŽE: Arhivistični problemi ob gradivu po osvoboditvi, Arhivsko gradivo v Sloveniji po osvoboditvi, Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana, 1978, str. 31 - 38.

ŽONTAR JOŽE: Pravilnik o strokovni obdelavi in izdelavi pripomočkov za raziskave arhivskega gradiva (UL SRS št. 11/1988), Arhivi XI, št. 1 - 2, Ljubljana, 1988, str. 124 - 126.

ŽONTAR JOŽE: Urejanje in popisovanje arhivskega gradiva - temeljna vprašanja metodologije in postopka, Arhivi V, št. 1 - 2, Ljubljana, 1982, str. 5 - 14.

ŽUMER VLADIMIR: Kriteriji valorizacije dokumentarnega gradiva družbenih pravnih oseb in društev, katerih arhivsko gradivo prevzema Zgodovinski arhiv Ljubljana, Arhivi V, št. 1 - 2, Ljubljana, 1982, str. 14 - 23.

XVI. OKRAJŠAVE

AFŽ	Antifašistički front žena (Protifašistična fronta žena)
AS	Arhiv Slovenije
AVNOJ	Antifašističko veče narodnog oslobodjenja Jugoslavije (Protifašistični svet narodne osvoboditve Jugoslavije)
CDSSJ	Centralni delavski sindikalni svet Jugoslavije
CK	Centralni komite
CO	Centralni odbor
CU	Centralna uprava
čl.	Člen
DE	Delavska enotnost
DFJ	Demokratska federativna Jugoslavija
DID	Dom igre in dela
DPO	Družbenopolitična organizacija
DUR	Delavsko - uslužbenska restavracija
DZSZ	Državni zavod za socialno zavarovanje
ESJ	Enotni sindikati Jugoslavije
ESS	Enotni sindikati Slovenije
ESZDN	Enotne strokovne zveze delavcev in nameščencev
ESZDNJ	Enotne strokovne zveze delavcev in nameščencev Jugoslavije
ESZDNS	Enotne strokovne zveze delavcev in nameščencev Slovenije
fasc.	Fascikel
FLRJ	Federativna ljudska republika Jugoslavija
FZSZ	Federalni zavod za socialno zavarovanje
GO	Glavni odbor
GRSJ	Glavni radnički savez Jugoslavije
INZ	Inštitut za novejšo zgodovino

IO	Izvršni odbor
JBD	Jugoslovanska borza dela
JSZ	Jugoslovanska strokovna zveza
Jugoras	Jugoslovanski radnički savez
KLO	Krajevni ljudski odbor
KMS	Krajevni medstrokovni svet
KOZ	Krajevni odbor zveze
KP	Komunistična partija
KPJ	Komunistična partija Jugoslavije
KPS	Komunistična partija Slovenije
KS	Krajevni svet
KSS	Krajevni sindikalni svet
LD	Lahki delavci
LMS	Ljudska mladina Slovenije
LRS	Ljudska republika Slovenija
MLO	Mestni ljudski odbor
MTP	Ministrstvo za trgovino in preskrbo
Naproza	Nabavno - prodajna zadruga
NAVOD	Nabavljalni zavod Slovenije
NOB	Narodnoosvobodilni boj
NOG	Narodnoosvobodilno gibanje
NKOJ	Nacionalni komitet oslobodenja Jugoslavije /Nacionalni komite osvoboditve Jugoslavije/
NOO	Narodnoosvobodilni odbor
NOV	Narodnoosvobodilna vojska
NSZ	Narodna strokovna zveza
NVS	Narodna vlada Slovenije
OF	Osvobodilna fronta
OKNT	Okrajna komisija za norme in tarife
OLO	Okrajni ljudski odbor
OS	Okrajni svet
OSS	Okrajni sindikalni svet
OUZD	Okrožni urad za zavarovanje delavcev
OZSZ	Osrednji zavod za socialno zavarovanje

POJ	Partizanski odredi Jugoslavije
PREVOD	Pokrajinski prehranjevalni zavod
RK	Rdeči križ
RKNT	Republiška komisija za norme in tarife
RKP(b)	Rossijskaja komunističeskaja partija (boljševikov) /Ruska komunistična partija (boljševikov)/
RKS	Rdeči križ Slovenije
RO	Republiški odbor
ROS	Republiški odbor sindikata
RS	Republiški svet
SD	Srednji delavci
SDSJ - k	Socialistična delavska stranka Jugoslavije - komunistov
SFRJ	Socialistična federativna republika Jugoslavija
SK	Strokovna komisija
SNOS	Slovenski narodnoovobodilni svet
SRS	Socialistična republika Slovenija
str.	Stran
SUZOR	Središnji zavod za osiguranje radnika /Osrednji zavod za zavarovanje delavcev/
SZ	Sovjetska zveza
SZA	Socialno - zdravstveni aktiv
SZDL	Socialistična zveza delovnega ljudstva
SZS	Socialno - zdravstveni svet
št.	Številka
tč.	Točka
t. i.	Tako imenovan
TD	Težki delavci
UJNŽ	Udruženje jugoslovanskih narodnih železničarjev
UK	Univerzitetna konferenca, univerzitetni komite
UL	Uradni list
UNRRA	United Nations Relief and Rehabilitation Administration /uprava Združenih narodov za pomoč in obnovo/
UO	Unità operaia /Delavska enotnost/
URSSJ	Ujedinjeni radnički sindikalni savez Jugoslavije /Združena delavska sindikalna zveza Jugoslavije/

VKNT	Višja komisija za norme in tarife
VKP (b)	Vsesojuzna komunističeskaja partija (bolševikov) /Vsezvezna komunistična partija (boljševikov)/
ZAL	Zgodovinski arhiv Ljubljana
ZDSK	Zdravniško - delavska strokovna komisija
ZJŽ	Zveza jugoslovanskih železničarjev
ZS	Zveza sindikatov
ZSJ	Zveza sindikatov Jugoslavije
ZSM	Zveza socialistične mladine
ZSMS	Zveza socialistične mladine Slovenije
ZSS	Zveza sindikatov Slovenije
ZVVI	Zveza vojaških vojnih invalidov
ZZB	Zveza združenj borcev
ZZD	Zveza združenih delavcev

Mateja Jeraj

SLOVENSKI SINDIKATI IN SOCIALNA POLITIKA
1945 - 1950

Ljubljana 1995

Založil in izdal Arhiv Republike Slovenije v Ljubljani zanj odgovarja
mag. Vladimir Žumer

Tisk: GRAFIS d.o.o., Spodnje Blato 29, 61290 Grosuplje
Naklada: 300 izvodov

Na podlagi mnenja Ministrstva za kulturo Republike Slovenije št. 415-262/95 mb / sp z dne 25.9.1995 se od publikacije plačuje davek od prometa proizvodov v višini 5% po tarifni številki 3 Zakona o prometnem davku (Ur. l. RS, št. 4/92).

MATEJA JER
SLOVENSKI SI
IN SOCIALNA P
1945-1950

INŠTITUT ZA NOVEJŠO ZGODOVINO

K

10822 A

304(49/.12)"1945/1950"

020210003

COBISS

ISBN 961-6137-09-3

9 789616 137096